MAAMAR HA-JICHUD.

(Abhandlung über die Einheit.)

Aus dem Arabischen

des

R. MOSES B. MAIMON

hebräisch von R. Isaak B. Natan.

Zum ersten Mal herausgegeben, nebst sachlichen und sprachlichen Erläuterungen und einer deutschen Inhaltsübersicht

von

M. Steinschneider.

Nebst einem Sendschreiben an den Herausgeber von Sr. Ehrw. Hrn. Rabb. S. L. Rapoport.

Auf Kosten

von

Hirsch Markus Sew.

BERLIN, 1846.

In Commission bei L. Weyl & Comp.

Friedländersche Buchdruckerei.

Vorwort.

Indem ich gegenwärtiges, bisher fast gar nicht bekanntes, in mancher Beziehung interessantes Schriftchen des nicht unverdient berühmtesten jüdischen Gelehrten der Aufmerksamkeit jenes Häufleins zuführe, dem das Studium unserer alten Literatur weder Handlangerarbeit, noch Gewerbe, weder Kriegsnoch diplomatischer Dienst — wenn man es jetzt, und zwar von verschiedenen, sogar entgegengesetzten Seiten stempeln und herabwürdigen möchte! — muss ich bedauern, in Folge unerwarteter Umstände, worunter persönliche Indisposition, das Werkchen nicht mit einer Einleitung ausstatten zu können, wie sie etwa jene Männer fordern dürften, und ich eigentlich nach Kräften zu versuchen beabsichtet hatte. Ein Theil des dazu gesammelten Materials ist dem hoffentlich bald erscheinenden 1. Theil einer „jüdisch-arabischen Bibliothek" einverleibt. Wer sonst an den nachfolgenden dürftigen und unerlässlichen Bemerkungen alle „Tiefe, Auffassung, kritische und logische Schärfe, wissenschaftlichen und philosophischen Takt, begeisterten Seherblick, hinreissende Darstellungsgabe u. s. w." und den ganzen Apparat der nach Spr. 26, 11. wiedergekauten Phrasen vermissen sollte; der darf ja nur alles Dies, und noch mehr, in den — communistischen Literaturfabriken erwarten, die ohne Sonnenmikroskop ein reiches Infusorienleben darstellen, und sich in letzter Zeit namentlich an jenen frommen (?) Schreiern und Schreibern rekrutiren, denen selbst „die sogenannte Wissenschaft" nicht mehr zu schlecht ist, um — zur gewünschten Sinecur zu gelangen, und von deren Collegialität — nach den beachtenswerthen Schlussworten unseres, besonders hierin bewundernswerthen Autors[1]) — jeder Jünger desselben fern bleiben muss.

---

1) Zu welchen vergl. die Briefe an J. Aknin in den R. G. A. und bei Munk, Notice sur Jos. B. Jehuda.

Das vorliegende, später als der Moreh geschriebene Werkchen ist ein Compendium der Religionsphilosophie und Ethik, und zwar eine Art Paraphrase der ersten zwei Abschnitte des hebr. Werkes Mischne Tora mit Weglassung des speciell Gesetzlichen (Halacha)[2]. Eigenthümlich ist dabei die Paraphrase der Citate aus Bibel und Talmud und sogar bestimmter hebräischer Kunstausdrücke, wie Maase Bereschit, welche in der treuen hebr. Uebersetzung (s. Epigraph) ein verunkenntlichendes Aussehn erhalten. Doch steht diese Erscheinung nicht ganz isolirt. Munk hat in einer Abschrift des Moreh aus dem 13. Jahrhundert mit arab. Lettern auch die Bibelstellen arabisch gefunden.[3]) Es liegt also die Vermuthung nahe, dass auch unser Schriftchen für nicht jüdische Leser ursprünglich berechnet oder später umgestaltet worden. Vielleicht ist auch dies mit in Anschlag zu bringen, dass der hebr. Uebersetzer unseres Schriftchens, R. Isak B. Natan, auch den Commentar des Muhammedaners Tebrizi über einen Theil des Moreh übersetzt hat.[4]) — Ueber den Schlussbrief und sein Verhältniss zum Werkchen selbst wage ich nicht einmal eine Hypothese auszusprechen. — Der Titel, welcher ins Arabische zurückübersetzt מקאלה אלתוחיד lauten würde, scheint im Ganzen nicht genug motivirt; und wird auch hier (S. 6 unten) als eine Grundidee des Judenthums der alle Selbstständigkeit der Attribute aufhebende scharfe Begriff der Einheit bezeichnet, wie er von Saadja an namentlich gegen das Christenthum und die muhammedanischen Szifatiten und Moteschebbihiten geltend gemacht worden; so hat auch dieser schärfste Monotheismus innerhalb des Islam nicht blos seine Vertreter sondern seine frühern philosophischen Ausbildner bis zur Extravaganz der Mu'at-

---

2) Die Diätetik in Cap. 8. habe ich nach den Halachot (Deot C. 4.) interpunctirt.

3) S. Frankels Zeitsch. II., 112.

4) An Proselyten, wie z. B. R. Obadia (s. Kerem Chemed V. S. 104) ist wohl kaum zu denken. Ueber Maimonides persönliches Verhältniss zu muhammedanischen Gelehrten dürfte das Epigraph einer arab. Handsch. in Oxford (s. Nicoll p. 227.) interessante Aufschlüsse bieten.

thiliten gefunden, — ja der Koran selber charakterisirt sich der Bibel gegenüber als eine Art **syllogistischer** Darstellung des Monotheismus — so dass es kaum denkbar ist, M. habe — etwa wie heutige „Theologen" — unter „Buch des Monotheismus" so viel als „Compendium jüdischer Glaubens- und Sittenlehre" verstehen können; ein solches ist es aber im Sinne unsers Autors — und als solche, so weit bekannt ist letzte, gedrängte Darstellung seines ganzen Systems beansprucht es jedenfalls ein höheres Interesse. — Eine Erwähnung desselben bei andern Autoren ist mir nicht bekannt. Denselben Titel tragen jedoch 2 Handschriften im **Vatican**, nemlich Nr. 170, 3. mit demselben sonderbaren Anfang und dem S. 40 abgedruckten Epigraph — und Nr. 171, 10. geschrieben von R. **Isak** כפס (?) in Kandia um 1493 (nicht 1296)[5]. Eine Handschrift vom Jahre 1476 besass **Wolf**[6], gewiss dieselbe, welche sich jetzt in der Stadtbibliothek zu Hamburg als Cod. 310 in 4 befindet. Eine Copie der Letztern erhielt ich Anno 1841 — für eine von mir angefertigte Copie der **Iggeret ha-petira** des **Abubekr ibn es Szaigh**[7] — von meinem gelehrten Freunde Hrn. L. **Dukes**, und übergab sie auf einige Zeit den Händen des Hrn. Rabb. **Rapoport**, um seine gütigen Mittheilungen für die bald beabsichtete Herausgabe zu gewinnen, welche er auch mit seiner bekannten Bereitwilligkeit mir für diesen Fall versprochen und zum Theil vorbereitet hatte, als verschiedene Umstände mich veranlassten, die Handschrift der k. k. Censur zu übergeben und bei meiner Uebersiedlung hierher mitzunehmen. Wie es jedoch scheint, haben ausserordentliche Umstände die Erfüllung meiner vor Kurzem an Hrn. Rabb. R. erneuten Bitte verhindert. Muss ich nun mit dem Publikum diesen Verlust jedenfalls bedauern, so thut es mir namentlich um Eines Umstandes willen leid. Ich habe bereits anderswo[8] die mündlich gegen mich geäusserte Vermuthung jenes berühmten

---

5) **Wolf**, Bibl. heb. I. 1261., führt den Abschreiber als einen Autor an.

6) Ibid. IV. p. 919.

7) S. vorläufig **Frankels** Zeitsch. III. 274. Anm. 13.

8) Oesterr. Blätter für Litter. II. S. 110.

Literarhistorikers mitgetheilt, dass unser Schriftchen identisch sei mit dem ספר הנמצא, und die nähere Begründung vermisse ich um so schmerzlicher, als mir auch jeder andere Weg zur Eruirung dieser Frage fehlschlug. Von diesem angeblich medizinisch-asketischen Schriftchen sagen nemlich Wolf (I. p. 864) und Asulai (Vaad I. ה, 1.), dass es mit dem (seltnen) Buch אמרות טהורות von Abraham Chajun (Asulai fügt noch den Kommentar zum Klagelied von Samuel di Vidas hinzu) Thessal. 1596. 4. gedruckt sei. In den gedruckten Catalogen der oppenh. Bibl. finde ich dies Schriftchen M.'s. nicht, wohl aber in dem handschriftlichen im Besitze des Hrn. Dr. Zunz.[9] Hingegen wurde auf eine gefällige Anfrage des Letztern an die gegenwärtigen Besitzer der berühmten Bibl. des sel. H. Michael in Hamburg berichtet, dass sich in dem dortigen Exemplar der Amarot tehorot das Sefer hanimza nicht befinde!

Ueber die Beschaffenheit meines Textes habe ich in dem hebr. Vorworte gesprochen. — In den, vielleicht schon das Maas überschreitenden Anmerkungen, zu deren Mundirung für den Druck mir nur doppelt so viel Zeit gegönnt war als R. Kalonymos zu seiner Uebersetzung der Iggeret baale chajim, habe ich vorzüglich 2 miteinander verwandte Seiten beachtet: Einerseits die philologische, durch Parallelen begründete Erläuterung der Arabismen — wozu der grösste Theil der wissenschaftlichen hebräischen Terminologie gerechnet werden kann[10]), — indem auf diese Weise die einzelnen Materialien zu einem umfassenden neuhebr. Wörterbuch gesammelt werden müssen; anderseits das Verhältniss der jüdischen Scholastik zur muhammedanischen, welches sich, so wie ein grosser Theil der Geschichte der Scholastik überhaupt, an dem Leitfaden gewisser sprachlicher Typen, Bilder und Metaphern, verfolgen lässt. An Vollständigkeit konnte natürlich nicht gedacht werden, und so konnten auch nur einzelne Gesichtspunkte für die Maimonidische Prophetenlehre angegeben werden, wie sie in ihrer Consequenz durch alle seine Schriften, von der Einleitung zum Mischnacommentar ange-

---

9) S. über denselben Zunz, z. Gesch. u. Litter. S. 137.

10) S. meine fremdsprachl. Elemente u. s. w. S. 26.

fangen, der Prophetie Muhammeds entgegentritt, und im Brief nach dem Süden (Iggeret Teman) in aller Schärfe sich ausspricht. Eine Aufforderung hierzu lag in der neuerlich von Munk wiederaufgegriffenen Ansicht, dass M. in Spanien (wo er die Einleitung zum Mischnacomm schrieb!) sich äusserlich zum Islam bekannt u. s. w.[11]) Wenn man sonst das System eines Mannes aus seinem Charakter ableitet; so müssen wir bei einem Manne wie M. das Umgekehrte nicht vernachlässigen. Darum begrüssen wir Scheyer's: Psychologie des M., obzwar sie noch nicht genug das Individuelle vom Allgemeinen abtrennt, als einen wesentlichen Fortschritt in den Arbeiten zur Kenntniss und Würdigung eines Mannes, dessen Geistesumfang allein schon die ihm zu Theil gewordne Aufmerksamkeit rechtfertigt. Ich schliesse mit dem Wunsche, dass Machwerke, wie Bukefzer's: Maimonides u. s. w. — an welchem doch ein strenger Kritiker wie mein gelehrter Freund L. noch „guten Willen" entdecken konnte! — und Blendwerke wie die angeblichen „Materialien" eines Hrn. Chw. recht bald tüchtigen und ehrlichen Arbeiten für immer den Platz räumen mögen.

Berlin im August 1846.

M. Steinschneider.

N. S. Dieses Vorwort war bereits unter der Presse, als das erwartete Schreiben des Hrn. Rabb. Rapoport anlangte, welches ich, seinem Wunsche gemäss, unverändert dem Drucke übergebe. Die darin ausgesprochene Vermuthung, dass Nimza eine andre Uebersetzung für Jichud sei, bietet in Beziehung auf den Titel allerlei Schwierigkeit, da unser Uebersetzer wahrscheinlich auch den Titel treu übersetzt hat; und selbst angenommen, dass der andere Uebersetzer im arab. Original die Leseart מוֹגוד für תוחיד vor sich gehabt; so ist doch ספר (כתאב) für eine so kleine Abhandlung weniger passend als מאמר. Es dürfte demnach ספר הנמצא „Aufgefundenes Buch" heissen[12]).

11) S. Frankels Zeitschrift II. S. 115; wo ich jedoch P. Beer durch Versehen unter die Vorgänger Munk's gestellt.

12) Gegen meine frühere Ansicht, Oesterr. Blätt. a. a. O.

Inhalts-Uebersicht.

Die Unveränderlichkeit des ersten Wesens (Gottes) involvirt die Unveränderlichkeit seines Thuns, und lässt die absolute Vollkommenheit der von ihm ausgehenden Existenzen weder Steigerung noch Verringerung zu. Die anscheinend auf Sinnlichkeit oder Veränderlichkeit Gottes hinweisenden Ausdrücke der Schrift, als: Hand, Fuss u. dergl. sind also nur Anleitung und Andeutung für beschränkte, an Sinnlichkeit haftende Geister, nach dem Ausspruch der Weisen: „Die Schrift drückt sich nach menschlicher Weise aus." Es bediente sich Gott allegorischer Ausdrücke an die Menschen, mit Hintansetzung der begabtern aus Rücksicht für die schwächern, indem, bei der einmal stattfindenden Verschiedenheit der Capacität, die allumfassende Gnade einen Jeden nach seiner Weise zur höchsten Seligkeit, d. h. Vollkommenheit durch Gotteserkenntniss, führen wollte. Daher richtet sich auch die Ausdrucksweise der meisten Propheten nach der jeweiligen Capacität der Angeredeten.

Ist Gott unkörperlich, so müssen auch alle körperlichen Accidenzen, als Zusammensetzung und Theilung, Raum, Zeit, Qualität u. s. w., alle Attribute der Veränderlichkeit, als Bewegung und Ruhe, Zorn und Wohlgefallen u. s. w. von ihm entfernt, und die derartigen Ausdrücke der Schrift als metaphorisch aufgefasst werden.

I. Kapitel.

Die in der Schrift gebotene Gottesliebe wird herbeigeführt durch Betrachtung des von ihm aus-

gehenden Alls, durch Erwägung seiner Allherrschaft und seiner Fürsehung in Beziehung auf dich, durch die Gnadengabe der Existenz, der Vernunft, der Offenbarung und die damit verbundene Verheissung, durch fortgesetzten Nachdenken, welches zur Erkenntniss der unfassbaren Vollkommenheit Gottes führt. Dann aber wird die Erwägung deiner eigenen niedern Stufe, deiner Geringfügigkeit und Unbedeutendheit im Verhältniss zu Wesen wie Erde, Sonne, Sphäre u. s. w. dich mit Ehrfurcht vor dem höchsten Wesen erfüllen.

Da nun deine Kunde vom Schöpfer sich nach deinem Wissen von seinen Werken richtet, so will ich dich zur Anregung auf Einiges aufmerksam machen, was die Weisen über die Construction des Alls lehren.

Die geschaffenen Existenzen sind dreierlei: 1) aus Materie und Form zusammengesetzte, entstehend und vergehend, als: Thiere, Pflanzen, Mineralien; 2) dergleichen mit bleibenden Formen und nur untergeordneten accidentiellen Veränderungen wie die Raumveränderungen; dies sind die Sphären und die in ihnen enthaltenen Wesen, deren Hyle selbst von der der 4 Elemente verschieden; 3) Separate Formen, d. h. Engel, welche ganz unkörperlich sind, so dass die Darstellungen der Propheten über sie als metaphorisch aufzufassen sind, wie denn auch aus der Anwendung ähnlicher Bilder in Beziehung auf Gott selbst und der mannigfaltigen Vorstellungsweise für ein und denselben Engel hervorgeht. Sie unterscheiden sich also nur durch ihre Rangstufe, nach welcher sie Gott näher oder ferner (nicht etwa dem Raume nach) stehen und verschiedene Namen erhalten. Solcher Arten giebt es nun 10, von deren unterster, *Ischim* genannt, die (sublunarischen) Formen und prophetischen Mittheilungen herrühren. Der Rangstufe entsprechend ist auch ihre Gotteserkenntniss; vollkommen aber kennt nur Gott sich selbst, so wie das ganze von ihm ausgehende All, doch

nicht mit einer von seinem Wesen getrennten Kenntniss, welches eine Mehrheit in ihm voraussetzte, während unser Glaube und unsere Lehre auf absoluter Einheit beruht.

Die hier nur in äusserster Kürze besprochenen Untersuchungen nennen unsere Weisen: Geheimnisse der Gottheit und schärfen die Geheimhaltung derselben unter den ausgezeichneten Geistern ein. Allein die Abnahme des Wissens und der Verständniss durch den Druck der uns beherrschenden Völker veranlasst mich, dem Würdigen einige Beachtung hierin angedeihen zu lassen.

II. Kapitel.

Die Sphären haben 7 Namen entsprechend den 7 Planeten, die 8. ist die der (Fix-) Sterne, die 9. Alles umgebende bewegt sich von Osten nach Westen. Sie sind alle durchsichtig (daher die Sterne, wie in einer einzigen befindlich, durchscheinen) ohne leeren Zwischenraum oder Zwischenkörper; ihre Materie entbehrt der sinnlichen Attribute (die blaue Farbe bewirkt die Luft), sie sind vollkommen rund, ihr Mittelpunkt ist das Erdcentrum, zwischen welchem und ihnen Erde, Wasser, Luft und Feuer einander concentrisch umgeben. Einige Sterne befinden sich jedoch in excentrischen Sphären. Aus der Stellung und Bewegung der Sterne geht hervor, dass es 18 concentrische, 8 excentrische gebe, worüber bereits die griechischen Weisen Schriften verfassten.*) Die 9. Sphäre wird in 12 dem Thier-

*) Als Ergänzung der Anmerk. 6 S. 8. diene folgende kurzgefasste Notiz: Nach dem Fragment des Philolaos nahmen die Pythagoräer 10 Körper im Universum: den Himmel der Fixsterne, 5 Planeten, Sonne, Mond, Erde und die entgegengesetzte Erde (αντιχθων), eine Art metaphysischen Wesens, an, um die Heiligkeit der Zehnzahl zu retten. — Eudoxus nimmt 27, Callipus 34, Aristoteles 56 an; spätere Griechen setzten die Excentrischen und Epicyklen (deren Erfinder

kreis entsprechende Abschnitte getheilt, obwohl sie seit der Sündflut nicht mehr einander genau entsprechen.**) Manche Sterne sind kleiner als die Erde, manche grösser. Die Sterne und Sphären sind beseelt, ihre Erkenntniss ist aber geringer als die der Engel. Innerhalb der Mondsphäre befindet sich eine von der Materie der Sphären verschiedene leblose, deren 4 Formen, die elementaren, den Theilen der Materie einen natürlichen Platz anweisen, dem sie bei jeder zufälligen Verrückung wiederzustreben, z. B. das Feuer nach oben, die Erde nach unten. Den Zusammenhang der sublunarischen mit der obern Welt, angedeutet in der Jacobsleiter, habe ich im „Führer der Verirrten" des Weitläufigern erörtert.

Die sublunarischen Wesen bilden ebenfalls eine Rangordnung, welche mit den Elementen beginnt, aus denen wieder die höhern Wesen zusammengesetzt sind. Die höchste Stufe nehmen durch ihre Form die Menschen und unter ihnen die Propheten ein. So wie nun in der materiellen Welt ein ewiger Wandel zwischen Einfachem und Zusammengesetztem Statt findet, ohne dass eine Existenz zu Grunde gehe oder neu hinzukäme, so muss auch die entwickelte vernünftige Seele, das Ebenbild Gottes, die keines materiellen Mittels mehr zur Aneignung der immateriellen Intellectualien bedarf, bei ihrer Tren-

---

Appollonius von Pergamos) an die Stelle, welche auch noch Copernicus beibehielt und erst Keppler beseitigte. — Fracaster, ein Arzt im 16. Jahrhundert suchte in seinem Buche: Homocentrica jenes System wiederzubeleben und brauchte 77 Sphären! — s. Ideler und Letronne, Journal des Savants 1841. pag. 540. 541. sq. —. Ueber die Weltconstruction der muhammedanischen Kabbala s. die interessanten Mittheilungen von Hammer, Wien. Jahrb. Bd. CV. S. 135 ff.

**) Während der Sündfluth soll der Thierkreis nicht fungirt haben, nach einer Ansicht, welche in der paläst. Gemara (Pes. C. 1.) angeführt wird.

nung vom Leibe zu ihrem Urgrund zurückkehren und dort in ewiger Seeligkeit verharren, oder (wenn sie unentwickelt geblieben) zu Grunde gehen.

Auch der Inhalt dieses kurzgefassten Kapitels, bei den Alten das Werk der Hand (Schöpfung) genannt, besteht aus erhabenen Geheimnissen, die nur ausgezeichneten Männern mitgetheilt werden — freilich dies in einem minderen Grade als der Inhalt des vorigen Kapitels. Und auch die Betrachtung desselben ist geeignet die Liebe zum Schöpfer zu vermehren, dessen Vollkommenheit zu erkennen die menschliche Fähigkeit übersteigt. Diese Forschung heisst bei den Weisen *Pardes*, wie aus der Erzählung von den 4 Weisen bekannt ist.

Zu den Grundsätzen der Lehre gehört der Glaube an die Prophetie, welche zwar eine Gnadengabe Gottes, jedoch nur an den Würdigen, durch intellectuelle und moralische Vervollkommnung sich Vorbereitenden, welche letztere auch zur Verbindung mit dem heiligen Geist und zur Engelstufe *Ischim* führt. Auch die Prophetie hat ihre Rangordnung; so bleiben manche Propheten am Bilde haften, während Andere es erläutern. Ein Vorbereitungsmittel für die Prophetie ist die Musik; sie selbst ist, wie erwähnt, ein Gnadenact göttlicher Offenbarung, oft verbunden mit einer Sendung an andre Menschen. Jeder Prophet nach Moses hat nicht Wunder wie dieser zu verrichten, sondern nur das Wahre und Rechte zu lehren, und gebührt ihm Gehorsam so lange er die — anderswo aufgestellten — Grundlehren der mosaischen Religion nicht angreift.

III. Kapitel.

Die Charaktere der Menschen sind verschieden, wie ihre Temperamente, und bewegen sich innerhalb zweier Extreme, deren Mitte den wahren Weisen, sowie die Richtung nach einem der Extreme hin

den Frommen bezeichnet. Der Seele wie dem Körper kömmt Gesundheit und Krankheit zu. Gewissheit über den Seelenzustand erhält man durch Beobachtung derselben bei dem eigenen Thun und beim Thun und Schicksal Andrer. Niedrige Eigenschaften sind: Stolz, Hochmuth, Versunkenheit in das Sinnliche; erhabene Eigenschaften sind: Bescheidenheit, Grossmuth u. s. w. wie sie sich bei Propheten und Volksführern finden.

Die letzte jenseitige Vergeltung der Frommen und Gottlosen ist eine immaterielle, — wie schon die alten Weisen behaupteten — der Seele allein zukommende.

Körperliche Gesundheit ist eine Bedingung der seelischen, daher sind hier einige allgemeine diätetische Regeln an ihrem Platze. Die Erhaltung der Gesundheit erfordert Sorgfalt in Beziehung auf Gattung, Zeit und Maas der Nahrung, mit Rücksicht auf Motion, Excretion und Schlaf. Der eigentlichen Mahlzeit sollen erweichende Speisen vorangehn und adstringirende nachfolgen, die leichtere Nahrung hat der schwerern voranzugehen, im Sommer und in heissem Klima sind kalte Speisen besser, im Winter und in kaltem Klima umgekehrt. Manche Speisen sind wegen ihrer Schwere absolut schädlich und daher gar nicht, andere in minderem Grade, und daher in geringem Maase zu geniessen. Motion und Vermeiden der Uebersättigung erweicht die Natur und hält, selbst beim Genuss schädlicher Nahrung, Krankheiten ab. Zur Erweichung dient auch ein wöchentliches Bad, bei welchem wieder allerlei Vorschriften zu beobachten sind. Aderlass ist nur in äusserster Noth, im Frühling, hingegen nach erreichtem 50stem Lebensjahre gar nicht anzuwenden. Häufiger Saamenerguss vernichtet den Kern des Körpers, daher ist auch der *Coitus* in geringem Maasse und in bestimmter Weise zu verrichten.

Schlusskapitel
an einen Freund gerichtet.

Die Männer der Religion unterscheiden sich in 2 Arten, deren eine gleich vollkommen an Einsicht und Frömmigkeit ist, die andere verstandlos, Anderen, und noch mehr sich selber schadend, von den Weisen durch „Thörichtfromm“ und „Weltverderber“ bezeichnet wird. Die Erstern befassen sich nur mit ihren eigenen Obliegenheiten, vermeiden die Weltangelegenheiten und die denselben anhaftenden Unannehmlichkeiten und Lasten, erfüllen ihre Pflichten gegen Gott im Stillen und sind daher bei Gott und Menschen beliebt. — Die Andern mengen sich mit Anmassung in die Angelegenheiten Anderer, werden in Streitigkeiten hineingezogen, treffen auf Widerspenstigkeit, können Zorn, Klage, ungeziemenden Reden und Handlungen nicht entgehen und verderben in ihrem vermeintlichen Eifer ihre Religion so wie ihre Welt durch den Hass der Menschen gegen sie.

Die grossen Weisen, welche diess erkannten, wählten daher die Zurückgezogenheit und das Entfernen von den Gerichtshöfen und widmeten sich ausschliesslich dem Studium. — Der Herr leite uns beide zum Heil beider Welten, und Du o Herr erwäge diess, und Gottes Rathschluss verhelfe zur Ausführung!

מתעסק. ואולם מנהג הכ׳ הנה יתעסק במה שלא יחודהו ויכנס ברעות האנשים וההרשאה ברִיסת[36]) והשררה וערוב האנשים ושמיעת ספורם והשמיעה למה שחויב שמירתו וישא עול המשפטים וההקדמות התוריות ולא יתחק מן המרי תמיד ורעות עם בני אדם ולא[37]) לריב ואי אפשר עם זה מן[38]) הכעס והצעקה ויאמר מה שאין ראוי ויפעל מה שאין ראוי ונפסד דתו מצד שיחשוב שהוא יתקנא ויפסיד עולמו ברעות בני אדם לשנאתם אותו. ובעבור שידעו גדולי החכמים זה בחרו הפרישות והנזירות ועזיבת הישיבה ברִינין ופנין לתלמוד התורה לא זולת. והאלהים יישרנו יחד לאשר בו ההצלחה בב׳ עולמים. ואתה אדוני רתבחן זאת המצוה מה היותר בה וראוי לאדם שישים אותה תמיד נגד עיניו והאלהים יעזרנו על המעשה כאשר נגזר ממנה (ממנו?).

נשלם הפרק ובו נשלם מאמר הייחוד בשלמות והתהלה לאל.

(בכ״י הנמצא בוואטיקאן נא׳ 170 כתוב בסופו וז״ל: נעתק מלשון ערבי והעתיקו החכם ר׳ יצחק בר נתן החסיד ונמשך אחר דרך הרב בהעתקתו שהעתיק הפסוקים על דרך הביאור בזמרת לשונם. —)

האדם ובין המעשה הטוב (מאזני צדק דף 114), תפריד בין החרון ובין שאלתו (מוסרי הפי׳ ג״ב, פ״א), ועיין למעלה דף 21 הערה 44 ודף 35 הערה 21. במקום מעשה בספר נ״ל לעשותם, או מעשה, מעשים, ובמקום: והוא הראה אפשר לתקן: והנה תראה. — 36) והריסות? עיין למעלה הערה 19 ענין ב. — 37) ירחק, מושך עצמו ואחר עמו. — 38) כמו מבלתי, עיין למעלה דף 32 הערה 14.

עוד פרק מדברי הרמב"ם ז"ל לאחד מאוהביו והוא תשלום המאמר.

שמע מה שיועילך בזה ובבא [33], דע שאנשי הדת והדקדוק יחלקו לב' חלקים מהם המשכילים השלמים בשכליהם כמו ששלמו בדתם ומהם המשוגעים חסרי הדעת והאיש מזה החלק האחרון מזיק באנשים ובנפשו יותר והוא אשר יקרא רז"ל חסיד שוטה וקראוהו מבלי המציאות המאברים האנשים אמרו רשע ערום ואשה פרושה וחסיד שוטה הרי אלו מבלי עולם [סוטה כ"א]. ואני אבאר לך מנהג האיש מהחלק הא' ומנהג האיש מחלק הב' אולם הא' הנה לא יתעסק אלא במה שיחודהו ברצותו ועולמו וישים האנשים לצד אחד ולא יתערב עמהם ולא ישמע ספוריהם עד לא יתחייב לו התגברות על מה שחייב להתנכר אליו ולא שנאת מי שראוי לשנאו ולא יצטרך להקדמה תורית ויפיל המשא הכבד אשר לא יכל לישא אותו אל הריוח [34] כאשר היה בידיעה והדת והשכל ויכוון מהעבודות מה שרויח בינו ובין בוראו [35] מעשם בסתר והוא הראה במי שיסתפק בענין יגנהו וכמו שאמר [מיכה ו' ח'] והצנע לכת עם אלהיך ואשר חיה מן מרוצה אצל הבורא אהוב מכל האנשים ולא יזיק לו מרי ממרה ולא יחייב לו פרעון עשוק מיד עושק כי הוא בלתי

---

33) במקום בעולם הזה ובעולם הבא, כמשך אחר הערבי פי אלדניא ואלאכרה, לדוגמא באלקראן, ג' כ"א. — 34) ר"ל להגיע על הריוח, ר"ל בנקל. — 35) הוא היפך ענין בינו ובין אחר כ"א, ובינו לבין עצמו, בערבי בינה ובין נפסה, וכן כמנא: בינו ובין שכלו (חובות הלבבות ש"א, פ"א, עיין פי' הק' פירשטעטהאל), ויש לבאר זה ע"י פעל הנסתר אשר דרכו להקשר עם מלת בין, כאשר תראה מדוגמאות אחרות: (האדם) ימנא עצמו מונח לו בינו ובין חפצו, והנפש מונח לה בין הענא והפכה (כוזרי, מ"ה ס"כ, דף ל"כ ע"ב ול"ח ע"ב) האדם מונח לו בינו ובין מאוייו (שם סכ"ז), וההיפך בערבי אללה יחול בין אלמרא וקלבה (אלקראן, ח', כ"ד), בעברי: האל ילך (או יחול) בין האיש ובין לבו. וכן כמנא יכלי בין ודודה ודודה, בעברי: יעזב בין ידידו ותולעתו (מחברות אלחרירי מחב' י"א) ועוד פירשו כלי בין כמו ירייך או יעזב הדרך בין ב' דברים (פרייטאג, שרש כלי). וכן יש לפרש בס' אגרת ב"א (ש"ה פ"ו) שאם יעזבו (?) בינו ובין הטבע, ר"ל שאם יניח את האוילי מונח לו בינו ובין הטבע. ועוד היפך מזה: העסקים המבדילים בין

כחו נוסף ואפילו אכל המאכל המבאי׳ כאותו ובחוק הו׳ ההנהגה ירבו החליים ויגליבו המרירים ויפול הכח וירשו החליים המחודשים. ומנהגי המצוי הטבעי ראוי שיעשה תנקין בכל ד׳ ימים ולא יכנס למרחץ רעב ולא מלא אבל אחר התבשול הראשון וישים על גשמו מים פושרים ועל ראשו מים חמים בטעם שיוכל לסבלם גופו ואחר ירחץ במים שהם יותר פושרים מהראשונים ואחר במים שהם יותר פושרים ולא ישים על ראשו פושרים כלל ולא על גופו אלא אחר שישלים ויעתו ולא יאריך העמוד במרחץ ולא יכנס בו אלא אחר נקוי גופו וישפשם בגדיו מבית הקר ויכסה ראשו וינוח מעט ואם ירצה ישן מעט ואחר זה יאכל ולא ישתה מים החמים [31]) בעת צאתו כ״ש מעת היותו בו ואם יצטרך אליו ימזגנו. וראוי שלא ישא אשה אלא מעת תכלית ההפרחה ואם ירצה, הנה באביב ויחויב המנוחה בעת ההקזה ואולם מי שעבר מחמשים שנה לא יקיז כלל. ודע שהזרע הוא כח בגשם מאחר ואור העינים ומי שהרבה להוציאו תשחית גופו והפיל כחו ותחליש באורה אמר שלמה המלך ע״ה (משלי ל״א, ג׳) אל תתן לנשים חילך אל תתן לנשים עצם כחך וחיך למפסידי השכלים ומי שהיה מטמא משגל בכל כחו, תשחת נפשו מהרה וכהו עיניו ותולה ריח מגונה מפיו ונשר שער ראשו ונפלו שניו ורבו כאביו ומי שירצה שיחיה חיים טובים ויבטח שמנעים גדולים חולים קשים ימעט ממשגל בכלל. אמנם שרב המשגל יקצר הזמן וראוי שלא יעשה המשגל בעת שהוא בו רעב ולא שבע ולא ישגל עומד ולא מושלך על צדו ולא על גבו ולא במרחק כלל ולא ביום כניסתו מן המרחץ ביום ההקזה ולא ביום לכתו לדרך או בואו.

נשלם מאמר היחוד

---

31) למה לא ידעתי, בהלכות דעות ה׳ כתב וז״ל ובני יונה הקטנים והתמרים ולחם קלוי בשמן או לחם שנילוש בשמן וכו׳. — 32) נ״ל קרים, עיין הלכות דעות ד׳, י״ז.

התאנים ולב הקישואים ולא יאכלם עם המאכל אבל לפניו מעט ואחר המאכל ישתמש בקובצים כרמונים ותפוחים . ומי שימצא לפניו בשר עוף ובהמה יקדים העוף על וולתו מהבשר ויקדים הבצים על העוף ובכלל הנה יקדים הקל על הכבד . ובקיץ יעשה המזונות הקרות וירחיק רבוי הורעים ובסתו יעשה בהפך וכפי זה יעשה באיקלמים החמים או הקרים . ומהמזונות מה שהם גסים מאד וראוי הרחקתם בכלל כגון הגדול המלוח והגבינה המלוחה ואלכ"מע ואלפ"קע*) והבשר המלוח אשר קרם ממנו והתירוש החדש ומאכל נשתנה ריחו ופירות הראשונים כי אלה קרוב לארסים הממיתים ומהמזונות מה שהם למטה מאלה בהיזק וראוי המעטה מהם כגון הגדול והגבינה אשר שמנה קרוב **) והחלב החמוץ, ובשר השורים והעזים הגדולים והפול והערשים ולחם השעורים והכרוב והבצל והשום והחרדל והפולה כל אלה המאכלים בלתי נאותים אבל מזיקים ואמנם הפולים והערשים והבצלים הנה מי שירחיקם לגמרי ולא יאכלם כבר עשה הגגון ומהמזונות מה שהם תחת אלה בנזק והם עופות המים וגדיי היונים הקטנים ואלבמה ***) והתמרים והקלוי מהעיסה בשמן ויין . וראוי שירחק הרבוי מאכילת הפירות וכ"ש קודם שישלם בשולם או שליש הבשול המעופשים כי הם ארסים או קרוב להם ואולם הענבים והתאנים והשקדים הנה הם נאותים לחים או יבשים . והדבש והיין מזיק לנערים ומועיל לזקנים ובפרט בחורף הקר . וראוי לאדם שירק מבטן תמיד כי יצל בזה מחליים רבים וזה שרש גדול בשמירת הבריאות ומי שעשה התחבולות במעים והטבע ירק מבטנו הנה במקום שלא יחלה אבל ירוויח

[illegible] ל' נ': [illegible] . — 30) נ"ל אלבמא (וכ"ל [illegible]
[illegible]
[illegible] (לבלות [illegible] ל' פ"ו), [illegible] :
[illegible] — 30*) [illegible]
[illegible] (ה', מ) [illegible]
[illegible] (כרם [illegible], נ' דף 13), [illegible]
[illegible] — 31) [illegible]

מהם הצמיחה וההונה אבל הם צורת הנפש המדברת עליה הצורה היא השכל ואת הנפש אשר נשלמה בזאת הצורה היא עוברת [26]) והשינה מציאות בוראה כפי יכולתה והשיגה הצורות הקדושות הנפרדות ואין ספק שהיא תשיג המלוא [27]) העליון ותחייה בחיות לא תכלה וזהו השכר העצום והגמול הטוב הגדול אשר לא יקיפהו שכל ולא יולץ ממנו [28]). **ואחר** שכבר זכרנו חלק מרפואת הנפש נחבר כלל כולל וחלקי יודע בו שמירת הבריאות הגשמית אשר היא תנאי בבריאות הנפש ובסדור הפעולות ממנה כפי מה שראוי . דע שראוי לאדם שירחיק מדברים המזיקים הרעים לגוף שישתמש במזונות השווה הנכבדות אשר ישאירו השלוה וישמרו הבריאות ומזה הנגה ראוי שלא יאכל אלא כאשר ירעב ולא ישתה אלא כאשר יצמא ושיפקד נפשו בכל עת להוצאות המותרות ושלא יסבלהו כלל בעת שירגיש בו וזה הרבה מאד וראוי שלא ימלא בטנו לשבעה אבל יחסר ממנו [29]) שישער שהוא ישביעהו כמו רביע ממאכלו וימעט משתית המים כעת לקיחת המאכל וקודם האכילה יעשה ההתעמלות והוצאת המותרות והרחיצה אחר ההתעמלות ראויה והאכילה אחריהם ואחר האכילה ראויה המנוחה והתנועה עם האכילה או אחריה מולידה חליים רבים . ומספר שעות היום והלילה כ״ד ודי לו שישן שלישותם ולא ישן על פניו ולא על גבו אבל על צדו השמאלית בתחילת הלילה אחר על צדו הימני׳ בסופה ולא ישתמש בשינה אחר המאכל אבל אחריו כד׳ שעות . וראוי שיקדים למאכל המזונות המרכבות כענבים

דף 5 הערה 7, ועיין למעלה דף 15). — 26) העוברת. — 27) המלוא, עכינו המליאות. — 28) עיין למעלה דף 19 ולילו החכמים מזאת המליכה. — וקשור פעל הלין עם מלת מן כמשך אחר לשון ערבי, וכן תמצא למעלה דף 6 שורה 7 מלמטה: ומספקת מכל דבר (בערבי באפיה ען), וכן העתיק הרשב״ץ (קשת ומגן כ״ד, ע״א) ישאלוך מן הרוח, והוא בערבי (קראן, י״ז פ״ב) יסאלוך ען אלרוח, וכן כמנא: פירוש מא תמה מן וכו׳ (עיין מאמרי על המלות הזרות דף 38) וכן השכל לפרש הס׳ דר׳ קעמפף דברי ר״י אלחריזי (תחכמוני סוף שער ב׳) וקראתי עליו שלומי, ודומה לזה: נכנס על קולה (או״ה, כ״א ע״ב) בערבי דכל עלי. — 29) צריך להגיה או להוסיף מ״מ, ועיין הלכות

לבד ומו"ה שהשנים. ואל מה כבר פנשו והפיק רצונו לפי שרצ
תורה שעור הנבואים והמנהיגים. ודע שההצלחה הודועה לצדיק
היצר החום האחרונה והיא הווה ל"א ימשך לה טות וטוב
יתערב בו ית ותכות יל"א ימנו בו עבירות וזהו.
בתורה למען יאריכון ימיך וגו' [דברים, ו, ב] ר"ל ייטיב
לעולם שכלו טוב וארוך [19] מתרבק אין לו קץ ותכלה -
ודע שנמול הצדיקים ושכרם מהאל שינעו לזאת הנעימות
ואת החיות. והצליחו זאת ההצלחה וכן טות הכופרים שיבד
בינותם בבע ואת הנעימות [21] וישארו בענוי לא יוכל
להאריו ואמרו החכמים יודעי התורה שהעולם האחרון אין
גשם כלל אבל נפשות הצדיקים הם הנסתרות אשר יראו ול
יתאבלו [22] אבל הם כמלאכים ניזונים מהאור המושפע והעצ
הגדול אשר אין אור על האמת. אלא הוא ובאשר סולקה
הנשמות סולקו מהם משיגית ונמשכית כאכילה ושתיה ומשכ
ואלה הענינים המקודשים הטהורים המתגדלים [23]
החסרונות והם עניני המלאכים ומי שלא יראה ערבות
לא יראת נעימות אל"א בדבר האכילה והשתיה והמשגל ואת
כאשר נפקד (?) וזה איזה נעימות בג"ע האומר לות העני העלם
חיי המלאכים נחב ערבים ויותר נעימים מחיי נעימות האכילה
והשתיה. ואלה הנפשות אינם נפשות החיונית [24] אשר יסודר

בענין הנבואה. — 20) עיין קדושין דף ל"ט. — 21) והענונות
הן המבדילות בין הש"י והחוטא (ישעיה נ"ט, ב.) ועיין ח' פרקים פ"ז, מורה
ח"ג פנ"א; ועיין למעלה דף 21 הערה 44 ולמטה הערה 36. — 22) רבונר
על מאמרם ז"ל (ברכות י"ז, הלכות תשובה, ח' ב'.) העוה"ב אין בו לא
אכילה ולא שתיה וכו', והמשילו האחרונים ענין מרע"ה על הר סיני תיד
מ' יום (עיין או"ד לר' סעדיה דף ל"ז, ע"ג, דף מ"ב ע"ב וע"ג, עץ חיים דף
199. 200) וכן המשילו להכחה מזיו השכינה קרן עור פנים של מש
(או"ד ע"ב, ע"ב, מ"ג, ע"ב, עץ חיים דף 203) ועל ענין זיו השכינה והעטרות
עיין סנהדרין דף ק"א, מגלה ט"ו, או"ד דף כ"ח, ע"ב, ול"ב, ע"א
עקרים, מ"ה, פ"ל ול"ג. עץ חיים דף 153 שורה 14, ועיין למעלה
דף 17 הערה 31. ומפשט הצדיקים הן הנסתרות ר"ל גנוז תח
תחת כסא הכבוד ושם יראו אור ולא יתעכבו על דבר. ואלולי דמסתפינא
הייתי אומר שצ"ל אשר לא ייראו ולא יתאבלו, והוא כלי ערבי ולא
נגע עליהם ולא הם יחונון (קרא, ב', ל"ו וכמה פעמים). —
23) כלומר מתעלים. — 24) צ"ל: ולא. — 25) הקיומות, (עיי

אשר יחשבו שכבר הגיע להם חכמות לא בלמוד, אמרו מפרשי דבריו, רש"ט והנמשך אליו האברבנאל, שכוונתו על מחמד • וכבר ידעת מהמקומות הנ"ל שדעת הרב ז"ל בתנאי חכמת הנביא הנבנית על יסודות הפילוסופים בחלוף דבר א' (ח"ב פל"ב), לא הפיקה רצון מקצת מן החכמים. —
ב. הנביא נ"ל גבור במדותיו ולא יהיה יצרו מתגבר עליו וכו' (הלכות יסה"ת רש פ"ז). והנה כבר השתדל מחמד להשיב על טענות היהודים אודות תאותו במשגל (אלקראן, י"א, ל"ח), ואליו כיון הרב ז"ל בס' המורה ח"ב פל"ו, ופ"מ כמו שהעיר רש"ט בפ"מ, וכתב האברבנאל (דף ל"ח) וז"ל ואין ספק שכיון הרב בזה אם בהתרחק מכלל המשגונים הגופיים לענין נביא הישמעאלים שזה שטוף בזמה, ואם בהתרחק מבקשת השררה והכבוד להיות רודף אחר שררת העם וכבודם ולהיותו נקשב בעיניהם לעיר וקדיש משמיא עכ"ל • והסכימו לזה חכמים שונים ממעתיקי ומפרשי הקראן, ואני תמיה על הח' דר' דערנבורג, שהרגיש בדבר (עיין מ"ע להרב דר' גייגער, ח"ט דף 421) ולא עיין במי שקדמו עד שלא ישאר ספק כלל; והרב המעתיק דר' מולמאנן ז"ל (דף 205 הערה 3) לא חלי ולא מרגיש רק מה שמצא בהעתקת הח' ווחהל (דף 199 בהערה). ויותר אני תמיה על הרשב"ץ שכתב על הישמעאלים (ק"ש דף י"ט ע"ב) וז"ל וענין האשות היא מותרת להם בפרהסיא בענין ירחיקהו השכל וכו', עוד כתוב בספר (ר"ל אלקראן, ד' ג') בא עלי (נ"ל בעלו, בערבי אנכחו, עניו נשואין ובעילה) אשר ייטב לכם (מן הנשים) שנים ושלש וד', הנה התיר האשות עכ"ל! ואדרבה לפי פשוטו אסר מחמד לישא יותר מד' נשים ונמשך בזה אחר התלמוד (יבמות מ"ד) כמו שהעיר הרב דר' פרענקעל (ליטער. 1840 עמוד 248 הערה 4), וגם מזה לא חלי ולא מרגיש כלל הר' דר' גייגער (בספרו, דף 90) והרב דר' מולמאנן ז"ל (דף 54 הערה 5). — ג. בענין רדיפת השררה אשר מקורה הגאוה וגובה הלב ומופת הכעס והנקמה כבר הפליג הרב ז"ל בביאור שפלותם (ח' פרקים, פ"ז, הלכות דעות ב', ג'. מורה, ח"א פ"ב"ד ח"ב פ"ל) וכבר ראיתו שלדעת האברבנאל גם בזה התנגד אל כוונת זה שרודף כבוד הגדולה. [וכבר הלך בעל הכוזרי (מ"א סוף סימן ק': בעבור כנחו, וגם סי' ק"ג ומ"ב סימן י"ד: ואין לישמעאל ברית ולא לעשו ואם הצליחו) על התגברות הישמעאלים, וז"ל בעל העיקרים מ"ג בפרק כ"ה, (הנשמט בקצת הדפוסים) ואף עוד היום הנוצרים מודים שדת הישמעאלים היא נימוסית הנקיית ואיכה אלהית ועכ"ז הם מצליחים ומושלים בחלק גדול מן העולם וכו']. ושמתה תבין דברי הרשב"ץ (מגן אבות דף ע"ד ע"ב, מובא מהח' מונק בספרו הקטן על ר' יוסף בן יהודה דף 87): ושמעתי פקחיהם (של הישמעאלים) אומרים כי הרמב"ם סרק נבל זה בכתבו בס' המורה ואלמי

האחרון. אמנם אני נוטה לומר שיש בזה ג"כ קצת רמז נגד נבואת מחמד כאשר אבאר בקצרה. התנגדות הרב ז"ל נגד נבואת מחמד סובב על ג' תנאי נביאי האמת הנזכרים, ר"ל חכם, גבור (כובש את יצרו) ועניו, ועד השלשה לא בא זה הממציא עצמו לנביאות: א. אמר על עצמו (אלקראן, ז', קי"ז) שהוא אמי, ביאורו עם הארץ (עיין ס' הרב דר' גייגער דף 27 ומה שהעיר עליו הח' פראפ' פליישער, ליטעראטע. 1841 עמוד 67), ופירשו הישמעאלים שלא היה מבין בקריאה וכתיבה, אך פתאום בא לו החכמה בלתי מלמד, עד שאמרו עליו שכתב אגרות וספרים ומגה שירים (עיין מ"ע: טהעאלאגישע שטודיען אונד קריטיקען, 1841, דף 229, וויענער יאהרביכער, כרך 69 דף 45; ועיין ספר הח' מיללם על האמונה הישמעאלית, העתקה צרפתית, פאריס 1825, דף 37), וספרו שאמר על עצמו: אני הוא היותר נחכם כי החכמה מעשה הלב וכו' (סוננע, במקום הנ"ל, נא' 9. 10.), ובפרט חכמי ספרד מן הישמעאלים נטו להאמין שהיה מבין לכתוב אחר התנבאו (תולדות מחמד להח' וייל, דף 178. וע"ש דף 421, ודף 320, 330, בהערות, ותבין הלאן שנלחמו כל החוקרים בזה, ועיין ג"כ ס' הח' וייל: דיע ביבל' לעגענדען וכו' דף 1.); ואמרו עוד שכאשר הביא אליו מלאך גבריאל את הקראן ואמר: קרא! היה מחמד מסרב ואמר שאינו מבין, עד שהבין פתאום ע"י אות (מפרשי אלקראן, סורה נ"ו.); ואפשר שנדו זה להתדמות אל סרוב מרע"ה (שמות ד', י'), ולדעת הח' אומברייט (טהעאלאגישע שטודיען וכו' דף 246) כנוי אמי בערבי הוא כמו ענוותנות, והוא מדמה מאמר ירמיה (א', ו') כי נער אנכי אחר שאמר השם: נביא לגוים נתתיך עיין (ג"כ פי' האברבנאל על המורה ח"ב פל"ב). וכבר העירותי (דף 19 הערה 34) שע"ז נלחמו חכמיהם להאמין במציאות חכמה בלתי מלמד, ובפרט חכמי הצופיה (עיין שער השמק דף ג' ע"א, ובזה תבין היטב דעת הח' אלגזאלי, כמו שרמז הח' דר' שמעלדערס, בספרו דף 244, וכבר העיר על זה ר' אברהם בר חסדאי בספר מאזני צדק דף 49, [ומשם תתקן דברי הח' דר' גאלדענ־טהאל שם דף XXXI בהערה שהויכוח נגד מוג ר' אברהם בר חסדאי] ועיין מ"ש הח' דר' שלעזינגער (בהערות להעתקת ס' העקרים דף 661) מענין ג' תנאי הנבואה לדעת אלגזאלי, וכבר העיר על זה האברבנאל בפי' המורה, ח"ב דף ל"ד. וכן תמצא בעשרת עקרי האמונה בס' אדרת אליהו לר' אליהו בשיצי הקראי (גוזלוו, תר"ל דף 54,) שהשי"ת שלח מרע"ה והנביאים, והם אנשים המכירים את התורה ורנונו בלא מלמד אדם וכו') ובנגדו אמר הרב ז"ל (מורה ח"ב, פל"ב) אבל הפתאים מעמי הארץ א"א זה: אצלינו ר"ל שינבא אחד מהם אלא כאפשרות הנבא חמור או צפרדע עכ"ל. ועל מה שביאר (שם פל"ז) מכת המתנבאים

לא תכאב ממנו [12]) וכאשר ראתה טוב באמתת ולתה היא להרע ויקשרה ההעתקה מזה מאת הנפש כאשר נבדלה והיא[13]) על זה התואר היתה בעלת מסך בלי ספק מן האמת שאי אפשר מבלי [14]) פגישתו וכבר התאמת זה בשכל והעתקה [15]) וביאור זה במו שאומר, וזה שמה שידוע בעצמו שלא יקבל דבר מה שהוא [16]) אם לא יהיה דומה לו ומה שראוי בו ואחר שכבר התאמת שאי אפשר מבלי העמידה לפני האמת ית' [17]) לגמול כל נפש במה שעשתה הנה אין ספק שלא יעבור ולא יעמוד לנפשו אלא האמת כי הוא אמת והוא טוב ולא יקבל נגות והוא טוב גמור ולא יזבל בזבול קדשו מי שהתערב בו רע ולזה הזהיר על האדם [18]) דעו את הנפש והטהרה מהפחיתיות ועדותה במעלות, ואמהות הפחיתיות הגאוה והעוורת וההתמדה בעצביות הגשמיות [19]) הפחותות כמו שאמהות

---

12) כלומר תשמח בפעולה טובה אם לא תוסיף עצב עמה מאד מה. 13) ר"ל והנה הנפש אשר היא בזה התואר, היתה בעלת מסך (עיין למעלה דף 21 הערה 44). — 14) סובל שני פירושים, או שרצונו פגישת המסך או פגישת האמת, כי הלשון: אי אפשר מבלי נאמר על החיוב ועל השלילה, כמו שביארתי באריכות בהוספות לס' ע"ח דף 383. — 15) בערבי נקל, ענינו העתקה בפה ולשון וכתב, בל"א איבער־ליעפערן, אנשרייבעג, איבערטראגען, ורצונו כאן העתקת הקבלה, מאמרי הכתובים. — 16) רצונו שלא יקבל דבר אחד דבר אחר מה, אם אינו דומה לו. — 17) כנוי אמת לשם ית' מקורו מאמרם ז"ל (שבת נ"ה) חותמו של הקב"ה אמת, וכתב על זה הח' האממער (וויענער יאהר־ביכער, כרך קי"ג דף 53) שמנהג חותם ישמעאלי שהיה כתוב עליו אלחק, הוא האמת, וכי כן נקרא ג"כ הקב"ה בל' ערבי ע"ש. וכבר העיר הרב דר' אוללמאנן ז"ל בהעתקת אלקראן (דף 163) על המאמר: האל ברא שמים וארץ באמת (ונכפל זה המאמר באלקראן, י', ה'. י"ו, ג'. כ"ט, מ"ג. ל', ז'. מ"ה, כ"א. מ"ו, ב'. ס"ד, ג'.) שהוא לקוח מאמרם ז"ל (בראשית רבה פ"א) בראשית ברא אלהים, סופי תיבות אמת. — 18) לזכות את הנפש ולטהרה מהפחיתיות ועדותה (מלשון עדי, או עלותה) במעלות. והמדות הפחותות וכו' כמו שהמדות המעולות הענוה וכו'. כנ"ל לתקן. עיין ח' פרקים, פ"ז. — 19) עצביות מלשון עצב (משלי י', כ"ב.) ענינו עסק. — המדות הפחותות ונגודיהן המדות המעולות הנמצאות אצל הנביאים, אשר פרט הרב ז"ל כאן ובשאר מקומות מספריו, הן עכ"פ עדיות על מדות הרב ז"ל עצמו. עיין הפרק

הבהמות והסתיר הרע על השלוח . והאדם הממוצע בכל עניניו אשר מרחקו מהשני קצוות מרחק שוה יקרא אצלנו רופא [5]) וכאשר יחקרה [6]) נפשו ויחשבה עד יטה אותה מעט לצד אחד מהקצוות הוא אשר יקרא צדיק [7]) כמו שיטה אל צד השפלות אל קצה ולצד דומה לאלה וזאת היא רפואת נפשו ותרופתה, אבל הוא אמנם צורת אותנו במצוע ולהיות מתוארים בתוארי הרחמן [8]), אמרו החכמים באמרו ית' בתורה (ויקרא י"ט א) עבוד האלהים ותתואר בתאריו והיה רחום כי הוא רחום והיה חנון כי הוא חנון והיה מקודש כי הוא קדוש, ומי שראה עצמו יוצא מהשווי והמצוע ישתדל להטותה אל המנהג והיושר ויבראה [9]) בהעתקה ברוע מנהגה אל רוע ההפלגה . ודע שלנפש בריאות וחולי כמו לגשם והדרך אשר יגלה ענינה אם היא בריאה או חולה בשיפקידנה הנה אם רואה אותה משתוקקת לפועל הטוב ונהנית בו ושמחה בו ועם זה מצטערת כאשר סודר ממנה פעל בלתי חשוב ותכאב בו ויסוג [10]) על הפעולה ההיא הנה ידע שהיא שלמה מעלה ושכבר נפתח לו בטוב גדול, ואם ראה אותה נהנית במה שיפעל מן הרעות ויחדש מן הפגעים באמתת הזולת [11]) ואפילו באמתת שונאו וכאשר סודר ממנה פועל מעלה שמחה בו אם

הערה 3) ובטעות נקט הח' בוקסטארף שרש תכן. — 4) אני נוטה להגיה: לגמרי, או שצריך להגיה: יפיל, ועניינו ישלח אחר גוו. — 5) עיין למעלה דף 18 הערה 34 והמקומות אשר ציינתי שם ובפרט הלכות דעות פ"א, ה"ד, ועיין ס' מאזני צדק דף 90 (ושם תמצא ממש דברי הרב בסמוך בענין הבחירה) ודף 141. — 6) נראה שהוא מלשון חק כלומר יתקן, ועיין הלכות דעות פ"א, ה"ד. — 7) מענין צדיק, חסיד עיין ח' פרקים, פ"ג, ה' דעות פ"א וט"ו, מורה ח"ג, פנ"ג, מאזני צדק פט"ז וכו'. — 8) עיין הלכות דעות, א' ו'. מורה ח"א, פ' נ"ד וגם ח"ג, פנ"ד. ונראה שמפני זה נקט כאן תואר הרחמן, אשר כבר שמשו בו חכמי התלמוד, (בלשונם רחמנא), וכן נמצא לרוב באלקראן אלרחמאן, (וכן אדון העולמים או רבון העולמים באלקראן רב אלעאלמין, עיין העתקת הח' וואהל דף 331 המביא ג"כ דוגמתו בל' יוני — (והנה אלה המלות וגם אחרות כמו חיות, זכות (ענינו תרומה) צדקה (ענינו גמלות חסד) צלות (ענינו תפלת חובה) צריך להוסיף ברשימת הרב דר' גייגער מן המלות באלקראן אשר לקח מחמד מן היהודים.) — 9) ויבריאה, כלומר ירפא אותה בהעתקה מרוע מנהגה (אל רוע הפכה?). — 10) ותסוג מן? — 11) בערבי אלגיר, כלומר זולתו. —

מאד עד כמעט לא יוכל עליו ותמצא אחר קל נחת הרצוי [1]) כמעט שלא יכעוס ותמצא מהם מתגדל מאד וולתו בתכלית השפלות וכן בשאר התכונות והפעולות המסודרות מהם, הנה מהם מי שנטרה אל צד הקצוות ומהם הממוצע והוא המשובח על השלות [2]) וראוי למי שירצה שיתואר בתוארים המשובחים ושיתוכן [3]) לתכונות המשובחות והחשובות שירחיק לכל שני הקצוות וימצע בשמושי ענינים, המשל בורח שלא ישתמש במניעת מן הכעס והכעס עם הכ"ח ולא ג"כ יפול הכח הכעסני לגווה [4]) כי הוא צריך אליה בהמשילו על הכח המתאוה ופרטי נפשי

ובשאר ישמעהו וכו' יסיר ממנו מה שאיוו בו וכמו שידענו מענין ניכוה וכל בעל תשובה (ונראה שממנו שאב ר' אהרן הקראי, ע"ח דף 207, ועיין ה' יס"הת, פ"ט, ה"ד). ומענין זה ג"כ הכערה (בערבי תנביה) בדרכי התשובה (עיין המקומות המצויינים בהוספות לס' ע"ח לדף 139, ע"ש דף 380). אבל בספר אלקראן מכנה את הנביאים כלם בכנוי מזהיר (נד"יר, נד"יר מבין, מנד"ר) ולרוב עם כנודו שהוא מבשר, ומיעד טובה (בשיר, מבשר, אלקראן, ב, קיג. רט. ד, קסג. ה, כב. ו, מח. ז, קפח. י, ב. יא, טו. סו. יג, ח. טו, פט. יח, כד. יט, נו. בב, מט. כה, נג. נח. כו, קטו. כט, מט. לג, מד. לד, כו. לג. לה, כב. מב, מו. סו, יח. נג, כו. עא, א. וע"ש מד, ב. בפי הקב"ה ית'!) וכבר אמרתי שלא לקחו חכמינו ז"ל כנוי מבשר. עוד נקראו הנביאים בשם קוראים לאמונה (עיין גם כן בשורת מתי ט' י"ג לוקס ה' ל"ב) בערבי מנאדי ינאדי ללאימאן (אלקראן, ג', ק"ג), וכן תמצא בספרי חכמינו: ובכל נביא שיקראנו תחלה אל מה שיכשר (אמונות ודעות דף כ"ג ע"א), וקורא כל האומות אל תורת ישמעאל (כוזרי מ"א, ס"ה), לא קרא משה אל תורתו (שם סימן ק"א), שאנשנו נמצא נביאים קראו ב"א עד אברהם (מורה, ב, ל"ב), הקריאה שקרא מרע"ה לא קדמה כמותה וכו' ולא התאחרה אחריו קריאה כמותה לאחד מנביאינו (שם ל"ט), הצאבים אמרו שאה"ר נביא שליח הלבנה והוא קרא לעבודת הלבנה (שם ח"ג פ' כ"ט). — אך בענין עדות הנביאים יש להבדיל בי מה אדברו ממנה חכמינו (עיין או"ד דף ו' ע"ב. כוזרי, מ"א ס"ם ק"א, מ"ד ס"א. הים"הת, פ"ת ה"ג, ס"י, ה"ה. ס' ע"ח דף 173. 174) היא עדות על אמתת הנבואה, ומחמד קרא עצמו ושאר הנביאים בשם עד (שאהד שהיד, אלקראן, ל', מ"ה ח.) בעבור שהם מעידים ביום הדין כנגד המתים אותם. — 52) בפי"הם פרק חלק.

1) גוה לרכות, ועיין כלבות דעות פ"א. 2) ביאורו במוחלט, והוא כעתקת עלי אלמטלק בערבי. 3) שיתוכן נגזר מן תבונה (עיין למעלה דף 4

פרק שלישי דע ששכלי האנשים מתחלפים כפי חלוף מזגיהם ותמצא מהאנשים רגון קשה השכל

דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה כמו שאמר האחרון שבהם זכרו תורת משה וגו׳ ; ואמר עוד על הנביאים קודם משה (מורה, ב, ל״ט) ילמדו ב״א על תכונת דורשים ומלמדים ומיישרים (מישירים); ועל הנביאים אחר מר״עה אמר (שם) היותם כדמות המזהירים לב״א קוראים אותם לשמור תורת משה מיעדים הרע המכיא אותה ומיעדים הטוב מי שהתישר להמשך אחריה. והנה תראה שיש למלת אזהרה שתי הוראות כפי חבורה עם המתנגד שהוא צווי או הבטחה ; לרוב תמצאנה בצרוף צווי, ואז הוראתה מצות לא תעשה, או המניעה מענין מה, לדוגמא : וכזה בצדק והזהיר מהכוב (אמונות ודעות דף ה׳,ע״א, וע״ש דף י״ח ע״ב למטה), וכן : שייפה שכלו הצדק והיושר ולצוות בטוב ולהזהר מן הרע (שם, דף מ׳ ע״ד), לצוות בטוב ולהזהר מן הרע (חובות הלבבות שער ד׳, ריש פ״ד, והמקומות בס׳ עץ חיים נייכתי במפתח דף 352 ודף 362), והלשון הערבי הדומה לו כבר בא בהערה 48 . ועוד תמצא לשון אזהרה במוחלט בלתי נגוד כלל כמו בהעתקת ס׳ הכוזרי (מ״א ס״קיא) להזהיר על תורתו כל הימים ע״י הנביאים; וביאורו יגיד עליו רעו (שם מ״ד ס״פ י״א) : וכולם עדים למשה מזרזים על תורתו . אך האזהרה בעונש היא רק לחוטאים, והנגוד הבטחה בגמול ויעוד טוב לצדיקים וזה היעוד כבר בא בתורתנו הקדושה בכלל ופרט , ואין אצלינו יעוד חדש או בשורה כיון שאין לנו תורה חדשה ע״י המשיח . אמנם הנביאים הוכיחו ונחמו מחצו ורפאו בדבריהם, אך הרבו בדברי תוכחות, ויפה אמרם ז״ל (ברכות מ״ג וכו׳) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה וגו׳ (ועיין ספר דיע רעליגיאנספילאזאפיע וכו׳ להרב ד״ר הירש דף 598), ועל הדרך הזה אמרו בהגדה (סנהדרין צ״ה.) אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה; ואמרו (שם ק״ח׳) שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואומר להם עשו תשובה (והרב דר׳ גייגער היה לו להביא זה המאמר בספרו דף 110 , וכן הרב דר׳ אוללמאנן דף 178), וכזה תבין דברי ר׳ אהרן הקראי (ע״ח דף 156) לא הספיק להם (ר״ל לדור הפלגה) אזהרת השכל על כן הזהיר ע״י נח במאמר הנבואה ובאר העונש למי שיעבר באמרו שופך דם האדם וגו׳ ולא הזהיר (בלבד) אלא באר העונש כי האזהרה קודמת מדין השכל (הוא מאמרם ז״ל אין עונשין אא״כ מזהירין; וכן הכפיל באלקראן (ו, קלא. ז, ג. נב, טו, ד. טז, קיג יז, טו. יח, נח. וכו׳) שלא נעשה קריה אחת בלתי אזהרת הנביאים הקודמת) וכן אמרו ז״ל על אברהם (ב״ר פ״ל) שהיה מתוקן להדריך כל העולם כלו בתשובה; ואמר ר׳ סעדיה גאון (אוי״ד כ״ג, ע״ד.) כשהגבורא מצוה צווי איום או גערה על עבדו וכו׳

דבר. מעיקרי תורת מ"ר ע"ה והם הי"ג עקרים אשר זכרנום [45]) רצוננו עבודת האל וסלוק הדמות ממנו והליכת דרך היושר .

חכמינו ז"ל להרחיק עדותם עד ימות עולם (עיין מאמרי על ספורי הישמעאלים במ"ע מאגאזין פיר דיא ליטעראטור דעס אויסלאנדעס, 1845 נומר 72) . וכזה הענין לא הבדיל בין נביאי האמת ובין הנביאים אשר עשאם הוא לנביאים, (כמו שהעיר כבר הרב ד"ר גייגער בספרו דף 112 בענין נח) , רק אברהם אבינו שהוא אבי הישמעאלים הבדיל קצת ואמר עליו שלא היה יהודי ולא נוצרי אלא נמסר (מסלם, ענינו ישמעאלי) , מקביל למאמרם ז"ל קיים א"א את כל התורה כלה (שם דף 121 וע"ש דף 126) , וספר מנסיונותיו, נמשך אחר מאמרם ז"ל עשרה נסיונות נתנסה א"א (שם דף 131), ע"כ אני נוטה לומר, אחר שנראה, שכבר ידע המאמר הזה (אבות ה', ג') וכן הקודם לו (עיין העתקת הרב ד"ר טוללמאנן דף 174) , יש לומר ג"כ שנמשך קצת אחר המשך המאמר הזה : עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' וכן אמרם ז"ל (ב"ר פל"ד) מעשרה דורות שמאדם ועד נח לא דברתי עם אדם, ומן (שם פל"ט) מעשרה דורות שמנח ועד אברהם וכו'; וע"כ מצאנו בשתי מקומות באלקראן (עיין למעלה הערה 46 בסופה) שמזכיר נח ואברהם ומשה עם הנוצרי שהיו כלם עמו בברית הנביאים, ואמר (שם ג' ול') שהקב"ה בחר באדם ונח ואברהם ומשפחת עמרם, ויש עוד דברים בגו (עיין במורה, ח"ג פכ"ט) . וכן נמשך בקצת כנויי הנביאים אחר הכתובים ומאמרי חכמינו ז"ל ובקצתם אחר הנוצרים; ואחר שנמשכו חכמי דת ישמעאלית באלה הכנויים (ובדיוק יותר) בספריהם הנכתבים בל' ערב, ולא סר הויכוח בפה ובכתב ביניהם ובין חכמי עמנו השוכנים בארצותיהם, כאשר מבאר במ"א אי"ה, נעתקו אלה הכנויים אל ספרי חכמינו ז"ל הנכתבים בלשון ערב, ואחריהם נמשכו המעתיקים אל לשוננו הקדושה ולסוף כל החכמים האחרונים המדברים מעניינים כאלה . זה כלל גדול לא לבד בכנויי הנביאים אך גם בענינים אחרים הנוגעים באמונות ודעות כאשר הראינו בקצת הערות, אך נעיין פה על פרטי הכנויים . כבר בארנו כנוי שליח, מנהיג, מדבר, מזכיר וקצת מענין כנוי ואזהרה (בטוב וברע) ונשאר עוד ענין קריאה ויעוד טוב ורע ועדות הנבואה . אמר הרב ז"ל (פתיחת פי' המשנה) והחלק השני בענין הנביא כגון שיקרא ב"א לעבוד את השם ויצוה על מצותיו ויזהיר לשמור התורה וכו' ויבטיח למי שיעשנה בגמולות טובות ויזהיר לכל העובר עליה בעונש וכו' ויצוה בציווים ויאסור אסורים וכו' (הי לך בירוף כל עסקי נביא אמת לפי מרע"ה) . וכן אמר במ"א (הלכות יסודי התורה ט, ב,) א"כ למה נאמר בתורה נביא אקים וגו' לא לעשות

המציאות אבל שידבר בעולם [50]) ויצדק במה שיאמר אחר שיהיו בו תנאי הנבואה אשר זכרנום ושיצוה בעבודת הש"י ויחודו וירחיק השתוף ממנו ובכלל שיצוה בטוב המביא ההצלחה האחרונה ויזהיר מהרע המעיק אותה [51]) ומחויב לקבלו בכל עת לא יסתור

מוכיח, כי הנביא הוא מוכיח בשער (ישעיה, כ"ט, כ"א. עמוס ה'. י') וכמו כן אמר מחמד על עצמו שהוא רק מזכיר (מדכר, אלקראן פ"ט, כ"א) ושאין לו אלא הדבור (אלבלאג, שם ג', י"ט. ה', כ"ט) בעבור ששאלו הישראלים ממנו שיעשה אותות ומופתים. ועיין לקמן הערה 51. — 51) אחר שאין לנו כי אם תורה אחת ושליח או מנהיג ר"ל נביא תורה אחד, ואנו מאמינים שהתורה בכללה לא תנסך (והוא מלשון נסך בערבי, שמשמעו מנסוך, ר"ל מאשר אלקראן שנתבטל ע"י מאמר אחר) ולא תשתנה (ס' העיקרים מ"ג פי"ד), אין לנביא אחר מרע"ה כ"א לדבר ולהוכיח, להעיד על תורת מרע"ה ולקרוא העם אליה, להקריב אל האמת ולהרחיק מכזב, לשוב בטוב המעשה ולהזהיר מן הרע, לבשר גמול הצדיקים וליעד בעונש הרשעים. מאלה התוארים נמשכו כנויי הנביאים: מדברים מוכיחים מעידים קוראים מזכירים, מצווים (בטובה) ומזהירים (מצווים בלא תעשה), מבשרים ומיעדים (ביעוד רע). אמנם בענין הנביאים קודם מרע"ה אין הדבר מוסכם בין חכמי דתנו לפי אלוף דעתם ביחס הנבואה והקבלה אל חקירת השכל, ובפרט בענין אברהם אבינו ע"ה, אם הכיר את בוראו קודם שדבר עמו, והנה לך האות והסימן על דעת פרטי החכמים, כאשר תמצא ביתר בירור אם תערוך דברי בעל הכוזרי עם דברי הרב ז"ל ועם דברי הקראי ר' אהרן בן אליה אשר לקח מדברי הגדת קדמונינו ז"ל (עיין ס' ע"ח דף 183) וקצתם ע"פ הספורים אצל הישמעאלים (עיין דף 157 וכו') מה שיסכים ליסודות רבינו עד שאמר על מדרשם ז"ל (ע"ח דף 33 למטה): כמפורש אשר הוצאתיך מאור כשדים, אמר שפקדים, שאם היה אברהם אבינו מקבל מנביא קודם לו היה זה בדרך עבד ההגדה, ובלתן לומר (שם דף 137) ומה שבא בהגדה שמשה כתב ספרו וספר איוב וכו', בעבור להיותו בימי משה משה אחיק בזמן אברהם וכו'. — והנה כנויי הנביאים הנזכרים, כלם מבוארים כבר באלקראן, אשר הוסיף מספר הנביאים וגם בהגדות חכמינו ז"ל, ובהבנת עמוד היתה להשוות אותו כל הנביאים, שגם הם דברו והוכיחו ואף כי העידו על נבואתם באותות ומופתים, ואם לא האמין העם, ולמוכיח בשער יקשון, את תורתם השליכו אחרי גום ואת הנביאים הרגו אשר העידו בם להשיבם אל ה' (עיין מ"ש במ"ע להרב ד"ר פראנקעל כרך ב' דף 277 בהערה). על כן שם דברי נביאים ושליחו הוא וסייעו מן היהודים המתמקמדים ספורי הכתובים והגדות

מדור 46) ואי אפשר בלתי שיתחבר בהשגה אלהית וכח רבנו 47)
ובל חי שהשיג הנבואה אחר משה רבינו ע"ה ואמר שהאל שלחו
אין ראוי שיצוה בבקיעת הים ע"ד משל או ישנה מנהג בורא

ועתה יתבאר לך באר היטב הלשון הנמצא אצל חכמי עמנו משליחות
אל הכופרים (אמונות ודעות דף כ' ע"ב וע"ד, והדברים כמנים מתם
בס' עץ חיים דף 182), נביא שלום בגראה (כוזרי מ"א סימן ד'),
שליחות נביא שמו אליה (שם סימן קט"ו) אדם הראוי לנבואה במלאכות
השם (ה' יסודי התורה פ"י ה"א), נביא שליח כלשנה (מורה, נ', כ"ט),
ובפרט במאמר הכוזרי (מ"א ססק"י), אשר כוונתו בלי ספק נגד
הישמעאלים, תמצא כל הלשונות הנאמרים באלקראן על הנביאים כאשר
נראה בסמוך בהערה 51. והנה הקראים אשר קרבו יותר בפה ולב
אל הישמעאלים דרכם לקרא מרע"ה השליח ע"ה בלי הוספה כלל
(עיין ליטער. 1840 עמוד 465 ופתיחה לס' עץ חיים דף LV הערה
ה, ושם דף 173 למטה). — 47) ההישרה בערבי אלהדי (והוא
א' משמות אלקראן כידוע), היא ההנהגה על הטוב, וממנה נקראים
הנביאים מישירים, ובפרט נקרא נביא הדת המנהיג, בערבי אלהאדי
(והוא א' משמות משמד) ובס' אלקראן מדבר מענין הנהגת האל לברואיו
ע"י הנביאים כמעט בכל פסוק (ועל מרע"ה שם כ"ג כ"א) על כן לא
אצריך בהבאת דוגמאות ורק אעירך שמה שמביא בס' מאזני צדק (דף 126)
אמר פכם לולי חסדי השם ורחמיו עליכם לא הישיר מכם אחד לעולם
אבל השם מישיר מי שירצה, אמר (נ"ל ואמר) לא יכבם אחד בגן אלא
ברחמי השם כלומר בהישרתו; הא' בזה הוא מסמד (עיין קשת ומגן כ"ב
ע"א), ושם תמצא באור רחב על ענין ההישרה. וכן תמצא לשון הישרה
או הנהגה אצל חכמי עמנו כמו במ' הבוחרי אל הישמעאלי (שם א' ו')
מי שרוצין לישר אותו ובו' ולפי זה צריך לתקן ההעתקה האשכנזית שם. וגם
לשון הרב: או אל אנשי קריה (ובהלכות יס"הת ב' ז': או אנשי
עיר) הוא נמשך אל לשון אלקראן הנמצא לרוב וגם נוטה קצת בענין
שליחות הנכנאים לכל קריה וקריה כמו שנשלח יונה הנביא, ודי למכיאה
— אבל יש עוד מנהיגים שהם בלתי נביאים (מורה סוף ל"ט מח"ב)
וגם המנהיגים במדינאים והם בעלי ההנהגה (ע"ם דף 171). —
48) בלומר שבירם בטוב ושהירם מהרע והלשון הערבי הוא לשון מורגל
באלקראן (ג', ק'. ק"ו. ק"י. ט', ע"ב. קי"ג. ל"א, קי"ו. וע"ש ג'
קנ"ו) אמר באלמערוף ונהי ען אלמנבר, וכן גרשם ספר א' מספרי
דת ישמעאלים על אסור והיתר בתאב אלאמר וכו' (הערבעלאט, ח"ג דף
89), והנה הטוב בקרא הידוע והמפורסם, וכן אמר בעל הכוזרי מ"ג
סוף סימן ה') וז"ל המעשים הטובים הם הידועים, וכן פירש הח'
גוקספארד שם והנה ראיה מספרי דתם בלשון יוט. ועיין למטה הערה
51. — 49) רעני. עיין למעלה דף 2 הערה 5. — 50) כלומר

לאומה מה או לאנשי קריה יישירם ⁴⁷) ויזכירם בידוע ויזהירם

שתפלל : אדוני הרחב לי לבי וכו', ואמר עם (ל"ט כ"ג) המי שהרחיב האל לבו להמסירה (לאסלאם) והוא על אור מן אדניו וכו'. וכן אמר הח' אלגזאלי (המציל מהטעות דף ט') וז"ל שאלו את השליח על ההרחבה (אלשרח) רצונו, באמרו (אלקראן, ו' קכ"ה) : ומי שירצה האל שיישירו ירחיב לבו למסירה, אמר השליח הוא אור ישפיעהו האל בלב וכו' והוא אמרו : האל ברא הבריאות בחשך, אחר השפיע עליהם מאורו וכו'. — ואחר שכנו הישמעאלים את נביאם בשם חותם ואחרון נהגו להיפך קצת חכמי עמנו לכנות כן נביאנו האחרון שהוא מלאכי וקראוהו ג"כ חותם הנביאים (לדוגמא קשת ומגן דף ב', עץ חיים דף 175) וכן היה בלי ספק בספרים הנכתבים בל' ערב להרב ז"ל והמעתיקים העתיקו כפי פירושו : הנביא האחרון (מורה, ב' סוף ל"ד), הנביא מסיים הנביאים (הקדמת פי"המ, בענין הנבואה) ; והכנויים האחרים של מחמד נתנו למרע"ה להבדיל כמו אדון הנביאים בערבי סיד אלנביין, אדון הראשונים והאחרונים (ח' פרקים ספ"ד) והוא ממש סיד אלאולין ואלאכרין (המציל מהטעות דף ח'), נביא הנביאים (פי' אבן עזרא לס' שמות), הנאמן (מורה ג', ל"ב במדבר י"ב, ב) אלאמין, וכמו שנקרא מחמד ראס אלמרסלין כן נקרא מרע"ה אב ולאש הנביאים (עץ חיים דף 8, ושם מכנה ג"כ א"א אב וראש המאמינים, וכן נקרא כח אב המשכילים בס' התפוח) ובחלוף אל אלקראן אמר הרשב"ץ (קו"מ דף י"ט ע"א) ולזה נאמר בזאת התורה שהיא חותמת התורות. ובזה נחזור לענייננו הראשון בקריאת שם נביא ושליח, שגם פה נמשכו חכמי עמנו בלשון אחרי הישמעאלים. אכן על מקור החלוק הזה אגלה דעתי בלתי נוחה במה שראיתי אצל החוקרים · חכמי דת ישמעאל אמרו שיש רבבות נביאים ומהם כמה מאות שלוחים (רסל', מרסלין, אך הערבעלאט ח"ג דף 768 מבדיל בין שתי השמות האלה ולא נהירא לי), ורק חמש מהם והם נח אברהם מרע"ה ומוכים ג"כ הנוצרי והישמעאלי, (ואחרים הוסיפו עוד א"ר עד שיהיו ש ש) הם נביאי ספר ותורה או נביאי דת, בערבי אצחאב אלכתב ואלשראיע, והנפרד צאחב אלשריעה (עיין ס' הרב ד"ר נייגער דף 31, וס' הח' גיצראק, כריסטאלאגיא דעם קאראן דף 102) והוא מה שקראו הרשב"ץ (קו"מ דף ל"ו ע"ב) נביא תורה. אמנם אם רבו למצוא סמך לזה באלקראן (ל"ג ז'. מ"ב י"א), אני מביא מאמרים המכחישים, שנאמר בהם בפירוש שאין להבדיל בין הנביאים כלל (ב' קי"ג. רפ"ה. ג', פ"ח) ועיין למטה הערה 61 · — וכן יש עוד להבחין בענין ספרי הנבואה והוא ענין גדול בבקור ספרי הקבלה שלנו, אדבר מהם בל"א אי"ה, ויש תמיה גדולה על הרב ז"ל שגם הוא נמשך להאמין שא"א חבר ספרים! (הלכות עכו"ם א' ג', ועיין ע"ז דף כ"ה ע"א).

במה שיורמו וילמדהו מחכמתו ולא ישלחהו לזולתו 49) וכבר ישולח

שליח (רסול) מאדון העולמים, אגיע לכם שליחות (רסאלאת) אדוני ואני לכם יועץ נאמן (אמין); אך מה שאמר הח' פליגעל (געשיכטע דער אראבער ח"ב דף 3) שמחמד בחר לכנות עצמו בשם שליח אל יותר מלכנות עצמו בשם נביא וכו' אינני מסכים עמו ולא מצאתי סמך גם' אלקראן, אך כנה עצמו בשם חותם הנביאים, בערבי באתם אלנביין (אלקראן ל"ג, מ'. ס' הר' ד"ר גייגער הנ"ל דף 32, ועיין ס' הכוזרי, מ"א ס"ה, מקום מסכים ומתאים עם ס' אגרת ב"ח המועתק מר' קלונימוס ש"ג פ"ו), כלומר אחרון וסוף הנביאים, וכן ספרו עליו (סונגע, דייטש פאן האממער, אין דען פונדגרובען דעס אריענטס, סימן 414) שאמר: אחרי לא יבוא עוד נביא, ובעבור זה נקרא ג"כ מחמד החותם (עיין וויענער יאהרביכער כרך 69, דף 59, סימן 89, 90, 91), וכן כנו אחריו את אלקראן בשם חותמת היעודים, ר"ל חותמת התורות (הערבעלאט, אבו מעשר, ח"א דף 64), וכן נקרא אחרון הגולים בזמנו מעיר מכה בכנוי חותם הגולים (תולדות מחמד להח' וויל דף 414), וכן קרא ר' אהרן בן אליה הקראי (ע"ח דף 151) אדם הראשון הברא האחרון חותם כל הבריאות. — אכן בזמן מאוחר בדו הישמעאלים היות מן החותמת אשר היתה בגוף מחמד (עיין פתיחת הח' מאראנציו לאלקראן דף 43, פתיחת הח' וואהל לאלקראן דף 75, תולדת מחמד להח' וויל דף 26, 407, 341. ובהרחבת הביאור ופירושים שונים ווינער יאהרביכער כרך 69 דף 30), ואפשר למצוא המקור בדברי חז"ל (סנהדרין ל"ח): הקב"ה טבע כל אדם בחותם של אה"ר ואין אחד דומה לחבירו לפיכך וכו' בשבילי נברא העולם. וסיוע לזה ממה שכתבתי במאמרי על מילת הערביים (דף 31, בהערה) בענין האור האלהי הנבואיי הנמשך מאה"ר עד מחמד לדעת הישמעאלים, והוא הצלם האלהי (איקונין של הקב"ה, דברים רבה פ' ראה, והוא הצלם מלעילא בזוהר, עיין ס' ד"ר פראנק על הקבלה דף 170). ולהרחבת הביאור צריכים אנחנו לבאר משל פתיחת הלב (עיין כרם חמד ח"ו דף 31) (בערבי שרח צדר). הנה בדא באלקראן (צ"ט, א') כמו מאמר השם ית' אל מחמד: הלא נפתח (כלומר פתחנו) לך לבך? ופרשו המפרשים שבאו ב' מלאכים (או גבריאל) ופתחו לבו של מחמד והוציאו ממנו הגרעין השחור של התאוה (והוא ג"כ הגשמת מאמר יחזקאל (י"א, י"ט. ל"ו, כ"ו) והסירותי את לב האבן וגו') ומלאו את לבו באור הנבואה, ורשם הפתיחה הנשאר בגופו הוא חותם הנביאים, ואחרים אמרו שנכפלה זאת הפתיחה ה' פעמים לעתים מבוכים! (עיין תולדות מחמד להח' האממער דף 26). ואין ספק שמחמד בעצמו לא פגע ולא נגע בפתיחת הלב כזאת אבל דעתו היתה של הרחבת הלב כמו שיגיד עליו רעו. אמר (אלקראן כ' כ"ו) שמרע"ה

המציאו לי מנגן [מלכים ב' ג' ט"ו] וימצא לנפשו וחלה בו הרוח האלהי [42]) וכן היה ממציא דוד ע"ה עצמו [שמואל ב' ו' י"ד] עד שהוא [43]) אחר שנגן בבית המקדש ושמח במה שראה עד שהביא בו זה עד שפזז והפשיט בגדי המלכות עקר הנשיאות ונאמר לו זה ואמר איזה יקר נשגב לעבור לפני אדוניו בפרישות וסלק

הנבואה עיין מוסרי הפילוסופים שער א' פי"ט וממנו שאב קצת ר"י אלימן (שער החשק פתיחה דף ו' ע"ב) וברוך מ"ש ר' סעדיה גאון על מנהג המלכים בנגון (סוף ס' או"ד)· — 43) הכפלת מלות עד ש... (בערבי חתי אן) יש לה חבר. — 44) כלומר הסרת מחיצה מבדלת או מסוה ובכלל הסרת המונעים מלדעת ולהכיר. וגם פה אעירך על מקור המליצה הזאת ועל הנחלים אשר יבאו משם. תואר המסך לקוח לדעתי מן הכפורת או ממנהג מלכי מזרח, בפרט הפרסיים, לישב על כסאם אחורי פרגוד (הערבעלאט: סאראפערדה, ח"ד דף 243) ומליצת המסוה ממשה ע"ה, כבר החלו הנוצרים לדרשו לגנאי (אגרת ב' אל הקורינטיים ג, י"ג, ועיין חצת ומגן דף י"ב ע"ב וגם שפרוים בס' הנ"ל דף 323) והאפודי באגרת אל תהי כאבותיך אמר דרך לעג ח"ל נתנו פנים לפשטי התורה אשר הושמו מסך לאלושי הראות, ור' יוסף בן ש"ט בפירושו (קובץ ויכוחים דף י"א) מביא עליו משל השמש. ומחמד כנגד מאמרם ז"ל משה ראה באספקלריא המאירה (יבמות מ"ט ועיין מ"ש ידידי יעללינעק בהעתקתו הנ"ל דף 180) אמר שאין הקב"ה מדבר אם בשר ודם אלא בחזיון (במראה) או אחורי הפרגוד (ורא חגאב, אלקראן מ"ב, נ'. ועיין מה שכתב מורי בלשון ערב הח' המפורסם פראפעססאר פלייששער על ספר הרב ד"ר גייגער בליטעראטורבלאטט 1841 דף 170 ומפרשי אלקראן ב' ק"ב) וקצת מפרשי הקראן הסמיכו זה אל מחמד עצמו המצוייר אצלם עם מסוה, אך לזה כונה אחרת לדעת הס' האממער (געמעלדעזאאל, ח"א דף 55), וכן אמרו על מחמד בנסיעתו השמימה כנ"ל שעבר בין ע' אלפים מסוי האור (!) והחשך (שם דף 85), וכן אמרו שיש מסך מונע הכרובים מלהבות מזיו השכינה (הערבעלאט, מלת גיהנם ח"ב דף 476)· והנה הגוף האמרי הנכנע על התאוות המעוררות הוא מסך ומסוה ומחיצה, וכן כתב החכם אלגזאלי (מאזני צדק דף 174) המות אשר יגלה המסך המבדיל בינו (בין האדם) ובין ראותו מדרגת נפשו ושלמותה וזיוה והדרה והודה; ובמ"א (המציל מהטעות דף ק') ואפשר שהחיים האלה תנומה (כנ"ל עיין מ"ב דף 84, משלי הס' תעלבי דף 13 ובן המלך והנזיר פכ"ו) בערך אל האחרת ואם ימות (האדם) נראו לו הדברים בחלוף מן הנוכחי ויאמר לו עם זה: גלינו ממך מסוך (פכשפנא ענך גטאך) וראותך היום מחודדת (והוא לשון אלקראן נ', כ"א); ובמ"א (שם דף כ"ד) אומר שהתנומה

המות [38]) אלו ענינים ועלות אלה המדרגות אמר שמואל הנביא לשאול כי המליכו על בני ישראל לך אל אותה הכת המתנבאות הממציאים עצמם [39]) השתמש בהאמתם (?) ותמצא עמהם ואצל ההשפעה תתהפך ותשוב לאיש אחר.

ודע שחלוף מדרגות הנביאים בנבואה כחלוף החכמים בחכמתם וצורת נבואתם לא תמנע אם במראות הלילה או ביום בעת היקיצה אחר שימצאם הנחה והוא מעולם החוש וימצאם אל זה רעדה ורעש ונפילת הכחות ובטול הדמיונות והמחשבות והחושים וישאר הכח המדבר אשר הוא בשכל המופשט מכעור החמרים הגשמיים תחקה מה שינבא וצורות הענינים אשר ימצאו עליו על צד ההמשל ונטבעו בנפשו ויקיף ידיעה בם על מה שהם עליו ומה הנרצה בזה אחר כן ישתנה ממה שהגיע בדבורו הפנימי כדבורו החצוני והם הטובות (התיבות) המורות על אותם הענינים הנה קצת הנביאים אומרים המשל ויפרשוהו וקצתם לא יתנבאו אלא במשל לבד, ולא יתנבא הנביא באיזה עת שירצה אבל הם מוכנים במחשבה וזכות הנפש והפסק קשוריה מהענינים העולמיים ויזרזו נפשותם ויטיבו לבותם או"ל [40]) לא תשרה הנבואה על הנביאים לא בעצלן ולא בכעסן אבל בחריצות השמחה ולזה היו תלמידי הנביאים משתמשים במיני הזמר והכנור והנגון בעת שרצו להמציא עצמם לנבואה כמו שעשה אלישע ע"ה כאשר שאל המלך הילחם עם האויב וחרה אפו לעת שראה מהאומה [41]) ואמר

זרועו וכו' ילמדנו דף פ"ז ע"ב ד"ו) . וכן לשון הכוזרי (ב', ב') מענין האותות : שבורא העולם ברא את הדברים בריאה חדשה מכוונת וכו', ומכוון לזה בערבי כלק גדיר (אלקראן ל"ב, ט' . ל"ה, י"ז) או אלנשאה אלאברי (שם כ"ג מ"ח), ובכוונה אל הבריאה הראשונה בערבי אלכלק אלאול (שם כ' י"ד . ושם כ"א, ק"ד) או אלנשאה אלאולי (שם כ"ו, ס"ב , וע"ש פ"ה, י"ג), וקרוב לזה ספור ברית בין הבתרים (הערבעלאט. אברהם, ח"א דף 121, מ"ע להרב ד"ר גייגער ח"ה דף 311, ס' הא' דוקעס על המדקדקים דף 91, ועיין ס' ד"ר גייגער על מה שלקח מחמד מן היהודים דף 65) . ועוד אדבר אי"ה בענין הפסד השמים לדעת הישמעאלים בהערותי לס' קשת ומגן דף כ"א וכ"ב.— 38) הגעת ?— 39) העושים עצמם נביאים.— 40) אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות וכו' (שבת ל' ע"א פסחים קי"ז ע"א) ועיין ח' פרקים פ"ז, יסה"ת, י', ד'.— 41) כלומר מההמון.— 42) בענין יחס חכמת הנגון אל

בם 35) אורים הצורות הנראות אין ספק שהמלאכים ירחפו על
כמו הנפש 36) בכנפיהם ויתדבקו ברוח הקודש, וכאשר הגיע־
זאת אין ספק שכבר השיגה המעלה העליונה מהמלאכים הנקראת
אישים ויליצו החכמים מזאת המליצה בשכל הפועל ואז ימצא
כלומר הוא בעצמו לעליונות ומעלה להשיג בעצמו שעור מה
שהגיע אליו וחק שנעלה ממנו, ויאמר שכבר יצא מהחשך אל־
האור *36) וישוב אל האש בלתי האש והשמים בלתי שמים 37)
ועל זה רמז ישעיה [ס"ו כ"ד] בחדוש השמים והארץ *37) ובכמו

פרקים (פרק ז', ועיין הלכות דעות ב' א'). ועיין בס' המורה בל"פ מהב' (ועיין פירש רש"ט על פרק ל"ו מהב') ובכ"ד מהג' ומה שכתב על הרופאים בפתיחה לי"ג עיקרים. וצריך להיות שרופא העצמות הוא חכם רופא הנפשות (עיין מרפאות הנפש בח' פרקים פ"ג ופ"ד, וגם תלמידו ר' יוסף חבר ספר מרפא הנפשות אשר כמנא בערבי באוצר הספרים בעיר אקספארד כא' 341, ובעברי בספרי ר"ד אפפענהיים כא' 1159 קווארטא. עיין מ"ש במ"ע להרב ד"ר פראנקעל כרך ב' דף 118). והנה אין ספק אצלי שגם בזה הענין מגמת הרב ז"ל בס' המורה ובכאן היתה להתנגד על נבואת מחמד, אשר הביא ראיה על שליחותו ואמתת ספרו להיותו עם הארץ או איש האומי (אמי בערבי); עיין מה שכתב ר' אברהם בר חסדאי בספר מאזני צדק דף 49 ועיין שם דף 35, 85, 133, ובהערותי לס' קשת ומגן דף כ"ה ע"א קרקיב הבאור א"ה. וכעת תספיק הערתי בפ"ג על המשך החקירה בענין הנבואה והלמוד. — 35) בה. — 36) יש להוסיף: הזאת. — *36) או מאפלה לאורה, ועיין אלקראן ב', רנ"ח. ל"ג, מ"ב. כ"ז, ט'. ס' מאזני צדק דף 73, והערה מושכלת על חשך הכפירה ואור האמונה בתולדות מחמד להח' ד"ה וויל דף 374. — 37) כמו אש זולת אש וכו' (בערבי ניר, דון).—*37) עיין ה' תשובה, י"ח א'. ובס' המורה ח"ב פכ"ט שמרקיב היאור. ודע שהדעת מהתחדשות הבריאה לעתיד לבוא גם היא יצאה מעמנו אל הנוצרים כידוע וגם אל הישמעאלים כבר בזמן מחמד: אמרו ז"ל גדול יום קבוץ גליות וכו' (פסחים פ"ח), וקראו את המשיח בריה חדשה (מדרש תלים ב' ז'), אמר רב תחליפא מכיון שנכנסתם לפני בדין וכו' כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה כי כאשר השמים החדשים וגו' (ילקוט פנחס תשפ"ב ועיין ירוש' ר"ה פ"ז), ועם נברא יהלל יה שעתיד הקב"ה לבראותו בריאה חדשה (שם תרכ"א ולקחתם לכם). והנה רבינו סעדיה אמר (או"ד מ"ב ע"ג) וכאלו חדש להם העולם ע"ד משל, וכן אמר ר' אהרן הקראי (ע"ח דף 208), שתחה"מ כמו בריאת העולם המופיע לידיעתו ית' (עלשון רבותינו ז"ל והקב"ה מופיע כבודו ומראה

ואמר דוד ע"ה [32]) והשתיקה בערת ההשגה . ודע שהחקירה באלו הענינים קראו החכמים פרדס, וכבר ידערת מאמרם המפורסם מהד' חכמים אשר נכנסו לפרדס ולא יצאו בשלום רק אחד על [33]) עוצם שעורם . ודע שמעיקרי ואדת התורה הדע שהבורא ינבא מי שירצה וידבר למי שיבחר מבני אדם אלא שלא תפול הנבואה אם לא על מי שהוא ראוי לדת והתנו בו החכמים שיהיה רופא העצמות [34]) נכבד שוה בעסקי עניניו ושתהיה ממשלת שכלו מנצחת כחותיו (צ"ל תאותיו) ואיזה אדם השוה נושאו עד התחזק רשם הנפש בו ונשא קדקדו לעלות לעליונים ובכלל ההרחקה מעולם הסבות וההגעה אל עולם הקיים נפנה בכללו לידיעת בוראו כפי יכלתו ונמשך מלהתערב להמון והתרגל עמם אבל נפרש ממה שוולת האל ויזכך נפשו ויקרא (?) עד חוכן לב שתהיה נקשרת בכסא המלך העצום משתוקקת שתשקענה

כ"ו, קשת ומגן להרשב"ץ דף כ"א וכ"ב (ובפירושי שם אחריך א"ה), ציין תר"ג דף 136, שייער, פסיכאלאגיא דעם מאימאנידעס דף 66, 77. ועיין זאקס רעליג. פאעזיע דף 287 בהערה, ונדוק שער השמים לרגב"ש מ"ט בכורת העיכים וס' ד"ר שמעלדערס על הפי' של אלגזאלי פארים 1848 דף 174. ועיין מאמרי על מילת הערביים הנדפס בוויען דף 21 בהערה — ועיין ג"כ שטרוים גלויבענסלעהרע דף 434 — ועיין למטה הערה 44 . — 32) לדעתי כוונתו על תלים ס"ה ב' (עיין במורה ח"א פרק נ"ט) או שכיון אל תלים ל"ט, ג': נאלמתי דומיה וגו' . — 33) תרגומו „אונגעאכטעט" כלומר אע"פ שגעורם עצום, עיין יס"הת, ד' י"ג. ומכאן ואילך ע"ש פ"ב. בביאור המאמר (חגיגה פ"ב) רבו כמו רבו המפרשים, ובזמן האחרון מהם הח' פראנק בספרו על הקבלה (העתקה אשכנזית לידידי הח' יעללינעק דף 41), והח' ד"ר גרעץ בספרו גנאסטיציסמוס אונד יודענטהום, וכלם פה אחד שיש לו תוך, ועיין ס' המורה פל"ב מהא', וכ"א מהג' (ומה שכתב ע"ז הרזא"ל הקדש בכיון תר"א דף 25) . — 34) לדעתי טעה כאן (וכן צפ"ג) המעתיק, שהיה כתוב בערבי חכים והוראתו חכם, פילוסוף גם רופא ובכלל מלומד (עיין הערבעלאט, העתקה אשכנזית ח"ב דף 638) ולדעת החוקר הגדול הגאון ר' ש"ר (בכה"ע תקפ"ח דף 14) גם מלת חכים בתלמוד (ב"מ פ"ה ע"א, שבת קכ"ט ע"א) תורה על מלומד ברפואות בפרט; אבל המאמר אשר כוון אליו הרב ז"ל הנהו: אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה (שבת נ"ב, ונדרים ל"ח ע"א עניו), ועיין ביאור מלת חכם להרב ז"ל עצמו בק'

והיא חיים השמורים ואיך ראוי שיהיה אשר סודרו ממנו אלה הפלאים והזריזות ואין יופיעל האמתית[30]) והשלמות אלא אלו (הוא?), ובאמת אין מציאות אמתי אלא אלו כי מציאות כל מה בו ופה הנה תעצם עיני לבך ומחשבותיך[*30]) ותנום לפשוטי שולתו הענינים לראות מהשיג מדה שלא תוכל פן תמות וכאשר תלאה מראות השמש בכותל כ"ש שלא תקוה שתראה עצמותה כאשר היא[31])

---

30) כמו האמתות, עיין הערה 9. — *30) על מקור משל עין הלב ועין השכל עיין מ"ש הר' ד"ר זאקס בספרו הנ"ל דף 283 ודף 316 בהערה, והוא נמשך ונשלב עם משל האור והשמש (הערה 31) וכן נמצא: כמו שהנר עין האור כן השכל עין הנפש, וכאשר השמש אור העולם כן הנפש אור הגוף (מבחר הפנינים סוף שער הפרישות), ואמר הרב ז"ל (בפי' המ') העם שכהה הסכלות עין שכלם והשקירו התאוות מאור נפשותם. ואמר (היס"הת, ד', ז') והצורות שאין להן גולם אינן נראין לעין אלא בעין הלב הן ידועין וכו'. ועוד תמצא: שהאדם יכיר את בוראו בעין לבו (ס' התפוח), מי שיראה הפח בעין לבו (תחכמוני שער מ"ד). אך אין לערב מלת עין המושאלת על עצם דבר כמו: הפוך עין אנ הפוך עיני העצמיות (או"ד כ"א ע"ב כוזרי מ"ה ס"ו וסכ"א), עין הגמול והעונש (או"ד מ"ד ע"ב), והוא נמשך אחר לשון ערב (עיין תורת לשון ערב לחכ' דע זאסי ח"ב סימן 251, 481 וכרוף סימן 877, ועיין אוצר לשון ערבי להח' פרייטאג מלת עין), אך נמצא כבר דוגמתו בל' תלמוד לשון כלומר בעצמתו, או כעין (עיין מ"ש בהוספה לס' ע"ח פרק כ"א, דף 380, ונמצא שמושו עוד שם דף 147, 175, ודף 96 שורה 9, עיין כוזרי מ"ד סימן ג': עין נסתרת רואה דברים בעיניהם וכו') ונמשך אליו עין בהוראת גוון (שבת פ"א משנה ו' כדי שיקלוט העין). וכן: העיניות הלכות יסה"ת פ"ג ה"ג, ועיין בס' ע"ח דף 115 שורה 11 מלמטה. — 31) המשל הזה ישן נושן. ונמצא בכל ספרי עבר וערב ואדום וכבר מצאנוהו בויכוח ר' יהושע בן חנניה עם הקיסר (חולין סוף נ"ט ע"ב) ועל זה אמר הרב ז"ל בעצמו (מורה בנ"ט מהא') וכל הפילוסופים אומרים נלאו בנעימותו ונעלם ממנו כמו שיעלם השמש מן העינים החלושים להשיגו וכו', וכן אמר בעמ"ח ס' בן המלך והנזיר (פע"ו) ואין בכח האדם לרדת בעומק החכמה כמו שאין כח בעינים להביט בעין (כלומר בעצם) השמש ואולם יקחו ממנו מה שיהיה לבם ושכלם כמו שיקחו מאור השמש מה שיהיה כח ראותם עכ"ל. והנה נמשך משל השמש והאור לחקירה על עצם הש"י והשגת עצמותו חלילה בראות עין והחקירה בתואר הבריאה, כי החוקרים כלם כאשר באו עד קצה חקירתם ראו גבול לא יעבר עטו אור כשלמת המגוררים עד שקנתם באו לקנת הנשמה ודעות נפסדות באכילות והפעה, עיין לדוגמא במורה ח"ב פרק

והשאר לנצח נצחים השארות אין תכלית לו ג"כ בנעימות נשמי או בגיהנם יאבד, הוא מאמר דניאל [י"ב ב'] ורבים מישני אדמת עפר וגו' ולדראון תמידית וקללה גדולה, ואמר ישעיה [ס"ו כ"ד] ויצאו וראו בפגרי וגו' ויצאו וראו אנשי הנעימות בפגרי הכופרים המכחישים מציאותי מתהפכים דינם (בגי"ה) כי תולעתם לא תמות. ודע שאלה הדברים אשר ספרום לנו[26]) הפרק יחסה ממה שהוא הענין בעצמו כיחס טפה מן הים וענינים עמוקים וסודות ולא יעלו אליהם אלא הראוי להם אבל אינם הם בעומק הענינים אשר זכרנו לפני זה הפרק, ואלה הדברים ודומיהם יקראום חכמינו מעשה היד רמז אל עולם החוש וזה שלפנינו יקראוהו ידיעת מציאות הקדושה[27]) רמז אל העולם הרוחני וכבר הזהירו בתכלית האזהרה שלא ידברו השרידים בכמו אלה הענינים בפני אחד מן ההמון כלל והם המיוחדים והסגולות מהאנשים אשר יעלו מאופק הבהמות והשתוקקו למצוא העליון והתאוו נפשותם עמידה על אמתת דקות הענינים הנה אם יפיק רצון מה' אשר[28]) עיינת באלה הענינים הנכבדים וגבהת ראשך לעלידה למציאת העליונה ובחנת אלה הברואים מהמלאכים עד הגלגלים עד גרמי הכוכבים שבם ותכונתם ואיך הקשר העולם העליון בעולם התחתון אחר(?) בעולם ההויה וההפסד ובחכמת הבורא ית' אשר נראתה באדם ואיך יגלה בגשם מה שאינו גשם ואיך הוא עולם קטן על יחס מקוצר מן העולם הכולל, הנה אין ספק מתוספת 29) אהבת ממציא אלה הברואים המסודרים ממנו כפי מה שהם עליו מהשלמות והיופי וההדרגה הנפלאה אשר בם והסדור הנמשך

עזרא להר' דוקעס דף 25, ומכוון אל לשנא דקרא מלאכי ג', י"ט ועיין עץ חיים דף 202 שורה 8 מלמטה) ובספר הזהר צרף כדרכו העברי והארמי ואמר: כל מלין דעלמא אהדרו כלהו לעקרא ויסודא ושרשא דנפקו מיניה, גופא לסטריה ונפשא לסטרה (עיין ס' הק' פראנק על הקבלה דף 156 ודוק). — 26) ספרנוס בזה, יס"הת, ב', י"א, ד', י'. — 27) כוונתי אל מעשה בראשית ומעשה המרכבה ואמרם ז"ל אין דורשין וכו', וגם פה לקח הרב ז"ל לשון ערבי המורגל לביאור הענין לא לתרגום המלה: כמו שעשה בפסוקים (עיין בפתיחה) כנלע"ד. — 28) או שצריך להגיע אחר, או שמלת יפיק הקודמת צ"ל תפיק. — 29) ביכוני, במקום נוספת (עיין עץ חיים דף 191 והערה דף 271) רצונו אין ספק שתתגדל האהבה וכו' יס"הת, ד', י"ב: —

תצטרך בהשנתה אל כלי עצמי *21) וכן ואת הנפש האנושית המשכלת אשר אינה גשם לפי דעתנו ואנחנו הולכים בתורת מ"ר ע"ה וזה מיותר (?) מההוראות התוריות על שהיא אינה גשם רצוננו היותו ית' מיחסו לנפשו הכוונה ממנה בצורתו אמר שלמה ע"ה בספר המאסף [קהלת י"ב ז'] 22) והרוח תשוב אל האלהים לא בצורה גשמית 23) בעלת התמונה והתבנית, ית' האל ממה שהתבאר . וזה הכח המדבר אינו הנפש אשר תסודר ממנו 24) האכילה והשתיה וההוראה (צ"ל וההרהור) וההולדה וההנה אבל זה כח משכיל הוא צורת הנפש והנפש ההיולי על צד ההמשל כפי שנוי אותם הצורות בנפש תהיה התנצלותם בעת הפרדם מהגשמים ומי שנפקד מאותה הצורה כבר חסר ההצלחה והטוב כאשר אמר שלמה ע"ה לא טוב לנפש בלי שכל והוא אמרו [משלי י"ט, ד'] גם בלא דעת נפש לא טוב . וכאשר התאמת שזאת הנפש אינה גשם כלל ואינה צריכה לגשם הנה אין ספק שבהפרדה תשוב אל התחלתה ומחצבה אשר ממנה נולדה 25)

צורתו . — 21) כלומר השכל הפועל . — *21) נ"ל אלא לעצמה, או אל כלי אמצעי . — 22) המאסף הוא העתקת מלת גואמע שבן נקרא קהלת בערבי (עיין מה שכתבתי במ"ע להרב דר' פראנקעל כרך ב' דף 274 הערה 1) . — 23) נ"ל הגשמית אך נמצא לפעמים כמו זה, עיין הוספות לס' עץ חיים פ' נ"ב דף 381. — 24) מזונה . ועיין יס"הת ד' א'. — 25) הפסד הגוף הוא חזרה אל שרשיו היסודיות ובהפרד הנפש תחזור אל מקורה. חביריו נכתובים מן החכמים והמשוררים: אחר מותו כבר נמקו החלקים אשר היו בו מן היסודות הד' אשר הגיע כל חלק מהם יסודו השרשי וכו' (אמונות ודעות דף ל"ד ע"א), כי הענין חוזר לקדמותו השרש והעקר (נפש החכמה לר' משה בן ש"ט די ליאון חלק ב'), אם נהפך רוקני ורק ומנד דבוקו וחבותו לא ישוב עוד ליסודו (צרור המור לר' אברהם סבע פ' כי תשא דף פ"ד ע"ד), ודין החמר ללכת לשרשיו ככלות כחו והנפש אם יצאה לפועל תירש חיי העוה"ב (עץ חיים דף 202 שורה 18, ועיין דף 200 שורה 5 מלמטה), אז ידבק היסוד ביסוד ויתאחד הזך בזך וישקע העכור בעכור (מוסרי הפילוסופים לחניכי הנוצרי מועתק מר"י אלחריזי ש"א פ"ז ועיין שם פי"ז ה'), וישובו כלם אלי שרשם והוא יחיה (בן המלך והנזיר שער כ"ב), כבוד נשמה על שרשה מגיעה (שיר ר' שלמה בונפיד בליטעראטורבלאטט 1844 עמוד 283 והבקיע שם צריך תקון), אתם משרש מות כל ענף ישוב אל שרשיו (שיר בסוף ס' מלחמת החכמה והעושר מובא בס' משת בן

יותר תמות ויותר שלמות מצורות המחצבים והיו מקבלים
להזנה וצמיחה אח"כ כאשר נוסף שווי המזג היה הב"ח
מקבל צורה שלמה להשגה והתנועה הרצונית והנשימה נוספה
על מה שקבלו הצומח ויותר חם שבמזגי הב"ח ויותר נכבד מהם
ויותר קרוב אל השווי הוא מין האדם אח"כ (?) ועוד שזה המין
האנושי יתחלק [15]) וזה על זה בקבלת הצורה האנושית עלוי
יצא מן ההקפה [16]), והעליון שבהם במדרגה והיותר נכבד
שבהם הם הנביאים אח"כ המנהגים [17]) הנודעים המגלים, אחר
החכמים הנשקעים, אח"כ ההמון, ישתבח אשר שם תכלית
השגתינו הלאות מהשיג נכון אמתת חכמתו. ודע שכל הגשמים
המורכבים מאלה הד' יסודות חלוקים יותכו חלקיהם בלי ספק
ואין הגשם הטבעי הנפסד נפסד אליהם תכף אבל אי אפשר
מבלי שיחזור למינים רבים עד שיגיעו באחרית
לשרשים הד' ושם יעמוד השנוי, ולפי זה ראוי שימצאו ההויה
וההפסד ושלא ימנע נצחות ההויה וההפסד ושלא יתוסף אליהם
ושלא יחסר מהם ג"כ במה [17*]) שחסר מן אחד מהם נוסף
בזולתו אבל הטבע שומר יחסה ועליה (?) כפי היחסים הגלגליים.
ודע שאלה היסודות משתנים קצתם מקצת [18]) תמיד עד תנועת
הגלגלים וזה בקצת חלקיהם הקרובים. ודע שלא תמצא צורה בלי
חומר ולא בחומר [19]) בלא צורה אלא נבדלים אבל השכלים לא
במציאות ונפש הב"ח היא צורתה [20]) אשר נתנה לו הבורא
ית' באמצעות המלאך העשירי [21]) אשר זכרנוהו והוא הנקרא
אישים בלשוננו וצורת האדם היא הנפש המדברה המשגת
למושכלות המופשטות מהחמרים וזה כאשר נשלמה עד שלא

כך סוגרת? — 15) יתעלה? — 16) ר"ל מן ההיקף. —
17) המנהיגים. ועל המדרגות האלה עיין סוף הערה 33. על
הנשקועים או הנשקעים בחכמה (אלראסכון פי אלעלם, אלקראן ג'
ב', קשת ומגן כ"ד ע"א) עיין שער השמים דף מ"ב ע"ב. — 17*) צריך
להוסיף: במה או להגיה כי מה. — 18) נ"ל לקצת, והוא כמו קצתם
לקצתם, וגם זה לשון המעתיקים מן הערבי (בעצהם מן בעץ) וגם נמצא
בספרים אחרים, לדוגמא בס' אגרת ב"ס שער ב' פרק ג' דף 15, וכן:
קצתו יותר כולל מקצת (קיצור בן רשד דף ד' ע"א דף ט' ע"א).
— 19) החומר, ומכאן ואילך לא שלחתי יד לתקן. — 20) היא

המים והאש והוא ג"כ מקומו המיוחד והאש בטבעה חמה ויבשה והיא היותר קלה מן הד׳ יסודות והאויר חם ולח והמים קרים ולחים והארץ קרה ויבשה והיא היותר כבדה שבהם וימשך לרוב בכבדות המים ולכן הם מקיפים בה · ודע שבמהירות הגלגל וחוזק העתקתו התחבר משניהם האש תמיד קצתו האויר [13] ויעברו ג"כ במים עד יגיע לעפר אחר תקח נעורת [14] אל מקומה במה שבה מהכחות התקועות בה ובעת עברה אל חלל הארץ. בין הד׳ הגשמים המזגה וערוב והמזגה אשר התחדש ראשונה הם מיני המחצבים וקבלו צורה מתחלפת כפי התחלף המקומות והמדרגה אח"כ אם היה המזג יותר שלם ויותר קרוב אל השווי חודשו מיני הצמח ויקבלו רשם וצורה מאותם הצורות

הימעלסגעלט" (ספר הח׳ רי"ל דוקעס על הפיוטים דף 192. ועיין עוד עיקרים מ"ג פ"י). והנה הישמעאלים אמרו שמחמד בנשיאתו המפורסמת (אשר רמז עליה בעל הכוזרי מ"ב סימן כ"ג) על אלבראק (והוא סוסיא ברקא בסנהדרין צ"ח) עלה מירושלים לשמים על סולם (ווייל, ביבל׳ לעגענדען דער מוהאמעדאנער דף 196), ואף כי קצת מחכמיהם אמרו חלום חלם עכ"ז החזיקו בעלי הנסתר שבהם במשל הסולם, ואלה דברי הח׳ מפורסם האממער (געמעלדעזאאל וכו׳ ח"א דף 87): דיא הימעלפאהרט איזט גרונדלאגע דער מוהאמעדאנישען מיסטיק, זיא העלט פעסטע אן... דען שטופען, וועלכע דאס היי־ליגטהום דעם טעמפעלס צו יערוזאלעם צום הימעל אויפפיהרן, ווייל יעדער העהערע אויפשוואונג אויף דער הימעלסלייטער דער פערפאלל־קאממנונג פאן דעם הייליגטהום ערפיללטער רעליגיאנספפליכטען אויסגע־הען מוס · וכן אומר הח׳ ר׳ יוחנן אלימאנו רבו של השר פיקו בא׳ הקבלה (שער החשק דפוס ליוורנא פתיחה דף ד׳ ע"א) הוא המתקן הסולמות לדלג על החומה, ואמר עוד (שם דף ג׳ ע"ב) ככפי התבונה וסולם לעלות השמימה, ואמר ר׳ קלונימוס (אבן בוחן דף ס"א, ע"ד, ד"ו ש"ו לפק) ובחכמות הטבע, מעלות בסלם שבע, ועיין עוד מ"ש על מנהג מעשה סלמות לחג השבועות כי סלם בגימטריא סיני (שם ס"ה ע"ג), ואפי׳ ר׳ אהרן הקראי אשר דעתו הדעת הפשוטה שסולמו של יעקב אבינו תורה על ההשגחה (עיין ע"ח דף 74 ודף 153 שורה 15, ודף XI הערה 25) מדבר מסלם לתקון הנפש (שם דף 162 שורה 12 מלמטה) ואומר שהנפש החולה אינה יכולה לעלות בסלם עולם הנשמות (שם דף 203) · וכבר העירותי על זה הלשון בקצרה במ"א (צונץ, יאהרבוך פיר איזראעליטען תר"ו דף 232). ובענין המדרגות (בערבי דרגאת) ומעלות הסולם יש דברים בגו אך שאין כאן להאריך ביותר. — 13) באויר? — 14) אחר

המציאות הקדושה וזה סולם העליה [12] אשר ראה יעקב אבינו ע"ה בחלומו הנזכר בתורה וכבר פירשנו ג"ז במורה הנבוכים וביארנוהו ביאור שלם ויתעורר הסכל וייקץ הישן במה שיושג מאור הבהיר הזורח לראוי לו .

ודע שהד' גרמים אשר בקצוב גלגל הירח הם יסודות כל ההוות והנפסדות ממחצב וצומח והב"ח וזולת זה . ואחר שכבר התבאר זה אין ספק שכל הגשמים הטבעיים זולת הד' יסודות הם מורכבים מחומר וצורה וחמרם מחובר מהד' יסודות ואליהם יותך, וכל אחד מהיסודות לא יותך אלא אל חומר וצורה לבד לא לגשם אחר או דבר נמצא בפועל כלל וזה ההיולי הוא העצם הפשוט אשר ראו אצילי בני ישראל בתאר הנבואה וזה התבאר מאד למי שעיין אותו והירח מורגל בחבוב העליוניות וכבר בארנו גם זה במורה . ודע שטבע האש ותנועתה אשר נוצרה עליה העליה מהמרכז אל המקיף והמנוחה שם וטבע הארץ הפך זה וכן המים מקומם אשר ינוחו בו בטבעם ויכונו אליו כאשר יצאו בהכרח ממנו אל צד המעלה הוא שטח הארץ והאויר הוא בין

המאמר: ות היה הנפש בגוף האדם תכנס בגוף הבהמה (ע"ח דף 101) ולא תטעה את הסופר (שם דף 272 בהערה) . — ועוד אפשר לתקן כאן: והיה ממנו נגרס הארץ, היה א"כ קבוץ וכו'. — 12) הסולם הזה כבר דרשו אותו על מדרגות החכמה והכרת הבורא ית' הראשונים והאחרונים פילוסופים ובעלי קבלה פיטנים ומשוררים מעמנו וכן מן הישמעאלים עד ששמו במלת סולם גרידא על הענין הזה, כדוגמא אביא לפניך איזה מאמרים קוברים איש אל אחיו . אמר המשורר עמנואל (מחברת כ"ח דף רכ"ה) כי החכמה סולם, מוצב ארצה וראשה מגיע אל אל עולם, וכפי עלות האיש במעלותיו הגבוהים, יקרב מדי עליתו אל האלהים וכו', וממש כדברים האלה שמו הישמעאלים בדרכם בפי אריסטו שאמר ואלחכמה סלם אלעלום פמן עדמהא עדם אלקרב מן באריה (עיין משלי הח' תעלבי הוציאם לאור הח' (Valeton) דף מ"ד, מוסרי הפילוסופים ש"ב פ"ג) וכן אמר הח' אלגזאלי (מאזני צדק דף 166) וז"ל ותהיה כונתו מכל חכמה לעלות בה אל מה שלמעלה ממנו ותהיה בעיניו כמו הסולם אשר יעלו בו מלאכי אלהים ויורדים ממדרגה אל מדרגה אחרת (עיין מפרשי אלקראן סורה 70 פסוק 4) וכן אמר ר' אברהם יגל (כרם חמד ח"ב דף א"ה) והסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמים ואשר בו יעלה העולה אשר בשם ה' יכונה וכו', ואמר המשורר הפרסי: „זיכן פיר יענזייטס איזט דיא טרעפפע (לייטער) נוס

חמים, והצורה הד׳ צורת הארץ חלק בשאר ההיולי, והיה גרם הארץ היה¹¹) א״כ קרוב גלגל הלבנה מקיף באלה הד׳ גרמים. ואולם הארץ מקיף בה המים אם לא הנגלה ממנה שגזרה החכמה האלהית בצורת הוית הב״ח והאויר מקיף במים והארץ מכל צד והאש מקיף בשלשתם ואין דבר מהם רקות כלל ואלה הד׳ גרמים אינם בעלי נפש ולא ידיעה אבל חם גרמים מתים מונהגים בעזר בוראם בבחורת יוסרו בם והם מקיפים בכללם ישמרו מקומותם ופעולותם וכאשר יצאו מוכרחים ממקומותם הטבעים השיבם אליהם והעמידם קיימים בם וזאת חקת הבורא יתב׳ באלה הציורים אשר אין תמורה לחקו ולא שנוי למציאותו, אמר דוד ע״ה במזמור משבח האל למה שוכר השמים מספרים וגו׳ והאש והמים וזולת זה מפלאות ברואיו אשר לא יעברו גבוליהם אשר נוצרו עליהם, אמר [תלים קמ״ח ו׳] חק להם ולא יעברוהו ולא יחליפוהו, ומי שנתעורר וחשב בנבוארת יחזקאל וכללו אשר כלל בו עלה ברוחו עמי (?) על מנין היסודות הד׳ וברוח הגלגלים הד׳ והיותם מתנועעים ממניע אחד ואיכות הקשר העולם השפל בעולם העליון והסכימו אצלו השכל וההעתק ושם התבונרת מדורת עמוקות ועניגים נפלאים מזה במציאות וכבר ביארנו זרת כלו במורה הנבוכים ומשם יתבאר הדביקות וההתיחסות אשר בין העולם החושי והעולם הרוחניי ולולא זה ההקשר וההדביקות לא יסודר דרך העליה אליו ולא נמנע זה להמנע (?) אל־

---

11) אין זה נוסף אלא מלת והיה הקודמת היא פעל שמושי (כמו בערבי כאן) וכן דרך קצת המעתיקים לחבר פעל היה עם פעל אחר, לדוגמא: היו... יותכו (קיצור אבן רשד דפוס ריווא דף כ״א ע״א), אחר אשר היה הגדר יתהפך (שם דף ל׳ ע״א), כאשר היו בהם ימצאו (שם ע״ב), וכדומה תמצא מפוזר ומפורד בין העתקות המעתיקים המפורסמים לדוגמא: וכאשר יהיה המוקש לא יתום (אמונות ודעות דף ד׳ ע״ב דפוס אמסט׳ למטה), איך לא תהיינה תנועותיו כבר נתן בהם (כוזרי מ״ג סימן י״א דף מ״ו ע״ב דפוס פראג), הייתי קודם שאידע הכל אשתה ואצמא (מאזני צדק לאלגזאלי דף 168). — וכן מלת שב אשר שמושה בערבי כמו מלת היה תמצאנה עם פעל כאמרו: עד שב התלמיד יוכל להועיל מלמדו (מאזני צדק 183, ומלת יכול אינה הבינוני). והקראים נמשכו גם פה אחר לשון ערבי ביותר (עיין הערתי לס׳ עץ חיים דף 268 ובליטערטורבלאטט 1848 דף 710), ולפי זה תבין

באו בלשון עברי כלל אלא לאמתית לא להעברה *) ויאמרת זה אמרו לא בלשון בעל גורים ולא בדבור נשמע וזה רומז אל הדבור הפנימי אשר היא ההשגה האנושית . ודע שהבורא ברא בקצוב (?) גלגל הירח חומר פשוט נבדל לחמרי **) הגלגלים וכן צורתם נבדלות מצורות הגלגלים ולזה החומר ד' צורות, הצורה הא' צורת האש חלק בקצת זה החומר הממשש גלגל הירח והוא גרם האש, והצורה הב' צורת האויר חלק מזה החומר למה שימשך לגרם האש והיה ממנה גרם האויר, והצורה הג' צורת המים חלק במה שימשך לגרם האויר והיה ממנו גרם

הקראי הזה (שם דף 14 ודף 28 שורה 10), החליט גזירה (שם דף 91) כמו החליט המאמר (קשת ומגן דף כ"ג). — חרץ. יחרץ הדין (ע"ח דף 184), ושנינו: שלא לחתוך (נ"ל לחרוץ) הדין ולפסוק שות כ"א אחר הכרה הברורה וכו' (אגרת ב"ח שער ב' סוף פ"ג) — חתך. נחתך על עמך (דניאל ט' כ"ד), די על מימר פומיה מתחתכין פתגמיא (תרגום אסתר ד' ה'), אלו נתנה התורה חתוכה (ירוש' סנהדרין ד, ב'. עיין מ"ע להרב ד"ר פראנקעל כרך ג' דף 164 בהערה), סובר למחז ומחתכו לעמוד על בוריו (רשי, סוכה כ"ח: ד"ה ומשנן), לחתוך הדין (הלכות דעות ז' ב') לחתוך בדבר (שם ה' ב'), מופת חותך (מורה א' כ"ו, ב' י"א וכו') הוא בערבי ברהאן קאטע (עיין כתר תורה להח' קאזעגארטען דף 36) ומענין קטע הזה נקראו הלכות קטועות, וכן מאמר החותך (מלות ההגיון פי"ג, קיצור בן רשד דף י"ד ע"א), ראיה חותכת (קשת ומגן י"ב). וכן נקרא ההכרח או הגזירה חתיך: בדין חתוך אין שם לא וויתור ולא סליחה כלל (עקידה שער ס"ג דף ע"א, ע"ב דפוס לבוב), ולפי זה יש לפרש בשל"ה: פת"ך והוא השם החותך קיים לכל חי, ואין צריך להרחיק עדות מן אטראפאס של היונים, אשר הביא הח' בריק (בס' הנ"ל דף 28). מות שאמרו ז"ל (כריתות ס"א.) הלשון מחתך, גם האקרוטים מדברים הכריתות קולות (ע"ח פ' כ"ה, ודף 165, 166). — פסק. דין פוסק (אמונות ודעות כ"א), טענה פוסקת (כוזרי מ"ה ס"ז), מאמר הפוסק (מלות ההגיון פ"א) או הגוזר, ובערבי אלקציה אלחאסמליה (ליטעראטורבל' 1840 עמוד 536 הערה 3), פסקו דמאמר (ע"ח 101 182), לפסוק הדין ולסתום הענין (שם 177 בסופו), וכן נקראת מלת כיו נסורי מלתא פסוקתא (בר הבראי ג' ל'). — והנה תראה מן המעט הזה מה שחסר וצריך לנו במדרש מלין דרבנן והחכימיא. — 9) כלומר מלות מספרים ומגיד הוראתם בלשון הקודש האמתית, ואפשר שהוא במקום האמתות, עיין הערה 30, ועיין הוספות לס' עץ חיים פרק י"ז דף 376) והלשון משובש וצריך תקון. — 10) מחמרי, ובמקום צורתם צ"ל צורותיהם.

תחתם ולמעלה מהאנשים, אמר דוד ע"ה [תלים י"ט ב'] השמים מספרים עצמות הבורא והגלגל מגיד פלאות מעשיו לא בלשון בעל גורים [8] ולא בדבור נשמע ומי שחשב ששתי אלה הלשונות נאמרו דרך העברה הנה כבר טעה רק הספור ההגדה אלא שלא

---

8) כלומר גוזר המלה והמשפט (כוונתו על דברי הפסוק: אין אומר ואין דברים כנראה בסמוך). והנה שרש ג ז ר, וכמוהו שרשים אחרים אשר עיקר הוראתם חיתוך וגזור (שניידען, אבשניידען, טהיילען) מהם נ ז ם, ח ל ק, חרץ, חתך, כרת, פלג, פסק, קטע, ובערבי בא נָום קצי קטע, נאמרו בדרך העברת הלשון על הברת הקול ועל המשפט המחשבי והדברי (עי' פי' הכוזרי לידידי ד"ר קאססעל דף 85, ונרשם בטעות 93). כבר אמרו ז"ל גזירה שגוזרין מלמעלה, ואמרו נחתך גזר דין (סנהדרין ק"ח, א'), והגזירה שהיא ההכרח והחיוב נקרא בערבי קצָה (עיקרים א', י"ג) ובסורי חלקא (עיין פי' ישעיה לגעזעניוס ח"ב דף 352), ובאמת גזירת הבורא ית' וגזירת הכתוב וגזירת חכמים וגזירת השכל גזירה שוה וכלה חלק גזירה היא (וצריך לתקן מה שכתבו הח' ר' משה נריק בספרו על המנהגים ח"א דף XXXVI, והח' ד"ר הירשפעלד בס' האלאכישע עקסעגעזע דף 456 בהערה) רצוני שמקורם מהחתוך אך נאמר לשון גזר וחתך וכו' בפרט על הברור שאינו צריך להסברה או על הברור לדעת החותך עד שאינו מסביר. ועתה נלך מכלל אל פרט כפי ערך השרשים.

נזם. משפט חרוץ נקרא בערבי אמר נָאום (המציל מהטעות לאלגזאלי דפוס פארים דף כ"ח) וכן בא אלחכמה וגזם אלקציה (חי בן יקטאן דפוס אקספארד דף ג') בעברי חרץ הדין והחליט הגזירה. אך מלת גזום (עץ חיים פ' כ"ה דף 69) אפשר שהיא מלשון גזים ולא עביד (שבועות מ"ו) וכן בלשון סורי גוזמא הוראתו דראהונג בל"א (עיין שיר של בר הבראי על לשון סורי, פרק נ' חרוז ל"ג). וכן נקרא גוזמא ההפלגה (עץ חיים דף 44) מענין מופלג ומופלא (אבזאנדערליך) ואין להתדמות אל העברת לשון אויפ=שניידעריא בל"א כמו שכתב הח' רמ"ל במערכי לשון ואחריו אך לא בשם אמרו בע"מח ס' מרפא לשון ארמי דף 16. — **גזר**. הח' האחרונים שמשו לרב במלה דקרא גזר אומר (איוב כ"ב כ"ח) וכן גזר אומר בלי חקירה (עץ חיים פס"ט), יגזור גזר גמור (כוזרי מ"ה ס"י דף כ"ז ע"ב דפוס פראג), החכמים שגזרו בענין זה גזירה כחתכת (הקדמת פירה"מ להרב ז"ל), גזרם מאמרם (בן המלך והנזיר הקדמת המעתיק) ותגזור הדין (שם פ' כ"ב בתחלתו), וכן בגוזר הגזור (שם פ"ל דף כ"ב ד' ליוורנא), גזר בגזירה (עץ חיים דף 39, 110 שורה 17, 155 שורה 7), מאמר בגזר דין (שם 156), ואפי' לשון גזירה שוה נקט

וה [3]) ביניהם . ודע שגרמי הגלגלים אינם כבדים ולא קלים ולא בעלי טעם ולא בעלי ריח ולא מראה ואולם מה שיראה בהם ממראה התכלת הנה הוא כפי מרחקם ואמצעות האויר ואלה הגלגלים הם כדוריים מתוקני העגול ואמצעם הוא המרכז וסבובו הארץ והמים מקיפים ברב הארץ ואחר האויר מקיף בארץ ובמים ואחר האש מקיף בשלשתם וסבוב גלגל הירח מקיף האלה [4]) הד' גשמים ולקצת הכוכבים גלגלים קטנים וגם תקועים בם ואין אותם הגלגלים מקיפים הארץ . ומספר הגלגלים המקיפים בעולם י"ח והגלגלים אשר לא יקיפו ח' [5]) ומהלך הכוכבים ושעור נטייתם לצפון או לדרום ומרחקם מן הארץ וקרבתם נודע מספר אלה הגלגלים וכבר חברו בזה חכמי היוונים חבורים [6]) . ואולם הגלגל הט' המקיף בכל חלקוהו הקדמונים אל י"ב חלקים וקראהו כל חלק כפי מה שהיה נכח אמצע הכוכבים אשר בגלגל ח' אשר תחתיו והם המזלות הנקראים בלשוננו טלה שור תאומים וגו' ואלה הי"ב אשר בגלגל הח' לא נמצאו נכחיים לחלקים אשר בגלגל הט' אלא בזמן אנשי המבול כי באותו הערב חולקו ואולם עתה כבר הועתקו מעט מאותו הנכח ותשיגם תנועה אבל מתאחרת מאוד ותנועתה מהמזרח אל המערב . ומאלה הכוכבים מה שהם הוא [7]) יותר קטן מהארץ ומהם מה שהוא יותר גדול והירח חלק מגרם הארץ והארץ הל"ק מכמו ק"ע מגרם השמש ואין בכוכבים יותר גדול מגרם השמש ויותר קטן מגרם כוכב. ואלה הכוכבים והגלגלים בעלי נפשות שכלים והבנה וידיעה וכל אחד מהם ידע התחלתו הראשונה כפי חלקו במציאות ומדרגתו ויהללו בוראם ויודוהו וישבחוהו אי זה שבח ואי זה הודאה וישגו עצמיותם כמלאכים אלא שהם בהשגותם

מהשני . — 3) מ ה . — 4) אלה , או הד' גשמים האלה . — 5) כתב בעל הכוזרי (מ"ה סוף סימן כ"א) הגלגלים כפרוס והגיעוס אל יותר מארבעים וכו'. ועל ענין הגלגלים, המקיפים והבלתי מקיפים, עיין ס' המורה ב"א וי"ט וכ"ד מהשני וספר עץ חיים דף 39 ודף 375. וכרוף ס' יסוד עולם מאמר א' פרק ט'. והנה בעל הכוזרי (מ"ה סוף סימן י"ד) כתב בכלל על כל אלה החקירות וז"ל ודברים הם בספוק למטה מספר יכרה (עיין מ"ד סימן כ"ה!) . — 6) עיין יסה"ת, ג', ה'. ומה שכתבנו על זה בלשון אשכנז . — 7) מהם מה שהוא . —

אמתת יחודו. ודע שכל מה שזכרתיו לך בזה הענין אמנם הוא כטפה מן הים לצרוף בענין[15]) בנפשו כי יקצרו השכלים וילאו הנפשות והלשונות מהדבור בקצת הענין הזה. ואלה הענינים העמוקים קראום חכמינו הסודות האלהיים והזהירו תכלית האזהרה שלא נפרש מהם דבר להמון ולראשוני[16]) ההבנה ועליוני הנפשות אבל יעתקו מסדור לסדור אמנם במה מזה[17]) למה שראיתי סור הטובות מזו האומה והעלם חכמיה ומדרש יודעיה בהמשל האומות עליהם[18]) וחננתי על מי שהוא ראוי להשקיף עליו בקצת השקפות מהסודות הנבואיים והידיעות האמתיות המקובלות מתלמידי הנביאים והחכמים ז"ל.

פרק שני דע שהגלגלים נקראים באותו לשון[1]) שמים רקיע וזבול ומכון ומעון וילון וערבות, וכל שם מזה הענין עמוק והוא סוד נבואיי. ומהגלגלים היותר קרוב גלגל הלבנה ועליו גלגל כוכב וימשך לו גלגל נוגה וימשך לו גלגל שמש אחר גלגל מאדים אחר גלגל צדק אחר גלגל שבתאי[2]) אחר גלגל הח' והוא בעל הכוכבים אחר גלגל הט' והוא גרם האחרון והוא סובב מהמזרח אל המערב והוא המקיף הכל ומנהיג הכל. ואולם מה שיראה לראות העין שאלו הכוכבים כלם בגלגל אחד הנה זה לפי שגרמי הגלגל ספיריים כזכוכית ולזה תראה הכוכבים אשר בגלגל הח' מתחת גלגל הירח. ואלה הגלגלים מהם מתנועעים ממזרח למערב כגלגל הט' ומהם מה שיתנועעו ממערב למזרח ואין ריקות ביניהם כלל ולא גרם

---

15) לצורך הענין, יש"הת, ב' י"א. — 16) צ"ל אלא לראשוני עיין פ"ב הערה 27. — 17) בזמן הזה. — 18) כלומר על כן חננתי.

1) כלומר בעברי, ואפשר שיש כאן שבוש ההעתקה ורצונו בערבי על השמות שיש לגלגלים. מוצא הז' שמות הוא בתלמוד (חגיגה י"ב, ב') וגם באלקראן נזכר משבע שמים (עיין ספר דר' גייגער הנ"ל דף 65) וגם משבע ארצות (עיין קראן סורה ס"ה פסוק י"ב העתקה אשכנזית של הא' וואהל דף 608 וברוך בענין הז' ימים מה שכתבא בירוש' דכלאים פ"ט) ולדעתי מקורו מהז' אקלימים, ועיין מה שכתב הח' האממער (וויענער יאהרביכער כרך ק"ה דף 135) מענין ז' גנות עדן וג"ה ושמים וארצות לדעת הערביים, אבר אנחנו מים שלנו וחכמינו שתו משקתותיהן, ואין כאן מקום להאריך. — 2) על סדר כוכבי לכת שצ"מ חנכ"ל עיין ספר הר' ד"ר זאקס במקום הנ"ל ובמורה בע"

במדרינה השנית אופנים וימשך לזה אשר במדרגה הג׳ אראלים אחר חשמלים אחר שרפים[11] אחר אלהים אחר בני אלהים אחר כרובים אחר אישים נקראו באלו הי״ד שמות לפי מדרגותם עשרה וגזרה לכל מלאך קריאת שמו כפי מדרגתו ואין אחר המדרגה הי׳ אלא האמת ית׳ תקראה חיות הקודש והראשונה לנו היא אישים בלשון העברי להשפעת הצורות מהם ולזה אמרו הנביאים שהוא תחת כסא הכבוד והם המלאכים אשר ידברו לנביאים תקראו בזה השם לפי מדרגתם קרובה למדרגת השכל האנושי. ודע שאלו הצורות הי׳ הם חיים יודעים בוראם איזו ידיעה וחלופי העתים[12] (כחלופי) כחלוף מדרגותם ועכ״ז לא ידע אמתת עצמותו אלא הוא לבדו אבל ההשגה אשר במדרגה הא׳ היא יותר עליונה אח״כ ההשגה אשר תמשך לה וההשגה אשר היא יותר מעוטה מהם היא ההשגה אשר במדרגה הי׳ ועם זה הנה היא משגת מה שלא יוכל שישיגהו אחד מן האנשים המחוברים מחומר וצורה. ודע שכל מה שזולת הראשון מהצורה הא׳ עד היותר פחות שבברואים אמנם יצא אל המציאות מאמתת עצמות הראשון ואחר שהוא ית׳ יודע בעצמותו כפי מה שהוא עליו חויב שידע כל מה שיסודר ממנו עד לא יהיה ערום מידיעתו דבר כלל אמר דוד ע״ה [תלים צ״ד ט׳] הנוטע און הלא ישמע וגו׳ אבל עם זה תדע שהוא ית׳ לא ידע בידיעה שהיא חוץ מעצמותו כידיעתנו כי ידיעתנו בלתי עצמותינו ואולם הוא ית׳ עצמותו שלמה ומספקת בעצמותה מכל דבר זולתה וידיעתו וחיותו אחר מכל פנים כאלו[13] היתה ידיעתו זולתו היה בו רבוי והיתה עצמותו חסירה צריכה לתארים יודיעוהו ויתעלה מזה עלוי רב אבל הוא אחד נפרד אין רבוי בו כלל אבל אחד (ותו) בתכלית (תכלית) הפשיטות הגמור וזה יחודנו ועליו סבוב תורתנו ואמונתנו ידעהו מי שידעהו ויכפור בו מי שיסכלהו ולא יכפור בו אלא בעל הכפירה באל בעד מסך מבדיל[14] מהשגת

---

11) כאן חסר: אחר מלאכים, והוא דבר הלמוד ממכינו בסופו ומדברי הרב ז״ל הלכות יסודי התורה פ״ב ה״ז. — 12) דעתם? — 13) כי אלו. — 14) עיין פ״ב הערב 44. —

בוראם אשר אין תמורה למציאותו ולא שנוי לחוקו ולא ישיגם שנוי אלא ביותר פחות שבמקריהם הוא ההעתק באנה או במקום וצורתם [7] קיימות בהיולי שלהם נצחיות ואלה הם הגלגלים והדברים התקועים בם ואין היוליהם כהיולי היסודות הד׳ ולא צורתם כצורתם אבל הם נבדלות מהם בצורתם וחמריהם. וחחלק הג׳ צורות נפרדות נקיות ממשיגי הגשמות ערומות מנמשכי הגופות והם המלאכים אחר שכבר התאמת שהם אינם גשמים בשום פנים, ואולם מה שתראה שהנביאים אומרים שהם בעלי כנפים ושקצתם מאש וקצתם מה שיצוייר בצורת אנשים ועופות וזולת זה, אמנם תדע שהוא על דרך משל וכבר בא כמו זה באמתת [8] הבורא בתורה שהאל אש אוכלה הוא [דברים ד׳ כ״ד] וראיה על זה שתמצא קצת הנביאים יתארו מלאך אחד בתארים רבים ויזכר שהוא דמיון לו על צורות מתחלפות לקצרה על שאין לה צורה קיימת וא״ת במה יוכרו קצתם מקצתם אחר שאינם גשמים תדע שאמנם יוכרו במעלות ומדרגות כי מדרגת כל אחד מהמציאות ידוע וכל אחד מהם יקדם לחבירו במעלה והכל מסודר מהראשון ישתבח ואלי זה רמז שלמה באמרו [קהלת ה׳ ז׳] כי גבוה מעל גבוה וגו׳. ודע שמעלת מדרגתם אינה מעלת מקום כלל כי בהסתלק הגשמות יסתלקו האיכות [9] ומשיגיהם ואמנם הוא שזכרנו בהתנשאות ובמעלה ובקורבה בראשון ישתבח וחלוף שמותם כחלוף מדרגותם ולכן יקרא אשר במדרגה הראשונה חיות הקודש וזאת [10] על הכל ויותר קרוב מכולם לראשון האמתי ית׳ וימשך לזה אשר

בהערה. — 7) יותר נכון ופעולותיהם, וצורותיהם, וכ״ל שהיה בערבי מספר רבים הנקרא שבר כידוע לבעלי הערב וע״כ העתיק המעתיק במספר יחיד. — 8) הוראתו העצם האמתי, וג״כ הגדר האמתי, עיין במורה סוף י״א מהשני וכן בכוזרי מ״ד סימן י״ג: והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרוהו על אמתתו, וכן בס׳ האמונות והדעות לר׳ סעדיה גאון (דף ל״ב ע״ג דפוס אמסט.) כי הקכמה היות הדברים על אמתתם הידועות, וזאת המלה אמתה היא העתקת חקיקה (עיין הערות לספר עץ חיים דף 243 ומ״ש הח׳ ד״ר שייער, איזראעליטישע אנכאלען 1841 דף 180 הערה 2) וכן צריך לפרש דברי רש״ט פלקיירא (מורה המורה דף 13) שהחומר הראשון הוא עד על (?) האמתה תחת השמים הנקראים כסא. ועיין הס״הת פ״א. — 9) האיכיות. — 10) המדרגה?—

השכלים והמחשבות מהשיגו ואין ספק שתשתוקק ותתעורר על זה המציאות ותאהב אהבת לא ידמה ¹) אהבה ותכלה מציאות תשוקה לזה אם תהיה לוה ראוי אמר דוד ע״ה [תלים מ״ב ג׳] צמאה נפשי וגו׳ אחר בחינת ²) ועיינת בעין ההכנעה והיראה והשקפת הענין הגדול בנפשך עם תחימות ³) שיעורך ומיעוט מעלתך ושפלות ענינך ושאתה כלי לזוהמת ⁴) ולכלוכים ומשכן לטומאות ולכעורים ושאתה טפה סרוחה וסופך נבלה סורחת וכאשר תקיש גרם ⁵) גופך על כדור הארץ תראה שאין יחס בין שניהם ועוד שהארץ חלק מק״ע בשמש ⁶) ועוד שיחס השמש מגלגלו ועוד שגלגלו מגלגל האחרון חשוב לנפשך ולא תראה לו דבר לו שעור (?) אמר דוד ע״ה כי אראה שמיך וגו׳ [תלים ח׳ ד׳] עכ״ז תמתין פגישת המלך הגדול הגבור העצום אשר הפליג בגדולה הנה בלי ספק שכאשר תחשוב זה תתפעל וירעד גופך להגדלה וההתנשאות לאשר יכנע כל דבר לעצמותו • וכאשר העברנו המאמר אל זה המקום ראוי שנזכר לך חלק ממה שזכרוהו החכמים בסדור זה המציאות ופעולות הבורא כי כפי ידיעתך בפעולות תקרב מידיעת הפעל ונזכיר מזה מה שיעיר הישן משינת העלמו ויקיצהו מתרדמת סכלותו :

ראוי שתדע שהנמצאות המסודרות מהראשון ישתבח נחלקו לג׳ חלקים. **החלק הא׳** נמצאות מחוברות מחמר וצורה והם ההוים הנפסדים כגשמי הב״ח והצמחים והמחצבים . **והחלק הב׳** נמצאות מחוברות ג״כ מחמר וצורה אבל לא ישתנו ולא יערקו ולא תעתקנה צורותם בהשתנות הנמצאים הראשונים אבל צורתם קיימת לעד ולנצח נצחים ופעולתם ⁷) נמשכות בעור

---

1) ל״ה ? ואולי אספת ודלת מגלות יד לתקון המלות הבאות. — 2) בחנת. — 3) שיעורו הגבלות, תרגום גבול תחום, וממנו תחום כמו מן תרומה תרם, ושרשו העיקרי חם, ממנו חומה. — 4) לזוהמות כנלע״ד. — 5) הוראתו עצם כלומר תמונת או חומר וכדומה. וכבר נמצא בהוראת עצם וגוף (פערזאן, זעלבסט) בתלמוד. וצריך להוסיף זה על מ״ש הח׳ רי״ל דוקעס בספרו על המדקדקים דף 148. — 6) וכן הוא בס׳ היד הלכות שביעית ה׳, כ״ב ובפתיחת פי׳ המשנה בנמוס קס״ו וג׳ שמיניות, ובספר הכוזרי (מ״ד סימן ג׳) רק ק״ס, עיין ספר (דיא רעליגיאנס פילאזאפיע וכו׳) להח׳ הרב ד״ר זאקס דף 232

לא ישתנה כלל ולו נמצא דרך משל פעם מתרצה פעם כועס
פעם מדבר פעם שותק היה משתנה וכל משתנה יש לו משנה
בהכרח ית' [7]) הראשון האמתי מכל חסרון ואולם מה שבא
בספרים המורים [8]) והספרים המורשמים מהנביאים הנה זה כלו
על דרך משל אמר ירמיהו ע"ה [איכה, ה' י"ט] אתה ה' לא שנית:

הפרק הראשון

וזה הראשון ישתבח צור כל טובי הלבבות
אהבתו ויראתו אמר בתורה ואהבת את ה'
אלהיך וגו' [דברים ו' ה'. י"א א'] ואמר את ה' אלהיך תירא
[דברים ג' י"ג] ואם תאמר איך הדרך לאהבתו דע שכאשר תעיין
זה המציאות הנפלא המסודר מחכמתו הגדולה ותבחן דקות
פעולתיו ועלתה במחשבתך מלכות שמים והארץ אחר עיינת
בהשגחתו בך ואיך הוציאך מההעדר אל המציאות ותנך השכל
אשר הוא היותר טוב שבברואיו ויותר קרוב מהם אליו והזהירך
לעבודתו וצוך לזכרו ויערך בנעימות לא יכלה והצלחה אין לה
קץ ותכלית והשארות עין לא ראתה ואוזן לא שמעה כמאמר
ישעי' [ס"ד ג'] עין לא ראתה אלהים זולתך, ר"ל שעין לא ראתה
אותה ולא ידע תכונת אמתה אלא האל, אח"כ כאשר הוספת
העיון תראה מה שבמציאות האלוה מהשלימות והיופי אשר יקצרו

ולא ערוך ולא עיפוי וכן מובא מהרמב"ם ז"ל בפי"א פרק חלק יסוד ג', אבל
במורה ב"ב מהראשון, אמרו ע"ה אין למעלה לא ישיגהו כו' ועיין הים"הת א', ב'.
זו גירסא אחרינא כנראה מרש"י שכתב בחגיגה לא עמידה לא גרסינן.
מלת עפוי נכתב בגמרתנו עיפוי שהוא לדעת הערוך ורש"י עייפות
והרמב"ם ז"ל בפי' חלק פירש שעניננו חבור מל' ועפו בכתף (ישעיה י"א,
י"ד), ונראה שהביאו לזה דקדוק הלשון, להתדמות משקל גילוי משרש גלה
וכדומה; (עיין מה שכתבנו בהערות לס' עץ חיים מר' אהרן בן אליה
הקראי דף 264 ובפרט מלות כמוי ועלפוי שם, ועי' ג"כ דוגמאות
שהביא ידידי הח' דר' קאססעל בפי' על הכוזרי דף 17) וכבר העיר
על זה המשקל הח' בוקסטארף, אשר הערתו להגיה עיפו שהוא כמו
עיפות, ועוד קרוב לומר שנכתב עיפו', ונשתבש הקו הקטן אל אות יו"ד.
אבל אפשר ג"כ לחשוב שהוא משקל קטלוי, עיין תורת לשון ארמי להח'
וויכער סימן י"ב, ד'. וכרוף מה שכתבו הח' געזעניוס והיטציג על
מלת חכי (הושע ו', ז'). — 7) יתעלה, ועיין הערות לספר עץ חיים
דף 263. — 8) התורים, כזו למעלה הערה 2.

ההשאה [4]) וחלוש הציור גור שלימות החכמה האלהית וכללות החכמה ורחמנותה רבנית [5]) אשר תוכל על (תכליל?) כל דבר כמו שאמרו ורחמיו על כל מעשיו [תלים קמ"ח ט'] וכללה רחמנותו כל יצוריו שלא נחסרה וארח ההצלחה אשר היא שלימות האדם האחרון אבל יגיע כל אחד כפי שיראה ציורו והאמינו באמיתתו ולזה מצאנו רב הנביאים מדברים על אחד מהאנשים כפי השגתו מהידיעה לפי שהגעת מה שיצויר מואת התכלית רב בהיקש למה שלמטה ממנו. וכאשר נבדל הראשון האמתי מהנשמה הנה כבר נבדל מנמשכי הגשמות ומשיגיה ובאשר (?) לא יתואר בהרכבה ולא בחלוק ולא באנה ולא בכמה ולא באיך ולא במעלה ומטה וימין ושמאל לפנים ואחור ועמידה וישיבה ולא יגבלהו זמן ואין לו ראשית ולא אחרית ולא ישיג בו מות ולא חיים כחיינו ולא תכלית ולא ידיעה כידיעתנו ולא תנועה ולא מנוחה ולא כעס ולא רצון ולא פחד ולא גבורה ולא דבור ולא אלמות אז"ל אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה לא פנים ולא אחור ולא עפוי [6]) ובכלל

---

4) השגה. — 5) ורחמנות הרבנית כנ"ל כלומר האדונית שהוא האלהית, וכמצא לרוב בספרים המועתקים מלשון ערב (בערבי רבאני) אשר לוקח משם, ובנמשכים אחריהם, לדוגמא: הבריאה הרבונית, ההשגחה הרבונית (כוזרי מ"א סימן כ"ה כ"ז), השכל הרבני העליוני (מוסרי הפילוסופים שער א' פרק י'), ידיעת הרבנית האלקית (רלב"ג מובא מרש"ט פלקירא, מורה המורה דף קל"ג) וכן הרבני באמונה (סוף ס' אגרת בעלי חיים). וכבר טעו בזה חכמים שונים בפרט מן המעתיקים ובראשם ראש המעתיקים ר' שמואל אבן תבון בס' המורה כאשר השיג עליו הח' רש"ט פלקירא בס' מורה המורה דף קמ"ו, והעתיקו בלשון אשכנז הח' דר' דעליטש (ליטעראטורבלאטט דעס אריענטס 1840 עמוד 180), רק במה שהוסיף זה החכם האחרון מעצמו פליגינן דיבוריה: השכיל לומר שכמו שהקב"ה רב כן האדם נקרא עבד, בערבי עבאד (עיין ג"כ מכתב עתי להח' הרב ד"ר גייגער ח"א דף 154), אך מה שהוסיף להביא ראיה על הוראת מלת רבאני מאלקראן (ה' ס"ח), מעשה לסתור כי גם הוראתו כהוראת רבן בתלמוד כאשר כתב הח' דר' גייגער בספרו על מחמד דף 53, ורק בזמן מאוחר אחר התפשטות החכמה היונית אצל הערביים נשתנה הוראת מלת רבאני. והנה לשון תפארת העולם הרבני במחברות עמנואל דף י' וי"א יש לדורשו על שני הפנים כמו שכבר כתבתי (ליטעראט. 1843 דף 34). — 6) בגמרא דחגיגה דף ט"ו ע"א ז"ל גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות

מאמר הייחוד
להרמב"ם ז"ל

אלה הפשטים הנבואיים והשכליים המסודרים אם הראשון לא ישתנה בצד מצדי השנוים הנה יחויב מזה שלא ישתנו פעולותיו כלל ממה שהם עליו אחר שכל הנמצאות מסודרות ממנו על תכלית השלמות והחיוב הנה לא יצוייר עליהם לא תוספות ולא חסרון והוא אמרו בתורה שהבורא פעולתיו שלימות ותאריו קיימים באמת הוא האל הנאמן לא יעורב בו חסרון הוא הצדיק הוא הישר ואמר שלמה ע"ה [קהלת ג' י"ד] בפעולת הש"י אין להוסיף עליהם ואין לגרוע מהם ולו ישתנו פעולותיו ישתנה הוא בלי ספק [1] עלוי גדול. ואולם מה שנמצאהו בספרים המורים [2] מהיותם משלחים התארים כיד והרגל והפנים והדבור ודומה לזה ממה שיביאהו [3] לחשוב ההגשמה והשנוי חרע שלא היה זה אלא להישרת השכלים הקצרים והבנת בעלי היצירה החסרה אשר הרגילו המוחשות ואין ביכלתם העליה מן החוש אל אופק השכל, אמרו החכמים [ברכות ל"א] דברה תורה כלשון בני אדם ר"ל שדברה תורה לאנשים כפי הבנתם ושכליהם ולזה נשא האל המשלים לאנשים ויצר הגדולים לרחמנות לחלושים וזה שלמה שאי אפשר שישתוו האנשים בהשגת הייחוד לחלוף שכליהם אחר שהיה בם מהשלם והחסר והחזק

---

1) כלומר יתעלה. — 2) התוריים כנ"ל פה וגם הערה 3, — 3) שיביאנו.

הבדים וכו' והנה האיש לבוש הבדים וכו' אלמלא לא נצטנגו נחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל וכו'. וברש"י שם לבוש הבדים הוא גבריאל בס' דניאל ע"כ. ועוד בכוזרי (מ"א סי' פ"ז) קורא לשכל הפועל בשם גבריאל. ועוד בחיבור זה (סוף דף י"ד) באמצעות מלאך העשייה [כלומר השכל הפועל ע"כ בהערה] אשר זכרנוהו הנקרא אישים בלשונם ע"כ. א"כ זה המלאך שנקרא איש בפי רז"ל והוא גבריאל והוא השכל הפועל שדבר עם יחזקאל ודניאל, הוא מתחת למדרגת הכרוב. ומצאתי עוד שגם בזהר הישן משתמש במאמר זה של הרמ"בם ז"ל וכופל עוד יותר לשונו, עיין ס' ערכי הכנויים ז"ל אישים. מלאכים. אין בכל כתות מלאכים יכולים להתערב ביסודות דהאי עלמא כאינון דאיקרו אישים. זהר בראשית עמוד קפ"ד, ע"כ. ולא אוכל להשוות העמודים בזהר שלי, אך נאמן עלי בעל ערכי הכנויים שהוא הגאון בעל סדר הדורות. ועוד מצאתי בבחיי (פ' וישלח) על ויאבק איש עמו שכתב וז"ל והנני כותב לך כאן ביאור הפרשה על הדרך הזה כמו שפי' פילוסוף א' מחכמי תורתינו בפי' שיר השירים שחיבר בלשון הגרי וכו' [והוא ר' יוסף בן עכנין תלמיד הרמ"בם, עיין מקור חיים שם] כי נתפשט יעקב במחשבתו.. במדרגת שכל הפועל שכנהו הכתוב במלת איש והוא גבריאל ע"כ. — שורה שלפני אחרונה אחד (והו) נראה מלה אחת, אחדותו. — צד 8, ש' 16, כי באותו הערב חולקו נ"ל שצ"ל באותו הערך ר"ל בערך חלק המזלות של גלגל הח', חולקו או נ"כ בגלגל הט'. — צד 11. ש' 15. עלה ברוחו עמי (?) נ"ל שצ"ל עמו, זה הנתעורר עלה ברוחו עמו, עם הנביא יחזקאל על מנין יסודות הד' וכו'. — צד 16. ש' 10. ותהיה התנצלותם, נ"ל שצ"ל התאצלותם. — צד 18. ש' 4. על עוצם שיעורם נ"ל שמוסב על הענינים שקראו החכמים פרדס, וזה בשביל עוצם שיעורם, כאילו נכללים בפרדס רב הצמחים. — צד 29. בהערה. פעל הזהיר השתמשו בו המעתיקים כמו שהשתמשו הערביים בכמה פעלים כפי היחס שאחריו, כמו פנה ביחס מ"ם אחריו הוראתו הרחק מאיזה נושא, וביחוס ל' או אל אחריו, הוראתו התקרבות אל הנושא. וכן פעל סור. וככה הזהיר על או בסתם הוא על דרך צווי, אכן ביחוס מ"ם אחריו הוא על דרך מניעה להזהיר ממנו. — צד 31. ש' 4. כמו שיצוה על צד השפלות, נ"ל שצ"ל שינטה.

והנני ידידו ומכבדו דו"ש באהבה
שלמה יהודה ליב כהן ראפאפורט.

א"ה המו"ל. הח' הכולל החסיד ר"י ב"ן הקרטוני (מאלטיבה?) חיה בשנת ק"ח והעתיק ס' העיון לאבוחמד אלגזאלי בתשובות שאלות על התכונה, כ"י בעיר ליידן (ליטבל. 1843, עמוד 140) ואצל הח' אלמכני (ממכתב ידידי הח' המפואר שד"ל נ"י) והעתיק פי' מחמד עבד אללה וכו' המכונה אל תבריזי על כ"ה ההקדמות המורה, ע' מ"ע להרב ד"ר פראנקעל ח"ב, דף 112. והנה קצר המצע מלהוסיף עוד דברים ע"כ אשים קצי למלין ובמ"א אאריך אי"ה.

אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. והי׳ ראוי רק להוסיף הפירוש הקטן על כל דרכיו משפט, שר״ל תאריו קיימים באמת. וכן ריש צד 24 אמר שמואל הנביא לשאול וכו׳ לך אל אותה הכת המתנבאת הממציאים עצמם וכו׳ ותשוב לאיש אחר, הכוונה למקרא (ש״א י׳ ה׳ ו׳) ופגעת חבל נביאים וכו׳ ונהפכת לאיש אחר, וכדומה עוד.

שם המעתיק הזה ר׳ יצחק בר נתן לא מצאתי רק במקום אחד עוד, ואלף ביבל׳ העבר׳ חלק א׳ נומר 4 ע״ש, שהעתיק מערבית לעברית הערות לאיזה מקומות קשים בספר מורה נבוכים מן החכם הערבי עבדאלה אבובכר, והוא באוצר הספרים של עיר המלוכה ווין, ושם נרשם ר״י בר נתן זה — הקרטובי.

ועוד לנו מעט מלים בגוף החיבור. צד 3. שורה 6. וזה הראשון ישתכח, צור כל טובי הלבבות. נ״ל שצ״ל צוה כל טובי הלבבות אהבתו ויראתו ר״ל שצוה אותם לאהבו וכו׳. צד 4 ש׳ 9: לא ידמה אהבה וכו׳ נ״ל שצרי׳ להפך המלות „לא ידמה מציאות אהבה ותכלת ותשוקה לזה״ר״ל לזה המציאות או לזו האהבה. — שורה 11. „ולא תראה לו [ר״ל לגרם נופך] דבר לו שיעור ר״ל שחשבתו לאפס אשר אין לו שיעור כלל בערך אל הדברים הנחלים ההם. — צד 5. ש׳ 13 „ויזכר שהוא דמיון׳ נ״ל שצ״ל ויזכר — שם הערה 7 „יותר נכון ופעולותיהם וצורותיהם״, ונ״ל יותר נכון ופעולתם וצורותם, וחסר רק וא״ו אחד בכל אחד. — צד 6. ש׳ 9. אחר כרובים, אחר אישים וכו׳ והראשונה לנו הוא אישים וכו׳ ונקראו בזה השם לפי שמדרגתם קרובה למדרגת השכל האנושי ע״כ. ונבפל כל זה מספרו משנה תורה (יסו״הת פ״ב ה״ז) ע״ש, ומעלה העשירית היא מעלת הצורה שנקראים אישים, והם המלאכים המדברים עם הנביאים, לפיכך נקראים אישים שמעלתם קרובת ממעלת דעת בני אדם ע״כ. ונפלא הדבר הזה בשתים. א׳ מאין לו מקור בדבר הזה? ב׳ שבעל הזהר השתמש כבר במאמר זה של הרמ״בם וכתב (זהר חדש ד״א דף ח׳ ע״ב) עשרה משמורות של מלאכי השרת איכא ברקיעא וכו׳ נסיבין שירתא בתריהון אינון נקראים אישים ע״כ. וכבר כתב הגאון יעבץ ע״ז במטפחת ספרים ז״ל, איני יודע היכן רמוז שם זה של מלאכים שנקראים אישים ע״כ והרב רמ״ק בבן יוחאי (מענה ק״י) הראה על דברי הרמ״בם הנזכרים בספר הי״ד. ומצאתי בפירש מלות זרות לר״ש אבן תבון בסוף ס׳ מו״נ (אות סמ״ך) שכתב וז״ל שכל פועל וכו׳ ונ״ל שהוא שאומר הרב ז״ל עליו בחיבורו ששמו אישים וכו׳ ואיני יודע אנה מצא׳ הרב ז״ל השם ההוא ונ״ל שמצאו בדברי החכמים ז״ל בספרי המדרשות או זולתם ע״כ. והיינו יכולים לומר ששם במדרשות ראהו נ״כ בעל הזהר, אך לפי דעתי כוונת הרמ״בם ז״ל למד״ה שדרשו (יומא דף ע״ז ע״א ונמצא רק בעין יעקב ולא בש״ס שלפנינו) וכבוד אלקי ישראל נעלה מעל הכרוב ויקחו אל האיש הלבוש

מגבר נפלא הלזה הוצאת עתה לאור, מאמר יקר ואשר יספוק לנו לכבדהו מאד, אם נדע כי כתב אותו בימי זקוניו, אחרי כתבו חיבורו המפואר מורה נבוכים, המובא ממנו בזה (סוף צד י״א ותחלת צד י״ב). האמנם יש בו כמה דברים הנראים נשנים ונכפלים מאשר כתב בתחלת ספרו משנה תורה, אולם אין לחעמים עליו בזה שפת יתר, כי רצה ללמד עוד בלשון ערבית את אשר לימד כבר בלשון משנה, מלבד כי בורר איזה דברים יותר כפי אשר הרבה חכמה עם רוב שנותיו, כאשר יראה המעיין, וגם צירף להם רעיונות חדשים ונתן לכלם סדר ומערכה כפי דרכו היקר בלימוד ובמשול על נפש הקורא, כי כל אוהבי לקחו, ולא מעט הם, ישמחו גם בחיבור הקטן הזה, וכן יברכוך כל ישרי לב. וגם על הערותיך המושכלות יתנו לך תודה לא מעט, כי בבינה נכתבות ואם גם לפעמים ראיותיך ארוכות מעט מן השיעור הנחוץ. ואין לי פה רק לרשום איזה דברים עוד, כי כל אשר כתבתי בעוד היה הכ״י לפני נאבד ממני עד היום.

עוד כמקדם אחשוב כי חיבור זה הוא הנקרא ג״כ בשם ספר הנמצא המחובר לספר אמרות טהורות מן דון אברהם חאיון ונדפס בשאלוניקי שנת וישׁ״ם (שפתי ישנים אות א׳ נומר 157), וכפי תכונת המאמר, כאשר נראה עתה לעינינו, יאות לו יותר שם הנמצא מן שם הייחוד, כי הוא מדבר יותר על המציאות כלו מאשר ידבר על היחוד ביחוד, ולזה יצורף מאשר יוסיף שם בש״י שכולל עניני רפואה ועניני יראה; והנה גם בסוף חבור זה יש איזה דברים ברפואה, ואולי זה הנזכר בש״י הוא מהעתקה אחרת הטובה יותר, כאשר נוכל לשער מעט מן שינוי שם יחוד לנמצא. ואם יש איזה ממשות בהערה זאת, הנה יצר לנו על לא השגנו את הספר ההוא הנדפס, כי אמנם העתקה זו שלפנינו איננה מספקת להשלים כל מאוויי הקורא, וחסרון אחד יגיד על תכונת כל המלאכה, כי שב והעתיק גם הפסוקים המובאים מרבינו בלשון ערבית, מערבית לעברית, אך לא כלשונם בתנ״ך כי אם בלעגי שפה ובלשון אחרת, עד לא יכיר עוד הקורא את מקורם. ואל זה כיוון לדעתי הסופר במ״ש בסוף הספר וז״ל נעתק מלשון ערבי והעתיקו החכם ר׳ יצחק בר נתן החסיד ונמשך אחר דרך הרב בהעתקתו שהעתיק הפסוקים על דרך הביאור בזמרת (?) לשונם ע״כ. ובאשר אמרתי כבר לכבודך. ולכן יצטרכו כל המקומות ההם להערות כאשר עשית אתה בכמה מהם; אך עוד נשארו איזה אשר ראוי לרשום עליהם. כמו תיכף בתחלת הספר „והוא אמרו בתורה, שהבורא פעולותיו שלימות ותאריו קיימים באמת הוא האל הנאמן לא יעורב בו חסרון הוא הצדיק הוא הישר ע״כ, וכיוון בכל זה אל המקרא (פ׳ האזינו) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל

מכתב מהרב הגאון מהו"רר ש"י ראפאפארט נ"י.

ב"ה יום ה' ה' אלול תר"ו פ"ק פראג.

לכבוד ידידי החכם השלם החוקר הנכבד דורש ומעמיק
בספרי קדמונים מוה"רם שטיינשניידער נ"י.

כמוציא שלל רב ששתי על מאמר היחוד לאדונינו הרמ"בם ז"ל, אשר מהרת לשלחו לי מדי יצאו מתחת המעיק, עוד בטרם נגה עליו אור המהגה סיגים ושבושים מן הכתב והמכתב. ברוך ה' כי לא השבית לנו גואל כמוך היוכם לגאול מרדת שחת בלי ספר כתוב מאדם גדול הלזה, הלא אם קטן הוא בכמותו, ראש שבטי ישראל הוא המחברו ומיסדו וכל הנא מפיו יצא וכל תיבה כיננו אצבעותיו, וכל מחקר כוננו מחשבותיו, ייקרו בעינינו מכל אבני יקר המוצאים ממחקרי ארץ. ועם כל אשר נסו חכמים או מתחכמים חסידים או מתחסדים בעמינו עתה, למשוך את האביר הזה בכחם מגובה מצבו מטה, לא הועילו או (מה שיותר נכון לאמר) לא הזיקו מאומה, ולא נגעו כמלא שער בכבודו הגדול אשר יאורת לו באמת. ולאלה האנשים שם בשלשה. יש יראים ושלמים חכמים באמת, אשר מדי החלו למצוא בדמיונם כתמים בשמש צדקה הלזה, לא נחו ולא שקטו עוד לחפש ולמצוא בו כפעם בפעם איזה עון אשר איננו חטא באמת, והכתמים רק במראות הצובאות עליהם, אשר מתוכן יראוהו, והם נגשו בבלי דעת כלי מלחמה אל המראות אשר יצאו לצבוא עליהן. ושניים להם מתחסדים או חסידים שוטים אשר אי נקי בעיניהם, אם רק לא כמוהם יגביה הבלים וישפיל מדעים. ואלה השנים הלא ילמדו יקחו מוסר מאשר יראו מדרכי אנשים מכת השלישית הצומחים עתה חדשים לבקרים, אשר מדי ירמסו כל קדש וכל קדמון מצויין בישראל ללעג ולקלס בעיניהם, לא יחשכו רוק גם מפני האיש הנשא הלזה. ואת לא זאת, כי אותו בחרו ביותר מן כמה אנשי שם, למטרה אל חציהם אשר מלאו מהם אשפתם הפתוחה כקבר, לירות נגדו תמיד, כתרוהו הרדיפוהו ממנוחתו הדריכוהו עד שער האשפות. וכל זה רק מאשר תכה מכעש עינם לראות זהר גבר אין כמהו חפשי ורב כח ותבונה בכל מחקרי הקשר והחיבור בין הדת והחכמה, ובכל זה אין כמהו גם כן יודע ומבין בכל פרטי המצות והפקודים של דתנו הכתובה והמסורה, ונוטה שכמו לסבול אותם באהבה וביראה וכן יצוה לכל הבאים אחריו ויוכיח בהשכל וברעת בספריו הנפלאים לכל אשר בשם ישראל יכונה. — ידעו נא שנים הראשונים וישכילו את מי יחרפו ועל מי ירומו קול, ומפני הסבה ההיא בעצמה אשר הוא למשסה ולבוז לכת הלצים ההם, יהי' לראשונים לעדי ולתפארת, למורה ולמלמד לכל הדורות.

אל הקורא .

אחר שסדרתי מכל הדברים הנוגעים אל המאמר הנדפס כאן ראשונה הוא מאמר היחוד להרמב"ם ז"ל בפתח דברי בל"א, אין כאן להרבות דברים יגעים, רק אוסיף הערה קטנה על תכונת הכ"י אשר ממנו נדפס הספר ועל דבר המלאכה בתיקונים והוספות .

הקורא המבין יראה מן התיקונים אשר הגהתי סתם או משולבים עם קצת ביאור וראיה בהערות שעכ"פ נפלו שבושים בהעתקות אם מלשון אל לשון אם מקלף אל קלף, וע"כ לא יתמה על מה שנותר עוד מן המקומות הבלתי מובנות בפרטי דברים אשר ציינתי קצתן בסימן השאלה (?) או לא ציינתי אותן כלל בעבור שחסרונן נראה בתחלת ההשקפה . — מקומות תנ"ך וש"ס וגם איזה תיקונים הוספתי בפנים וענדתים בחצאי עגולה, אך מלות בחלופי ותבלירת דף 6 הן בכ"י ואני השבתי אותן ליתר כנטל .

ואני לא שניתי ממטבע שטבע הסופר המעתיק ידידי הח' המפורסם ר"יל זוקעם, מלבד בטעיות מפורסמות ונגלות לעין כל, והן: דף 7 שורה 44 מלמטה היה בכ"י : כוכב גלגל, ד' 13 ש' 7 היה שם ענרת, דף 36 ש' 5. 6 היה שם הטובה גדול, ד' 37 היה ב' פעמים מאוכות במקום מאמונות, ד' 40 ש' 3 היה בכ"י מפורס . ובידאתי מהריסה שנתי מקומות להתגדר, וגם אני נוטה עוד לתקן דף 20 שורה 10 : מנורות; ד' 20 ש' 18 : והשמחה; ד' 39 ש' 15 בו דיעה (במקום בידיעה); ד' 40 ש' 3 : והשמירה; ד' 6 שורה 3 .4 מלמטה נ"ל אחדותו (הגידני ע"ז הח' ר' שניאור זאקס) — מן הטעיות אשר נפלו בדפוס אלה אשר נודעו אלי: דף 2 הערה 5 שורה 5 נ"ל רש"בג; 4, 8 נ"ל תקים... אלא; 7, 3 נ"ל הזה; 9 בהערה , שורה 5 מלמטה נ"ל גזירה; 13 בהערה ש' 7 נ"ל הח' המפורסם; ד' 17 ש' 2 נריך להפריד יופי על; דף 25 בהערה ש' 4 נ"ל ירקינן; ד' 27 בהערה ש' 12 נ"ל מוכיחים; ומי יאמין הטורח והעמל והליאות אשר הלאני הדפסת ותקון ספר קטן למראה כזה? ואם אינו גדול עד שאברך ברוך שפטרני מ"מ אומר ברוך מרן דסייען .

ואחר שהרבני המופלג מהורר נבי ב"מ מרדכי ואב שאל ממני להדפיס את הספר בהוצאותיו והיה שתוף בנערי, מתגבר כארי, ורץ כצבי, לפנות ערב ומשהלבין השחר, עד שנשלם על לבן שחר, מובטחני שיאמנו עליו דבריהם ז"ל שלומי מכוה אינן כזוקין, ושולם לו שכרו בידי שמים, ומוקיר הספר מבעלי העינים .

כתבתי פה בערלין יום ב' ב' אלול ה' ת"ר.

הצעיר משה בן לאא"מ כמהורר יעקב י"נו .

אחרי בלותי היתה לי עדנה, בא המכתב היקר אשר כבר אמרתי עליו כולו מאת זקן וראש החוקרים בקדמוניות, וברוב תודות לטוב לבבו הרשבע השתי להביאו לפניך בצורתו וכלמו . הנ"ל .

לכבוד נשמת המנוח אבי אמי

כמה"ורר

אלחנן צדיק

התכתר בכתר שם טב במעלה וגדולה בין בני עירו .

תנצ"בה .

אמרת ר"ל אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן הן זכרוניהן . גם לך היו מעשיך ודבריך לזכרון עולם . אתה הצדיק צדק עשית בחייך ועם כל הבאים אחריך, ובדבריך האחרונים צוית לכל חמוש התורה הזאת אשר הגית בה יומם ולילה מפי זרעך עד עולם, ולזה הנחת להם ברכה קרן קימת שאדם אוכל פירותיה בעוה"ז . ע"כ אמרתי אני אשר הייתי שעשועך כל הימים אשר בחיים חייך, ואהבתך לא עזבתני עד עתה, בבורי עבודתי על אדמת להק השם הטוב אשר נפטרת בו יקרא עליהם . ואתה הבט נא משמים וראה כי פקודיך נצרתי ולשמור מצותיך נכספתי כוסף, כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב כס"ף.

מאמר הייחוד

להרמ״בם ז״ל

העתיקו מלשון ערבי

החכם ר׳ יצחק בר נתן החסיד

יצא ראשונה לאור

עם הערות בביאור המלות והענינים

תלוה אליו מכתב מאת החוקר המפואר הרב הגאון

מהו״רר ש״י ראפאפורט אב״ד דק״ק פראג

אל המוצא לאור

משה שטיינשניידער.

בהשתדלות ובהוצאות

צבי הירש בן מרדכי זאב קאלוואריא.

בערלין תרו

פרידלענדערשע בוכדרוקקערייא.

שמות החתומים

הב"ח ליב בן מהו' אהרן עטלינגער
ליב בארענהיימער מק"ר
ליב הענעבערג מזילצדארף
ליב בינג משטיינפעלד
הערר מארקוס בלימליין
הב"ח משה רייס מקארלסרוהע
מענדל טרויבע
מענדל העס
משה גאלדשמיד מה"ד
מנשה נארדמאן מהנ"ל
משה מאנהיימער
מאיר שטרויס
מאיר ב"ר משה מהיינריכס
נתן אדלער הכהן
נעהם הירש לייכט
נטע עהרליך משאפפלאך
פייבל שפיעגל
פנחס וועכסלער משוו"ב
קאפל פרענקל
שמואל ווייל מא"ה

ווייקערסהיים

ר' אהרן דעסויער 3

וועלבהויזען

ה' אברהם הירש בעממאן

מעמעלסדארף

ר' איצק כהן
גיסי ר' אבר כהן בעטהויסען
הב"ח איצק ליסויער 5
אהרן אדלער ש"ץ
גבריאל הירש פרידמאן 8
א"א ר' ויסל ליפמאן יצ"ו
ר' וואלף קליין
א"ד ר' ליב פרידמאן
פו"מ ר' מרדכי נארדהיימער
ר' משה לוי מארגענראטה

א"ד ר' משה הופמאן
ר' מענדלה הייממאן כהן
ה' מאיר פראנק עלעמענטאר-לעהרער
הב"ח שמעי' לעברעכט
מאיר שרייבער סופר כת"ם
מאיר ב"ה איצק לעברעכט

מערצבאך

הב"ח אברהם פעלזענהעלד
יעקב שטרויס

מאינשטאקהיים

ה' שמואל כהן עלעמענטאר-לעהרער
מיללער שולעקספעקטאנט

מארקטברייט

הערר שטערן

פייערשדארף

הדיין מהור"ר שמעון ד"פ נר"ו
ר' אייזק כהן
איצק עפפינגער ש"ץ
הירש מיכאל קונסט 10
יודא ליב כהן
הב"ח מהור"ר משה גוטמאן

רעקענדארף

מהור"ר משה בלימליין נר"ו
הב"ח דוד בראנד ש"ץ
ר' הירש אוהלפעלד פו"מ
הב"ח וואלף בן פו"מ ר' משה מיכל
ר' יודא ליב העללמאן
לאזי בער אוהלפעלד
הערר ליב פליישמאן
לעאן בלימליין
מארשיץ שולעקספעקטאנט

שמות החתומים

הכ"ח מהרם בעסהאפען
משה מאיר כהן
מאיר בכ"ה ליזר אקס
משה וויל משאפפלאך
מאיר מאריספעלד
ר' נתן שנאטאך
נטע גאסדארפער
נטע אטטענזאם
הכ"ח נפתלי מהיינריכס
ר' ענזעל שטערן
הערר דאקטאר פייסט
הכ"ח קאפל ברוינשוויג מעד"ה
ר' שמעון יעקב פעסלש פו"מ
שלמה פעגרשהיים
שמשון שוואבאך
הכ"ח שמעון הירש מערגענטהיים
שמעון מערגענטהיים
שמעון שוואב מאוהלפעלד
שמעון גאלינגער מוו"ה
שמעון ליב טעטעלבאך
שמעון האנויא

אבערנברייט

הכ"ח דוד פרידזאם ממ"ד

באמבערג

הרב מהור"ר שמשון וואלף ראזענפעלד נר"ו

בישבערג

ר' אברהם ליברמאן ש"ץ
ה' אדלער רעליגיאנסלעהרער

ברוק

ר' יואל מאאז
ה' ליב קליינער

בורגפרעפאך

הכ"ח ליב אוללמאן

היכבערג

ר' אלחנן וועללינג 25

ווירצבורג

הגאב"ד מהור"ר אברהם בינג סג"ל נר"ו
ר' אברהם היימאן
הערר אברהם מאיער מק"ה
הכ"ח אברהם רייס
אנשיל טרויבע
אברהם ניימאן מג"ה
אהרן לעהמאן מפ"ש
ר' בער ב"ה יוסף ז"ל
ברוך מאיר
הכ"ח ברוך מאיר מלויבהיים
ברוך לוי ממיינץ
ברוך בלימליין מר"ד
ר' דוד וויסקאפף
הכ"ח דאניעל מאיר מהיינריכס
דוד שטערן משטיינאך
ר' ולמן בכ"ה משה הירש
הכ"ח ולמן פרענקל
ה' חיים שוואב מהיידינגספעלד
הכ"ח חיים זעלץ מהארבורג
הערר יואל von הירש
ר' יעקב בכ"ה משה מאיר
יוזל בכ"ה אברה' הירש מאיער
הערר ישעי' היידעגגער
יוספא בלאך
יאקאב עבערט מנייהויס 6
יוסף אפפענהיים
הכ"ח יחיאל עפשטיין כהן
ה' ליזר כהן מנייהויס
הכ"ח

אלה האנשים אשר באו על החתום לקחת הספר הזה, נקובים בשמותם, למקומות מושבותם ·

פה ק"ק פיורדא

ג' איצק מאנהיים פו"מ
אברהם בענריט פו"מ
איסרלא איקלהיימער
ה' אויערבאכער
הב"ח אברהם אדלער מקל"ש
אברהם בורגפרעפאך ·
אייזק ווילהערמסדארף
ר' ברוך פערלוצהים פו"מ
הב"ח בער פייסטמאן מוולצבאך
ר' גומפל מערגענטהיים
ה' דוד לוי
הב"ח דוד דישפעק
דוד אסטהיימער מוו"ה
דוד לערכענפעלד מו"מ
דוד שטערן משפיינאך
אדמ"ו ר' הירש קונרייט
ר' הירש קעניגסווארט פו"ג
הירש דינקלשפיהל
הב"ח הירש מערצבאך
הירש דישפעק
אדמ"ו הרב מהור"ר וואלף האמ־
בורג נר"ו
ר' וואלף דארמיצער
הב"ח וואלף גוטמאן מפפ"וו
וואלף מיכלבאך
ר' זנוויל וויינשענק פו"מ
זלמנה וועדעלעס ג"ה
זעליגמן מערטהיים
10 זלמן בער גוסדארפער
25 זלמן שלעסינגער
הב"ח מהו' זעליגמן בער מוו"ב
זלמן בער מברייט
זעקל הוימאן מוולצבאך
זיסל וולצבערג
זלמן ענגלענדער מפלאם

ר' חיים ליב כהן
הב"ח חיים וויל ממערצבאך
חיים העכינגן מוו"ש
חיים כהן מוואלדארף
טעבלי פאראנבאך
רכ"ד מהור"ר יהושע משה פאלי
קענויא נר"ו
אדמ"ו הדיין מהור"ר יודא ליב
האלבערשטאט נר"ו
ר' ישעי' בראנדיים פו"מ
יעקב צירנדארף
יודא אופיבאך
הב"ח יהונתן בכ"ה איצק מא"ד
יעקב בומבלאט מט"ה
יודא הארבורגר מברייט
יעקב ליב פוקסשטאט
יעקב שטיין מוולצבאך
יעקב מיינשטאקהיים
הדיין מהור"ר ליפמן גערויא נר"ו
ר' לאזי בער העכינגען
ליפמן ליב טעטעלבאך
ליזר וואלף ב"ה בנימן ליב ז"ל
ליב באמבערג
הב"ח ליב שטיין מארעלסדארף
לעמלה סג"ל מועגגינגען
לעכלה ב"ר אברהם ר"פ
ליבר הארבורגער מהירכען
ליב ווילהערמסדארף
ליב בויער מערמרייט
ר' מאיר אופנהיים
מאיר נוימבורג
משה דינקלשפיהל
ה' מאנקאוויטץ
הב"ח מנלי מאללערסהיים
מאיר לעברעכט ממ"ד

לוח-התקונים ·

דף	עמוד	שורה	טעות	תקון
—	—	ט"ז	ומשקלו	ומשקל
—	—	כ	אַרְבַּעְתָּיִם	אַרְבַּעְתָּם
—	—	כ"ה	ששח	ששה
—	—	ל"א	ילוויה	ילווי
מ"ה	א	ל	דגוש	הדגוש
—	ב	כ"ט	וְכִעַסְתָּח	וְכִעַסְתָּה
מ"ו	—	ל"ה	נוכחת, או רבות	נוכחים ורבות
מ"ז	—	ד	הוסיף	והוסיף
מ"ח	—	ט"ז	יה"א	יהא
מ"ט	—	ל"ב	בח	ובח
נ"א	א	כ"ו	הוא	שהוא
נ"ב	—	י"א	תְמוֹר	תְמוֹר
נ"ד	—	כ"ד	וְתָפַשְׂתְּ	וְתָפַשְׂתִּי
—	ב	ל"ז	וַיָּגַר	וַיָּגֶר
נ"ז	—	ל"ה	עֱשִׂי	עֲשִׂי
נ"ט	א	ד	אֲהוֹרֶנָה	אֲהוֹרֶנּוּ
ס"ב	א	ל"ב	בפירושי	בפירושו
ס"ו	—	כ"ו	העתיד	והעתיד
ס"ז	ב	י"ב	עיללות	עלילות
ס"ח	א	כ"ד	עֲשֵׂיתִי	עָשִׂיתִי
ס"ט	ב	כ"ו	סב	סס
ע"א	א	כ"ו	וִירִשְׁתָּה	וִירִשְׁתָּהּ
—	—	כ"ט	היה	היו
—	ב	י"ד	פַּת בַּג	פַּת בַּג והמלך

לוח התקונים ·

דף	עמוד	שורה	טעות	תקון
ג	א	כ״ב	ד׳	וי״ו
—	ב	ל״ד	בלשונות רבות בחלק	בלשון קדש יושבי חלק
ד	א	כ״א	טעננונג	רעהנונג
—	—	ל״א	שם תואר	שם (הויפטוואָרט) תואר
—	—	ל״ד	שם תואר	שם תואר (אייגענשאפטסוואָרט)
ט	ב	כ״ח	י״א	כ״א
י״ב	—	ד	במלת	במלות
—	א	כ״ו	סימן	בסימן
י״ג	ב	יו״ד	תישקמנו	תישקמנה
י״ד	—	ט	היא	הוא
ט״ו	א	ט״ו	והנתר	והנותר
—	ב	ל״ג	תהיה הגימ״ל	הגימ״ל השניה
—	—	ל״ט	הוא	שהוא
ט״ז	א	כ״ז	ואורותי	וסרותי
—	ב	ה	בעבור	ובעבור
כ	א	ג	וימינת	וימינה
—	—	כ״ז	לשו	לשון
כ״א	ב	כ״ה	שישוב	שישיב
כ״ב	—	ט״ז	י״ד	וי״ו
כ״ה	—	ל״ז	היו׳	היו״ד
כ״ו	—	ב	ידי	ידי
—	—	ל״ט	שעלים	שעלם
כ״ז	א	י״ט	שעלים	שעלם
ל	—	ה	נפשי	נפשך
—	ב	ו	סמ״ך	סמך
ל״ח	א	י״ד	הלך	הלך
ל״ט	—	י״ז	במוכרת	במוכרת
מ	ב	ד	מחלוקת	מחלוקות

הוספות לבאור •

שם ע״ב שורה ד׳ •

שבחה וגו׳ • זה הוא מהמשורר הגדול ר׳ שלמה ן׳ גבירול זצ״ל, ודלא כמ״ש המדקדק מהור״ר שבתי סופר ז״ל בהגהותיו למהלך שער הא׳ על המלה הזאת •

שם שורה ה׳ •

כערכי • אתנת • גם במהלך : כערכי, אתנה •

שם שורה ט׳ •

אשת תומר • הפיוט הזה גם הוא מהמשורר הנזכר בבקשה לאמת •

שם שורה י״א •

תברך וגומר • גם זה הוא מהמשורר הנזכר בבקשה לאמת •

דף י״א ע״א שורה י״א •

נהר וגומר • גם זה של המשורר הנזכר בכלתו מעיר סרקסטה •

שם שורה י״ג •

נגרעה וגו׳ • גם זה של רשב״ג הנ״ל בהיותו מקונן על רבינו חיי גאון ז״ל •

שם שורה י״ד •

מה וגו׳ • גם הוא מרשב״ג הנזכר • יחידי • במהלך שער השיר : יחידה •

שם ע״ב שורה כ׳ •

בדעתו • במהלך גם : וישעו •

שם שורה ח׳ •

אדרשה וגומר • גם הוא מרשב״ג הנזכר •

דף י״ז ע״ב בראש שורה למ״ד •

(ס) **תנהיה** כדבר הגדול הוא, כנ״ל, כן תפס החכם דרך קצרה •

דף מ״ד ע״א שורה ט״ז •

רכוב על החמור • במסכת תענית דף כ׳ ע״א, ואלה מ״ש הרד״ק ז״ל במכלולו דף כ״ג ע״ב •

ואחרי כלות המחבר את ביאורו, יסד שיר קטן וזה תוארו:

משקל נ"א תנועות על י"ח קבועות.

בְּרֹאשׁ יֶרַח זו בִּשְׁנַת שֶׁבַע וּשְׁמוֹנִים
עִם חֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת וַחֲמֵשֶׁת הָאֲלָפִים.
וְתִשָׁלֵם הַמְּלָאכָה לְבָאֵר בְּתִקּוּנִים
אִמְרֵי נֹעַם, לֹא יְסֻלּוּ בְּרַצֵּי כְסָפִים.

אֶתֵּן שִׁיר וְהַלֵּל לָאֵל, אֲשֶׁר הָיָה בְעֶזְרִי
לְפָרֵשׁ דִּבְרֵי צַחוֹת, וְנָא יְהִי דַי בָאֵר!
הֱיֵה עוֹד מִשְׂגַּבִּי לְבַל אֵבוֹשׁ מִשִּׂבְרִי,
וְעַל עַבְדְּךָ תָּמִיד פָּנֶיךָ הָאֵר!

הוספות לבאור.

לדף ג' ע"ב סוף שורה ל"ז.

אחר שכבר יצאה הערה הזאת מתחת מכבש הדפוס, מצאתי מה שכתב החכם רבי אליה בחור ז"ל מקריאת הקמ"ץ בביאורו לספר המהלך ספר ראשון שער ד', וז"ל: לקמץ, אשר [illegible] הקמץ על דרך שהאשכנזים קוראים אותו, רק ע"ד שקוראים אותו הספרדים והלועזים שהוא מעט לפת"ח, אמנם אינם יודעים לכוון קריאת הקמץ, כי גם אנשי טבריא עושים הפרש בינו ובין הפת"ח, כי קריאת הקמ"ץ מורכב מפת"ח וחול"ם, ע"כ צורתו כצורת שניהם. עכ"ל. ושמחתי מאוד, כי כוונתי לדעת הגדול.

דוד אטטענזאסער.

דף ו"ו ע"ב סוף שורה ל"ז.

ראה נפלא למכתה בהקדמ' שלישית לס' תרי עשר מ"ש שם על העיר ירושלים.

דף יו"ד ע"א שורה כ"ג.

ושם. בספר המהלך לרמ"ק ז"ל בשער השיר כתוב בקרוב זה: ושת.

שם

ספר צחות

שאמר הנביא אתה ה' אלהי קדושי שאתה קדוש ישראל, הושיענו ואל נמות בידי זה הרשע נבוכדנצר, כי ידענו כי אתה שמתו לעשות משפט ולהוכיח הרשעים. (עט) ולא אומר כי אלו הפירושים הם אמת ואין בהם ספק, רק שבעים פנים לתורה, כידוע ידעתי כי דעת הקטן שהיה בקדמונים רחבה מדעתנו׃

נשלם ספר צחות
ולשם רוב תושבחות׃

באור

ע"ש בדברי רש"י ז"ל, (עם) כל הפסוקים האלה, שהביא החכם ז"ל פה: אבדהם עודכו וגו', הם מן י"ח תקון סופרים, המובאים במסורה, בספרי המכילתא ובשאר מקומות, וראה בתקון סופרים למהרש"ד ז"ל בפרשת וירא (י"ח כ"ב) ובפ' בהעלתך (י"א ט"ו וי"ב י"ב).

תם באור ספר צחות,
בעזר משביע נפש בצחצחות׃

קְחָה *) מִלִּים בְּכוּר דַּעַת צְרוּפִים
וְלַטְּעָמִים מְתוּקִים הֵם כְּצוּפִים
טְעָמִים בַּסְּפָרִים הֵם [illegible]
רְאֵה כֻלָּם בְּסִפְרִי נֶאֱסָפִים
בְּתִשְׁרֵי רֹאשׁ שְׁנַת שֵׁשׁ נִשְׁלְמוּ עִם
תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים׃

---

*) השיר הזה הוא מרבי אברהם ן' עזרא ז"ל, ומיוסד על משקל: יתד ושתי תנועות יתד ושתי תנועות ויתד ותנועה׃

דברי המבאר

והנה מצאנו אם אמרתי אספרה כמו (תלים ע"ג ט"ו), (נט) וביד הנביאים אדמה (הושע י"ב י"א), אמרו כי הוא דבק, (ס) ואיננו כי אם מוכרת, שיראה דמיונות ביד הנביאים, וטעם אם גלעד און אך שוא היו תחלת דבור, והוא נכון, וכן למען ימצאו (ירמיה יו"ד י"ח), איננו דבק באשר הוא אחריו במענה (סא) ותחסר מלת המכים, (סב) כי איך תהיה דבקה עם מלת אוי. כי את ה' עזבו לשמור (הושע ד' יו"ד), ראו (סג) לשמור דברו, כמו הסכלת עשו, כי כן הוא שם פועל דבק (סד) וכמוהו רבים, ואם תסתכל הנשארים תמצאם נכונים והם מוכרתים, גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים ואמת כי כן כתבו הנביאים, אם כן למה נקראו תקון סופרים, והנה אזכיר קצתם, ואברהם עודנו עומד לפני ה' (בראשית י"ח כ"ב), (סה) יתכן להיותו כמשמעו, והעד אל המקום אשר עמד שם את פני ה' (שם י"ט כ"ז), ואל אראה ברעתי (במדבר י"א ט"ו), (סו) גם הוא נכון, שלא יכול לסבול טורח צבור, (סז) אשר בצאתו מרחם אמו (שם י"ב י"ב), (סח) נפל המת בצאתו מהרחם יש מקומות בבשרו שלא ירגישו וכמה המצורע, (סט) ואם על דרך כנוי, (ע) מהטעם (עא) אשר בצאתו, יהיה ראוי להיותו אשר יצא (עב) כי אשר בצאתו לאות על זמן צאתו, ועוד מה טעם חצי בשרו, (עג) והנה יוסף שהוא חלק משנים עשר אמרו עליו כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז כ"ז), וירשיעו (עד) את איוב (איוב ל"ב ג'), (עה) הנה מצאנו כן בדברי חבריו של איוב שהרשיעוהו, ואהיה עלי למשא (שם ז' כ'), (עו) הטעם שישנא נפשו ולא ירצה לחיות, ולא (עז) נמות (חבקוק א' י"ב), (עח) גם הוא נכון, והטעם

שאמר

באור

ראוי בס"פ, כי יאמר תמו תו' קיצו מחובר כלל עם שלפניו. והנה ראיה שמשפט אם"ף שוה בהפסקם. (נט) שמלת כמו מופסקת באתנח, וכן יתכן שתופסק מלת בעד בס"פ, כי אם"כ גויס נהפסק כאמור. (ס) עם הפסוק שלאחריו: אם גלעד וכו'. (סא) בדברי הנביא, עם הפסוק שלאחריו: פוי לי וכו'. (סב) ופירוש הפסוק לפי דעתו ז"ל, ראה גם בדברי הר"ש ן' מלך ז"ל. (סג) ראוי, כנ"ל. (סד) דבק שם מלה אחרת לנסמכת בפסוק, ועיין לעיל בדף כ"ו ע"ב ומ"ש בסימן ס"ה. (סה) שהיה לו לכתוב: וה' עודנו עומד לפני אברהם, ועיין בפירש"י ז"ל. (סו) שהיה לו לכתוב: ברעתם, ועיין בהנ"ל. (סז) ע"ש בפירושו. (סח) היה לו לומר: אמנו, כמ"ש רש"י ז"ל שם. (סט) והטעם: כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו כאכל חצי בשרו, וכן בשר המצורע. ראה גם בפירושו. (ע) שכינה הכתוב, (כמ"ש רש"י ז"ל בזה), וא"כ מוסבת מלת בצאתו על מרים. (עא) מה טעם, כנ"ל. (עב) בעבר, כי הכוונה על לידת מרים. (עג) כי היה ראוי: ויאכל בשרו, כמו שאמרו על יוסף אחינו בשרנו הוא. (עד) וירשיעו, כנ"ל. (עה) וירשיעו כלפי המקום בשתיקתם היה לו לכתוב. (מדברי רש"י ז"ל שם). (עו) שהוא כאילו כתוב: והיה לך למשא, כמ"ש הרלב"ג ז"ל שם. (עז) לא, כנ"ל. (עח)

פי'

מפרשים רבים מטעים (מג) את המפסיק, (מד) ולא אמרו נמנת, טרם ר"מ הכהן שאמ' כי למכביר (איוב ל"ו ל"א) סמוך עם על כפים כסה אור (שם פסוק ל"ב), (מה) וכן ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג' ב') דבק עם אלוה מתמן (מו) יבוא (שם ג' ג'), (מז) וכבר פרשתי שניהם שהם מוכרתים, (מח) וכל זה אירע בעבור שמצאו בדברי היחיד (מט) שיש עשרה פסוקים במקרא שהיו ראוים להיותם דבוקים, ואני לפי דעתי אתמה מזה התהון גדול, איך טעה המפסיק, ואף כי אם הוא עזרא הסופר, והכלל כי המפסיק לא היה אחריו חכם כמוהו, כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי, והנה ראינו ששם הטעם במלות ויקרא שָׁם בְּשֵׁם ה' (בראשית כ"א ל"ג), (נ) דבק שָׁם עם הַשֵּׁם, (נא) ובפסוק ויתיצב עמו שם וַיִּקְרָא בְשֵׁם (שמות ל"ד ה') הפסיקו, (נב) והוא האמת כמו וקראתי בְשֵׁם (שם ל"ג י"ט). (נג) והנה אזכיר מקצת העשרה ואקח הקשה שבכולם, והוא ה' הטוב יכפ' בעד (ד"ה ב' ל' י"ח), [*] אמרו כל המפרשים שהוא סמוך עם כל לבבו הכין (נד) (שם פסוק י"ט) ואיננו, כי אם על חזקיהו ודבר הכתוב שהכין כל לבבו, והעד שיאמר (נה) אלהי אבותיו (שם), ועוד ולא בטהרת (נו) הקדש (שם), והיה ראוי להיות בעד אלה, והם שאכלו הפסח בלא ככתוב, ואם טען טוען איך יתכן מלת בעד להיותה במקו' מופסק, התשובה כי משפט אתנח וסוף פסוק שוה, והעד ותשקוט הארץ ארבעים שנה (שופטים ג'), (נז) תמו דברי איוב (איוב ל"א מ'), (נח)

והנה

באור

שהבואתה ז' על מכישת העגל (ע"ש בפירושו). (מב) שהוא ענין לידה, כמ"ש בפירושו שם. (מג) שחוזקים לפעמים כטועה. (מד) מסדר פסקי הטעמים. (מה) ובאמת מלת למכביר היא בסוף פסוק. (מו) מתימן, כנ"ל. (מז) ומלת תזכור היא ג"כ בס"פ. (מח) מופסקים כדין לפי פיסוק הטעם. (מט) אחד מהגאונים, כמ"ש בפירם בספרו מאזנים דף ד' ע"ב. (נ) נראה שכוונת המחבר פה על פסוק ויקרא בְּשֵׁם ה' (ראשי' י"ב ח' וכ"ו כ"ה). וע' בסי' הסמוך מ"ש שם. (נא) דבק בְּשֵׁם עם השם, כנ"ל, ור"ל, שמלת ויקרא מופסק בטפחא, ומלת בשם היא סמוכה למלת ה', ועל כן היא מוטעמת במרכא, שהוא טעם משרת. ועיין במאזנים דף ה' ע"ב ובביאור שם, ובספר שערי זמרה להרב רז"ה ז"ל בשער ראשון אות ה', (נב) ר"ל: הפסיק מלת בשם בטעם טפחא ממלת ה'. (נג) ע"ש בפירושו. [*] בשלשים ושתים מדות דר"א ב"ר יוסי הגלילי מדה י"א מפורש: מסידור שנחלק, כיצד? מרבית העם וגו', יכפר בעד כל לבבו הכין וגו'. סידור הזה ראוי להיות אלא שנחלק, מאמתי כדין אותו בסידור שנחלק? משיגיע אותו הענין. ר"א. (נד) לבבו הכין, כנ"ל. (נה) שאמר, כנ"ל. (נו) כטהרת, כנ"ל. (נז) כ"ל: (שופטים ה' ל"א), ור"ל, שמלת בגבורתו (שם) מוטעמת באתנח, והיתה ראוי' בס"פ, כי מאמר ותשקוט וכו' אין לו שייכות כלל עם שלפניו. (נח) שמלת באשה ג"כ מוטעמת באתנח, והיתה

ראוי'.

שהוא שור׳, (כ) מן יַחְסְפֶנָּה (כא) השומע (כב) (משלי כ״ה וי״ד), הפך חָסֵר שהוא מבנין הקל, וככה ויעזקהו וַיְסַקְּלֵהוּ (כג) (ישעיה ה׳ ב׳), הפך וַיִּסְקְלוּ אותם (יהושע ז׳ כ״ה). י״א כי מצאנו ב׳ מקומות חסרי מלת לא, אם דרך קבלה נקבל, ואם דרך סברא יש להשיב איך יתכן שתחסר מלת לא, והנה יהיה הדבק (כד) הפך רצון המדבר, (כה) והם כי איש הָרַגְתִּי לפצעי (בראשית ד׳ כ״ג), (כו) ופירושו כאשר אמרתי, יש פעלים על לשון עבר תחת עתיד כמו נָתַתִּי (כז) כסף השדה (שם כ״ג י״ג), ועתיד תחת עבר כמו יַעֲשׂוּ (כח) עגל בחורב (תלים ק״ו י״ט), אז יָשִׁיר (כט) משה (שמות ט״ו א׳), גם יתכן לאמור בהם שהם לזמן העומד (ל) כדרך יְכַסֶּה פניו (ישעי׳ ו׳ ב׳), וְיָנֻעוּ (שם ד׳), בעבור כי אין בלשון הקודש סימן לזמן האמצעי ידברו בלשון עבר ועתיד, והנה הָרַגְתִּי תחת אֶהֱרוֹג, והטעם כי אם אדם יפצעני מיד אהרגנו כי ככה בטלה גזרת שבעתים יקם (רש״י ד׳ ט״ו). (לא) כי האדם עץ השדה (דברים כ׳ י״ט), אם טעמו אל תשחיתהו בעבור שלא יוכל לברוח, (לב) רחוק הוא מאוד, רק הוא כן, ואל (לג) תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן לבוא מפניך במצור, והטעם כי האדם עץ השדה כי חיי האדם הוא עץ השדה, (לד) וכמותו כי נפש הוא חובל (שם כ״ד וי״ו), (לה) ואל תשמע אל דברי החולם החלום שאמר שהוא דבק עם הכתוב למעלה, (לו) כי הפסקה (לז) יש ביניהם, ואם אמר מי הוא החובל, הנה תשכחנו אשר יָלְדָה אותה (לח) ללוי (במדבר כ״ו נ״ט), (לט) וַיֹּאמֶר ליוסף (רש״י מ״ח א׳), (מ) והנה לא יחבול החובל, כי חיי נפש הוא חובל, ואם פירושו כאשר יאמרו חסירי הדעת, (מא) למה מלת חובל, ואם היה מגזרת יְחַבֶּל (מב) און (תלים ז׳ ט״ו), הנה יהיה הפך רצונם. יש מפרשים

באור

הר״ש ן׳ מלך ז״ל. (כ) שהוא כמו שֹׁרֶשׁ, כנ״ל. וע״ש בפירושו. (כא) שעניינו: יחרפך. (כב) שומע, כנ״ל. (כג) שהכוונה: הסיר האבנים. (כד) חיבור וכוונת הענין. (כה) ר״ל: כי אם תאמר לא שהיא השלילה (דיא פערניינונג) ע׳יהיה המאמר מחייב (בעיאהענד). (כו) שפירושו לדעת י״א: כי לא הרגתי איש לפצעי. (כז) תמורת: אתן. (כח) תחת: עשו. (כט) כמו: שָׁר. (ל) לזמן ההווה. (לא) עיין בפירוש החכם ז״ל שם (ד׳ כ״ג). (לב) ויהיה פירוש המקרא: לא תשחית עץ פרי, כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך, ותאמר מלת לא כאילו כתוב: כי לא האדם עץ השדה. (לג) לא, כנ״ל, כי כן הוא במקרא. (לד) והטעם: לא תשחית עץ פרי, שהוא חיים לבן אדם. (לה) שהכוונה: כי חיי נפש הוא חובל וע״ש בפירושו. (לו) על פסוק: ושמח את אשתו אשר לקח (דברים כ״ד ה׳), וע״ש בפירושו. (לז) סוף פסוק. (לח) אותה, כנ״ל. (לט) שטעמו: ילדה היולדת אותה. (מ) שענינו: ויאמר האומר. (מא)

הכתוב לבאר דבר אחר כי יואב לא נטה עם אבשלום בעבור שהיה
ידע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה ג"כ חשב על שלמה. ויהי ביום
הַשְּׁבִיעִי ויאמרו לאשת שמשון (שופטים י"ד ט"ו), היה ראוי לפי דעת
המהביל (ז) להיותו הָרְבִיעִי, בעבור שמצא למעלה (ח)
ולא יכלו להגיד החידה שְׁלֹשֶׁת ימים, גם הכתוב אומר (ט)
ותבך עליו שִׁבְעַת ימים, (י) ולא אמר כלום, וככה
פירושו, התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד
החידה ולא יכולו וכאשר ראו כן נואשו ממנה, וכאשר היה ביום
השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך, וכאשר הציקתהו ביום
השביעי בעבור הדברים שנאמרו להגיד לה כי כן כתוב, וטעם ותבך
עליו שבעת ימים, ספר הכתוב כי היא מעצמה היתה בוכה כל אותן
הימים שיגיד לה החידה אע"פ שלא בקש אדם ממנה מזה. דוד הַשְּׁבִעִי
(יא) (דה"א ב' ט"ו), אמר כי היה ראוי להיותו הַשְּׁמִינִי כי
כן כתוב ויעבר ישי שִׁבְעַת בניו (ש"א ט"ז י"ד), (יב) ורבים
השיבו כי מת אחד מהם ולא אמרו כלום, כי בימי הכותב דברי
הימים לא היה אחד מהם חי, רק יתכן שהיה לישי אשה אחרת והוליד
ממנה בן, והכתוב הראשון (יג) אמר בן לישי מאיזה אשה שיהיה,
ובדברי הימים נסדרו כאשר היו מבטן אחת, (יד) וכמוהו בלע בכורו
אשבל הַשֵּׁנִי (דה"א ח' א'). (טו) יש אומרים כי ימצא בלשון הקודש
פעלים שהם לדבר אחד ולהפך, וזה לא יתכן כלל כי איך יבין
השומע, רק יהיה לעולם הפרש בין הפעלים להיותם מבניינים משונים
כמו שֹׁרֶשׁ, וַתַּשְׁרֵשׁ שרשיה (תלים פ' י"ד), מבנין הפעיל, וְשֵׁרֶשְׁךָ
מארץ חיים סלה (שם נ"ב ז'), מבנין
פעל הדגוש, והטעם, יכרת השורש, וככה מְסָעֵף (טז) פארה (ישעיה
י"ד ל"ג), לא תְפָאֵר (יז) אחריך (דברים כ"ד כ'), וכרמך לא
תְעוֹלֵל (ויקרא י"ט י"ד), (יח) את סוסיהם תְּעַקֵּר (יט) (יהושע
י"א ו'), כמו הפך או לְעַקֵּר (ויקרא כ"ה מ"ז) כמו
שהוא

באור

שם (י"ט י"ב) בפירושו. (ז) המדבר דברי הבל ורעות רוח. (ח) בפסוק
י"ד. (ט) בפסוק י"ז. (י) הימים, כנ"ל. (יא) דויד הַשְּׁבִעִי, כנ"ל.
(יב) ואח"כ בא דוד כמ"ש שם. (יג) בספר שמואל. (יד) וכן
פירש הרד"ק ז"ל בד"ה שם, ועיין בדבריו. (טו) ובאמת היה אשבל השלישי,
כי שני בניו: בלע ובכר ואשבל (בראשית מ"ו כ"א), אך לדעתו ז"ל, היתה
לבנימין אשה אחרת והוליד ממנה בכר, והיו בלע ואשבל מאם אחת, ובכר
מאם אחרת, וא"כ היה אשבל השני לאמו, והשלישי לאביו. וע"ש בפירוש
הרד"ק ז"ל. (טז) ג"כ מבנין פעל וכן בכל הראיות שהביא פה, והטעם:
יכרית הסעיפים. (יז) לא תסיר הפארות, וע"ש בדברי רש"י ז"ל. (יח)
לא תכרית העוללות. (יט) שטעמו: כריתת רגלי הבהמה, וראה שם בדברי
הר"ש

שרשים, (מא) והמלה הקשה היא ביחזקאל (מ"ב ט"ו) חמש מֵאוֹת (מב) עם אַמּוֹת, (מג) ויש להשיב כי מאות עם אמות הם אחת כמו כבש כשב שלמה שמלה, יַעְבֵּץ (מד) כי ילדתי בְּעֹצֶב (מה) (דה"א ד' ט'). פעם יאחזו הסופרים דרך קצרה לכתוב חסר, ופעם להוסיף באר לכתוב מלא, רק טעמי חכמי המסורת נכונים הם כנגד נכונים בדבר אחד בלבד. ויש שתי מלות משתי פרשיות שוות והם שונות, אָמַרְתִּי אך דבר שפתים (ישעיה ל"ו ה'), ובספר האחר (מו) אָמַרְתָּ, וזה הוא הקשה, אמרתי בלבי אך דבר שפתים לך לאמור עצה וגבורה לי. (מז) השמר לך ושמור נפשך מאוד שלא תאמין בדברי המדקדק שהזכיר בספרו יותר ממאה מלות ואמר כי כולם צריכים חילוף, חלילה חלילה כי זה איננו נכון בדברי חול ואף כי בדברי אלהים חיים וספרו ראוי להשרף.

ואני הנה אפרש לך קצת הקשים שהזכיר בעבור שלא יוכל לפרש אותם כמשמעם, והם גם זרע יעקב (א) ודוד עבדי (ירמיה ל"ג כ"ו), יאמר, כי תחת יעקב אהרן בעבור שהזכיר למעלה (ב) שתי משפחות, (ג) והנכון להיותו כמשמעו, והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים (שם), וככה פירושו, איך אמת (ד) מי שהוא מזרע יעקב בעבור שאמרה התורה שלא יהיה מלך מושל בישראל כ"א יעקב, ועוד שיהיה ממשפחת דוד והנה שתים מעלות, והנה אראה לו כמורה בעל כרחו שלא יוכל להחליף כלל, בני יעקב ויוסף סלה (תלים ע"ז ט"ז). (ה) והגבלת את הָעָם (שמות י"ט י"ב), הגבל את הָהָר (שם י"ט כ"ג), אמר כי היה ראוי להיות העם, ולא אמר כלום, כי אם הגביל את העם הגבול בהר, ואם אמר שמת גבול בהר אין הפרש ביניהם. (ו) וזה הַדָּבָר אשר מל יהושע (יהושע ה' ד') אמר כי הדבר תחת הָעָם, ואיננו כי אם כמשמעו, וזה הדבר כאומר בעבור זה הדבר מל אותם. יהושע. ואחרי אַבְשָׁלוֹם לא נטה (מ"א ב' כ"ח), אמר כי הוא תחת שְׁלֹמֹה, ואין צורך כי אחרי שאמר הכתוב שנטה אחרי אדוניהו מה צורך לאמור כי לא נטה אחרי שלמה כי מיד יבין זה השומע, רק בא הכתוב

באור

עון, ומשתין שרשו: שתן. (מב) והוא הקרי. (מג) אמות, כנ"ל. והוא הכתיב. (מד) יעבץ, כנ"ל. (מה) בעצב, כנ"ל. (מו) מ"ב י"ח כ'. (מז) ולפ"ז האמת הוא: אמרתי וכו', כאמור בישעיה.

(א) יעקוב, כנ"ל, מלא וי"ו, וכן נמסר במסורה. (ב) בפסוק כ"ד. (ג) המשפחות, כנ"ל, והכוונה על משפחת אהרן הכהן ומלכות בית דוד. (ד) משובש מאוד בדפוס, וכ"ל: אמאם. (ה) ע"ש בפירושו. (ו) ר"ל

ה' חסר בי"ת, וכן כי ששת ימים, (כב) בעבור כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן אם יחסרום העברים לא יחושו. יש וא"ו נוסף ואיה וענה, (כג) ורבים אמרו כי בן היה שמו (כד) כמו וַשְׁנִי (דה"א ו' י"ג), ואיננו רחוק, וחשב חמר ושוממה, ולפי דעתי שתחסר מלה כמו עזובה והדומה לה. (כה) יש מלות חסרות כמו יענת עֲוֺת (משלי י"א כ"ג) יחסר מלת (כו), ולפי דעתי כי כל פועל ראוי להכתב עמו שם הפועל, רק פעם יאחזו העברים דרך קצרה כי יסמכו על דעת הקורא או השומע, במו וברוב יועצים תָּקוּם (שם ט"ו כ"ב) והיא מלת עצה, וכבה אמר ר"מ הכהן ז"ל על מלת ותקח האשה את שני האנשים (יהושע ב' ד'), לָקַח, ועליו ישוב וא"ו וַתִּצְפְּנוֹ, (כז) ויאמר ר' יהודה המדקדק כי הוא (כח) שב אל מלת אֶת שהוא עצם הדבר, (כט) ומהמלות החסרות חסור לחם, (ל) והיה כאוכלי שלחניך. (לא) יש כתיב וקרי והטעם אחד, כמו לְבֵז לַבַּג (יחזקאל כ"ה ז'), (לב) כי הוא כמו פַּת בַּג (לג) (דניאל א' י"ג), וְלֹא עם לוֹ, (לד) גם יש שני הטעמים (לה) להם כמו הוא עשנו וְלֹא אנחנו (תלים ק' ג'), (לו) רק העיקר שהוא וא"ו בטעם (לז) ואין בכל המקרא מלה קשה, כי טְחֹרִים תחת עֳפָלִים (ש"א ה' ט') דרך כבוד, גם כן צֵאָתָם (לח) רַגְלֵיהֶם (לט) כי שֵׁינֵיהֶם (מ) מגורת מַשְׁתִּין בקיר (מ"א י"ד י"ד) על דרך המפרשים, ולפי דעתי שהם שני שרשים

באור

(כא) אַלּוּפֵינוּ, כנ"ל. (כב) עיין לעיל דף ט' וע"א ובביאורי שם. (כג) הנה למעלה דף כ"ב ע"ב. (כד) ואיה בוי"ו. (כה) עיין לעיל במקום הנזכר ובביאורי שם. (כו) אמרות, כ"כ בפירושו שם. (כז) ויהיה כאילו כתוב: ותקח האשה את שני האנשים לקח ותצפנו, והטעם שהסתירה לקיחתה, ועיין במאזנים דף י"ט ע"א. (כח) וי"ו ותצפנו. (כט) ראה במאזנים שם. (ל) הנה למעלה דף כ"ב ע"ב. (לא) והיו כאוכלי שלחנך, כנ"ל. (לב) שהכתיב: לבג, והקרי: לבז. (לג) פַּתְבַּג, כנ"ל, מלה אחת, וענינו: מאכל, וכן טעם לבג, ועיין בפירושו לדניאל (א' ה'). (לד) וְלֹא עם לוֹ, כנ"ל, ור"ל, שמלת לא בא"ק מתחלפת לפעמים עם מלת לו בוי"ו, על פי קרי וכתיב, כמו אשר לא כרעים (ויקרא י"א כ"א) כתיב, וקרי: לוֹ בוי"ו, וע"ש במסורה. (לה) הכוונות. (לו) והקרי: וְלוֹ בוי"ו, ובפירושו כתב וז"ל: ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב, ע"כ אמר הגאון כי ולא אנחנו הפך ואני עשיתיני. עכ"ל. והטעם: כי אנחנו לא עשינו עצמינו, כמ"ש בשם הגאון בפ' משפטים (כ"א ח'). (לז) כמו שהוא בקרי: לו בוי"ו. (לח) צוֹאָתָם (מ"ב י"ח כ"ז), כנ"ל, והוא הקרי, והכתיב: חֲרֵיהֶם. (לט) חסרה פה מלת מֵימֵי, וכן צ"ל: מֵימֵי רַגְלֵיהֶם (שם), והוא הקרי. (מ) שֵׁינֵיהֶם, כנ"ל, והוא הכתיב. (מא) כי שיניהם שרשו:

לא יחשב כי הוא דבק עמו, (ה) כמו ישפוטו הם, (ו) בקשו נפשי (תלים כ"ד ה') חסר דגש (ז) וככה רבים, יש תנועה תחת תנועה במו וירשת (ח) וישבוזה בה (דברים י"ג י"ד), והנה החירק (ט) תחת פתח גדול, ובפרשכם כפיכם (ישעיה א' ט"ו), הנה החירק תחת פתח קטן, כי הוא ע"ם כרברכם מהבנין הכבד הדגוש, ישוב בשורק גם בחולם, ומלת קדש שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קדשו קדשים, יש אות תחת אות כאשר פרשתי נהם אותיות אהו"י לבדם ואות שי"ן בסמך בשורי מהם (י) ובעל המסורת הזכירם, (יא) רק אמר כי נתן הסכל במרומים רבים (קהלת י' ו') הסמ"ך תחת השי"ן, (יב) ואין צריך כאשר פרשתיו בקהלת, ויש אומרים כי קפוז כמו קפוד (יג) בעבור שהם קרובים במכתב, רעואל דעואל, (יד) ואיננו נכון בלל, רק אומרים שיש לאדם אחד שני שמות כשלמה וקהלת גם ידידיה, (טו) גם שם אם המלך אביה (טז) ושם אביה, (יז) וכן אומר בשמות שישארו מקצת אותיות כמו תוחו עם מחת, (יח) שהיו לו שני שמות (יט) ואין זה נלקח מזה. יש אות חסר כוא"ו אדם שת אנוש (דה"ס א' א') כי אחזו דרך קצרה, שמש ירח כל אחר עמד זבולה, (כ) ככבש אלוף הכף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף, כמו אלופינו (כא) מסבלים (תלים קמ"ד י"ד), וכמוהו כרע כאח לי התהלכתי, ואת שדי ויברכך פירושו ומאת שדי, וכן ושמי ה' לא נודעתי להם ובשמי ה' כי נודעתי בנין נפעל, הנמצא בית ה'

באור

עמה למעלה אחת. (ו) עיין לעיל דף כ"ג ע"א ומה שכתבתי שם בסימן נ"ג. (ז) הראוי בעי"ן הפעל לסימן בנין פעל הדגוש. (ח) משובש מאוד בדפוס, וצ"ל: וירשתה. (ט) תחת הרי"ש. (י) הנה למעלה דף כ"ד ע"א. (יא) עיין לעיל דף ל' ע"א. (יב) והראוי: השכל. (יג) ראה למעלה דף ל' רי"ש ע"ב. (יד) ע"ש דף ל"א ע"א. (טו) ש"ב י"ב כ"ד כ"ה. (טז) אביה, כנ"ל, ור"ל: אם המלך אביה בן ירבעם היה לה שתי שמות, כי בד"ה (ב' י"ג ב') נזכרת בשם מיכיהו, ושם (י"א כ') ובמלכים (א' ט"ו ב') נזכרת בשם מעכה. (יז) וגם אביה, כנ"ל, ור"ל, שגם לאבי אם המלך הנזכרת היו שתי שמות, כי בד"ה (שם) נזכר בשם: אוריאל, ולמעלה מזה (י"א כ') ובמלכים (שם) נזכר בשם: אבשלום. וכמו"כ, אדם אחד נזכר בשתי שמות, וראה שם בפירוש רש"י ז"ל, ובדברי הרד"ק ז"ל. (יח) נראה להגיה פה, וצ"ל: תחו עם נחת. (יט) פירוש, שהשם נחת הנזכר בד"ה (א' ו' י"א), הוא תחו הנזכר בתחלת ספר שמואל: בן תחו בן צוף. וע"ש בדברי הרד"ק ז"ל. (כ) ראה בכל זה למעלה דף כ"ב ע"ב וע"ש שם בביאורי. (כא) אלופינו

ל"ד), כי הוא כאילו הוא יכרסם ממנה, והפועל מכרסם מכרסמים מכרסמה או מכרסמת, והפעול מכורסם,

וזור (ג) מכורבל כמעיל בוץ (דה"א ט"ו כ"ז), רק מתחספס (שמות ט"ז י"ד), תחרה פועל עבר, אתחרה מתחרה, והשמות רבי' מהפעלי' כמו דפסרות (ג) גבעול זרזיף, ויש שמות חמישיים (ד) והם מעטים, כמו שעטנז, אגרטלי (עזרא א' ט'). ויאמר ר' יהודה המדקדק נ"ע כי אותיות אמתי"ן נוספין בשמות כמו אשר אלה [*] באזרוע (ה) אקדח, מהומה משמר, תעודה תלבושת, יצהר יצחק, נפתוח, וכן אם היה אגרטלי מהרביעיים, (ו) ויאמר הנזכר כי האחשדרפנים מלה מורכבת והטעם שרי הפנים, והנכון בעיני שהיא מלה פרסית והובאה על מתכונת לשון הקודש.

כלל גדול בכל המקרא, יש דגשים נמצאים שאין צורך להם, אם יקרך עון (ש"א כ"ח י"ד), כי אשר קרך (דברים כ"ה י"ח), כמו עשך ויכננך, עוד אבנך (ירמיה ל"א ד'), יבנך, (א) ויאמר ר' יונה המדקדק נ"ע כי עשו כן בעבור לדבר בלשון צחות, גם אמרו ברגשות הצד"י הצפינו (שמות ב' ג'), רק בדגשות למ"ד הרים נזלו (שופטים ה') (ב) שהוא סוף פסוק, כי שרשו נזל והוא ע"מ ולא יכלו (שמות ח' י"ד), (ג) והאומרים כי על משקל נודו אחור (ישעי' א' ד') מגורת וינזרו מקדשי בני ישרא' (ויקרא כ"ב ב') אינם רחוקים מהאמת, גם יתכן היותו מבנין נפע' מהפעלים השניים, ויש מלות צריכות דגש כמו ת"ו תתהללו (ד) בו (איוב י"ג ט'), ונדגש הלמ"ד בעבור שהוא סוף פסוק, כי בו

לא

באור

מל"א יו"ד, ורחה במסורה (מ"א י"א ד', ויחזקאל ל"ד כ"ג). (ג משובש בדפוס, וצ"ל: רפסדות (דה"ב ב' ט"ו). (ד) מחמשה אותיות שרשיות. [*] ואשראלה (דה"א כ"ה ב'), כצ"ל, והוא שם איש, והאל"ף בראשו נוספת, אם לא יהיה מהשמו' החמישיים, שהם מעטים מאוד. ד"א. (ה) לא נמצא כזה בכל המקרא, רק: ובאזרוע (ירמיה ל"ב כ"ב). (ו) ותהיה האל"ף נוספת, ושרשו: גרטל.

(א) וא"כ מלת יקרך כמו יבנך, מגל"ה שאין להם דגש. (ב) נזלו (ישעיה ס"ג י"ט), כצ"ל, והנוסחא שלפני כתוב: (שופטים ה'), וטעות הדפוס הוא, כי שם כתוב: נזלו, בלי דגשות הלמ"ד ובטעם מטרם. (ג) שהלמ"ד רפה. (ד) והראוי: תתהללו מבנין הכבד הדגוש. (ה) כי מלת תהתלו מוטעמת במרכא מטרם ודביקה עם מלת בו, ונחשבת

צאה

והנה היא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד, ובאו מלעיל בעבור שהוא סוף פסוק כמו עָרוּ עָרוּ עד היסוד בה (תלים קל״ז ז׳) שבא האחרון מלעיל בעבור היותו באתנח, (לט) כי ה״ה ראוי להיותו ע״מ חַלּוּ נא פני אל (מלאכי א׳ ט׳), (מ) ובעבור היות הטעם בראש המלה (מא) שב גם הראשון מלעיל, (מב) כמו לא כחטאינו עָשָׂה לָנוּ (תלים ק״ג יו״ד) במשפט רוב הלשון, וככה פירו׳ הפרש׳, אומר בתחלה מנשמת אלוה יֹאבֵדוּ (איוב ד׳ ט׳), ואומר אחריו שאגת אריה וקול שחל, והנה דימה רוח אף השם וקצפו לשאגת אריה והכפירים, והטעם דעבים שהם הולכים כמו תועים בשדה לבקש טרף. ודע כי מצאנו במקרא מלות זרות או שבאו על דרך משקל אחר, כמו את מוֹצָאֶךָ ואת מוֹבָאֶךָ, (מג) כי אמר ר׳ יונה כי זה (מד) בא (מה) בעבור מלת מוצא, את יְרִיבַי (תלים ל״ה א׳), (מו) אם יָשׁוּב (מז) יְשַׁבְנִי (מח) ה׳ (ש״ב ט״ו ח׳) והפך זה אם שׁוֹב (מט) תְּשׁוּבוּ (נ) בארץ (ירמיה מ״ב יו״ד), ואילו הם מלות מעטות, ואחר שלא באו על משפט חביריהם ויצאו מכלל לא נלמד מהם רק נסמך על הדרך הישרה, והנה אמרו המדקדקים על מלת הַיְקוּם (ראשית ז׳ ד׳), (נא) ואמרו כי שורש וְיֶשְׁחֲךָ בקרבך ותסג ולא תפליט (מיכה ו׳ יו״ד) מבעלי היו״ד (נב) ואין צורך רק הוא מבעלי הה״א בסוף. (נג)

שער הרביעיים.

הפעלים הרביעיים הם מעטים מאוד במקרא בעבור שהמלה הרביעיית כבדה על הלשון, והם כִּרְסֵם אֲכַרְסֵם יְכַרְסֵם נְכַרְסֵם תְּכַרְסֵם, יְכַרְסְמֶנָּה חזיר מיער (תלים פ׳ י״ד), ואל תשמע אל האומר שהוא מגזרת מלא כְּרֵיסוֹ (א) מעדני (ירמיה נ״א ל״ד)

באור

כפירים כתעו. (לט) ע״ש בפירושו. (מ) ובא עי״ן ערו בקמ״ץ לתשלום דגש עי״ן הפעל. (מא) במלות ערו האחרון. (מב) שהוא נכון אחור מפני קירוב הטעמים. (מג) ראה למעלה דף מ״ד ע״א ומה שכתבתי שם בסימן כ״א. (מד) מוֹבָאֶךָ. (מה) שלא כמשפט. (מו) ע״ש בפירושו. (מז) מקור ע״ד כמו פ״א יו״ד. (מח) עתיד מנע״ו. (מט) מקור ע״ד נע״ו. (נ) תְּשׁוּבוּ, כנ״ל, והוא עתיד מנפ״י. (נא) שהוא מהפעלים נחי כעי״ן והוא הפוך, וע״ש בפירושו. (נב) ושרשו: יש״ח, והמלה ע״מ וְיֶשְׁעֲךָ. (נג) ושרשו: שח״ה והמלה מההפעיל, והראוי: וַיַּשְׁחֲךָ ע״מ וַיַּפְרֵךְ (ראשית כ״ח ג׳).

(א) כְּרֵשׂוֹ, כנ״ל. (ב) דויד, כנ״ל, כי נכל ד״ה הוא

ספר צחות

ודך אחרת להיות המלה מורכבת משני בניינים כמו וְנִכַּפֵּר
להם הדם (במדבר כ"ח) (יח) שהוא ונתכפר (יט) על דרך
ואשת מדינים נִשְׁתָּוָה (משלי כ"ז ט"ו), והנה הם בנין נפעל והתפעל,
אחרי הֻכַּבֵּס את הנגע (ויקרא י"ג נ"ה) היה ראוי להיות
הִתְכַּבֵּס, והנה כנגון הוא (כ) שלא נקרא שם פועלו
(כא) עם בנין התפעל, (כב) נִגֹּאֲלוּ בדם (איכה ד' י"ד)
בנין נפעל (כג) עם בנין שלא נקרא שם פועלו, (כד) נוּלְּדוּ
(כה) להרפה (דה"א כ' ח'), (כו) בנין נפעל (כז) עם בנין
שלא נקרא שם פועלו, (כח) וְנִוַּסְּרוּ (כט) כל הנשים (יחזקאל כ"ג
מ"ח) היה ראוי וְנִתְוַסְּרוּ בנין נפעל עם התפעל. ודע
כי מצאתי מלות רבות בפעלים שהם מטעם אחד ואין השורש
אחד כמו הָלַךְ אֵלֵךְ עמך (שופטים ד' ט'), כי אין מחלוקת בין
המדקדקים כי אֵלֵךְ מבעלי הי"ר שיעלם, (ל) כי ה"א
א נגו מאותיו' המשך. (לא) וכן וְהַחִתֵּל לא חֻתָּלְתְּ (יחזקאל ט"ז
ד') משני בניינים, (לב) קִטֵּר יְקַטְּרוּן
ביום (ש"א ב' ט"ז) (לג) משני בניינים, (לד) ולדעת
רב"ס כמוהו מְקֻטָּר (לה) מגש (מלאכי א' י"א), ולפי דעתי לא כן. (לו)
אמר ר' יונה המדקדק נ"ע ושני כפירים נִתָּעוּ חסר למ"ד מגזרת
מַלְתְּעוֹת כפירים, (לז) ולא אמר כלום כי אין טעם לפירושו, רק
הוא מגזרת תָּעוּ במדבר (תלים ק"ז ד'), ומלת נחעו
חוזרת לכפירים, והנה נתעו כמו אֹבֵד כי כן בתחלה (לח) ליש
אֹבֵד מבלי טרף, וכן דקדוק המלה, פעל עבר נִתְּעוּ כמו
נִרְאוּ ראשי ההרים (בראשית ח' ה'), ובעתיד יִתָּעוּ,

והנה

באור

מורכב כמלת וישרכה. (יח) (דברים כ"א ח'), כנ"ל. (יט) ראה בפתיחה
לבית השני מספר גן נעול להחכם ר' הירץ וויזל ז"ל דף י"א ע"ב, ודף י"ב
ע"א וע"ב. כי שם יישב הרכבת מלת וכפר ומלת הכבס, הבאה בסמוך,
באופן טעם ודעת. (כ) הוא כנון, כנ"ל. (כא) הֻכַּבֵּס מההפעל. (כב)
הִתְכַּבֵּס. (כג) נִגֹּאֲלוּ. (כד) גֹּאֲלוּ. (כה) נוּלְּדוּ,
בנ"ל, הלמ"ד בדגש אחר תנועה גדולה שלא
כמשפט, ע"פ המסורה. (כו) להרפא, כנ"ל. (כז) נוּלְּדוּ. (כח)
יֻלְּדוּ. (כט) ונוסרו, כנ"ל. (ל) ושרשו: ילך. (לא)
ר"ל, שלא יתכן להיות אלך משרש הלך, כי הה"א איננה
מאותיות המשך ולכן לא תחסר ולא תנוח באמצע המלה. (לב) מההפעל
והפעל. (לג) יַקְטִרוּן כיום. כנ"ל. (לד) מהפעל ומההפעיל. (לה)
דברי החכם בזה הם קשי ההבנה עד מאוד, ונראה לי
כוונתו, שמלת מוקטר כמו קטורת, (ע"ש בפירושו), ויהיו כן מלות: קִטֵּר
יקטרון, ואינן משני בניינים, רק קטר הוא שם ע"מ: פֹּעַל, ולא
מקור. (לו) רק קטר מקור שבנין פעל, וא"כ קטר יקטרון משני
בנינים כאמור. (לז) עיין לעיל דף מ"א ע"ב. (לח) קודם מלות: ושני

כפירים

שער המורכבים ·

יש מלות טעם, המורכבים מַזֶּה בידך, מַלָּכֶם תדכאו עמי, (א)
ויאמר ר' מרינוס כי מַדּוּעַ, כמו מַה, כי אמר
שהשם דּוּעַ או דֵּעַ כמו אשא דֵעִי (איוב ל"ו ג'), ואיננו
רחוק, אשר המה חיים עֲדֶנָה (קהלת ד' ב') טעמו
עד הנה, ועוד נמצא את אשר עֲדֶן לא היה (שם ד' ג'), וככה מלת
בִּלְעָדַי, (ב) לַפַּלְמוֹנִי המדבר (דניאל ח' י"ג) כמו פְּלֹנִי
אַלְמֹנִי (רות ד' א'), והנה פלוני
אלמוני ממלות הטעם · אמר בעל המסורת כי וְהִנְהוּ (ג)
עושה מלאכה חסר אל"ף והם שתי מלות, (ד) ולפי
דעתי שאין צריך רק הה"א נוסף על הִנּוֹ בידך. ולפי דעתי שלא יתכן
להרכיב שם עם שם או שם עם פועל כי לא נמצא, רק בפעלים
ימצאו שהם מורכבים כמו יוֹדַעְתִּי (ש"א כ"א ב') שהם (ה) מורכב
מעתיד ועבר, (ו) מְקֻנֶּנֶת בארזים (ירמיה כ"ב כ"ג) מורכב
מפועל עבר מהבנין שלא נקרא שם פועלו (ז) עם פעול
מהבנין הכבד הדגוש, (ח) ישַׁבְתְּ בלבנון (שם), וְיֹלַדְתְּ בן (בראשית
ט"ז י"א) מורכבת מפועל עבר מהבנין הקל
ומפועלת, (ט) צִמְּתֻתוּנִי (תלים פ"ח י"ז) אמר ר' יהודה המדקדק
ז"ל שהמלה גם היא מורכבת מהפועל עבר מהבנין הרגוש
ומנוכח לשון רבים עם סמיכה אל יחיד, (י) מַבְלִיגִיתִי לפי דעתי
מלה מורכבת לזכר ולנקבה, (יא) לזר תַּחְשְׁבֻנִי (איוב י"ט
ט"ו) (יב) מורכבת בין זכרים ונקבו', (יג) וַתִּקְרַבוּ עצמות
(יחזקאל ל"ז ז') ג"כ, (יד) וכמו וַיִּשַּׁרְנָה (טו) הפרות (שופטים
כ"ח), (טז) וַיֵּחַמְנָה בבואן לשתות (בראשית ל' ל"ח) · (יז)

באור חוך

(א) ראה למעלה דף י"ט ע"א, ולא שם כסימן ל"ח. (ב) עיין לעיל דף
כ"ו ע"ב ומ"ש שם בסי' ל"ב. (ג) וְהִנְהוּ, כנ"ל. (ד) תנט למעלה דף כ'
ע"ב ומ"ש שם בביאורי. (ה) שהוא, כנ"ל. (ו) מן ידעתי שהוא עבר,
ומן יודע שהוא בינוני. (ז) שהוא: קֻנַּנְתְּ. (ח) שהוא: מְקַנֶּנֶת.
(ט) מן יָשַׁבְתְּ ויושֶׁבֶת, יָלַדְתְּ ויולֶדֶת. (י)
מן צִמְּתוּ שהוא עבר לרבים נסתרים
מבנין פעל, ומן צִמַּתְתּוּנִי שהוא עבר לרבים נוכחים עם כינוי מדבר
בעדו. (יא) עיין לעיל דף ס"א ע"א. (יב) תַּחְשְׁבֻנִי,
כנ"ל. (יג) ראה בביאור למאזנים סי' קמ"ח. (יד) גם הוא
מורכב מזכרים ונקבות, כי לזכרים הראוי: ויקרבו, ולנקבות: ותקרבנה.
(טו) כי לזכרים הראוי: וישרו, ולנקבות: ותישרנה, והנט בביאור
למאזנים סי' קמ"ט. (טז) (ש"א ו' י"ב), כנ"ל. (יז) שהוא

מהשניים מבנין פעלל חולל אחולל, (טו) כאין תהומות חוללתי (משלי ח' כ"ד), והנה אין הפרש בין חוללתי פועל או פעול, (טז) ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי לקח עמי חנם (ישעיה נ"ב ה') מהבנין הקל, (יז) ואמר כי יוכל האדם להפריש אי זה מהם הוא מהקל או מהבנין הדגוש, כי אם מצא פועל יוצא בבנין הקל ידע שהוא (יח) ממנו, (יט) ואם איננו יוצא הנו מהכבד, ואחרי שמלת לקח מהיוצאים על כן הוא מהקל, ולא אמר כלום, כי מה הפרש יש בין הקל והכבד כי אם בעבור הדגש הקבוע, והנה לקח אלקח ילקח כמו ואתם תלקטו לאחד אחד (ישעיה כ"ז י"ב) לא יסור לעולם הדגש,

(כ) וככה אמרו רבים על מלת וכי יתן מים (ויקרא י"א ל"ח), שהיתה ראוי להיותה ינתן בעבור שלא מצאנו התן בבנינים, ואין צורך, כי אם לא מצאנוהו כתוב במקרא ובא כמשפט הלשון אם (כא) אנחנו חוששים, כמו השמחת כל אויבי (כב) (תלים פ"ט מ"ג), ואין לה שנית, וככה אמר (כג) במלת יקח (כד) נא מעט מים (בראשית י"ח ד'), וכן אומר כי לקח עמי מהכבד ואם לא נמצא כתוב במקרא, ויאמר ר' יונה המדקדק כי את כל ענותו (תלים קל"ב א') שם הפועל מהבנין שלא נקרא שם פועלו (כה) על דרך הגד הגד לי (רות ב' י"א), גם הוא מהבנין הנוסף, (כו) ואיננו רחוק, וככה הסכימה דעת ר' שמואל הנגיד ז"ל על זה.

יש

באור

קנה. (טו) חולל אחולל, כצ"ל, בפת"ח, ועיין במאזנים דף כ"ח ע"ב ובביאור שם סימן תמ"ג. (טז) בפעל ובפעל, כי שניהם בפת"ח. (יז) פי' שאין מלת לקח תולדת בנין הכבד הדגוש, כי לא מצאנו ממנה: לקח, רק היא תולדת בנין הקל, כי מצאנו: לקח, ועיין בפירושו לישעיה (נ"ב י"ד) ובביאור למאזני' פי' שנ"ג. והנה דעת רש"י ז"ל כדעת ר"מ הנזכר, כנראה מפירושו לפ' שמות (ג' ב'), לפי ביאור החכם רוו"ה נ"י בהגהות המקרא שם. (יח) בנין פעל. (יט) מהקל, אם לא נמצא בנין פעל. (כ) וא"כ לא יתכן להיות לקח תולדת בנין קל, כי הוא ותולדתו אין להם דגש כלל. (כא) אין, כצ"ל. (כב) אויביו, כצ"ל. (כג) אומר, כצ"ל. (כד) שהיא מבנין הפעל, אף שלא מצינו הקח ולא הקית מההפעיל. (כה) מבנין פעל. (כו) ר"ל: מבנין הפעל, שהוא תולדת הבנין הכבד הנוסף (ההפעיל).

(א) דלא

לקבר אוּבָל (איוב יו"ד י"ט), (ה) לא נמצא, (ו) רק דרך סבה היא
שיאמר בולם, ואם היה פ"א הפועל אחת מאותיות הגרון בא על
דרך אחרת הָעֳמַד הָעֳמַדְתִּי אָעֳמַד, יָעֳמַד חי (ויקרא ט"ז יו"ד),
יָחֳרַם (ז) כל רכושו (עזרא יו"ד ח'), ואם היה פ"א הפועל יו"ד אמרו,
הוּרַד, וְהוּשַׁבְתֶּם לבדכם (ישעיה ה' ח') מגזרת יָשַׁב, אוּשַׁב
יוּשַׁב וככה חביריו, והנה אין הפרש
ביניהם ובין השניים הוּשַׁב כספי (בראשית מ"ג כ"ח), כי הוּבָאוּ
בית יוסף (שם מ"ג י"ח), מתרשיש יוּבָא (ירמיה
יו"ד ט'), (ח) ומבעלי הה"א באחרונה הָרְאָה הָרְאֵיתִי, ועם
בעלי הגרון בהכה הָעֳלָה (חבקוק א' ט"ו), (ט)
רק מלת הָחֳלֵיתִי (י) באה משונה, כי היה הה"א ראוי
להיותו בקמ"ץ חטף, אולי היה כן בעבור אות הגרון,
אָרְאֶה יָרְאֶה וככה חביריו, ובעלי הכפל הֻסַּב בדגשות הסמ"ך
לחסרון אות הכפל אֻסַּב, (יא) על כמון יֻסַּב (יב)
(ישעיה כ"ח כ"ז), הֻסַּבָּה הֻסַּבּוֹת, ובעלי הנו"ן הֻרַּד,
וַיֻּרַּד בחזיון (יג) לילה (איוב כ"ח ח'), והנה
כל אלה מבנין הפעל. ויש שלא נקרא שם פועלו והוא נלקח מבנין
הכבד הדגוש כמו פֻּעַל, שֻׁבַּר דֻּבַּר, יְדֻבַּר בה, (יד) וְאֻסַּף
שללכם (ישעיה ל"ג ג'), ואם היה
ע"ן הפועל אחד מאותיות אחהע"ר יהיה פ"א הפועל עם חול"ם, כמו
וּמֹרַק ושטף (ויקרא ו' כ"א), יְבֹרַךְ גבר (תלים קכ"ח ד'), ובעלי
היו"ד בתחלה כמו השלמים ימים יֻצָּרוּ (שם קל"ט ט"ז),
יֻלְּדוּ על ברכי יוסף (בראשית נ' כ"ג), ובעלי הנו"ן כן נֻגַּע יְנֻגַּע,
ובבעלי הה"א בסוף עֻנָּה עֻנּוּ, אשר עֻשֵּׂיתִי בסתר
(תלים קל"ט ט"ו), אשר לא תְעֻנֶּה (ויקרא כ"ג
כ"ט), ובעלי הכפל כמו השלמים שֻׁדַּד, אשר שֻׁדַּד, (ס)
שֻׁדְּדָה נינוה (נחום ג' ז'), ובבנין שלא נקרא שם פועלו
מהשניים

באור

(ה) אוּבָל, כנ"ל. (ו) מוכב למעלה אחר מלות: כו"ן סימן
רבים. (ז) יָחֳרַם, כנ"ל. (ח) שהם מנע"ו. (ט) ובספרינו:
הָעֳלָה, הה"א בציר"י והעי"ן בחטף פת"ח, כמ"ש הרד"ק ז"ל בפירושו
שם, וראה בביאור למאזנים בסימן שפ"ג. (י) הָחֳלֵיתִי, כנ"ל,
ועיין לעיל דף כ"ד סוף ע"ב. (יא) הבט בביאור למאזנים סי' תכ"א.
(יב) יוּסַּב, כנ"ל, בוי"ו ובדגש ע"ד ז"ר, ועיין בדברי ר"ש ן' מלך ז"ל שם.
(יג) וְיֻרַּד כחזיון, כנ"ל. (יד) לא מצאתי כן, רק: שֶׁיְּדֻבַּר
בה (שיר ח' ח'). (ס) לא מצאתי כן בכל המקרא, ואולי
כיוון החכם על פסוק: אשר אדירים שֻׁדָּדוּ (זכרי' י"א ב'), רק אחז דרך
קצרה

(יח) ע״ב יחסרת הה״א והמ״ם בעתידים בעבור שיש אות קודם אות התי״ו, מתכבד מתכבדים מתכבדת׳ מתקדשת מטמאתה (ע״ב י״ח ד׳), המתקדשים (ישעיה ס״ו י״ז)

שער הבנינים הנלקחים מאחרים

בעבור שאין לשניים אות להדגש בו כאשר הזכרתי אמרו (ה)
בכפל, התבונן התבוננו התבוננה התבוננתי, התבוננת עד מקומו, (ג) אתבונן יתבונן, ויתבוננו חסרי ה׳ (תלים ק״ז מ״ג), התבונן התבונני וכמה הכל, להתבונן שם הפועל, מתבונן מתבוננים מתבוננה או מתבוננת מתבוננות, ואמר ר׳ יהודה המדקדק ז״ל כי להתעולל מפעלי הכפל, כי הוא מגזרת אמרתי להוללים אל תהלו (שם ע״ה ה׳), (ג) וכמותו להתעולל עלילות (שם קמ״א ד׳), ובדרך אות השריקה הסתוללו הסתוללה אסתולל וכמה חביריו, מסתולל כמו פועל, מסתוללה מסתוללים, ומצאנו אשתוללו אבירי לב (שם ע״ו ו׳), והנה האל״ף תחת הה״א של הבנין, כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דה״ב כ׳ ל״ה), ורבים אמרו כי התחפש וכא במלחמה (מ״א כ״ב ל׳) היה ראוי להיותו באל״ף, (ד) ואין צורך לנורק הוא שם הפועל, וכן ובא במלחמה, כי שם הפועל יבא תחת פועל עבר או צווי, להתעולל עלילות שם הפועל, והנה הפרש גדול יש בין מתהלל ובין מתהולל, כי מתהלל הוא מהפעלים השלישיים רק מתהולל מהשניים. והנה מצאנו עוד הופעל מבנין הכבד הנוסף השלך השלכו השלכה השלכתי, גם יבא הה״א בקמ״ץ חטף על שבר בת עמי השברתי (ירמיה ח׳ כ״א), וכן הכרת מנחה (יואל א׳ ט׳) ואשלך ישלך נשלך, ותשלכי על פני השדה (יחזקאל ט״ז ה׳), ודע כי חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי או אפעל או אפעל, והעיקר בנין שלא נקרא שם פועלו בסימן אל״ף המדברים או עם נו״ן סימן רבים, רק מלת מבטן לקבר

באור

האכל יאכל (ויקרא ז׳ י״ח), כן צריך להיות, (טו) כמו מתפעל, כן כרחה להגיה. (טז) שלא תתערב עם תי״ו אות״ן.

(א) לתשלום דגש. (ב) משובש בדפוס, וצ״ל: והתבוננת על מקומו (תלים ל״ז י׳ד). (ג) שגם הוא מהכפולים. (ד) אתחפש. (ה) אובל

מהבנין הקל, ושנהו מבנין נפעל כלל כאשר אמר ר' יהודה
המדקדק (ג) אתברך יתברך התברך נתברך יתברכו
תתברכו תתברכנה, ואם היה פ"א הפועל אחת מאותיות השריקה
יהיה האות של שורש קודם תי"ו התפעל
וישתמר חקות (מיכה ו' ט"ז), כי תשתרר עלינו גם השתרר
(במדבר ט"ז י"ג), והוא שם הפועל
כמו להתנפל (ד) עלינו (בראשית מ"ג י"ח), להתחנן לו (אסתר ד'
ח'), ומלת והתשוטטנה זרה, (ה)
בעבור התחברות שני מי"ן עם אות התי"ו שהוא קרוב
מהמוצא, ועם הצד"י יבא תחת תי"ו טי"ת בעבור לזכך כצד"י לשון
צחות כמו נצטדק (בראשית מ"ד ט"ז), ויצטירו, (ו) הצטירנו
(יהושע ט' י"ב), ומלת ותתצב (שמות ב' ד') זרה, כי טעמה היות הדל"ת
אחר התי"ו האחרון, (ז) והנה בא היוד (ח) ואחריו התי"ו
הפך ויבא ה' ויתיצב (ש"א ג' י'), להתיצב על ה' (איוב א' ו'),
כי בעלי היו"ד בתחלה כמו השלמים תתוכח,
ועם ישראל יתוכח (מיכה ו' ב'), ובעלי הה"א באחרונה
התעלה התעליתי אתעלה וככה חביריו, ובחסרון הה"א
ואל יתעל בשרינו (ירמיה ב"ח ג'), (ט)
ויתכס (מ"ב י"ט א'), ויתגל בתוך אוהלו (בראשית ט' כ"א). (י)
ושם הפועל בהתגלות לבו (משלי י"ח ב'),
כי בעבור הה"א בא התי"ו, ויאמר ר' יהודה המדקדק כי שם
הפועל בבנין הקל כבעלי היו"ד עם נו"ן (יא) בראשונה נמצא בתוספת
תי"ו, כמו לרדת לגשת לטעת, וככה בסמוכים לגשתי לרדתי
בעבור חסרון הפ"א, והנה מה יעשה במלת להתענות, (יב) גם
בבנין נפעל וביום הראות לו, (יג) ובהעלות הענן (שמות
מ' ל"ו), והנה הוא כמו ומן האכול יאכל. (יד)
ובעלי הכפל כמו השלמים התהלל אתהלל, וכן
יתהללו (ירמיה ד' ב') בסוף פסוק, והנה לפי
דעתי כי זה הבנין לקוח מהבנין הכבד הדגוש ע"כ נדגש עי"ן
הפועל, ושם התואר כמתפועל, (טו) בתוספת מ"ם בעבור אות התי"ו,
(טו) ע"ב

באור

כתב זאת בשם ר' יונה המדקדק ז"ל. (ד) ולהתנפל, כנ"ל. (ה) עיין
לעיל דף י"ז ע"א ומ"ש שם בסימן י"ח. (ו) ויצטירו, כנ"ל.
(ז) והרסוי: ותתיצב, ומ"ש בפירושו. (ח) הנה נעלם אחר
תי"ו הראשון. (ט) בשרינו, כנ"ל. (י) אהלה, כנ"ל. (יא)
בעלי הכו"ן. (יב) שאין בו ובחביריו חסרון פ"א הפעל. (יג) לא נמצא כזה
בכל המקרא, רק: וביום הראות בו (ויקרא י"ג י"ד). (יד) ומן

האכל

בעמלק (שמו' י"ז ט') וחשמרי, השמרו לכם (שם י"א י"ב), והשמרנה ואם פ"א הפועל אחת מאותיות הגרון האסרו החלצו, והאסף אל עמך (דברים ל"ב נ"), ובבעלי היו"ד הודע הודעי וכבה חביריו. ובבעלי הה"א באחרונה הנקה הנקי הנקו הנקינה, ובבעלי הכפל המס או המסס שלם,

ומודרך האחרת הפוח הגולתגלי בתנאות הלמ"ד וכן לשון רבים, ולשון נקבה (לה) בקלות הלמ"ד הגוללה (לו) ושם הפועל בכפולים כן חפוק חפוק (יחזקאל כ"ד ג'), המם ימס (ש"ב י"ז י"ד), רק בשלמים יבוא על שני דרכים, האחר כמו תקדת תכרת (במדבר ט"ו ל"א), וכן הסמוכים (לו) בהתברת רשעים (תלים ל"ז ל"ה), ונמצא חסר ה"א ובכשלו אל יגל לבך (משלי כ"ד י"ז), והשנית ע"ם נפעול נשאל נשאל דוד (ש"א כ' כ"ח), אם נלחם נלחם בם (שופטים י"א כ"ה), ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג), ונחתום בטבעת המלך (שם ח' ח'), והשתנה בעבור אות הגרון.

שער בנין התפעל.

קודם שאדבר על זה הבנין אדבר כלל על בנין נפעל ובנין התפעל, כי ונברכו איננו בטעם כמו והתברכו, כי והתברכו הוא יתברך בו ויתכן שלא יהיה כן ואיננו כן ונברכו, יש מתעשר (משלי י"ג ז') מתרושש (שם), איש מתהלל (שם ל"ה י"ד), מתכבד וחסר לחם (שם י"ב ט'), איננו כמו נכבד, (א) והנה כן בבנין (ב) התכבד התכבדו התכבדה התכבדנו, גם יש בבנין זה שיראה שאיננו עומד רק יוצא, כמו והתנחלתם את הארץ (במדבר ל"ג כ"ד), והתאויתם לכם (שם ל"ד י"ד), כאשר חשבו רבים כי כן בבנין נפעל מלת נלחם ונשבע, ואין צורך, גם אשר נשברתי את לבם (יחזקאל ו' ט'), הנכון היות את תחת מן כמו כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), ברק יטול (ישעיה מ' ט"ו) מרכנין

באור

(לד) ובנע"ו בכוונתי ותבירו. (לה) לרבות. (לו) הגלנה, כן כרחב להגיה. (לו) בחיבור עם בכל"ם.

(א) הנע בשלוכים דף כ"ד ע"ב. (ב) התפעל. (ג) ובפירושו גם כתב

וכן שם התואר זבחי אלהים רוח נשברה (תלים נ"א י"ט), (א) וכן עשו במלת נשבר שהעי"ן לעולם אם לא היה באתנח או בסוף (ב) יהיה פתוח בפת"ח גדול כמשפט, ואם היה שם התואר יהיה קמוץ, כורך ופחד ורחב (ג) לבבך (ישעיה ס' ה'), כפרץ רחב (ד) יאתיו (איוב ל' י"ד), ואם היה פ"א הפועל אחד מאותיות הגרון ישתנה הנו"ן כמו נאחז בסבך (בראשית כ"ב י"ג), מאוד נעלית (תלים צ"ז ט'), אל נערץ כסוד קדושים רבה (שם פ"ט ח').

ובבעלי הוי"ד בראשונה יתהפך היו"ד לוא"ו נורא, נודע ה' משפט עשה (שם ט' י"ז), נוראה, ונודעה יד ה' (ישעיה ס"ו י"ד), נוראו נודעו, אין מלה זרה.

ובבעלי הנו"ן נגש אל הערפל (שמות כ' י"ח), הנגשים אל ה' (שם י"ט כ"ב). ובבעלי הה"א באחרונה נבנה נבנו נבנתה. ובבעלי הא"ף באחרונה כמו השלמים. ובעלי הכפל על שני דרכים נמס (ה) וחם השמש ונמס (שם ט"ז כ"א), והקמ"ץ בעבור היותו סוף פסוק, *) נמסו, הרים כדונג נמסו (תלים נ"ז ה'), ולשון *) אמר אליהו (ו) כי הוא בפתח, יחיד' ונבקה (ט) רוח מצרים (ישעיה י"ט ג'), ונסבה (ז) והוא פתח דסיפרא. (ח) נחברת (יחזקאל מ"א ז'), (י) והדרך אחרת נגול, ונגלו כספר השמים (ישעיה ל"ד ד'), לעולם דגוש להפריש בינו ובין השניים נבונו ללצים שפטים (משלי י"ט כ"ט), ונגלו, מלעיל להפריש בינו ובין השניים, והעיר שושן נבוכה (אסתר ג' ט"ו). (יא) והעתיד מהדרך הראשון שהוא נמס נקל, אמס ימס נמס תמס, והעתיד מהדרך השני אסוב יסוב, ויסב ויעמוד (ש"ב י"ח ל'), יסבו ואם לא נמצא. נמס בתוך מעי (תלים כ"ב ט"ו) שם התואר, נמסה, הנקלה

באור

(א) שהוא מלרע כדין שם עם ה"א הנקבה. (ב) בסוף פסוק. (ג) שהוא פעל. (ד) שהוא שם תואר. (ה) נמס, כנ"ל, בפת"ח. (ו) הוא המדקדק הגדול הרב ר' אליהו בחור אשכנזי ז"ל. (ז) הנה לפי דעת החכם בעל הערה הזאת, המ"ס במלת ונמס בפת"ח, וכ"כ בספרו הבחור בבנין נפעל מהכפולים, וגם העיר כן בנימוקיו לספר המכלול דף קמ"ג סוף ע"ב, אך בכל ספרינו המדויקים המ"ם בקמ"ץ בעבור ההפסק, וכן דעת החכם ז"ל פה באמור, וכ"כ במכלול במקום הנזכר. (ח) בנימוקיו לס' המכלול דף י"ט ע"ב ביאר מהו פתח דסיפרא, וז"ל: כן בכל ספר מתוקים בחס"פ על פי המסורת וקראו להן פתחין דספרא, עכ"ל, וכ"כ בספרו מסורת המסורת מאמר ג'. (ט) ראה במכלול דף קמ"ד ע"א. (י) ורא"ה ונסבה כנ"ל. (יא) דברי החכם ז"ל בזה נבוכים הם בעיני, כי בפירושו לאסתר שם כתב: נבוכה פועל

חולל כונן, כוננה עלינו (תלים נ׳ י״א), כונני כוננו, רוממו ה׳ אלהינו (תלים צ״ט ה׳),
וכן שם הפועל לכונן וככה חבירי הלמ״ד. והכלל כי פ״א הפועל בשלמים בכל עתיד וצווי ושם הפועל גם פועל הוא פתוח.
(ה) והנה זה הבנין (ו) שהוא בפעלים השניים לבדם יתערב עם פעלי הכפל, (ז) אמרו יסובבו תחת יסבו והנה כמו יכוננו, והפרש ביניהם בפועלים, (ס) כי מן סבב יאמר סובב,
(ח) ומהשניים מכונן (ט) בתוספת מ״ם, מכוננה או מכוננת מכוננים מכוננות, ואל יקשה עליך ועננים כפלשתים (ישעיה ב׳ ו״ו), ומעוננים (י) לא יהיה (יא) לך (מיכה ה׳ י״א), כי הם שני שרשים (יב) והטעם אחד, כמו רם עם רמם ורבים אחרים. והפעול מכונן, ומרומם (יג) על כל ברכה ותהלה (נחמיה ט׳ ה׳), מרוממה, או מרוממת, משובבת מחרב (יחזקאל ל״ח ח׳), מרוממים מרוממות. ודע כי הכפולים כן מתכונתם להוסיף מ״ם עם הפועל והפעול וישאר הכפל, טלטל אטלטל טלטל טלטלו, מטלטלך (ישעיה כ״ב י״ז), מטלטל, טלטלה גבר (שם), וכן תשגשגי (שם י״ז י״א), על דרך אחד אין הפרש ביניהם, אע״פ שמלת מטלטלך מהשניים ומלת תשגשגי מבעלי הה״א באחרונה, וכן קלקל בחצים (יחזקאל כ״א כ״ו) שהוא מבעלי הכפל.

שער בנין נפעל.

זה הבנין לעולם בפעלים שעברו בתוספת נו״ן נשמר נשמרו, ובמקום מוכרת שבעים בלחם נשכרו (ש״א ב׳ ה׳), נשמרה, ובמקום מוכרת תהיה המלה מלעיל אחת מהנה לא נשברה (תלים ל״ד כ״א), להפריש בינה ובין

באור

הפעל נחה ולא יתכן להדגשה. (ד) חוללתי, כנ״ל, בקמ״ץ בעבור האתנח. (ה) בבנין פעל, כמו אפקד וכן כולם. (ו) בנין הכפל. (ז) כפולים האמיתיים. (ס) בבינונים. (ח) בבנין הקל, ולא ימצא מסובב בבנין פעל. (ט) בפעל, ולא מצאנוהו בבנין הקל. (י) שבא הבינוני מגזרת הכפולים בקל ובפעל. (יא) יהיו, כנ״ל. (יב) עון ועכן. וע׳ בפירושו בפ׳ קדושים (י״ט כ״ו). (יג) בקמ״ץ המ״ם, ובספרינו: ומרומם בפת״ח המ״ם.

מְדַבְּרִים מְדַבְּרוֹת, ואם היה הע"ן מהאותיות שלא ידגשו יבוא
בחולם מְבֹרָךְ מְבֹרָכִים, כי מְבֹרָכָיו ירשו
(לד) ארץ (שם ל"ז כ"ב), והנה
איננו כמו וּמְקֻלָּלָיו יכרתו (שם), מְבֹרֶכֶת ה' ארצו (דברים ל"ג י"ג),
מְבֹרָכוֹת. ועם בעלי האל"ף בראשונה או חבירי
שהם אותיות הגרון כמו השלמים, מְאֻשָּׁר מְאֻשְּׁרִים.
ועם בעלי הנו"ן בתחלה כמו השלמים מְנֻגָּע,
מְנֻגָּעָה או מְנֻגַּעַת בפתחות הע"ן, כי לעולם תהינה פתוחות
בכל הבנינים כמו יֹדַעַת איש (במדבר ל"א י"ז), לא
תמצאנה עם פת"ח קטן. ועם בעלי היו"ד בראשונה מְיֻדָּע,
כמו השלמים. ובעלי הה"א באחרונה מְעֻנֶּה. ואין שניים לבנין
הזה. ובפעלי הכפל כמו השלמים מְהֻלָּל אקרא (לה)
(תלים י"ח ד'), מְהֻלָּלָה או מְהֻלֶּלֶת מְהֻלָּלוֹת.

שער בנין הכפל.

אמר ר' יהודה המדקדק ז"ל כי יש בנין פועל כמו שׁוֹפֵט, לִמְשֹׁפְטִי
אתחנן (איוב ט' ט"ו), (א) ואנחנו לא
נלמוד ממלה זרה ואף כי משם התואר (ב) כי על משקלים רבים ימצא,
ויאמר ר"מ הכהן ז"ל כי כּוֹנֵן למשפט כסאו (תלים ט' ח') ע"מ פּוֹעֵל,
ואמת דבר אם המלה מהשלישיים, ולפי דעתי בעבור
שלא יתכן בשניים בנין כבד דגוש (ג) שמו זה הכפול במקומו, וכן הוא
כּוֹנֵן פועל עבר, כּוֹנְנוּ חצם על יתר (שם י"א ב'), כּוֹנְנָה פועל
עבר לשון נקבה יחידה, כּוֹנַנְתִּי, וְעֹלַלְתִּי בעפר
קרני (איוב ט"ז ט"ו), אֲחוֹלֵל יְחוֹלֵל נְחוֹלֵל תְּחוֹלֵל
תְּחוֹלְלִי תְּחוֹלְלוּ, תְּחוֹלֵלְנָה,
רק מלת באין תהומות חוֹלָלְתִּי
(ד) (משלי ח' כ"ד), אינגה כן ועוד אפרשנה. ולשון צווי
חולל

באור

כזה לא נמצא בכל ספרי תנ"ך, רק: יִגָּרֶה מדון (משלי ט"ו י"ח), וממלת יגרה אין ראיה פה כי היא לעתיד. (לד) יירשו, כנ"ל. (לה) תשובת מאוד בדפוס, וכ"ל: ה'.

(א) וכן דעת הרד"ק ז"ל במכלול דף ע"ד ע"ב וע"ה ע"א ורמ"ק ז"ל במהלך ספר שבי שער ח', ועיין מ"ש המדקדק הגדול ה"ר דוד אבן יחייא בס' לשון למודים שער ב' פרק ב'. (ב) כי לדעתו ז"ל מלת למשופטי ודומיו הן שמות התואר, כמ"ש במאזנים דף כ"ג ע"א, וראה לעיל בסוף שער הפעלים השניים. והנה החכם ז"ל איננו מודה כלל שיש בנין כבד והוא פועל, וכן הוא דעת בעל שר שלום, והמדקדק הגדול ה"ר שלמה ירחי בספרו לשון למודים. (ג) כי עי"ן
הפעל

הַלְלִי נפשי (שם א׳), הַלְלוּ את ה׳ (שם קי״ז א׳), הַלֵּלְנָה, וכן דַּבֵּר
דַּבְּרִי דַּבְּרוּ דַּבֵּרְנָה. ובבעלי היו״ד
בראשונה יוֹשְׁבֵי יָשְׁבוּ (כט)
מִגּוּתָם וְיֹשְׁבוּ טירותיהם (יחזקאל כ״ה ד׳) כדרך השלמים.
ובעלי הנו״ן כן נַגֵּן נַגְּנוּ נַגְּנִי נַגֵּנָּה ברגשות נו״ן לחסרון נו״ן
השורש, כי הוא מבולע בנו״ן שהוא סימן
הנקבות. ובעלי האל״ף בסוף כמו השלמים. ובעלי הה״א עַנֵּה עַנּוּ
עַנִּי עַנֶּינָה, וככה כולם. ושם הפועל יַסֹּר יסרני יה (תלים
קי״ח י״ח), וזה לא יהיה סמוך לפי דעת כל
המדקדקים, (ל) רק לפי דעתי יתכן להיותו סמוך, (לא) כי הוא המעט
(לב) כי הרב הוא דַבֵּר ידברו (ש״א כ׳ י״ח), קַטֵּר יקטרון (ש״א ב׳ ט״ז),
והסמוכים לְדַבֵּר, כְּדַבְּרָם אל פרעה (שמות ד׳ ז׳),
דַּבְּרוֹ לשלום (דניאל ל״ז ד׳), ובתוספת ה״א כי טוב
זַמְּרָה אלהינו (תלים קמ״ז א׳), לְאַהֲבָה את ה׳ (דברים י״א י״ג),
וי״א שהוא מהבנין הקל והשתנה בעבור אות
הגרון. ובעלי היו״ד והנו״ן בראשונה כמו השלמים. ובעלי הה״א אם
עַנֵּה תענה (שמות כ״ב כ״ב), והסמוך על מחלת לְעַנּוֹת (תלים פ״ח א׳),
ויהי כְּכַלֹּתוֹ (במדבר ט״ז ל״א). ובכפולים כמו השלמים,
הַלֵּל לה׳ (דה״א ט״ז ל״ו). הפועל בתוספת מ״ם לעולם
ותנועת פ״א הפועל בפת״ח גדול כן בשלמים ובבעלי היו״ד והנו״ן
ובכפולים ובבעלי הה״א באחרונה, ואם עי״ן הפעל אחד מאותיות
הגרון או רי״ש אז יהיה מתנועע בקמ״ץ גדול, מְדַבֵּר מְדַבְּרָה או
מְדַבֶּרֶת מְדַבְּרִים, מְדַבְּרוֹת שפת כנען
(ישעיה י״ט י״ח), כי כלם מְיָרְאִים
(נחמיה ז׳ ו׳ ט׳), מְבָרֵךְ מְבָרְכִים מְבָרֶכֶת מְבָרְכוֹת,
מְכַלֶּה מְכַלִּים מְכַלָּה, מְכַלּוֹת עינים (ויקרא כ״ו ט״ז), מְגָרֶה
מזון, (לג) מְהַלֵּל מְהַלְלִים, מְהַלְלָה או מְהַלֶּלֶת והוא הנמצא
ברוב, מְהַלְלוֹת. הפעול מְדֻבָּר בך (תלים פ״ז ג׳), מְדֻבָּרָה או
מְדֻבֶּרֶת מלעיל והוא הנמצא ברוב,
מדברים

באור

על המבטא. ועיין במכלול דף ס״ד ע״ב ומה שהעיר שם הרב ר״א בחור ז״ל.
(כט) משובש מאוד בדפוס, וכצ״ל: יֹשְׁבֵי יָשְׁבוּ. (ל) כי לדעתם מלת
יסור איננה מקור, ויהיה סמוך ודבק למלת יה רק כי שהיא עבר
במנהג, רק היא שם ע״מ פִּעוּל. (לא) כי הוא מקור וסמוך לפעול.
(לב) שבא עי״ן הפעל בחול״ם. (לג) נפלא מאוד בעיני, כי פסוק
כזה

ויכל אלהים (שם ב׳ ב׳). דע כי כבר אמרתי שיחסרו הה"א שהוא שורש בסוף המלה בבנין הקל, כמו וישת מן היין (שם ט׳ כ"א) שהוא בקמ"ץ קטן, וכן וירד (יח) מיעקב (במדבר כ"ד י"ט), ואם היה היו"ד פתוח בפת"ח גדול הנו מבנין הפעיל, ומלכים ירד (ישעיה מ"א ב׳), (יט) והשם (כ) הנזכר למעלה (כא) הוא הפועל הראשון, וככה פירושו, דע כי וירד מיעקב טעמו שיקום מיעקב מי שיהיה רודה באחרים, ולא הזכירם הכתוב כי אחז דרך קצרה, כמו שיאמר וימלוך ולא יזכור על מי מלך, והנה ומלכים ירד יעשה שיהיה רודה במלכים, (כב) או טעמו כטעם הלא שרי יחדיו ומלכים (כג) (שם יו"ד ח׳), [*] וכאשר חסרו הה"א בבנין הכבד הדגוש סר הדגש, כי הוא סוף המלה כי לא יתכן להיותו כן, (כד) ושמא יטען טוען ויאמר הנה אל יחד בימי שנה (איוב ג׳ ו׳), וישת ויבך, ויחד יתרו (שמות י"ח ט׳), לא אמר כלום, כי אלה הם מאותיות בג"ד כפ"ת ואין ראיה להיותו רפה יותר מהיותו דגש, (כה) והנה אמרו ויחל משה (שם ל"ב י"א), ויתו (כו) ויצו, ובסור הוא"ו יתנועע היו"ד בשו"א נע כמשפט כל הבנין, יצו ה׳ אתך את הברכה (דברים כ"ח ח׳), וכמוהו ירד לי בגבורים (שופטים ה׳ י"ג), והנה וירד מיעקב, ומלכים ירד, ירד לי בגבורים, מגזרה אחת וטעם אחד וכולם מבעלי הה"א בסוף רק הם משלשה בנינים. (כז) ובפעלי הכפל כמו חלל יהודה (מלאכי ב׳ י"א), הלל רשע (תלים יו"ד ג׳), והללו את ה׳ (ישעיה ס"ב ט׳), והע"ן דפה בעבור התחברות שני אותיות, (כח) אחלל יהלל וכן חביריו, ועם ה"א אהללה את ה׳ בחיי (תלים קמ"ו ב׳), והצווי הלל,

הללי

באור

יותר נכון לפרש המלות, וכנ"ל: עם שו"א נע. (יח) וירד, כנ"ל. (יט) ובתשלומו: ירדה ע"מ יגלה. (כ) השם יתברך. (כא) ברא הפסוק הזה: מי העיר וגו׳. (כב) והנה הש"י הוא הפועל הראשון, והוא יוצא לשני פעולים, כי פירושו: ומלכים ירד שיעשה השם, שיהיה עבדו רודה במלכים, (ע"ש בפירושו), והנה השם הוא המרדה, ועבדו הוא הרודה, שפעולת רדיותו נעשה ע"י המרדה, והמלכים הם הנרדים, והם פעולים מן הרודה. (כג) מלכים, כנ"ל. [*] ר"ל, שפירושו: הלא שרי, שאני מושל עליהם, המה יחדיו מלכים המושלים על אחרים, וכן טעם: ומלכים ירד, יעשה עבד ה׳ שיהיו שריו, שהוא מושל עליהם, מלכים הרודים ומושלים על אחרים. ד"א. (כד) להיות דגש חזק בסוף המלה. (כה) ודגש קל יוכל לבוא בס"ף המלה כנודע. (כו) ויתו (ש"א כ"א י"ד), כנ"ל, בקמ"ץ הוי"ו, וכ"כ במכלול דף ק"ל ע"א. (כז) וירד מבנין הקל, ירד מההפעיל, ירד מבנין פעל הדגוש. (כח) שתי אותיות דומות, ואם נדגיש והכפיל אחת מהן יפגשו ג׳ אותיות דומות וזה קשה

על

אותע"ר לא ידגשו העי"ן כמשפט , ויש שישתנה הפ"א הפועל להיותו
בקמ"ץ קטן , ויש שלא ישתנה רק יהיה חיר"ק כמשפט , נאץ רשע
אלהים (תלים י"ד ג'), מאן בלעם (במדבר כ"ב י"ד) , שחת
לו (דברים ל"ב ה'), ולא אחר הנער (בראשית ל"ד י"ט),
רחם ה' על יראיו (תלים ק"ג י"ג) , ונער פרעה (שם קל"ו ט"ו),
אשר רעת לנו (שופטים י"א כ'), ברך נבות אלהים
(מ"א כ"א י"ג), ערה מגן (ישעיה כ"ב ו'), חרף עופיהו
(משלי כ"ז כ'), והעתיד אדבר ידבר או בתוספת ה"א, (ו)
ובמוכרת (ז) שמעה עמי ואדברה (תלים נ' ז')
וככה החבירים . והנה יהיה לעולם תחת פ"א הפועל פת"ח
גדול , ואם עי"ן הפעל אחד מהאותיות שלא ידגשו יהיה הפ"א קמוץ
בקמ"ץ גדול , כמו אברך את ה' (תלים ט"ז ז') וכן כולם , ואין
מלה זרה , ובבעלי האל"ף כמו השלמים , כי יאלף עונך פיך
(איוב ט"ו ה') , וכן בבעלי היו"ד ידעת השחר מקומו (שם ל"ח
י"ב) , אישר נישר , וישרם , (ח) והיה ראוי להיותו (ט) ע"מ
ויאבדם , וכן גוער בים ויבשהו (נחום
א' ד'), (י) היה ראוי להיותו (יא) על משקל
ויעזקהו (ישעיה ה' ב'), והנה הם זרות , והיה כן בעבור התחברות
שנים יודי"ן ; ובבעלי הנו"ן בראשונה כמו השלמים , וינצלו
את מצרים (שמות י"ב ל"ו) . ובבעלי הה"א באחרונה ענה ענו
ענתה אענה , ואענה (יב) את זרע דוד נכתב הא"ף
שהוא סימן המדבר והנעלם במבטא , כאל"ף
ברוך ה' ואעשיר (זכריה י"א ה'), (יג) שהמלה היא מהבנין הכבד
הנוסף . ודע כי הוא"ו בפת"ח שיורה על הפועל עבר בהכנסו
על אות העתיד , (יד) בעבור היות האל"ף בבנין הזה לעולם מתנועע
הוצרכו המדקדקים לשום קמ"ץ גדול תחת הוא"ו שהוא פועל עבר , (טו)
כמו ואדבר אליכם ולא שמעתם (דברים א' מ"ג) , ואם היה פתוח הנו
לעתיד , כמו ואדברה באזניהם (שם ל"א כ"ח) אין מלה
זרה רק ואמותתהו , (טז) ודע כי העתיד בבנין הזה הוא נע
עם שו"א (יז) עם אות אל"ף ונו"ן ותי"ו , רק עם יו"ד
יהיה נח נראה וידבר ויכלו , וימלא שבוע זאת (בראשית כ"ט כ"ח),
ויכל

באור

(ו) אדברה , (ז) ברביע שהוא טעם מפסיק , (ח) וישרם
(דה"ב ל"ב ל'), כנ"ל . (ט) ויישרם . (י)
ויבשהו , כן צריך להיות . (יא) ויבשהו . (יב) ראה
במעלה דף י"ב ע"ב ומ"ש שם בסימן ד' . (יג) ואעשיר ,
כנ"ל . (יד) שהוא וא"ו ההיפוך . (טו) לתשלום דגש הראוי לבוא
אחרי וא"ו ההיפוך . (טז) עיין לעיל דף כ"ב ע"א ומ"ש שם בסימן כ"ו . (יז)
יוסף

הַמְּגֻלִּים בבלה (ירמיה מ' א'), מְגִלָּה מְגִלּוֹת, אשר אתה מָרְאֶה (שמות כ"ה מ') בקמ"ץ חטף תחת השור"ק, וכמוהו בשלמים ומקור מָשְׁחַת (משלי כ"ה כ"ו) ורבים כן: ובכפולים דגוש הפ"א מְסַב (עה) מְסִבָּה מְסִבִּים, מְסִבּוֹת (עו) שם (במדבר ל"ב ל"ח), ודע כי מֻסָּד מֻסָּד (ישעיה כ"ח ט"ז) (עז) אינגו (עח) מפעלי הכפל, רק הוא מפעלי היו"ד, (עט) והיה הדגש תחת הוא"ו שהוא תחת יו"ד השורש, כמלת כראי מוּצָק (איוב ל"ז י"ח). (פ)

שער בנין פעל הדגוש.

פועל עבר על שני דרכים, להיות העי"ן בקמ"ץ קטן כמו דִבֵּר, או בפת"ח אִבַּד וְשִׁבַּר בריחיה (איכה ב' ט'), דִבְּרוּ לשון רבים, הטיבו (א) אשר דִבֵּרוּ (דברים י"ח י"ז) במוכרת ר' (ב) דִבְּרָה, ואם היה הפ"א אחד מאותיות הגרון הנו כשלמים (ג) אִזֵּן וְחִקֵּר (קהלת י"ב ט'), כי לא עִנָּה (איכה ג' ל"ג), רק עם ה"א באה מלה זרה והיא הֵתֵל בי (בראשית ל"א ז'), גם היה ראוי להיות התי"ו דגוש כתי"ו וַיְהַתֵּל בהם אליהו (מ"א י"ח כ"ז), (ד) וכן אם לְהָתֵל (ה) באנוש (איוב י"ג ט') וכל זאת הגזרה. ואם העי"ן אחת מאותיות אהחע"ר

באור

מעמד היא שם ולא פעול, והוא סותר למה שכתב בספרו מאזני' דף כ"ד ע"ב שמלת מעמד הנזכרת כאן, היא כמו מְשֻׁלָּךְ שהוא פעול מבנין הפעיל ונ"ע. וכבר תפשו בזה החכם רוו"ה נ"י בביאורו שם בסי' קפ"ט, והדין עמו. (עה) וכ"כ במאזנים דף כ"ט ע"א, וזה שלא כדעת הרד"ק ז"ל במכלול דף קמ"ה ע"ב ואחיו הרמ"ק ז"ל במהלך ספר שני שער ז', שלדעתם הפעול מהפעיל מהכפולים: מוּסָב וכן כולם, בוי"ו נחה אחרי מ"ם הבינוני, ופ"א הפעל רפה. (עו) מוּסַבֹּת, כצ"ל, וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים, וראה בת"ס למהרש"ד ז"ל בפרשת פקודי (ל"ט י"ג). (עז) מוּסָד מוּסָּד, כצ"ל, הראשון רפה והשני דגוש עם הוי"ו שלא כמשפט, ועיין בפירוש הרד"ק ור"ש ן' מלך ז"ל שם, ובמכלול דף ק"ה ע"א ומ"ש שם הרב ר"א בחור ז"ל בנימוקיו, אך מדברי החכם ז"ל פה מוכח שלפי גירסתו מוּסָּד הראשון הוא בלא וי"ו ובדגש הסמ"ך. (עח) מוּסָּד הראשון, כי מוּסָּד השני הוא לדעתו ז"ל בפירושו שם מהכפולים והדגש לבילוע הכפל. (עט) והוא שם, ושרשו: יסד, כמו היסוד, וכ"כ שם בפירושו. (פ) מוּצָק, כצ"ל, הצד"י רפ"ה, ור"ל, שגם במלת מוצק הוי"ו תחת יו"ד פ"א הפעל, כי שרשו: יצק.

(א) היטיבו, כצ"ל, והבט מה שכתבתי בדיבור הקודם בסימן ל"ג. (ב) בסוף פסוק. (ג) ואִזֵּן וְחִקֵּר, כצ"ל. (ד) וא"כ הראוי: הִתֵּל, ועי"ש בפירושו. (ה) כְּהָתֵל, כצ"ל, והראוי: כְּהַתֵּל.

(ו) אדברה

ראות את מוריך (סד) (ישעיה ל' כ'). ועם בעלי הנו"ן בתחלה
מַפִּיל מַגִּיעַ, מַפִּילָה או מַפֶּלֶת מַגִּיעָה או מַגַּעַת מלעיל,
מַגִּיעוֹת מַגִּיעִים, מַשִּׁיקוֹת אשה אל אחותה (יחזקאל ג' י"ג). ובשניים
מֵקִים מֵשִׁיב מֵרִים מֵטִיב בלא יו"ד,
(סה) ובוי"ו הנו מהשלישיים כי היו"ד הוא
פ"א הפועל, מְקִימָה מְקִימוֹת. ובכפולים מֵחֵל מֵסֵב, מְחִלִּים
מְסִבִּים, מְסִבִּי, ראש מְסִבָּי
(תלים ק"מ י"ד), (סו) מְסִבָּה, והוא מְסִבּוֹת (איוב ל"ז י"ב). והפעול בתוספת מ"ם מֻשְׁלָךְ, מֻשְׁכָּב על
מטתו (מ"ב ד' ל"ב), מֻשְׁלָכָה מלרע או מֻשְׁלֶכֶת מלעיל, מֻשְׁלָכִים מֻשְׁלָכוֹת, ואם היה פ"א
הפועל אחד מהגרון יהיה דרך אחרת, כמו
מָאחָז מָאחָזִים, מָעֳמָד במרכבה (ד"ה ב' י"ח), (סז) מָעֳמָדָה או מָעֳמֶדֶת מלעיל, מָעֳמָדִים
מָעֳמָדוֹת, ומצאנו ואין מָעֳמָד (תלים ס"ט ג') בקמצות העי"ן, (סח) והיה ראוי להיות פתוח (סט) בעבור
שהוא שם, (ע) כי לא יתכן להיות פעול, (עא) כי אלו היה כן היה ואיננו (עב) ולא ואין, (עג) ועוד מה יהיה זה כי בתחלה אמר
טָבַעְתִּי. (עד) ובבעלי היו"ד בתחלה מוּרָד, מוּרָדָה או מוּרֶדֶת מלעיל, מוּרָדִים מוּרָדוֹת,
וככה בשניים אין הפרש ביניהם, מוּשָׁב מוּשָׁבִים, מוּבָאוֹת לך (תלים מ"ה ט"ו). ובבעלי האל"ף מוּצָא
מוּצָאִים מוּצָאוֹת מוּצָאָה. ובבעלי הה"א מְגֻלֶּה, המגלים

באור

(סג) שרשו: יכה. (סד) מוריך, כנ"ל. (סה) אחר מ"ם הבינוני. (סו) מסבי, כנ"ל, בקמ"ץ בעבור האתנח. (סז) מעמד במרכבה (ד"ה ב' י"ח), כנ"ל, כי בד"ה גם כתוב: מעמיד במרכבה. (סח) ר"ל: אות העי"ן מנוקדת בחטף קמ"ץ. (סט) המ"ם הראשונה והעי"ן, כי הראוי: מַעֲמָד. (ע) בפלס: מַחְמָד, מַחְשָׁךְ ודומיהם, (ומ"ם האחרונה במלת מעמד קמוצה בעבור האתנח). (עא) בינוני פעול מבנין הפעיל. (עב) ואינני, כנ"ל. (עג) ר"ל: כי אם היתה מלת מעמד פעול, היה צריך לומר: ואינני מעמד, ולא ואין, כי בראש הפסוק אמר טבעתי שהוא מדבר בעדו, ולמדבר בעדו נ"ל: ואינני, ולא ואין, שהוא לשון נסתר. וראה במכלול דף ע"א ע"א וע"ב. (עד) פירוש: ועוד ראיה שמלת מעמד היא שם ולא פעול, כי אם היתה פעול מה צורך להכפיל המאמר? כי בראש הפסוק אמר: טבעתי, והאדם שנכנס בטבע ביון מצולה ממילא אין לו מעמד, אך אם הוא שם, תהיה הכוונה: טבעתי ביון מצולה, אשר אין בה מעמד. והנה לדעת החכם ז"ל פה ובפירושו לתלים גם, מלת

חבריו, הָשֵׁב (כד) אל תערה (יחזקאל כ״א ל״ה), רבים אמרו שהוא שם הפועל, והנכון שהוא לשון צווי, כמו ואין אמר הָשָׁב (ישעיה מ״ב כ״ב) בעבור היותו סוף פסוק, (כה) וכן אמרו כי הֶרֶב כבסני מעוני (תלים נ״א ד׳) שם הפועל, והנכון שהוא לשון צווי כמו הֶרֶף ממנו (כו) (דברים ט׳ י״ד), ומלת כבסני שם הפועל, והיה ראוי להיות הֶרֶף כמו הַרְפֵּה לה (מ״ב ד׳ כ״ז), בעבור שבא העתיד מבעלי ה״א באחרונה בחסרון ה״א, (כז) כמו וַיִּזֶן את ישבי ירושלים (דה״ב כ״א י״א) שהוא תחת וַיִּזְנֶה בפתחות היו״ד, כי הוא פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף, ע״כ שמו תחת אות העתיד פת״ח קטן, וזה הוא ההפרש, אם יאמר אל תֵּפֶן (במדבר ט״ז ט״ו), אם היה קמוץ בקמ״ץ קטן הנו מהבנין הקל, ואם היה בפת״ח קטן הנו מהבנין הכבד. (כח) כי משפט להיות אות העתיד בפת״ח גדול ופת״ח קטן קרוב ממנו. (כט) והפועל בתוספת מ״ם מַשְׁלִיכִים מַשְׁלִיךְ, מַשְׁלִיכָה או מַשְׁלֶכֶת מלעיל, מַשְׁלִיכוֹת, מַבְלִיגִיתִי (ירמיה ח׳ י״ח), מלה מורכבת מן (ס) מלשון מַבְלִיגִי לשון זכר גם מלשון מַבְלִיגָתִי נקבה, (סא) ובאותיות הגרון מַאֲבִיד מַאֲבֶדֶת או מַאֲבִידָה מַאֲבִידִים, מַעֲבִרִים עם ה׳ (ש״ב ב׳ כ״ד), מַעֲבִירוֹת מַאֲלִיפוֹת. ועם בעלי היו״ד בראשונה מוֹרִישׁ מוֹרִיד, ובתוספת יו״ד מוֹשִׁיבִי עקרת הבית (תלים קי״ג ט׳), מוֹשִׁיבָה או מוֹשֶׁבֶת, מוֹרִידִים מוֹרִידוֹת. ובבעלי היו״ד בראשונה וא״ף בסוף מוֹצִא רוח (תהלים קל״ה ז׳), ונקבה מוֹצֵאת מוֹצִיאִים מוֹצִיאוֹת. ועם בעלי ה״א בסוף ויו״ד בתחלה ושמתיה ביד מוֹגַיִךְ (ישעיה נ״א כ״ג) שהוא מגזרת אשר הוֹגָה ה׳ (איכה א׳ י״ב), (סב) והאכלתי את מוֹנַיִךְ (ישעיה מ״ט כ״ו) מגזרת ולא תוֹנוּ איש את עמיתו (ויקרא כ״ה י״ז), (סג) אשר אנכי מוֹרֶה (ש״א כ׳ ל״ו),

דואות

באור

פת״ח כמשפט ה״א התימה. (נג) לא מצאתי כן בכל המקרא, רק: הָקֵם הקימו (שופטים ז׳ י״ט). (נד) הָשֵׁב, ככ״ל. (נה) וכשתנה הציר״י לפת״ח בעבור ההפסק, כמשפט. (נו) ממני, ככ״ל. (נז) אתניוי והעתיד דומים הם כנודע. (נח) מהכבד הנוסף (מההפעיל). (נט) ר״ל: הפת״ח הקטן (הסגו״ל) והפת״ח הגדול (הפת״ח) הם קרובים במבטא, והברת הגדול בקטן, כי הקטן מורכב ממנו ומקמ״ץ קטן, כמבואר למעלה דף ו׳ ע״א, ולכן יתחלפו לפעמים זה בזה. (ס) מלה זאת מיותרת, וראוי להסירה. (סא) עיין במכלול דף ע״א ע״ב. (סב) ושרשו: יגה.

הסבנות, הסבני הסבנו הסבם • ובשניים השב חשיבו
השיבי השבנה, השיבני (ס) ואשובה (ירמיה ל"א י"ח),
השיבנו ה' אליך ונשובה (איכה ה' כ"א) • ושם הפועל הקטר
יקטירון ביום, (מד) רק והחתל (יחזקאל ט"ז ד'),
והפדה (ויקרא י"ט כ'), איננו כי אם מאשר לא נקרא שם
פועלו, (מה) רק החרב (מו) נחרבו (מ"ב ג' כ"ג) הוא מזה
הבנין (מז) ובקמ"ץ החי"ת בעבור היותו מהגרון, החרם כל
עיר מתים (ס) (דברים ג' ו'), ובסמוך (מח) בהחרים
להחרים כהחרים, ובא חסר ה"א לשמיד ולנפיל •
ובבעלי היו"ד בתחלה הושע
להושיע מהושיע, הרד להוריד וככה חבריו • ועם בעלי
היו"ד וה"א באחרונה הודות
להודות ולהורות • ובעלי הנו"ן להגיש הנו"ן מבולע, רק במלת
ולנפיל • (מט) ובבעלי הה"א בסוף
להראות להרבות, לנחתם הדרך (שמות י"ג כ"א), למרות
עיני (נ) כבודו (ישעי' ג' ח') • ובבעלי
האל"ף להמציא וככה כלם • ובכפולים להחל, מהחל חרמש
(דברי' ט"ז ט'), והמוכרת (נא)
בן החל, ובסמוך החלם לעשות (קהלת י"א ו'), והיה ראוי להיות
הה"א בפת"ח חטף רק נפתח בעבור החי"ת הבא
אחריו, ג"כ העירתיהו בצדק (ישעיה מ"ה י"ג), העדתי, כי היו
ראויים להיות הה"א בפת"ח חטף, ג"כ בבעלי
הכפל התלות להראות את עבדך (דברים ג' כ"ד), ואין מלה זרה,
ואפילו בה"א החימה כן יקרה כמו החייתם כל נקבה (במדבר
ל"א ט"ו) • (נב) ובשנים הקם יקימו, (נג) השב תשיבו
לו (ש"א ו' ו'), להקים לאחיו (דברים כ"ה ז') וכן
חביריו

באור

סו: חסב מעליהם (דה"א י"ד י"ד) • (ס) השבני, ככ"ל. (מד) משובש מאוד בדפוס, כי פסוק כזה לא מצאתי בכל ספרי תנ"ך, רק: קטר יקטרון ביום (ש"א ב' ט"ז), וזה אין לו שייכות לדברי החכם פה, כי קטר הוא שם הפועל מבנין פעל ולא מבנין הפעיל, ולכן נראה להגיה, וכנ"ל: ושם הפועל הקטר, ומלות: יקטירון ביום רק למותר הנה, ואין כאן מקומן • (מה) מבנין הפעל, וגם רד"ק במכלולו דף ע"ב ע"ב, והרמ"ק במהלך ספר שני שער ח' קראו בבנין הפעל: שלא נזכר שם פועלו • (מו) החרב, כנ"ל • (מז) שבנין הפעל, וכ"כ במכלול דף ע"ד ע"א • (ס) מתם, ככ"ל חסר יו"ד, וכן נמסר שם במסורה • (מח) ביחידות עם אותיות בכל"ם • (מט) במלך הזאת בכתבה נו"ן השורש • (נ) עני, ככ"ל, חסר יו"ד, וכן נמסר שם במסורה: לית חסר • (נא) בלי בכל"ם • (נב) שהרלוי: החייתם, הה"א בחטף פת"ח •

הִישַׁר לפני דרכך (תלים ה׳ ט׳), הַיְצֵא אתך (ב"מ
י"ו), ודרך אחרת בבעלי היו"ד הֵטִיב, (
הֵטִיבוּ דרכיכם (ירמי׳ ז׳ ג׳), (לג) ואיננו כמו הֵיטִיבוּ א
דברו (דברים י"ח י"ז), כי זה האחרון הוא מהשניי׳
הֵשִׁיבוּ הֵבִיאוּ ׳ וזה הראשון עקרו עם היו"ד שהיא פ"א הפועל, ו
וכן הֵלִילוּ, (לד) הֵלִיכִי (לה) את הילד הזה והני
(לו) לי (שמות ב׳ ט׳), ואין המלה (לז) שתי מ
כאשר אמר הגאון, (לח) כי אין בכל המקרא לִיכִי סימן לשון נקו
רק הוא לעולם לָךְ, גם ימצא כן (לט) לשון. זכר, רק לשון
לא יהיה כן כי אם באתנח או סוף פסוק, ומלות זרות כמו
אפעל לָךְ (איוב ז׳ כ׳), (מ) רק לשון נקבה כן יהיה, לא ישתנה כא
ישתנה לשון זכר להיו׳ הכ"ף קמוץ בקמ"ץ גדול, וכן מלת בָּךְ גם אָ
גם עִמָּךְ. (מא) ובעלי היו"ד בתחלה וה"א באחרונה
הוֹדָה הוֹדִי׳ הוֹדוּ לה׳ (תלים ל"ג ב׳), הוֹדִינָה. וכבו
העי"ן בתחלה הַגִּישׁוּ הַגִּי
הַגֵּשׁ (מב) הַגֵּשְׁנָה, ובתוספת ה"א הַגִּישָׁה אלי
עוד (מ"ב ד׳ ו׳ו׳)׳ ובבעלי הכפל הָ
מאחריהם (מג) הָחֵל, הָסֵבִּי עיניך (שיר ו׳ ה׳), הָסֵבּוּ
הסבו

באור

התנועה הגדולה הראויה לבוא תחת שי"ן ים ת לפנ"ל שאין ת"ק, כי לא יתכן ל
כא נראה אחר ת"ג בלי נגינה כנודע. (לא) הֵיטִיב, כנ"ל, ביו"ד אחרי הה"
(לב) הֵיטִיבוּ דרכיכם, כנ"ל. (לג) הנה מדבריו אלה מוכח,
לדעתו הֵטִיבוּ אשר דברו חסר היו"ד אחרי הה"א, ובמלת הֵיטִי
דרכיכם כתובה היו"ד אחרי הה"א, וכן במלת הֵיטִיבוּ כל אשר
דברו (דברים ה׳ כ"ה) דעתו ז"ל שחסר היו"ד אחרי הה"א והמלה פ
שנק מהשניים הנראים (כמש"ו) כמש"כ בפירושו שם, וכ"כ בפירושו לשי
(כ׳ ט׳): הֵטִיבוּ כל אשר דברו כמו והם הֵבִיאוּ אליו מעלומי העי"ן, עכ׳
ונפלא מאוד בעיני, כי בספרינו המדוייקים הֵיטִיבוּ כל א
דברו וגם הֵיטִיבוּ אשר דברו שניהם מלא דמלא, וכן במסר במסו
בדברים (י"ח י"ז), וכ"כ שם בעל מ"ש והרמ"ה ז"ל (שם ה׳ כ"ה
ועיין בת"ם למהרש"ד ז"ל במקומות הנזכרים, וכ"ע. (לד) הֵילִילוּ (ישע
כ"ג א׳), כנ"ל, מלא יו"ד אחרי הה"א, כי שרשו: ילל מנחפ"
(לה) הֵילִיכִי, כנ"ל, מלא דמלא. (לו) והינקהו, כנ"ל, ועיין
בת"ם למהרש"ד ז"ל. (לז) מלת הֵילִיכִי. (לח) רב סעד
גאון, כי הוא ז"ל תרגם בתרגומו הערבי מלת הֵילִיכִי כמו ב׳ מלות, וגם אונקל
תרגם: הא ליכי, ויהיה הא כמו הֵא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ד) ל
הנה, לִיכִי לנקבה נוכחת, וע"ש בפירוש הקדוש ז"ל. (לט) מלת לָךְ
(מ) כי אינכו באס"ף, והראוי: לָךְ. (מא) כי לשון נקבה, בין
בסמוך בין במוכרת: לָךְ בָּךְ אֹתָךְ עִמָּךְ, ואין הפרש, כמו בלשון זכו
(מב) מהופך, והראוי: הַגֵּשׁ וגו׳. (מ
פסוק כזה לא מצאתי בכל המקרא, רק: הָסֵב אל אחריהם (ב"ב ה׳ כ"ג

ספר צחות

הַקַל (כה) ארצה ובלון (ישעיה ס׳ כ״ג), אשר הֵחֵלוּ (במדבר ט׳ כ״ג), הַחִלָּה הַחִלּוּ הַחִלֹּתִי, והיה ראוי להיותו הֲחִלֹּתִי כמו הֲסִבֹּתִי, ואתה הֲסִבֹּתָ את לבם אחורנית (מ״א י״ח ל״ז), רק בעבור אות הגרון שהוא החי״ת נפתח הה״א. (כו) וכשניים הֵקִים הֵשִׁיב, הֵקִימוּ הֵשִׁיבוּ, ועם אות הגרון הֵרַע לעם הזה (שמות ה׳ כ״ג), הֵרֵעוּ מאבותם (ירמיה ז׳ כ״ו), הֲקִימֹנִי הֲרִימֹנִי הֲקִימוֹנוּ, הֲשִׁיבֹנוּ אליך (ראשית מ״ד ח׳), או הֲשִׁבֹנוּ אליך, הֵבֵאתָ או הֲבִיאוֹתָ, עד אשר אם הֲבִיאֹנֻם אל מקומם (במדבר ל״ב י״ז), והעתידים אָשִׁיב יָשִׁיב נָשִׁיב תָּשִׁיב בקמצות אות העתיד, וכן בתוספת ה״א אָשִׁיבָה וכן חבריו, ובתוספת הו״או הפתוח טרם אות העתיד להורות על פועל עבר, וַיָּקֶם את המשכן (שמות מ׳ י״ח), (כז) יָשֶׁת חשך סתרו (תלים י״ח י״ב), ולא ימצא כן בבנין הקל בלא וא״ו וַיָּקָם אברהם (ראשית כ״ג ז׳), (כח) והנכון שלא באה כן בעבור שהוא טעם (כט) במלה שאחריה באות ראשון כמשפט הלשון על כן השתנה, (ל) יָקִימוּ יְקִימֵנִי יְשִׁיבֵנִי, יְקִימְךָ ה׳ לו לעם (דברים כ״ח ט׳), מי יְקִימֶנּוּ (ראשית מ״ט ט׳). והנה כלל בבנין הפעיל הכבד שלעולם פ״א הפועל בשו״א בפעלים שעברו ובעתידים ובצווי ופועל ופעול, ואותיות העתידים פתוחים, רק זה הכלל בכל הוא חוץ מן השניים, והזכרתים עם זה הבנין כי המדקדקים אומרים כי הֵקִים היה ראוי להיותו הֶקְיִם ע״מ הִפְעִיל. ולשון צווי בה״א הַשְׁלֵךְ הַשְׁלִיכוּ הַשְׁלִיכִי הַשְׁלֵכְנָה, הַשְׁלִיכֵהוּ ארצה (שמות ד׳ ג׳), והַעֲמֵד המצפה (ישעיה כ״א ו׳). וַיֵּאָבֵר נץ (איוב ל״ט כ״ו), בבעלי האל״ף, וַיָּאצֶל מן הרוח (במדבר י״א כ״ה), בהעלם האל״ף והיה ראוי להיותו נראה. ובבעלי היו״ד בתחלה הוֹדַע הוֹדִיעֵנִי הוֹרֵד הוֹשֵׁב הוֹדִיעִי הוֹדַעְנָה הוֹרִידוּ הוֹרִדְנָה והוֹרִידֵהוּ, ונמצא הישר

באור

הפעיל. (כה) הַקַל, כנ״ל. (כו) במלת החלותי. (כז) וַיָּקֶם משה את המשכן, כנ״ל, והקכס אחו דרך קצרה. (כח) ר״ל: בקל לא נמצא יקם בלי וי״ו ההיפוך מן וַיָּקָם, כאשר מצאנו יָשֶׁת בלי וי״ו ההיפוך מן וַיָּשֶׁת. (כט) הנגינה. (ל) מוסב למעלה על מלות: ישת חושך, ופירוש: בעבור שבמלת חושך באה הנגינה מלעיל כמשפט, ומפני זה באה הנגינה במלת ישת ג״כ מלעיל, כי היא כסוג אחור מפני קירוב הטעמים, ולכן השתנה התנועה

הי"ו כוא"ו נעלם בפעלים שעברו הודיע הושיע, ויו"ד בראשונה
וה"א באחרונה הודה (י) הוגה הורה הונה, וכן
בעתידים אודיע יודיע, ובתוספת
ה"א אודיעה נא (ישעי' ה' ה') וככה חביריו, ונמצא אהודנה
(תלים כ"ח ז') בהראות ה"א הבנין, אושיע,
דלותי ולי יהושיע (תלים קט"ז ו'), יהושיע ה' (ש"א י"ז
מ"ז), יורה (יא) צדק (הושע י"ד י"ב), ונמצא
ויאמר ירה ויור (מ"ב י"ג י"ז), (יב) והוא חסר ה"א באחרונה,
כי בא על דרך אל תוסף (משלי ל' ו'), (יג) וכאשר נעלם
הה"א (יד) הוסר מהמכתב כאשר סר מהמבטא כי עקרו מן הוסיף,
(טו) אל תוסף (טז) ראות פני (שמות יו"ד כ"ח) כמו אל תוסיף,
ובמחברת וכור מלחמה אל תוסף (איוב מ' ל"ב), גם
הוא פתוח אע"פ שהוא סוף פסוק, (יז) כי בתחלה היה אל
תוסף עם פת"ח קטן כמו חביריו, (יח) ויורד כנהרות מים (תלים ע"ח
ט"ז) מלעיל, ויושב יוסף (ראשי' מ"ז י"א) מלרע, והוא
בקמ"ץ קטן בעבור הטעם (יט) שיש אחריו נח נעלם. (כ)
ובבעלי הנו"ן בתחלה הפיל אפיל בהתבלע הנו"ן וככה חביריו,
אפיק נכביהם (תלים ע"ז ד'), ולא נמצא במקרא
(כא) נראה כמו תנדוף בבנין הקל, רק בשם הפועל ולנפיל
ירך (במדבר ה' כ"ב). (כב) ובבעלי הא"ף באחרונה
המציא המציאו המציאה כמו השלמים, והעתיד ימציא ימציאו
תמציא תמצאנה, בהעלם האל"ף לנקבות שהם לנוכח או בעד
שאינם נמצאות כי גזרה אחת להן, כמו ותחיין
את הילדים (שמות א' י"ז) שהם שניים. (כג) ובבעלי הה"א
הרבה, כי הרבתה (ש"א א' י"ב), הרבו, ארבה בפתחות
האל"ף וככה חביריו.
ובאותיות הכפל לא מצאנוהו (כד) שלם כמו סבב בבנין הקל, החל
הקל

באור

כן צריך להיות. (י) שרשו: ידה מגזרת המורכבים, וכן כולם. (יא)
ויורה, כנ"ל. (יב) עיין מ"ש לעיל בשער הפעלים סימן י"ט. (יג) ראה
בביאור למחזכים סימן ס"ד. (יד) מן תוסף. (טו) שרשו: יסף.
(טז) תסף, כנ"ל. (יז) והיה ראוי בתנועה גדולה, ולא בפת"ח שהיא ת"ק.
(יח) ונהפך הסגו"ל לפת"ח בעבור ההפסק כמשפט, כמו: ויאמר
ויאמר ודומיהם. (יט) הנגינה. (כ) כי הנגינה מארכת את
הברת האות, ותמיד יבוא אחריה נח נעלם במבטא, ולכן שי"ן ויושב,
שהיא בנגינה, בציר"י שהוא ת"ג. (כא) בבנין הפעיל. (כב) ולנפיל,
כנ"ל. (כג) שנים, כנ"ל, ור"ל: שמלת ותחיין כתובה בפסוק
הנזכר פה לנקבות נסתרות ובפסוק שלאחריו לנקבות נוכחות. (כד) ר"ל: בנין
הפעיל

פעול, רק הוא תואר השם, (צה) כיהכל סָג (צו) איננו פועל יוצא ואיך ימצא ממנו פיעול, (צז) גם כן אֱלְקוּם עמו (משלי ל׳ ל״א) איננו פעול כאשר אמרו אנשי הדקדוק, רק הוא שם הפועל כמו בידי לא אוכל קום (איכה א׳ י״ד), ודרך אחרת (צח) לא יתכן כפירוש, (צט) הלא תראה כימלת קם מהפעלים העומדים היא, והנה אין לה פעול כי פעלו בעצמו לא באחר. ובבעלי הכפל כמו בשלמים בָּזוֹ ושסוי (ישעיה מ״ב כ״ב), בְּזוּיִם בְּזוּיֵי בְּזוּיָה בְּזוּוֹת.

שער בנין הפעיל.

הִשְׁלִיךְ הִשְׁמִיד, הִשְׁלִיכוּ הִשְׁמִידוּ לשון רבים ולעולם מלעיל, וככה לשון נקבה הִשְׁלִיכָה הִשְׁמִידָה, הִשְׁלַכְתִּי בחסור היו״ד, הִשְׁלַכְנוּ הִשְׁלַכְתָּנוּ הִשְׁלַכְתִּיךָ וכן הכל, ועל זה המשקל אם היה עי״ן הפועל אחד מאותיו׳ הגרון הִרְחִיב, הִרְעִים ה׳ על המים (תלי׳ כ״ט ג׳) (א) הִבְהִיל, ואם היה פ״א הפועל, (ב) הֶעֱמִיד (ג) הֶחֱלִיא (ד) הֶחֱזִיק, הֶאֱמִירְךָ היום (דברים כ״ו י״ח), ובהכנס הוא״ו (ה) פעם יעמוד ללשון עבר (ו) ופעם לעתיד (ז) כמשפט בבנין הקל, רק הוא״ו יהיה בשו״א. והעתידים כולם בהפתח אות העתיד בין שיהיה אחרי (ח) אות גרון או לא יהיה, אַשְׁלִיךְ אַעֲמִיד יַשְׁלִיךְ, או יַשְׁלֵךְ בקמ״ץ קטן, יַעֲמִיד או יַעֲמֵד וכן חבריהם, ובתוספת הה״א אַעֲמִידָה אַשְׁלִיכָה וככה חבריו ולעולם מלעיל, וָאַשְׁלִיךְ (ט) את עפרו (שם ט׳ כ״א), וַיַּשְׁלֵךְ אל המים (שמות ט״ו כ״ה). ובבעלי האל״ף כשלמים, אַאֲזִין, רק אָזִין עד תבונותיכם (איוב ל״ב י״א) בא חסר אל״ף להקל על הלשון בעבור שהתחברו שני אלפי״ן. ובבעלי היו״ד בראשונה בהתחלף היו״ד

באור

בכ״ל. (צד) קָרוּא, ככ״ל. (צה) ר״ל למעלה דף ד׳ ע״א ומ״ש שם בסימן ר״ב. (צו) לא נמצא כן במקרא, וכ״ל: כלו סָג (תלים נ״ג ד׳). (צז) כי הפועל העומד פעולתו עומדת בעצמו ולא תצא לאחר. (צח) כדעת אנשי הדקדוק, שמלת אלקום הוא פעול; (צט) ר״ל: לפרש כן.

(א) מים, ככ״ל. (ב) אחת מאותיות הגרון. (ג) ראה בפירוש הרשב״ם ז״ל לפ׳ ואחרא (א׳ כ״ה), ומ״ש בביאור למאזנים סימן שפ״ב. (ד) הֶחֱלִי (ישעיה נ״ג י״ד), ככ״ל, חסר א״ף, וכ״כ בפירוש במאזנים, דף נ׳ ע״ב, ועיין במכלול דף קכ״ג ע״ב. (ה) כשיחובר הוי״ו לעבר. (ו) והוי״ו הוא לשיבור. (ז) והוי״ו להיפוך. (ח) אחריו, ככ״ל. (ט) וָאַשְׁלִךְ, בכ״ל

לנקבה, עושות, עושי, איה אלוה עושי, (איוב ל"ה י"ד), (פו)
עושתי עושותי וככה כולם. ובבעלי האל"ף מוצא
מוצאה או מוצאת, במוצאת (פו) שלום
(שיר ח' י"ד), מוצאים מוצאות,
והיה כל מצאי (בראשית ד' י"ד), מוצאי מוצאתי,
דרך סברא מוצאותי. ואין בשניים פועל,
(פח) רק שם התואר, הנני שב (ירמיה ל' י"ח), ולנקבה
שבה מלרע, (פט) שבים שבות, שבי שבי ושביה
בצדקה (ישעיה א' כ"ז). והכלל כי כל שם התואר לסמכו (צ) הוא
קשה, כמו חכם ורשע, אע"פ שמצאנו מעל פני מתו (בראשית כ"ג
ג'), קשה הוא לאמור חכמו או רשעו, ומצאנו חכמיה.
ובעלי הכפל כל פועל (צא) כמו השלמים
גוזז, על גוזזי צאנו (ש"א כ"ה י"ב), לפני גוזזיה נאלמה (ישעיה נ"ג
ז'), גוזזים גוזזה או גוזזת גוזזות. והפעול
בבנין הקל שמור, שלוח
בעבור אות הגרון, שמורה שלוחה שמורים
שמורות, שמורי, ברוכי ה'
המה (ישעיה ס"ה כ"ג), וכן אם היה
אות הגרון תחלת הפעל (צב) אין בינו ובין השלמים הפרש רק שיהיה
פת"ח עם השו"א, אחוזי חרב (שיר ג' ח'), ויין ענושים (עמוס ב' ח'),
ימי החנטים (בראשית נ' ג'), הרוגים.
ובעלי היו"ד בתחלה ידוע ידועה ידועים,
וידועים לשבטיכם (דברים א' י"ג), ידועות.
ובבעלי הנו"ן בראשונה נטוע, במסמרות (צג)
נטועים (קהלת י"ב י"א), נטועה נטועות כמו בשלמים.
ובבעלי האל"ף בסוף אני קרא (אסתר
ה' י"ב), (צד) בראש הקרואים (ש"א ט' כ"ב), קרואה קראות.
ובבעלי הה"א בסוף עם יו"ד
העשוי, עשוים באמת וישר (תהלים קי"א ח'), עשויה, הראיות
לתת לה (אסתר ב' ט'), ונמצא
בבעלי האל"ף שבא כדרך בעלי הה"א, אשרי נשוי פשע (תהלים ל"ב
א'), ובשניים כי מלים היו (יהושע ה' ה'), סוגה בשושנים
(שיר ז' ג'), ותעו האומרים כי סוג לב (משלי י"ד י"ד),
פעול

באור

בעבור האתנח. (פו) במוצאת, כנ"ל. (פח) בינוני פועל. (פט) כדין שם בסופו ה"א הנקבה, כי הבינוני דינו כשם. (צ) בכינויים. (צא) בינוני פועל. (צב) הפעול, כנ"ל. (צג) ובמשמרות, כנ"ל

שימצא שם הפועל סמוך עם פועל עבר ועתיד, כמו שָׁמוֹר שָׁמַרְתִּי,
בָּנֹה בָּנִיתִי, ואמת אמר, רק נמצאה מלה אחת
זרה והיא הָיוֹת אהיה כמוך (תלים כ׳ כ״ח). ובעלי
האל״ף באחרונה כמו השלמים וכן הסמוכים, אע״פ שנמצא
מַחֲמוֹ חסר אל״ף, (פח) הנה כן בפועל עבר וְנָשׂוּ (פג) את כלמתם
(יחזקאל ל״ט כ״ו), כי בא על דרך בעלי הה״א באחרונה,
וכן לבלתי קְרֹאת לנו (שופטים ח׳ א׳) (פג) על דרך בעלי הה״א במבטא
רק במכתב כתוב באל״ף. ובכפולים אם שם הפועל איננו סמוך
סָבוֹב, הלוך וְטָפוֹף (ישעיה ג׳ ט״ז), ואם הוא סמוך פעם שלם כמו
לִסְבֹב את ארץ אדום (במדבר כ״א ד׳), ופעם חסר רב
לכם סֹב (דברים ב׳ ג׳), ואם תסמכנו תבלע הנו״ן ותאמר
לְסַבֵּנוּ לְסַבָּם לְסַבָּהּ, וכן דרך סברא. הפועל יחיד זכר שׁוֹמֵר
זוֹכֵר, ואם למ״ד הפועל אחת מאותיות
הח״ע יפתח בקריאת האל״ף (פד) כמשפט שׁוֹמֵעַ, כאשר
אמרו בפועל שעבר צעקו וה׳ שֹׁמֵעַ (תלים ל״ד י״ח), ורבים,
עוֹמְדִים שׁוֹמְעִים, ובסמוך בחסרון המ״ם, ה׳ (פה) בְּסֹמְכֵי
נפשי (תלים כ״ד ו״ז), והיחידה פּוֹעֲלָה,
הָאֹמְרָה בלבבה (ישעיה מ״ז ח׳), והנמצא ברוב פּוֹעֶלֶת
אוֹמֶרֶת, אש אֹכְלָה הוא (דברים ד׳ כ״ג), אֹכֶלֶת
יושביה (במדב׳ י״ג ל״ב) בסמוך ושאיננה סמוך,
רק באתנח וסוף פסוק יהיה עי״ן הפועל קמוץ, ובחומה היא יוֹשָׁבֶת
(יהושע ב׳ ט״ו), ובעלי הגרון כשלמים וכן בעלי היו״ד ובעלי
הנו״ן, יוֹרֵד יוֹרְדִים יוֹרֶדֶת יוֹרְדוֹת, נוֹטֵעַ נוֹטְעִים נוֹטַעַת
נוֹטְעוֹת, כמו שׁוֹמְרוֹת, ובסמוכים תאמר שׁוֹמַרְתִּי, אל תשמחי
אֹיַבְתִּי לי (מיכה ז׳ ח׳), אוֹיְבוֹתַי
שׁוֹמְרוֹתַי, שׁוֹמְרֵי שׁוֹמֶרְךָ, ובמוכרת
ה׳ שֹׁמְרֶךָ (תלים קכ״א ה׳) בלא
יו״ד, כי אם היה היו״ד כתוב יהיה לשון רבים כמשפט
הלשון, אוֹהֲבִי אוֹהֲבוֹ אוֹהֲבַי אוֹהֲבָיו אוֹהֲבֶיךָ, או אוֹהַבְכָה
אוֹהֲבֵיכֶן אוֹהַבְכֶם אוֹהֲבֵיהֶם אוֹהֲבֶיהָ אוֹהַבְכֶן או אוֹהֲבֵיהֶן.
ובבעלי הה״א באחרונה עוֹשֶׂה בּוֹנֶה, קוֹנִים עוֹשִׂים בּוֹנִים, עוֹשָׂה
בקמצות העי״ן הפועל
לנקבה

באור

(פ״) ע״ב׳ (פב) שהדלוי: וְנָשְׂאוּ מן נשא. (פג) כמו גְּלוֹת מן גלה׳
וכן וְנָשׂוּ כמו: גָּלוּ מן גלה. (פד) עיין למעלה ק״ף ד״ו ע״ב ופ״ם
נסיון ט׳. (פה) קדני, כנ״ל. (פו) עֹשִׁי, כנ״ל, בקמ״ץ
נעבור

איננו סמוך פָּעוּל בחול"ם לא פָּעַל, שלא יתערב עם פועל עבר, (ע) ידענו כי היה ראוי להיות לִשְׁכַּב לִשְׁכּוֹב. והנה בסמוכים ישובו דרך אחת, כי מן זָכוֹר תאמר לְזָכְרֵנִי ג"כ לְשָׁלְחֵנִי. (עא) ועם בעלי האל"ף בתחלה כמו עם חביריו. שהם אותיות הגרון, ואין ביניהם ובין השלמים כי אם להוסיף על השו"א פת"ח (עב) והנה הוא חטוף (עג) לֶאֱחוֹז כמו לַעֲרוֹךְ לַעֲמוֹר, וְלֶאֱכֹל לטפכם (ש"ס מ"ז כ"ד), גם יעלם האל"ף לֵאמֹר לאסורים צאו (ישעיה מ"ט ט'). ובבעלי היו"ד כאשר איננו סמוך כמו השלמים יְרֹד ירדנו (בראשית מ"ג כ'), או יָרֹה יירה (שמות י"ט י"ג), ובסמוכים (עד) אמרו לָרֶדֶת לָשֶׁבֶת, רק מבעלי היו"ד הנכתב אמרו איננו מניח לו לִישׁוֹן (קהלת ה' י"א), לְרוֹא (עה) מפני דוד (ש"א י"ח כ"ט) בחסרון היו"ד. ובעלי הנו"ן בראשונה בהראות הנו"ן ולא יהיה מבולע כלל, לִנְטוֹעַ לִנְטוֹת, גם יש בחסרונו לָטַעַת לָגַעַת על דרך בעלי היו"ד, (עו) וכן לָגֶשֶׁת כי נפתחו לָטַעַת גם לָגַעַת בעבור אות הגרון, גם נמצאו שלמים עת לִנְטוֹעַ, (עז) לִנְגֹּעַ אליה (בראשית כ' ו'), רק כאשר אינם סמוכים לעולם יהיה בנו"ן כמו נָגֹף ורפוא (ישעיה י"ט כ"ב), ודע כי יש נו"ן והיא פ"א הפועל ולא יתכן שיהיה חסר לעולם בצווי או בעתיד או בשם הפועל, כמו נָאוֹף, כי תתערב המלה עם אחרות. (עח) ובבעלי הה"א בסוף בְּנוֹ (עט) בניתי (מ"א ח' י"ג), כי עָשֹׂה יעשה לו כנפים (משלי כ"ג ה'), ובסמוך (פ) בהתחלף הה"א בתי"ו עֲשׂוֹת ספרים הרבה (קהלת י"ב י"ב), וכן בכל הסמוכים ויהי כִּרְאוֹתוֹ (שופטים י"א ל"ה) לִרְאוֹתוֹ בִּרְאוֹתוֹ, ויאמר ר"מ המדקדק הכהן כי לא יתכן

שימצא

באור

(עא) מן המקור שְׁלַח. (עב) פת"ח גדול או פת"ח קטן (סגו"ל). (עג) חטף פת"ח או חטף סגו"ל. (עד) בחיבור עם אותיות בכל"ס. (עה) לִרְא, כנ"ל. (עו) כמו לָרֶדֶת ודומיו. (עז) פסוק זה לא מצאתי בכל המקרא, כי בקהלת (ג' ב') כתיב: עת לָטַעַת ועת לעקור נָטוּעַ, ואולי אין ראיה כלל, כי אולת כטוע פה הוא שם, אך החכם ז"ל כיוון על פסוק: לִנְטוֹעַ שמים (ישעיה נ"א ט"ז), או על פסוק: לבנות וְלִנְטוֹעַ (ירמיה א' י"ד). (עח) כי אם תחסר הנו"ן, והאל"ף איננה מקבלת דגש, ונצטרך לומר: אֶאַף תֶּאַף בציר"י לתשלום דגש, ותתערב המלה עם אֵרַע תֵּרַע, שהם מנפ"י, וגם לא יתכן לומר בציווי ובמקור: אוּף או אוֹף בחסרון נו"ן, כי יתערב עם נע"ו וכפולים, כמו: שׁוּב סֹב ודומיהם. (עט) בְּנֹה, כנ"ל. (פ) למלה שאחריה. (פא) עיין למעלה דף ח'.

תִּשְׁמֹרֵן (דברים ו׳ י״ז), וימצא ברבים (נב) קודם הפעלים רק מעטים נמצאו אחריהם, למה הֶעֱבַרְתָּ (נג) הֶעֱבִיר (יהושע ז׳ ז׳), (כד) ושטף ועבר (ישעיה ח׳ ח׳) (נד) ודע כי שם הפועל הוא עיקר כל הפועלים, ע״כ יאמרו פעמים שם הפועל תחת פועל עבר ותחת לשון צווי, כמו זָכוֹר את יום השבת (שמות כ׳ ח׳), והנה טעמו מקרוב כמו זכירה, (נה) ע״כ יבואו מהם על משקלים אחרים כמו בְּהָרֹג (נו). הרג (יחזקאל כ״ו ט״ו), כי הוא בשם; (נז) והסמוכים בתמעת פ״א הפועל בשו״א לבלתי שְׁמוֹר מצותיו (דברים ח׳ י״א); ואם בראשיתו אות (נח) ינוח השו״א כמו לִשְׁבֹּר את בריתו (יחזקאל י״ז י״ד); ואע״פ שמצאנו עזבו לִשְׁמֹר (הושע ד׳ י׳) והוא סוף פסוק; (נט) איננו דבק עם הבא אחריו; (ס) כי הנה נשים המפסיק פסוקים (סא) שאיננו יודע הטעמים. (סב) חלילה חלילה, והלא במודגו הִסַּבֹּלְתִּי עֵשָׂו (ב״ח כ״ו), (סג) לא יוכלו קום, (סד) שהם סמוכים ורבים כן דק החסר מלה, (סה) ועם תוספת ה״א לְקָרְבָה אל המלאכה (שמות ל״ו ב׳), והנה זה הה״א שבתי״ו (סו) בסמוכים, (סז) בְּקָרְבָתָם לפני ה׳ (ויקרא ט״ז א׳), ואיננו (סח) כמו חָכְמָתָם כאשר אמר רבי ישועה, (סט) ויש על דרך אמונת שם הפועל לִשְׁכַּב את בת יעקב (בראשית ל״ד ז׳), ואלה כמו זרות, כי אחר ששם הפועל הוא כאשר איננו

באור

(נב) לרוב. (נג) הֶעֱבַרְתָּ, כנ״ל, הה״א בצירי שלא כמשפט, ועיין בפירוש הרד״ק ז״ל שם. (נד) הֶעֱבִיר, כנ״ל. (נה) כי המקור יבוא לפעמים תחת שם המקרה, ויהיה זכור כמו זכירה. (נו) בְּהָרֹג, כנ״ל. (נז) כשם המקרה כאמור. (נח) מאותיות השימוש בכל״ם. (נט) ובאמת לרוב מלת לשמור דבקה למלה שאחרי׳ כנודע. (ס) כדעת הגאון רב סעדיה ז״ל, שהדביק מלת לשמור לפסוק שלאחריו (שם פסוק י״א), ושיעורו: את ה׳ עזבו לשמור זנות וגו׳. (סא) מסדר נגינות הטעמים, שהפסיק מלת לשמור בסוף פסוק. (סב) כוונת המקרא. (סג) משובש אחד בדפוס, וצ״ל: הִסַּבֹּלְתִּי עֵשָׂו (בראשית ל״א כ״ח). (סד) לא כמנהג כן בכל המקרא, רק: ולא יוכלו קום (תהלים י״ח ל״ט), ואולם שם מלת קום איננה סמוכה ולא תחסר מלה, אך החכם ז״ל כיון על פסוק בידי לא אוכל קום (איכה א׳ י״ד), ושם מלת קום סמוכה ותחסר מלה, וכמו שפירשו שם: ויחסר אשר אחר בידי, גם אחר קום עמו או מפניו. עכ״ל. (סה) כי מלת לשמור הנזכרת סמוכה למלה חסרה, וענינו: לשמור דרכו או תורתו, וחסר הנסמך, כמ״ש בפירושו להושע (ד׳ י׳ ד׳); וגם עזבו סמוכה למלה חסרה, שהיא: זֶה או כֵּן, כמ״ש בפירושו שם, וכן אחר מלת קום תחסר מלה, כאמור בסימן הקודם. (סו) שב תי״ו, כנ״ל. (סז) בכינויים. (סח) איננה שם המקרה. (סט) זה הוא שם הכם אחד, והחכם ז״ל הביא אותו הרבה פעמים בפירושיו. (ע) שהוא ברוב ע״מ פָּעֹל מן (עא)

ואין ירד לי בגבורים (שופטים ה' י"ג) מזאת הגזרה ולא מבנין הקל ׳
(מב) ובבעלי הנו"ן בראשונה בחסרונו גש הלאה (בראשית
י"ט ט'), ונגע אל עצמו ואל בשרו (איוב ב' ה') , גשו נא אלי
(בראשית מ"ה ד'), גשו במקום מוכרת, גשי לנקבה, גשי
הלום (רות ב' י"ד), ויש עם נו"ן נפלו עלינו (הושע
י' ח'), א"כ יהיה האחד (מג) נפול, נפלי נפולנה
ובבעלי האל"ף באחרונה מצא את החצים
(ש"א כ' ל"ו), (מד) קרא, קראו לי לבת שבע (מ"א א' כ"ח),
קראי, קראנה לו, (ס) קראו לו, (סס) ובבעלי הה"א
באחרונה עשה בנה קנה, עשו בנו
קנו, קני קנינה וכן הכל. ובשנים שוב
שובנו, ויאמר מן שובני שובי מלעיל,
עורי עורי דבורה (שופטים ה' י"ב) מלרע, עורי
עורי דברי שיר (שם) מלעיל, (מה) ובתוספת ה"א
שובה ה' רבבות (במדבר י' ל"ו) מלרע, קומה ונשובה אל
עמנו (ירמיה מ"ו ט"ז) מלעיל, קומה ה' ויפצו אויביך
(במדבר י' ל"ה) מלרע, קומנה שובנה לנקבות, כי העתידים
הם תקומנה, תשובנה (מו) לקדמתן (יחזקאל ט"ז נ"ה),
(מז) אע"פ שנמצא תשבינה (שם),
ותבואינה (ירמיה ט' ט"ז), גם ותבאנה לך (ישעיה
מ"ז ט'), לא מצאנו כן בלשון צווי. ובכפולים
סוב דומה (מח) לך דודי (שיר ב' י"ז), והשלם סבוב, ולנקבה סבי
עיר (ישעיה כ"ג ט"ז) מלעיל, רני ושמחי (זכריה ב' י"ד).
מלרע, וכן לשון רבים רנו (מט) שמים (ישעיה מ"ד כ"ג), סבו
ציון (תלים מ"ח י"ג), ולנקבות סובנה כי העתידים תסבנה,
אע"פ שמצאנו והנה תסבינה אלמותיכם
(בראשית ל"ז ז') לא יאמר סבינה. (נ) ושם הפועל אם
איננו סמוך (נא) הוא לעולם ע"מ פעול כמו שמור
השמרון

באור

כתשמו: ירדה ע"מ ינקה . (מג) הציווי ליחיד . (מד) מצא
נא אתם [illegible] החצים , כנ"ל . (ס) לא נמצא כן במקרא , רק : [illegible]
קראן לי (רות א' כ') . (סס) גם זה לא נמצא במקרא , רק : קראו לי
[illegible] (מ"א א' ל"ב) . (מה) והוא על פי המסורה . (מו)
תשבן, כנ"ל . (מז) והכלל : בהפירך אותיות א י ת"ן מהעתיד תמיד יצא
לך הציווי , כנודע . (מח) דמה , כנ"ל . (מט) גם הוא מלרע .
(נ) דברי המחבר ז"ל בזה מותרים למה שכתב בסוף ספרו מאזנים דף כ"ח ע"ב :
ולרבות (הציווי) סבינה, כי לעתיד תסבינה , והנה מ"ש שם בביאור
סימן תמ"ו , וצ"ע . (נא) אם אינמו דבק למלה שאחריו
(נב) לרוב

כלל בלשון ציווי מזה הבנין, לעולם הוא על דרך העתיד אין הפרש ביניהם, רק שיניע השו"א שהיה נח (ל) בעבור היותו תחלת המלה, (לא) אמרו מן יִשְׁמוֹר שְׁמוֹר, ובתוספת הה"א שָׁמְרָה, זָכְרָה לי אלהי לטובה (נחמיה ה' י"ט), ומן יִשְׁלַח שְׁלַח, שְׁמַע, ובמוכרת (לב) ה' שְׁמָעָה ה' סְלָחָה (דניאל ט' י"ט) (לג) ובתוספת ה"א, כי בסמוך (לד) הוא שִׁמְעָה סִלְחָה, זָכְרֵנִי נא (שופטים ט"ז כ"ח), שְׁמָעֵנִי אדוני, (לה) ריבה ריבי וּגְאָלֵנִי (תהלים קי"ט קנ"ד) בעבור אות הגרון, (לו) זִכְרֵם כָּתְבֵם, זִכְרִי שִׁמְעִי לשון נקבה, שִׁמְעוּ לזכרים רבים, ובמוכר' זְכָרוּ שְׁמָעוּ, לנקבות רבות שְׁמַעְנָה נשים (ירמיה ט' י"ט) לעולם מלעיל, וכן באותיות הגרון בתחלה עֲמוֹד עִמְדוּ עִמְדִי עֲמוֹדְנָה, אֱהַב אשה (הושע ג' א'), אֱהָבֶהָ ותצרך (משלי ד' ו').

ובבעלי היו"ד בחסרון יו"ד שהוא פ"א הפועל בעתידים שהם גם חסרים, אמרו מן יֵרֵד רֵד רְדִי רְדוּ רֵדְנָה, בעבור אות הגרון דַּע דְּעִי דְּעוּ דַּעְנָה, ובעתידים שהיו"ד כתוב כמו ייראו, יְרָא את ה' (משלי כ"ד כ"א), והעתיד יְראוּ את ה' קדושיו (תהלים ל"ד י"ד), ויאמר ר' יונה המדקדק כי העלימו האל"ף שלא תתערב המלה עם עתיד רָאָה, כמו יִרְאוּ (לז) צדיקים (שם נ"ב ח'), ויפה דקדק, (לח) ויש שימצא על שני דרכים החל רָשׁ (דברים ב' ל"א), (לט) ים ודרום יְרָשָׁה (שם ל"ג כ"ג), צַק לעם (מ"ב ד' מ"א), וגם יְצוֹק בם, (מ) וַיִּצְקוּ (מא) על העולה (מ"א י"ח ל"ד), ואין

באור

(ל) בעתיד. (לא) בציווי. (לב) בהפסק מאמר. (לג) אדני שְׁמָעָה אדני סְלָחָה, כנ"ל. (לד) בלי הפסק מאמר. (לה) לא מצאתי כן במקרא, רק: שְׁמָעֵנוּ אדני (בראשית כ"ג ו'), ואולי כיוון החכם ז"ל על פסוק: אדני שְׁמָעֵנִי (שם פסוק י"א). (לו) מלת: שְׁמָעֵנִי גְּאָלֵנִי בפתחו בעבור אות הגרון. (לז) וְיִרְאוּ, כנ"ל. (לח) ובפירושו לתלים (ל"ד י"ד) כתב, וז"ל: אמר ר' משה היה ראוי להיות יראו כמו קראו, רק בא משוכה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים. עכ"ל. והנה לדעת ר"מ הנ"ל מלת יראו היא ציווי, ולא עתיד, וכן דעת המדקדקים האחרונים, וראה במכלול לרד"ק ז"ל דף ק"ס ע"א, וכן הוא דעת הרמ"ק (ספי הרד"ק) ז"ל בספר מהלך בספר שבי שער ו"ו, וכמ"ש הרב ר' אליה בחור ז"ל בביאורו שם. (לט) רָשׁ, כנ"ל. (מ) לא מצאתי כן במקרא, רק: יְצֹק בו (יחזקאל כ"ד ג'). (מא) וַיִּצְקוּ, כנ"ל. (מב) רק מבנין פֻּעַל מנל"ה, ומשפטו בקמצות

והשני קמוץ במשפט כל השמות כמו זָהָב עָשָׁן וחביריהם, ולשון רבים גִּזּוּ סָבְבוּ, ופעם יחסרו האות [illegible] האחת וידגישו הנשאר ויבאו על שני דרכים, האחד מלעיל כמו דַּלּוּ מאנוש נעו (איוב כ"ח ד'), והשני מלרע רַבּוּ דבריו משטן (תלים [illegible] כ"ה כ"ב), רַבּוּ משערות ראשי (שם [illegible] ס"ט ה'), ובסוף (יח) מְעַט דְּגָנָם ותירושם רַבּוּ (שם ד' ח') מלעיל, ולשון נקבה יחידה סָבְבָה, גם יבולע [illegible] האות האחר, סדום ועמרה כי רָבָּה (בראשית י"ח כ'), לעולם מלעיל, כי אם היתה המלה [illegible] מלרע תהיה שם התואר, (יט) כי האחד (כ) רַב, רַבִּים, והנקבה כי רַבָּה היא (אסתר א' כ'), והנה בפועל שעבר [illegible] גם הוא על שני דרכים, יש שלא חסור הכפל כמו אָפֵף, ויש שהוא חסר, דַּךְ לבבך (מ"ב כ"ב י"ט), כי אם תַּם הכסף (בראשית מ"ז י"ח), ולעולם פ"א הפועל פתוח [illegible] בפת"ח גדול להפריש בינו ובין השניים, (כא) והעתידים כמו השלמים אֶסְבֹּב יִסְבֹּב וכן חביריו, ובחסרון הכפל אָסוֹב בקמצות האל"ף, [illegible] יָסֹב אותו (מ"א ז' כ"ג) והנה [illegible] בדרך השניים יָשֹׁב ויצפור (שופטים [illegible] ד' ג'), וַיָּקוּם (כב) לקול הצפור (קהלת [illegible] י"ב ד'), וכן בתוספת הוא"ו הפתוח להורות על פועל עבר, וַיָּסָב את ארץ אדום (שופטים י"א י"ח), והנה כמו וַיָּקָם אברהם (בראשית [illegible] כ"ג ז') בקריאה, סַבֹּתִי פועל עבר, [illegible] ובבילוע (כג) סַבֹּתִי מלעיל, דַּלּוֹתִי ולי יהושיע (תלים קט"ז ו') מלרע, [illegible] כי דַּלּוֹנוּ מאוד (שם ע"ט ח'). והנה אתן לך כלל בבנין הקל בשלמים, כי כל פועל עבר שאיננו סמוך אל אחר (כד) לעולם הפ"א קמוץ בקמ"ץ גדול, כי כן באותיות הגרון גם בשניים גם באותיות הכפל אם באו שניהם, (כה) ואות העתיד בשלמים אם הוא אל"ף לעולם בפת"ח קטן, והאחרים (כו) בחיר"ק, ועם אותיות הגרון בפת"ח גדול או קטן, ובשניים בקמצות אות העתיד וכן בכפולים, ורבים אמרו כי ויסב ויעמוד (ש"ב י"ח ל') מהבנין הקל, (כז) ולפי דעתי שהוא מבנין [illegible] נפעל כאשר אפרש במקומו, ומלת וַיִּתְּמוּ ימי בכי (דברים ל"ד ח'), יִדְּמוּ למועצתי (איוב כ"ט כ"א) (כח) [illegible] זרות, (כט) והנה אתן לך

כלל

באור

בכפולים כמו וַיָּשָׁב (מ"א ב' מ"א) ודומיו. (יח) בסוף הפסוק. (יט) ותהיה [illegible] המלה מלרע בדין גם שסופו ה"א הנקבה. (כ) שם תואר ליחיד זכר. (כא) כי בשניים פ"א הפעל בקמ"ץ כמו: שָׁב ודומיו. (כב) וַיָּקוּם, כנ"ל. (כג) בהתבלע אות הכפל. (כד) ר"ל אם איננו מחובר בכינויים. (כה) אם באו בדרך השלמים, כמו: נגז ודומיו. (כו) אותיות יכ"ת. (כז) ותבואנה אותיות אית"ן בקל מהכפולים בחירק, גרח"ה במאזנים דף ב"ח ע"ב. (כח) וְיִדְּמוּ כמו עכתי, כנ"ל. (כט) שהראוי

ויתמו

וַיָּקָם, וַיֵּשֶׁב אברהם אלנעריו (בראשי' כ"ב י"ט), הנה הקו"ף והשי"ן תנועתם עם קמ"ץ חטוף, כי עיקרו להיות חול"ם עם הקו"ף והשי"ן כאשר הם בסוף פסוק או באתנח, כמו והוא נרדם ויעף וַיָּמֹת (שופטים ד' כ"א), והנה בעבור היות וַיָּמָת יוסף (בראשית נ' כ"ו) דבק בקריאה חטפוהו, (ח) על כן הקורא קו"ף וַיָּקָם ומ"ם וַיָּמָת פתוחים הוא טועה, כי הנה בעבור שהיא המנועה (ט) מלעיל הנה נופל על נח נראה לא נח נעלם כלל, [*] ואיך יקראנו ככה (י) והוא קטון, ואם היה סוף המלה ע"ן או ח"ת יסור הקמ"ץ ויהיה פתוח האות הראשון (יא) בפת"ח גדול, וַיָּנַע לבבו (ישעיה ז' ב'), וַיָּנַח בכל גבול מצרים (שמות י' י"ד), והיה זה בעבור שהיה מנהג אותיות הגרון להרחיב אשר לפניהם ע"כ בפתח, וכן אם היה רי"ש באתנחה, (יב) כמו וַיָּסַר את הגזה (שופטי' ו' ל"ח), וַיָּסַר אליה (שם ד' י"ח), ואיננו כן וַיָּסַר את אופן מרכבותיו (שמות י"ד כ"ה), כי הוא מגזרת הֵסִיר, והיה ראוי להיותו וַיָּסֵר בשלש נקודות תחת הסמ"ך כמו וַיֵּשֶׁב את כל הרכוש (בראשית י"ד ט"ז), (יג) ויש שהם ע"מ וַיֵּשֶׁב אברהם (שם כ"ח י"ט), וַיָּגָר אברהם (שם כ' ל"ד), וַיָּגָר מואב (במדבר כ"ב ג'), ותעו האומרים כי יש הפרש ביניהם בדקדוק כאשר הם בטעם, (יד) כי ויגר מואב הוא מגזרת ואשר יָגֹרְתִּי (איוב ג' כ"ה), (טו) ואילו היה כן היה ע"מ וַיֵּרֶד אברהם, (טז) וקבוא מהשניים כמו גּוּרוּ לכם (איוב י"ט כ"ט), הלא תראה כי כמוהו גּוּר בארץ הזאת (בראשי' כ"ו ג'), והנה הם שורש אחד ובשני טעמים, ובלשון רבים לעתיד ישובו אל כמשפט', ובעתיד היחיד במקום מוכרת, (יז) יָקוּמוּ יָשׁוּבוּ וַיָּקוּמוּ וַיָּשׁוּבוּ וכן כולם, ואין מלת זרה בכל המקרא. ובבעלי הכפל

גָּז שָׁלָל, וְשָׁלַל (יחזקאל כ"ט י"ט), שָׁלָל רב (תלים קי"ט קס"ב), הראשון פתוח הלמ"ד כמשפט כל פועל עבר, והשני

באור

(ז) עיין מה שכתבתי בדיבור הקודם בסימן כ"ה. (ח) נקדוהו בקמ"ץ חטף. (ט) התנועה הראשית במלה. [*] הנה נריכים אנחנו לנקד בסוף המלה תנועה קטנה שהיא נופל' על נח נראה, לא תנועה גדולה, שהיא נופלת רק על נח נעלם, בעבור שבסוף המלות האלה נח נראה, ולכן יהופך החולם מן וַיָּמוֹת ודומיו לקמ"ץ חטף תולדתו, אבל אין יבוא במלות האלה פת"ח שהיא תולדת הקמ"ץ הגדול, לא תולדת החולם? ד"א. (י) בפת"ח. (יא) מהשרש. (יב) כי גם להאות רי"ש יש לפעמים דין הרקבה, כמו אותיות הגרון. (יג) שהוא מההפעיל. (יד) בכוונת הענין. (טו) ויהי' שרשו: יגר, מנחי פ"י. (טז) פסוק זה איננו במקרא, וצ"ל: וַיֵּרֶד אברם (בראשית י"ב י"ד), ור"ל שהיה ראוי: וַיֵּגֶר. (יז) בהפסק מאמר בא פ"א הפעל בחול"ם

בלק מגזרת ראה מבנין הקל, וירא אותם את בן המלך (מ"ב י"א ד'), זה הוא על דרך הלשון שהוא מגזרת הראה, כאילו אמר ויראה בפתחות היו"ד כמשפט בנין הפעיל הוא הכבד הנוסף, ואין הפרש בין שניהם בניקוד כ"א בטעם, (צח) וכמו מקרה ויעל משה (שמות י"ט כ') שהיה ראוי להיותו ע"ט ויען פרעה, רק נפתח בעבור העי"ן כמו ויען איוב (איוב ו' א'), כי לעולם העי"ן יותר נרחב מהחי"ת, כי הנה ויחן בנחל גרר (בראשית כ"ו י"ז), ויחד יתרו (שמות י"ח ט'), ויחר למשה (במדבר ט"ז ט"ו), (צט) גם יש מבעלי העי"ן, (ק) ויחץ את העם אשר אתו (בראשית ל"ב ח'), והנה ויעל משה מהבנין הקל כי הוא מן עלה, ויעל פר ואיל במזבח (במדבר כ"ג י"ד) פתוח היו"ד בעבור שהוא מהבנין הכבד, כי הוא בתחלה ויעלה ובחסרון הה"א ויעל, ובעבור העי"ן נפתח, (קא) והנה הוא (קב) מן העלה נראה פועל יוצא. (קג)

ועתה אדבר על הפעלים השניים, והוסרתים פה בעבור היות דעת כל המדקדקים שהם שלישיים כי הם ישקלוהו על המשקל פעל, ואמרו שהוא קל, קם לשון יחיד, קמו מלעיל לעולם לשון רבים או רבות, קמה אלמתי (בראשית ל"ז ז') לשון נקבה, יחידה ולעולם מלעיל, ובאו מלות זרות מלרע, כי שמו אותי בבור (שם מ' ט"ו) ואחרי, קמתי מלעיל וכן בתוספת הוא"ו, (א) ואם היה מלרע יהיה לעתיד, (ב) וקמתי על בית ירבעם (עמוס ז' ט'), וכמה משפט השלמים, והשונה ואכלת ושבעת (דברים ח' י"ד) (ג) בעבור היותו במקום אתנח, (ד) גם כן ונבאתי (שם ל"ז י'), (ה) גם בעבור השונה ותפשת שם אלהי (שם), (ו) ובעתידים עם הוא"ו הפתוח ואקום ואשוב (ז) לעולם מלרע, ועם שאר העתידים המלה מלעיל,

ויקם

באור

עומד, שהוא רק יוצא לשני. (צו) התפעל. (צז) יוצא לשלישי. (צח) מבנוסח ראובן, שזה יוצא לשני וזה יוצא לשלישי. (צט) אבל יו"ד לית"ן כדר"ק עם אפ"ה הפעל נרחבים. (ק) פירוש, אפ"ה הפעל פ"א, ויתפ"כ נרחב עם הלמ"ן בפ"ה כלומר פ"א הפעל עי"ן, כמו ויען ודומיו. (קא) שמסב על ויעל שהוא מבנין הקל, ובפתח יו"ד לית"ן בעבור עי"ן פ"א הפעל שהיא נרחבת. (קב) שמסב על ויעל פר ואיל. (קג) שגם ויעל עשה דבר שהקל והוא פעל עומד.

(א) שהוא רק לעתיד. (ב) ולא הוא וי"ו ההיפוך מעבר לעתיד. (ג) שהתיבה מלעיל עם שהוי"ו הוא וי"ו ההיפוך. (ד) והתיבה פת"ח עי"ן הפעל לקמ"ץ בעבור ההפסק, ולכן נשאר התיבה בלעיל התיבה שבתיבה במסורה, כמשפט. (ה) הבעם בביאור למלאכים בפסוק הנ"ו. (ו) מדינו להיות מלרע, תה מלעיל בעבור מלת ונג נ פ י, שהיא מלעיל, וראה בשלוכים רק לו"ע כ.

ויקם (ז)

כ"א ל') (עד) מגורת ירה בים ואיננו רחוק, וכן אמרו על סלת
נינם יחד (תלים ע"ד ח') מגורת לא תונו (ויקרא י"ט ל"ג) ואם
הוא מבנין אחר, (עה) כמו ויף (עו) בגדלו (יחזקאל ל"א ז'), ותיפי
(שם ט"ז י"ג), ע"כ טעה האומר כי הפ"א לבדו הוא שורש
רק שרשו שלש אותיות, (עז) ובעבור התחברות יו"ד עם יו"ד חסרונו,
ותיפי (עח) במאוד מאוד, על כן הוא כתוב (עט) להורות על שרשו,
(פ) וכן ויף בגדלו בשני יודי"ן, ומחלוקת בקריאתו, (פא)
וככה מקרת בעלי הנו"ן בתחלה והה"א שורש באחרונה כמו נמה,
אמרו ויט שמים (ש"ב כ"ב י"ד) בקמ"ץ קטן, אל תשכח ואל
תט (משלי ד' ה'), ויז ממנו (פב) בחיר"ק, ומצאנו בבעלי
הה"א באחרונה והאל"ף עי"ן הפעל מלה זרה, (פג) והיא כמו
וירא בלק (במדבר כ"ב ב'), וירא והנה באר בשדה (בראשית כ"ט ב'),
והיה ראוי להיותו שלם ויראה, ועל דרך ויקן את חלקת
השדה (שם ל"ג י"ט) (פד) וירא, כמו וידא על כנפי
רוח (תלים י"ח י"א), או וירא בחיר"ק, (פה) והנה אם בא על
דרך וישב ממנו (במדבר כ"א א') יעלים האל"ף, והנה יבא
וירא, והנה יתערב עם פועל ירה, (פו) אמרו וארא,
(פז) והנה זאת המלה (פח) לא תמצא כי אם
בעתיד יו"ד עם וא"ו, (פט) אמרו (צ) אל ירא (צא) בפלגות (איוב
כ' י"ז), והנה תתערב זאת המלה (צב) בפועל הקל והכבד.
(צג) כי האחד (צד) עומר (צה) והשני (צו) יוצא, (צז) והנה וירא
בלק

באור

ארשו: א פ ה. (עד) ע"ש בפירושו. (עה) כי נ יכס לפי דעה זאת, מבנין
הקל, ומלת תוכו מבנין הפעיל. (עו) ויף, כנ"ל. (עז) יפ ה, והוא
מבנין הקל. (עח) כי הראוי בתשלומו: ותיפיי כמלת ותגדלי,
ובעבור התחברות יו"ד תחת ה"א השרש ויו"ד לנקבה
נוכחת, חסרו האחד, והניחו יו"ד פ"א הפעל בחיר"ק גדול, להקל על הלשון,
כאמרו: ותיפי. (עט) תי"ו אית"ן כתובה בחיר"ק גדול ואחרי' יו"ד גם נסתר.
(פ) שהוא: יפ ה. (פא) בין בן אשר ובין בן נפתלי, וראה במכלול
קל"ח ע"א ובדברי ר"ש ן' מלך ז"ל בפירושו גם. (פב) לא נמצא כזה בכל
המקרא, רק: ויז ממנו (ויקרא ח' י"א) בפת"ח היו"ד מההפעיל, אך החכם
ז"ל כיון על פסוק: ויז מדמה (מ"ב ט' ל"ג), שהוא בחיר"ק היו"ד,
והוא מהקל. (פג) הנם בפירושו לספר בראשית (כ"ט ב'). (פד)
במשקל ה"א למ"ד הפעל. (פה) כמו: ויקן. (פו) ר"ל: אם נאמר
וירא תתערב המלה עם מלת ויר מן ירה כיס, ע"כ נקדו היו"ד בפת"ח:
וירא, שלא לטעות כן. (פז) כמשפט, כמו: וירא.
(פח) וירא שהוא ע"ד זר כאמור. (פט) בוי"ו אית"ן עם ויו
ההיפוך כמו: וירא. (צ) שלא ו"ו ההיפוך. (צא) כמשפט, כמו:
תפן ודומיו. (צב) וירא. (צג) הפנד הנוסף (הפעיל), כי נקל
והפעיל נאמר בשוה: וירא. (צד) הקל. (צה) כוונתו פה במלת

אל ונב (שופטים ט"ו ד') שהוא בפת"ח קטן, כי בשלם הוא בפת"ח
קטן [*] כאשר אפרש עוד, (נח) גם ישקיטו (נט) תנועת פ"א
הפועל ויבא שוא נח אחר שוא נע, (ס) כמו ואשת וגם הגמלים
השקתה (בראשית כ"ד מ"ו), וישת מן היין וישכר (שם ט' כ"א)
בקמ"ץ קטן, ויפת בסתר לבי (איוב ל"א כ"ז) בחיר"ק, ונשת
ותשת, יין ושכר אל תשת (ויקרא י"ד ח') ג"כ תחת
התי"ו קמ"ץ קטן, (סא) ובאה מלה אחת על זה הדרך
בבעלי היו"ד רק היא עם חול"ם כי המלה מהבנין הכבד הנוסף, אל
תוסף (סב) על דבריו (משלי ל"ו), ואם היה פ"א הפועל אל"ף יבא
משונה, כמו לא תאבה לו (דברים י"ג ט'), אם תאבו (ישעיה
א' י"ט), בעבור היות בראש המלה וסומה אותיות הנוח,
(סג) ואת אלית (שופטים י"ז ב') כמו עשית, והעתיד יאלה או
יאלה כמו לא יאבה ה' (דברים כ"ט י"ט), והעו
האומרים כי ואנו הריגים (ישעיה י"ט ח') כמו ועשו,
(סד) ואיננו כי אם מהשניים, (סה) ובאה המלה
(סו) מלרע (סז) כמו ושמו (סח) את שמי (במדבר ו' כ"ז), וספרו
הצפרדעים (שמות ח' ז'), (סט) כי המלה (ע) מגזרת
לא אכלתי באני (דברים כ"ו י"ד), (עא) ותפהו (ש"א כ"ח כ"ד), והנה
הוא"ו (עב) שהוא אחרי התי"ו תחת אל"ף השורש, (עג)
וככה מקרה בעלי היו"ד בתחלה והה"א באחרונה שורש, ירה בים
(שמות ט"ו ד'), והעתיד אירה יירה נירה תירה, ע"כ אמת
רבים כי ונירם אבד חשבון (במדבר
כ"א

באור

(דברים ט' ט"ו): ואפן וארד, היו"ן קמוצין. (נז) בנין הקל,
[*] כ"ל, שהעתיד מההפעיל משלמים ומנל"ה בתשלומם בפת"ח
אותיות איכ"ת, כמו: אפקיד אפנה, ודומיהם, (ומה שנאמר פה:
בפת"ח קטן, הוא טעות הדפוס, וכ"ל: בפת"ח גדול).
ד"א. (נח) להלן בשער בנין הפעיל במאמר: וזה הוא ההפרש וגו', ועיין עוד
במאזנים דף ט' ע"ב ומ"ש שם החכם המבאר בסימן (ס) [*].
(נט) יניחו בשו"א נח. (ס) שו"א נח, כן נראה להגיה, כי במלת
ואשת ודומי' שני השואי"ם בסוף המלה הם נחים כנודע, וכ"כ למעלה דף ב'
ע"א ובמאזנים דף כ' ע"ב ודף י"א ע"ב. (סא) אף שהמלה בלי וי"ו
ההיפוך. (סב) הבט בביאור למאזנים סימן ס"ד. (סג) כי שרשו: אלה,
מורכב מפ"א ומל"ה. (סד) ויהיה שרשו: אנה מל"ה. (סה) מגזרת
נע"ו, ושרשו: און, שתי אותיות ונוח נעלם ביניהן. (סו) מלת ואכו.
(סז) אף שמשפטו מלעיל כדין נע"ו, וראה למעלה דף ח' ע"ב, ומה שבארתי
שם בסימן כ"ז. (סח) שהוא מלרע אף שהוא מנע"ו, וזה על דרך זר. (סט)
ראה שם בתקון סופרים למהרש"ד ז"ל. (ע) מלת ואכו. (עא) ראה שם
בפירושו. (עב) הוי"ו נח במתג המשכת נכח המבטא מהחול"ם. (עג) כי
שרשו

נֶאֱקְרָאֶה לך (ג׳ הלכה א׳ ו) בדרך השעלים הרביעיים, (מט) או היא נרה. ובעלי הה״א באחרונה עָשָׂה בָּנָה קָנָה כהכתב הה״א והוא נעלם, ואם יסמכו יסור הה״א, ... עֲשׂוֹת (דברים ל״ב ו׳) , הוא עָשָׂנוּ (תלים ק׳ ג׳) , וכן בלשון רבים או רבות כי הם שוים עָשׂוּ סוֹוּאוֹת העזים (שמות ל״ה כ״ה) , בלשון נקב׳ יחידה בהתחלף הה״א עם תי״ו, עָשְׂתָה בָּנְתָה, וכמסרון הה״א וְעָשָׂת את התבואה (ויקרא כ״ה פ״א) ,

פעו פעמים שישימו יו״ד תחת הה״א, חָסְיָה נפשי (תלים נ״ז ב׳), וכן עשו בלשון רבים צור חָסָיוּ בו (דברים ל״ב ל״ז), רק המלה לעולם היא מלעיל, שלא תבוא על דרך שהיו״ד הוא שורש, (נ) אע״פ שאמר ר״מ הכהן ז״ל כי שרש א״ד באחרונה איננו נכון בעיני, וראיתו עָשִׂיתִי בָּנִיתִי איננה גמורה כי אותיות אהו״י יתחלפו ואילו היה כן (נא) למה אמרו עָשְׂתָה, (נב) ובמחברת (נג) אל חמשתה אשר עָשָׂתָה (אסתר ה׳ י״ג), ואם הוא עם מרחא. (נד) ונעתידים אֶבְנֶה תִּבְנֶה יִבְנֶה נִבְנֶה, ויסתה הוא״ו וישוב עבר וָאֶבְנֶה (נה)

וכן חבריו, והנה בעשר שהיא הה״א נעלם והוא שרש, לא יתכן שיוסיפו ה״א נעלם עליו כה״א אֶשְׁמְעָה, רק יחסרוהו, אֶפֶן יִפֶן נֶפֶן תֶּפֶן, ועם פתרות הוא״ו בלשון עבר וָאֵפֶן וָאֵרֶד, (נו) וַיִּפֶן פרעה (שמות ז׳ כ״ג) ,

תֵּפֶן וְתֵפֶן, תחת אותיות האיתן קמ״ץ קטן להפריש בין זה הבנין (נז) והבנין הכבד הנוסף, כמו וַיְפַן ונב׳

אל

באור

תכונה, כמו: א׳ ג׳ אלו ודומיה (מט) על דרך ותתחרה (ירמיה י״ב ה׳) : עיין למעלה דף ז׳ ע״ב : (נ) ר״ל היו״ד במקום ... חסיה חסיו, חיננה שורש בעצמה, רק באה תחת ה״א למ״ד הפעל, כי השורש : חסה. (נא) שמלת עשית ודומי׳ שרשן יו״ד באחרונה. (נב) כי לא מצאנו שתתחלף יו״ד בתי״ו, רק ה״א בתי״ו כנודע, ולכן התחלפה ה״א ע״ה בתי״ו, כמנהג. (נג) בהפסק מאמר. (נד) ר״ל, שמלת עָשָׂתָה בקמ״ץ עי״ן הפעל מפני ההפסק: אף שהיא מוטעמת בטרחא (בטפחא), שאיננו מפסיק גדול. ועיין למעלה דף ט׳ ע״א. (נה) דברי החכם ז״ל בזה תמוהים מאוד בעיני, כי נראה שהוא גורם ויו״י ההיפוך עם אל״ף אית״ן בפת״ח הוי״ו, כמו: וָאֶבְנֶה, וכן גורם בסמוך וָאֵפֶן וָאֵרֶד, וכ״פ להלן בריש ד״ה ועתה אדבר: ובעתידים עם הוא״ו הפתוח וָאָקוּם וָאָשׁוּב, ובכל הספרים המדוייקים הוי״ו קמוץ בכל אלה, כדין וי״ו ההיפוך קודם אל״ף אית״ן, שנפתכה הפת״ח לקמ״ץ בתשלום דגש, וכ״כ הוא בעצמו למעלה דף ג׳ ע״א (וכמו שביארתי שם בסימן ל״נ,) ולהלן בשער בנין פעל הדגוש, וצ״ע. ואולי כוונת החכם במלות ויו פת״ח ודומיהן על הקמ״ץ, כדרך רש״י ז״ל לקרוא בכמה מקומות את הקמ״ץ בשם פת״ח, כמו שהראה בפירושו בפ׳ משפטים (כ״ג ל״ט), וזה כונת המקרא שם להחכם רוו״ה צ׳ו. (נו) בספרינו

(דברים

כמו יתן, עצו (לז) עצה (ישעיה ס׳ י״א), והטעם אחר, (לח) ג״כ
יודו כל אנשי הדקדוק. ובעלי הנו״ן כראשונה בפועל
שעבר כמו השלמים נדר נפל נסע, רק מלת ואיבי תתה (לט)
לי עורף (ש״ב כ״ב מ״א), ויאמר רבי חסדאי
הלוי ז״ל (מ) כי ויקח שרשו נקח, כי לא מצאנו למ״ד מבולע, ועל
דעת המדקדקים שהוא לקח, רק הוא (מא) זרה כי אין
אחרת זולתה רק מגזרת לקיחה, והעתיד מבעלי הנו״ן על שני
דרכים, האחד שיבליע הנו״ן בעי״ן הפועל והם הרב אפול, והמוכרת
(מב) עם תוספת ה״א, ובידו ארם ל׳ אפלה (ש״ב כ״ד י״ד), יפול,
יפלו ממועצותיהם (תלים ה׳ י״א), נגול תגל (שמות
י״ט י״ג), לא תקם ולא תטר (ויקרא י״ט י״ח), והדרך
האחרת והוא האמת (מג) בהראות הנו״ן, עמכם
תנגשו (ישעיה נ״ח ג׳), כהנדף עשן תנדף (תלים ס״ח ג׳), והנה
בעלי הנו״ן אם יכנס ואו פתוח על העתידים
הנו כשלמים, ואפל, ויפלו שבעתם (ש״ב כ״א ט׳), ולא כן בבעלי
היו״ד כי העתיד הוא מלרע, ארד ירד נרד תרד,
ואות העתיד גם עי״ן הפועל קמוצים בקמץ
קטן, וכהכנס הוא״ו על האל״ף יעמוד כאשר היה, (מד) וארד מן
ההר (דברים י״ד ה׳), רק עם היו״ד וחבריו הנשארים (מה)
תהיה המלה מלעיל, והנה צריך להיות תחת עי״ן הפועל פת״ח ו
בעבור שהוא על נח נראה בלא המתנה, (מו) וירד משה (שמות י״ט
י״ד), ונשב במצרים (במדבר כ׳ ט״ו), ותשב באיתן קשתו
(בראשית מ״ט כ״ד), ובעבור זה ישוב פת״ח גדול
באתנח או בסוף פסוק, (מז) ויט שמים וירד (ש״ב כ״ב י״ד). ובעלי
האל״ף באחרונה בפעלים שעברו, מצא קרא כמו השלמים,
והעתידים אמצא אקרא, על דרך אשמע
אשמעה, רק האל״ף נעלם בעבור סוף המלה,
כאשר לא יהיה בסוף יראה, (מח) אמצאנו, או יקראונני
(משלי א׳ כ״ח), ובא מלת
ואקראה

באור

הנראים, כ״כ בפירושו שם. (לח) אחד, כנ״ל, ור״ל: הכוונה אחת.
(לט) שכתסרה נו״ן השרש בעבר. (מ) ובמאזנים דף ל״ב ע״א כתב זאת בשם:
רבי יונה בן חסדאי כ״ע. (מא) מלת ויקח. (מב) בסוף פסוק. (מג)
הדרך הישר, בלי חסרון אות. (מד) מלרע. (מה) נו״ן ותי״ו א״י כ״ת.
(מו) בלא נגינה, (עיין מה שכתבתי למעלה דף ד׳ ע״א סימן א׳), ולכן עי״ן
הפעל בסגו״ל תמורת הציר״י, כי לא יתכן לבוא נח נראה אחר תנועה גדולה בלי
נגינה. (מז) כי הסגו״ל נהפך לפת״ח, ועיין לעיל דף ב׳ ע״ב. (מח) יראה,
כנ״ל, ור״ל: אם לא יהיה האל״ף בסוף המלה, או יר״א ה׳ ודגש במבטא ע״ד
תנועה

(תס"כ"ט י"ד) ,וכן משפט חבירו, רק לא מצאנו במקרא עם ת"ד העתיד הלא נוסף באחרונה, רק ימהר יָחִישָׁה (ישעי' ה' י"ט) ומלת יִשְׁתַּחֲוֶה, וכן עם הי"ו תְּעוּפָה כבקר תהיה (איוב י"א י"ז), תְּתַחֲרֶה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'), וכבר הזכרתי (כז) שהמדקדקים אומרים שהוא משקל הרביעיים. ובעלי הי"ד הראשונה כמו השלמים, (כח) יֵדַע, ולא יִרָא אלהים (דברים כ"ה י"ח), יֵצֵא ,יֵצְאָה כי (רות א' י"ג), וַיֵּצְאוּ וראו (ישעיה ס"ו כ"ד), והעתידים על שני דרכים, האחד אֵרֵד או אֵרַע בעבור את הגרון, יֵרֵד יֵרְדוּ תֵּרֵד בקמצות הרי"ש, או תֵּרֶד בפתחות הרי"ש, נֵרֵד תֵּרֵד, והתוספת ה"א אֵרְדָה נא ואראה (בראשית י"ח כ"א), נֵרְדָה נשכורה לך אוכל (ש"א ג' ד'), והנה הנח הנעלם שהוא אחרי העתיד (כט) הוא תחת יו"ד השרש, ויש שישימו דגש תחתיו ויבלעו היו"ד בעי"ן, כמו כי אֶצֹּק (ל) מים (ישעיה מ"ד ג'), בטרם אֶצָּרְךָ בבטן (ירמיה א' ה'), ע"כ טעה המפרש שהוציא מגזרת אוֹצָר, ואמר שהוא חסר אל"ף כחסרון אל"ף ממלת וְאָרוֹתִי את ברכותיהם (מלאכי ב' ב'), (לא) והנה טעה כהתעות שכור בקיאו, כי לא יתכן להיות שנים סמוכים (לב) בראש ובסוף כי האחד יספיק, כי לא נמצא אֶפְעֲלְתִּי, רק וְאָרוֹתִי הוא כמו וְבַקֹּתִי (ירמיה י"ט ז'), וְגַנּוֹתִי על העיר הזאת (ישעיה ל"ז ל"ה), והוא"ו השיבו לעתיד כמשפט כל הפעלים, ויאמר ר"מ הכהן ז"ל כי יש פעלים בבעלי האל"ף שהם דומים לבעלי היו"ד, כמו והאדמה לא תֵשָׁם (בראשית מ"ז י"ט), כי הנח הנעלם שהוא אחרי התי"ו הוא תחת אל"ף השורש, (לג) נכמות אל תֵּחַד כבודי (בראשית מ"ט ו'), (לד) ויפה דקדק, והדרך השני בבעלי היו"ד, כהכתבו ואם איננו נראה, (לה) אִירָא אִירָא נִירָא תִּירָא, כי לא יִירַשׁ (בראשית כ"א י'), ויש בבעלי האל"ף כמוהו והבמות הַיְשִׁמֵּנָה (יחזקאל ו' ו'), שהוא מגזרת תֶּאְשַׁם שמרון (הושע י"ד א'), ולא מצאנו פועל עבר חסר יו"ד, כי אם והים יָרַד מאד (שופטי' י"ט י"א), (לו) ויתכן היותו מחשניים, כי יש פעלים שהם שני שרשים, כמו

באור

בא נכו"ן בעבור ההפסק, וכ"כ במכלול דף נ"ד ע"ב. (כז) לעיל דף ז' ע"ב. (כח) נעבר ובכינוי. (כט) קסרי אית"ן, אותיות העתיד. (ל) אֶצֹּק, ככ"ל. (לא) בברכותיכם, ככ"ל. (לב) בכינוי הגוף. (לג) כי שרשו: אשם, כמו: תאשם שמרון. (לד) שרשו: אחד. (לה) שיבא כרגע במבעט. (לו) שמשפטו: יָרַד. (לז) והנה עונו מהמנהגים הנכרים

האלף (יג) שהוא נעלם עם החולם, ויאחז בפילגשו (שופטים י"ט כ"ה),
ולא יקרה זה הנקודה כ"א עם האלף (יד) לכת כעבור ההתחלות שני
אלפין, (טו) כי עם הכינוי (טז) הוא בשלשה פעמים, כמו יאחז
אחזה, יאמר נאמר· וזה כי כל שהוא עבר סימנו עליו וא"ו,
יש פעמים שהוא וא"ו הדבק (יז) ויאמר (יח)
כאשר היה, כמו מי פעל ועשה (ישעיה מ"א ד'), והרבים (יט) שימנם
הוא"ו לעתיד, (כ) כמו ועשה בצלאל ואהליאב (שמות ל"ו
א'), וכן הנקבה ועשתה, או לשון רבים ועשו אותך (שם
כ"ה י"ד), וקרעו בגדים (שם י"ד י"ט), י"ע אמר ר' יהודה
המדקדק, כי וי"ו מהפכים פועל עבר להיות עתיד (כ)
ושמרת חק ה' (שמות י"ג י'), והוא"ו הפכו להיות עתיד כמשפט,
וקרעו בקמ"ץ קטן תחת הדל"ת ג"כ לעתיד, רק הוי"ו הנוסף
העתיד כמו ושמרת, כי הנה העלם שהוא אחרי הוי"ו העתיד
(כא) הוא תחת יוד השורש, ויפה אמרו· והנה כל עתיד
סימנו עליו וא"ו פתוח הוא עבר, (כב) כמו וישמע יתרו (שמות י"ח
א'), ויזכור להם בריתו (תהלים ק"ו מ"ה), ותשלח
ותקרא (בראשית כ"ז מ"ב), ויעבר את מעבר
יבק ויקחם ויעברם (שם ל"ב כ"ג כ"ד), ותפנו
ותעלו ההרה, (כג) ועם בעלי האל"ף
בתחלה ויאמר עד מתי (ישעיה ו' י"א), ויאחז בפילגשו,
ועם יו"ד ויאמר ה' (בראשית ב' י"ח), ובמשקל ויותר מן
הנותר אשר יערת (ש"ב כ' ה'), ויוסף עוד דוד את
כל בחור בישראל (שם ו' א'), כי הוא מגזרת אסף, רק אם
תסור האל"ף (כד) לא יתנועע עי"ן הפועל כי אם בפת"ח גדול,
כן מצאנוהו בכל המקרא, יאמר נא ישראל (תהלים קי"ח ב'), רק
אמריה תאמר (משלי ל' כ'), (כה) הוא סוף פסוק· (כו)
ודע בעתיד בכל הבנינים פעמים שיוסיפו ה"א באחרונה,
אשמעה מה ידבר (תהלים פ"ה ט'), אשמרה דרכי (שם ל"ט ב'),
ואם היה באתנח או סוף פסוק אמרו אשמעה
בקמצות עי"ן הפועל והמלה מלעיל, כמו עוז אליך אשמרה
(שם

באור

(יג) אל"ף השרש· (יד) אל"ף סימן ואל"ף השרש· (טו) עם אותיות יכ"ת· (טז) וי"ו החבור· (יז) עבר· (יח) ר"ל ג הרוב· (יט) והוא וי"ו ההיפוך· (כ) כשי"ן, כנ"ל· (כא) במלת וידעו· (כב) והוי"ו הוא וי"ו ההיפוך מעתיד לעבר· (כג) לא נמצא כן בכל המקרא, רק: ויפנו ויעלו ההרה (דברים א' כ"ד), וחולי כיון החכם ז"ל על פסוק: ותזידו ותעלו ההרה (שם א' מ"ג)· (כד) ר"ל: אם ינוח בלא וי"ו ההיפוך· (כה) תאמר, כנ"ל· (כו)

והעתיד מזה הבנין בשלמים ע"ם יפעול, ישמור יזכור, ויאמר ר"מ הכהן ז"ל כי היה ראוי להיותו יאמור ע"מ יפעול, רק כאשר העלימו א"ף אמר לא יכלו להעלימו בחירק, שלא יתערבו בעלי האל"ף בתחלה בבעלי היו"ד, שהם אירא נירא, והנה הוצרכו להחליפו בוא"ו נעלם, (ד) ומשפטו להעלם עם חול"ם, (ה) והנה היה יאמור, (ו) והכבד על הלשון, ע"כ פתחו עי"ן הפועל. ואם היה עי"ן הפועל או למ"ד הפועל אחד מאותיות הגרון, יבא ע"ם יפעל, ירא יגע ישאג ישלח ישמע, וכן בכל הסמיכות ישתנו כל אחד לפי דרכו בלא סמיכה, אע"פ שמצאנו וינחם עליו (ישעיה ה' ל'), (ז) אין לסמוך על זרים, ג"כ מצאנו וישכב וירכב, גם הם כמו זרות. (ח) ואם היה פ"א הפועל אחד מאותיות הגרון שהם הח"ע, יבא האל"ף בפת"ח קטן כמנהגו עם השלמים, כמו טרם אענה אני שוגג (תלים קי"ט ס"ז), ופעמים יפתח בפת"ח גדול, אענה אף אני חלקי (איוב ל"ב י"ז), ואחרלה (ט) מהמני יהלך (שם ט"ז ו"ו), ואותיות יע"ת גם יבואו רובם בפת"ח גדול, יענה נענה תענה נערוך, גם יאמר אשרי הגבר יחסה בו (תלים ל"ד ט') בפת"ח קטן, ותחת כנפיו תחסה (שם צ"א ד'). ואם היה פ"א הפועל אל"ף יבא העתיד על ב' דרכי', האחד כמו השלם, אאלף יאלף נאלף, תאלף ארחותיו (משלי כ"ב כ"ה), כי אחר שמצאנו אחד מהעתידים לבא על מנהג הלשון לא על דרך נכרי נלמוד ממנו על כל חבריו, והדרך השני, כמו אמר אל אלוה (איוב י"ח ב'), ואוכל פתי לבדי (שם ל"א י"ז), (י) ואוהב (יא) את יעקב (מלאכי א' ב'), ונמצא על דרך הראשון רק הוא חסר אל"ף, אני אוהבי אהב (משלי ח' י"ז), (יב) ועם קמ"ץ קטן בעי"ן הפועל ותחת האל"ף.

באור

פעל תעמוד עי"ן הפעל בקמ"ץ קטן (בניר"ו), כאשר מבאר והולך. (ג) שבחני, כנ"ל, בקמ"ץ משמר שהוא בסוף פסוק, וכ"כ הרד"ק ז"ל בפירוש במכלולו דף ל"ע א. (ד) ר"ל: להכית האל"ף בחול"ם, כאלו היה וי"ו נעלם. (ה) שאם היה ס להקקד מחול"ם, שאחריו וי"ו נעלם. (ו) עי"ן הפעל בחול"ם ע"מ יפעול. (ז) שע"פ בחול"ם אף שהיא נרצית. (ח) כי הכתב ע"פ בחולם. ואמרו המדקדקים, כי רק הפעלים העומדי' יבאו בפת"ח עי"ן הפעל, כמו: ירכב יגדל ודומיהם. (ט) ואחרלה, כנ"ל. (י) ואכל פתי לבדי (שם ל"א י"ז), כנ"ל. (יא) ואהב, כנ"ל. (יב) והראוי: אהב בפת"ח, על דרך תאלף, ונו קמץ מבמור שהוא באתנח. (יג) אל"ף

אנשי המעטים בעבור היותם כבדים על הלשון, והנה כל השניים
הנמצאים בלשון המקרא ואשר אתם נמצאי׳ יגיעו תס״ב, רק השלישיים
הם יותר מתשעת אלפים, (ד) גם בשניים הכפולים בסוף הם כבדים
בעבור האות הנוסף אֲשׁוֹבֵב יְשׁוֹבֵב, ג״כ לשון פועל גם בתוספת
מ״ם וכן הפעול, (ה) כאשר אפרש במקומו. והנה
בנין נִפְעַל גם הוא נוסף בעבור הנו״ן שהוא לעולם בפעלים העוברים,
והדגש הקמץ בעתידים כפ״א הפועל לחסרון נו״ן אֶשָּׁמֵר
יִשָּׁמֵר. והנה בנין התפעל גם הוא נוסף תי״ו בכל עבר
ועתיד, ופועל (ו) גם יהיה בו מ״ם נוסף כמ״ם הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים (ישעיה ס״ו י״ז), ודגשות הטי״ת להתבלע
תי״ו התפעל בו. (ז) והנה אין בנין קל רק פָּעַל לבדו.

שער בנין פָּעַל.

משפט אנשי הדקדוק לקרא הפעלים שאין בהם אות מאותיות
הגרון או פתוחים והם אהו״י שלמים. והנה אזכר בתחלת
בשלמים, כמו שָׁמַר שָׁמְרוּ שָׁמְרָה, לעולם פ״א הפעל קמוץ
בקמ״ץ גדול אם לא יהיו הפעלים סמוכים,
(א) רק עי״ן הפועל ישתנה חכו להיותו בפת״ח גדול, רק במקום
אתנח וסוף פסוק יקמץ, ויש שיהיה בקמ״ץ קטן כמו כי זָקֵן יצחק
(בראשית כ״ז א׳), כאשר אָהֵב (שם כ״ז ט׳), והנה זה משקל פָּעֵל,
ויש שיהיה בחול״ם והוא מעט מעט, ולא יָכֹל נסף (שם
מ״ה א׳), יָגֹרְתִּי יָקֹשְׁתִּי. והנה העתיד בכל אלה הדרכים
ישתנה, כי מן שָׁלַח יִשְׁלַח, וַיֶּאֱהַב יצחק (שם
כ״ה כ״ח), ולא יוּכַל (שמות י״ד ה׳), ויאמר
ר׳ יהודה המדקדק כי היה ראוי להיותו על משקל יֹאמַר, [*] רק
החליפו החול״ם בשור״ק שלא תתערב המלה עם יֹאכַל מגזרת
אכילה, ויפה אמר, רק בסמיכות בפעלים שעברו יעמדו בעלי
קמוצי חטפי״ן, (ב) אֲהֵבַנִי, וה׳ שְׁכֵחָנִי (ישעיה מ״ט י״ד), (ג)
והעתיד

באור

והפעיל, כי אם בלא מ״ם, כמו: פוקד, פקוד. (ד) ר״ל במלונים רק
מ׳ ע״ב, ומ״ש שם הפכם האמ נחר נפי׳ ש״ל. (ה) כמו: מְשׁוֹבֵב מְשׁוֹבָב.
(ו) בינוני פועל. (ז) והדלוי: ומתעברים.
(א) בבינויים, כי אז פ״א הפעל בשו״א, כמו: שֹׁמְרוֹ ודומיו. [*]
כי פרשו: יכל, ונקלפה יו״ד השרש בוא״ו, וא״כ ראוי: יוּכַל בחול״ם,
כמנהג בכל מקום שהתחלף יו״ד השרש בוא״ו, כמו: אוֹלִיד ובדומה,
חוץ מהבינונים הפעולים, כמו: יִלֵּד, יוּלַד ודומיהם. ד״ש.
(ב) מוסב למעלה על העבר, והטעם שבמשקל פָּעַל ישתנה פתח
עי״ן הפעל לקמ״ץ בבינויים, כמו פְּקַדְתַּנִי מן פָּקַד ודומיו, אבל במשקל
פעל

ספר צחות

אותיות חכפל, (כא) כמו רוֹמְמוּ ה׳ אלהינו (תה׳ צ״ט ה׳) ויתכן להיות שפעלי הכפל, כמו סַבּוּ מגזרת רַמּוּ מעט (איוב כ״ד כ״ד), גם יתכן להיותו מהשניים, במשקל כּוֹנְנוּ קוֹמְמוּ שׁוֹבְבוּ, מגזרת אֲרוֹמֵם בגוים אָרוּם בארץ (תלים מ״ו י״א): ודע כי והדרך שהוא כמו כּוֹנְנוּ קוֹמְמוּ, לעולם יהיה פועל יתצא בכל המקרא, כמו וַאֲמֹתְתֵהוּ (ש״ב א׳ י״ד), אין זר אתנו לפי דעתי.

שער הבנינים.

הקל והכבדים והנוספים. המדקדקים אמרו כי פָּעַל משקל קל, כמו שָׁמַר גָּמַר שָׁגַג אָחַז יָצָא קָם עָשָׂה בָּרָא נָפַל נָזַן, בעבור שיסול הנוח הנעלם שהוא אחר שי״ן שמר בעתידים, כ אֶשְׁמוֹר יִשְׁמוֹר נִשְׁמוֹר תִּשְׁמוֹר, או אֶשְׁלַח מבעלי הגרון, ג׳ כבסמוכי׳ שָׁמַרְתִּיךָ שְׁמַרְתַּנִי שְׁמָרַתּוּ שְׁמָרְתִּיו, והצווי שְׁמוֹר שִׁמְרוּ שִׁמְרִי שָׁמוֹרָה. והנה בבנין הפעיל הה״א נוסף, (א) כמו הִשְׁלִיךְ הִשְׁלִיכוּ הִשְׁלַכְתַּנִי הִשְׁלַכְתִּיךָ, ואמרו כי היה ראוי להיות אַשְׁלִיךְ יַשְׁלִיךְ אֲהַשְׁלִיךְ, שלם, (ב) כמו על בן עמים יְהוֹדוּךָ (תלים מ״ה י״ח), ומשירי אֲהוֹדֶנּוּ (שם כ״ח ו׳), יְהוֹשִׁיעַ, והצווי הַשְׁלֵךְ הַשְׁלִיכוּ הַשְׁלִיכִי הַשְׁלֵכְנָה, הַשְׁלִיכֵהוּ ארצה (שמות ד׳ ג׳), והפועל בתוספ׳ מ״ם כמו מַשְׁלִיךְ, והפעל מֻשְׁלָךְ, לא כן הבנין הקל כי הוא פוע׳ ופעול, (ג) והנה נקרא זה הבנין הכבד הנוסף. והבנין הכבד הדגוש הוא כמו שִׁבֵּר דִּבֵּר, והנה הדגש לעולם לא יסור גם בעתידים אֲדַבֵּר יְדַבֵּר, ומשוי דַּבֵּר דַּבְּרִי, ובפועל גם הוא בתוספת מ״ם מְדַבֵּר, הם הַמְדַבְּרִים (שמות ו׳ כ״ז), והפעול כן, נכבדות מְדֻבָּר בך (תלים פ״ז ג׳). ואלה השלשה הבנינים הם עיקרים לכל הלשון ולכל הפועלים שהם שלישיים והם הרבים, כי השניים מעטים הם, גם הרביעיים מעטי

באור

אפי עי״ן וי״ו כפולי למ״ד הפעל בבנין מכבד, כמו: קוֹמְמוּ, דומים הם לגזרת הכפולים השלימיים בבנין זה, כמו: סוֹבְבוּ.

(א) נוסף לסימן הבנין. (ב) בה״א הבנין. (ג) ר״ל: בבנין הקל, אשר גם בו בינוני פועל ופעול, לא יבואו בתוספת מ״ם, כמו בבנין פעל והפעיל

ע״פ פֹּעַל והוא בנין כבד נוסף, (מ) ולא אמר כלום, כי אם יקנו
מלת קָם משלש אותיות הנה קוֹמֵם הוא ע״פ פִּעְלֵל
(מא) כי הוא״ו הנח תחת עי״ן הפועל לפי דעת
כל המדקדקים שהיו לפני והם בן סרוק (מב) וראשם ר׳ יהודה נ״ע, גם
לפי דעתי שהם שניים לא נשקלם בפועל שהוא מהפעלים השלישיים,
ואני אינני מודה כלל שיש בנין כבד הוא פּוֹעֵל, והעתיד אֲפוֹעֵל
יְפוֹעֵל תְּפוֹעֵל נְפוֹעֵל, כי הראיה שהביאו המדקדקים
איננה גמורה, והוא שמצאו לִמְשׁוֹפְטִי אתחנן
(איוב ט׳ ט״ו), ואת הנערים יוֹדַעְתִּי (ש״א כ״א ב׳), ואיך
יתכן להיות בנין בלשון ולא ימצאוהו בשלמים כמוהו, כי כבר
יודעתי שהיא מלה זרה, ג״כ יתכן חיותה מורכבת מפועל עבר ועתיד,
(מג) כאשר אראה לך כמוהו בשער המורכבים בסוף הספר, נעשה
בנין שלם, ומלת למשופטי ג״כ איננה ראיה, כי על פי עד אחד
לא יקום דבר, ואף כי נוכל לומר שהוא שם התואר, ושמות התואר
ישתנה משקלם, ויש מהם במ״ם נוסף, כמו והיה (מד) הַמֶּלְצַר
(דניאל א׳ ט״ז) שרשו לָצַר. והנה בשניים כמו בפעלים השלמי׳,
יש שהם עומדים כמו קָם, ויש מהם יוצאים כמו שָׁב, והנה
מלת שָׁב מצאנוה עומדת גם יוצאת, נאמר ר״י המדקדק
ז״ל כי כל שָׁב שהוא עומד הוא מגזרת תְּשׁוּבָה, כמו והעם לא
שָׁב (ישעיה ט׳ י״ב), רק אם היה יוצא היא מגזרת בְּשׁוּבָה
ונחת (שם ל׳ ט״ו), שטעמו השקט ומנוחה, כמו שׁוּבָה
ה׳ רבבות אלפי ישראל (במדבר י׳ ל״ו), הנני שָׁב שבות
אהלי יעקב, (מה) וה׳ שָׁב את שבות איוב (איוב מ״ב י״ד), (מו)
שׁוּבֵנוּ אלהי ישענו (תלים פ״ה ה׳), והנה הטעם השקיטנו, ויש
עליו רבי מרינוס המדקדק, כי לו השקיט השבות (מז) במקומם
(מח) ולא ישיבם, (מט) הוא גגאי, (נ) והנה אמר כי זאת המלה פעם
היא עומדת ופעם יוצאת. גם הכפול שהוא בשניים יתערב עם בעלי
אותיות גם

באור

(לט) יְצִרֹחַ, כנ״ל. (מ) בנין פוֹעַל לדעת מפרשיו בקהלת ג״כ בנין
כבד נוסף, בעבור שנוסף בו תמיד וי״ו אחר פ״א הפעל, ולעולם
לא יסור מן המבטא. ורא׳ במאזנים דף כ״ג ע״א. (מא) פִּעְלֵל, כנ״ל.
ועיין מ״ש החכם המ״ח לאזנים בסימן של״ח עש. (מב) זהו דנ׳
מנחם בן סרוק הספרדי, ומנה אותו החכם ז״ל בפתיחה לספרו מאזנים בתוך זקני
לשון הקודש. (מג) כי היו״ד שהיא אות אית״ן לעתיד היא תמורת ה״א
הידיעה שהוא עבר. ועיין במאזנים דף כ״ג ע״א. (מד) ויהי, כנ״ל.
(מה) יעקוב, כנ״ל, מלא וי״ו, וכן נמסר במסורה. (מו) ראה נפירוש שם.
(מז) שבות אהלי יעקב. (מח) בגלות. (מט) ולא ישיב אותם מהגלות.
(נ) והיפך המכוון האמיתי, שהוא על שיבת ישראל מהגלות. (נא) כי

עָשָׂה (שם ל"ב ט"ז), הוא עָשָׂנוּ (תלים ק' ג'), גם באותיות הכפל, כי אם תַּם הכסף (בראשית מ"ז י"ח), כּוֹנְנוּ לנו (דברים ג' ו'), דַּלּוֹתִי, רב לכם סֹב (שם ב' ג'), והנה בפועל (לג) שהוא לשון יחיד זכר תמצאם כולם שלמים, שׁוֹמֵר שׁוֹמֵעַ, ובבעלי האל"ף אוֹחֵז אוֹהֵב, ובבעלי היו"ד יוֹרֵד יוֹשֵׁב, ובבעלי הנו"ן נוֹפֵל נוֹדֵד נוֹתֵן, ובבעלי האל"ף בסוף מוֹצֵא קוֹרֵא בּוֹרֵא, ובבעלי הה"א בסוף עוֹשֶׂה בּוֹנֶה קוֹנֶה, ובבעלי הכפל בּוֹזֵז גּוֹזֵז סוֹבֵב, והנה הפועל מגזרת שָׁב, שהוא כדמות שם התואר, גם הוא שָׁב, הנני שָׁב שבות אהלי יעקב (ירמיה ל' י"ח), (לד) והנה לאות כי ככה שרשו, גם אשר אמר ר"מ הכהן ז"ל שתהיה המלה נעדרת (לה) לא דבר נכונה, כי אל"ף עם אל"ף לא נמצא ולא אל"ף עם ה"א, ולהיותו עם וא"ו או יו"ד לא יתכן בעבור שלא ימצא אחד מהם שורש בסוף, בעבור הסבה שהזכרתי, (לו) וכן ה"א בתחלה שלא יה"א נעדר כי דרכו ככל האותיות, (לז) כי איננו מאותיות המשך, והנה גם וא"ו לא ימצא בתחלה שורש, גם לא ימצא יו"ד עם יו"ד ולא עם אל"ף, ולא עם ה"א רק במפיק, והוא השם הנכבד והנורא, (לח) רק כל מה שאמר ר' יהודה המדקדק מן יְצֻרָה (לט) קָמִתִי, דבריו נכונים, ע"כ נשקול בעלי היו"ד עם חביריו, וכן בעלי האל"ף בתחלה גם בעלי הנו"ן, גם נשקול בעלי הה"א באחרונה עם חבוריו ג"כ בעלי האל"ף, כי דרך אחרת יש לבעלי האל"ף מהדרך הנמצאה לבעלי הה"א כאשר אפרש בבנינים, גם נשקל בעלי אותיות הכפל עם חביריו, וככה נעשה במלת קָם שָׁב, נשקלם לעולם עם חבריהם, רק נאמר שהם שניים לא שלישיים, ג"כ נשקול הרביעיים עם חבריהם. ודע כי אלו השניים לא יתכן שימצאו על דרך הבנין הכבד הדגוש, כי אין להם אות האמצעי שידגישוהו, לפי דעתי ולפי דעת המדקדקים הוא נעלם גם לא ידגישוהו, ע"כ שמו העברים תמורתו כפל אות אחריו, כמו קוֹמֵם שׁוֹבֵב, כּוֹנֵן למשפט כסאו (תלים ט' ח'), והנה מדקדק גדול אומר שהם

ע"פ

באור

בחסרון הקמצות, והלכתי: נְתַתָּה. (לב) בבינונים. (לג) בבינוני פועל. (לד) יעקוב, ככ"ל, מלא וי"ו, וכן נמסר גם במסורה. (לה) אם יהיה השורש רק משתי אותיות ואחת מהן מאותיות אהו"י, ועיין מ"ש לעיל בסימן יו"ד. (לו) למעלה באות יו"ד. (לז) כי ה"א פ"א הפעל לא יהיה נח נסתר. (לח) השם: יָהּ. ואם מחובר בסוף השרש אחת מאותיות אהו"י, עם אחר האותיות, לא תחסר אות מאהו"י כלל, רק תנוח, כמו: בא ודומיו.

(לט) יצרה

לא יסור ממנו, ג"כ מלת והיית כגן רָוֶה (ישעיה נ"ח י"א), ואל ישאר
האומר כי אף בְּרִי (איוב ל"ז י"א) מגורתו, (יג) ג"כ בִּזָּיוֹן (אסתר
א' כ"ה), ואין כי תחת יופי (יד) ממנו. (טו) והנה למה
לא יתנו לנו מלה בלשון הקדש פועל עבר או עתיד שיאמר צֵידוּ קִימוּ,
(טז) ומלת קִים (יז) את דברי (יח) הפורים איננה טענה,
כי הם שנים שרשים, (יט) כאשר אמרת גם הם במלות הָלֹךְ
אֵלֵךְ (שופטים ד' ט'), (כ) והנה נוכל לומר כי בעבור היות המלה
משתי צותיות (כא) יוסיפו יו"ד באמצע, (כב) כאל"ף וְהֶאֱזְנִיחוּ,
(כג) או בעבור הנח הנעלם שהוא עיקר כדעת הנגיד,
ולמה תשה (כד) על קמצות קָם, והנה כן שי"ן שָׁמַר, וראייתו ממלת
יָקוּם איננה ראיה, כי הנה ארא לו וְשָׁמַרְתִּי לעתיד לעולם
לא סר הנח הנעלם שהוא אחרי השי"ן, שאין לו טעם
חסרון אות, והנה וְקַמְתִּי על בית ירבעם (עמוס ז' ט'), פתוח הקו"ף,
והנה סר קמצות מלת קָם וחביריו, וכן וְשַׁבְתִּי בשלום (בראשית
כ"ח כ"א). והנה עתה אתן לך כלל איך תוכל לשקול כל
הפעלים עד שתדע שרשם. דע כי היו"ד בראש המלה ימצא שורש
כיו"ד יָדַע את כל אשר נעשה (אסתר ד' א'), גם נמצא חסר, (כה)
והיום רַד מאוד (שופטים י"ט י"א), (כו) ג"כ האל"ף נמצא (כז)
בעתיד, כמו ולעמשא תֹּמְרוּ (ש"ב י"ט י"ד), (כח) גם במלת
חַד, ודבר חַד את אחד (יחזקאל ל"ג ל'), (כט) גם הנו"ן
בתחלה (ל) כמו יִפּוֹל לָגֶשֶׁת, תַּתָּה לי עורף (ש"ב כ"ב מ"א),
(לא) תֵּת פחדך (דברי ב' כ"ה), והא עָשָׂה
חסר בלשון רבים, עָשׂוּ בָּנוּ, גם בסמוכים, (לב) הוא
עשך

באור

ספרים בחכמת הלשון. (יב) שיהיה לשון תפלה, מענין ישועו הנזכר, ובאמת לדעתו ז"ל מלת שועך הוא תואר להון ועושר, ובעל ההון נקרא שוע (איוב ל"ד), ועיין בפירושו לאיוב במקומות הנזכרים: (יג) ויהיה בי"ת ברי לשימוש, ופרשו: רוה, אך לדעתו מלת ברי נגזרת משרש ברר, והוא תואר לאויר ברור, וכן פירש הרלב"ג ז"ל, ע"ש בדבריהם. (יד) כִּי תחת יופי (ישעי' ג' כ"ד), כנ"ל. (טו) לדעת רבותינו ז"ל (שבת דף ס"ב ע"ב) מלת כי פה היא מלשון כויה, וכן הוא דעת רד"ק ור"ש ן' מלך ז"ל, אבל לדעתו ולדעת רש"י ז"ל, איננו כן, עיין בדבריהם. (טז) צֵידוּ קִימוּ, כנ"ל, ור"ל, שאם היה כדעת ר"י המדקדק הנזכר במלת קם וחברי' שהם שלישיים, למה לא מצאנו: צֵידוּ כמו פִּקְדוּ, מגזרת השלמים. (יז) שבא על דרך השלמים. (יח) קִיַּם דברי, כנ"ל. (יט) קם וגם קים. (כ) שהן משני שרשים: הלך ילך. (כא) קָם. (כב) קִים. (כג) עיין לעיל דף ז"ב ע"ב ומ"ש שם בסימן ח'. (כד) ר"י המדקדק הנזכר. (כה) ע"ד השרש. (כו) והראוי: יֵרַד. (כז) חסר. (כח) והראוי: תֹּאמְרוּ. (כט) שדינו: אֶחַד. (ל) נו"ן פ"א הפעל חסר. (לא)
בחסרון

ועוד הביא ראיה ממלת וְקָאם שאון בעמך (הושע י"ד י"ד), שהוא כתוב באל"ף תחת אות השורש שהוא יו"ד או וא"ו, וכן מביאים דָאג וכל מכר (נחמיה י"ג ט"ז), ועוד אמר כי על כן נקמץ קו"ף קָם להורות על האות החסר, (ד), הוסיף ראיות ממלת העתיד יָקום וחביריו, כי אם היה כמו יִשְׁפּוֹט, (ה) למה לא יפול הוא"ו בלשון רבים, כמו יִשְׁפְּטוּ הם (שמו"א כ"ב), רק יאמרו לעולם יָקוּמוּ, (ו) והנה לעג על האומר הן נמצא האדם נודע טרם הבראו ומקודש טרם צְרוֹתוֹ, כי שקל מלת יָצַר שהוא מבעלי היו"ד עם מלת עָשָׂה בָּנָה שהם מבעלי הה"א, (ז) ואמר כי אם היה יו"ד יָצַר נוסף וכן ה"א עָשָׂה, ומלם שניים כמו קָם ושָׁב, והנה נוכל לומר מגזרת יְצִירָה צַרְתִּי כמו קַמְתִּי, יָצוּר כמו יָקוּם, יָצַר יָרַד, יִצְרֶה כמו יִבְנֶה, גם יאמר מגזרת קָם קָמִיתִי ע"מ עָשִׂיתִי בָּנִיתִי, או יָקַמְתִּי ע"מ יָצַרְתִּי, גם יאמר מגזרת בָּנָה בַּנְתִּי תחת בָּנִיתִי, והנה יהיה כמו בַּנְתָּ (ח) לרעי מרחוק (תלים קל"ט ב'), והנה ג"כ יאמר יָבַנְתִּי, והנה האומר כדברים האלה יהרוס חומות הלשון, והאמת שנרדוף אחרי הכתוב, ולא נאמר שָׁבָה מלשון שְׁבִיָּה שַׁבְתִּי (ט) רק שָׁבִיתִי. ויאמר ר' משה הכהן ז"ל אני אתן ראיה גמורה שלא יתכן להיות פועל בלשון הקודש פחות משלש אותיות, כי אם תהיה המלה משתי אותיות והיא מאותיות אהו"י הנה תהיה נעדרת, (י) בעבור שמשפט אלה האותיות להיותם נעלמים גם פעמים נחסרים. ויאמר ר' שמואל הנגיד ז"ל (יא) כי עיקר קָם וחביריו שני אותיות נראים ואות נח נעלם גם הוא עיקר, ודעתי קרובה מאוד אל דעתו, בעבור שמצאנו הא' באמצע כאשר הוא שורש לא יסור, כמו גְּוַע אהרן (במדב' כ' כ"ט), יְשַׁוְּעוּ מזרוע רבים (איוב ל"ה ט'), ואל תשמע אל המפרש היערוך שׁוּעֲךָ (שם ל"ו י"ט) שהוא ממנו, (יב) וכן דָוֶה הוא"ו

לא

באור

המקרא, רק נ"ל לרבים צַיָּדִים (ירמיה ט"ז ט"ז). (ד) שהוא מהשרש. (ה) שהוי"ו הנח בסתר במלה זאת, הוא רק למשך ולא לשרש. (ו) והוי"ו אחר הקו"ף לא תחסר כלל, ומזה נדע שהיא לשרש. (ז) כי צְרוֹתוֹ ע"מ בְּנוֹתוֹ, שהוא מקור מבנין הקל מנל"ה, והיה ראוי ג יִצְרוֹ ע"מ יִצְקוֹ מקור מבנין הקל מחסרי פ"א יו"ד. (ח) בַּנְתָּה, כנ"ל, שהוא מנע"ו מענין בינה. (ט) שהוא משרש שוב מנע"ו. (י) ר"ל, שצורך כל פעל להיות משלש אותיות, כדי שתחרבה שתים מהן בחסרון אחת מהן, אם תהיה מאותיות אהו"י, ואם תהיה רק משתי אותיות, ותחסר אחת מהן, תהיה המלה, בחסרת לגמרי, כי אין מלה פחותה משתי אותיות כנודע. וע' במאזנים דף א' ע"ב. (יא) מדקדק גדול ממדינת קורטבה, וחיבר שנים ועשרים

ספרים

אלה הפעלים בעבור אות הגרון, כי אם היה כתחלה אשלח, יאמר
אשלחך אשלחנו אשלחם אשלחה, (ט) וכבר
בלם, ועל דרך האל"ף דרך חבריו שהם ית"ת, לשון צוויי שמור, עם
יחיד שאיננו נמצא שמרהו והוא הנמצא, ודרך סברא
שמריבו (י) בדגשות הנו"ן, רק שמרו בחסרון נו"ן או
ה"א לא נמצא כאשר מצאנו (יא) אויב ירדפו (הושע ח'
ג'), וזה שמו אשר יקראו (ירמיה כ"ג ו"ו), ע"כ טעה ר' יהודה
המדקדק שאמר במלת וקבנו לי משם (במדבר כ"ג י"ג),
שהוא צווי מגזרת קבן, (יב) ותמן להיות הנו"ן נוסף,
והוא מפעלי הכפל כחבריו. (יג) צווי לזכר עם נקבה יחידה
שמרה או שמרנה, ועם רבים שמרם, כתבם על לוח לבך
(משלי ג' ג'), ועם רבות
שמרן, והנכון להפרידם. (יד) לשון צווי לנקבה שמרי, והוא רחוק
מאוד להיותם סמוכים עם הנקבה, כמו שמריהו
או שמרים, ג"כ שמריני או שמרינו, כאשר יאמר (טו)
שמרני שמרנו, רק לשון צווי כלל עם נוכח יחיד או רבים או יחידה
או רבות הם נעדרים לא יתכנו כלל, (טז) שמרוהו
שמרוה שמרום נכונים, רק שמרון מעט קשה, (יז)
והנה עם נוכח יחיד או רבים או יחידה ורבות
הם נעדרים. (יח)

הפעלים השניים.

אמר רבי יהודה המדקדק הגדול כי מלת קם ושב וכל שהם על
משקלם הם שלישיים, וראיותיו קים את דברי
הפורים (אסתר ט' ל"ב), (א) ואמרו מגזרת דין והיה ה' לדין
(ש"א כ"ד ט"ו), (ב) ומגזרת אימה איום ונורא הוא (חבקוק א'
ז'), איומה כנדגלות (שיר ו' ד'), ומגזרת ציד חיה (ויקרא
י"ז י"ג) בהעלם היו"ד, יאמרו לצידים רבים (ג) ע"מ גנבים,
ועוד

באור

אתכם, אשמור אתכן. (ט) שבכלם עי"ן הפעל הגרונית בקמ"ץ, מפני
שאם איננה גרונית, כי אז היה בשו"א. (י) שמרנו, כנ"ל. (יא) בעתיד.
(יב) ויהיה ע"מ שמרו האחור, שאיננו כמן. (יג) והראוי:
קבבו או קבנו ע"מ ספו כמשפט, ובא ע"ד זר מורכב עם נו"ן, ורלא
בפירושו שם. (יד) שמור אותן. (טו) לזכר. (טז) מטעם
שכתבתי בדיבור הקודם סימן מ"ח. (יז) הבט מה שכתבתי בדיבור הקודם בסימן
י"ז. (יח) ג"כ מטעם שכתבתי שם סימן מ"ח, ע"ש.
(א) קים דברי, כנ"ל. (ב) לדין, כנ"ל. (ג) לא מצאתי כן בכל
המקרא

ועם יחיד שאינו נמצא שמרתיו, (מד) ועם רבים שמרתים, לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב׳ ל״ד), ועם יחידה שמרתיה, ועם רבות שמרתין, או יפרידם. (מה) נוכח רבים הנכון להפריד כולם, (מו) ודרך סברא שמרתוהו שמרתום שמרתוני, כמו הצום צמתני (זכריה ז׳ ה׳), שמרתונו, מדרך ולמה העליתנו (במדבר כ׳ ה׳), וכן עם נוכח רבים אף כי נוכח רבות שלא יתכן כי אם להפרידם. [*]

והנה אדבר בפעלים העתידים שסימניהם אית״ן, ואחל מהאל״ף. אל״ף, עם יחיד שאיננו נמצא אשמרנו בתוספת נו״ן (א) או ה״א (ב) אשמרהו, או שניהם אשמרנהו, כי באישון עינו (דברים ל״ב יו״ד), יצרנהו אין הפרש בעתידים רק באות האל״ף שהיא פתוחה (ג) בעבור היותה מאותיות הגרון, ומנהגה להיותה רחבה, ועם נקבה אשמרה, בפת״ח קטן תחת הרי״ש וקמצות הה״א כמשפט, או אשמרנה ברגשות הנו״ן גם בהעלם הה״א ופתחות הרי״ש בפתח קטן, בעבור המפיק (ד) הבא אחריו כי כן המשפט, ועם רבים אשמרם, והרי״ש בקמ״ץ קטן, כי לעולם יהיה האות שהוא הסימן לשון רבים בקמ״ץ גדול או קטן, ועם רבות אשמרן, והוא מטעם רחוק, והנכון להפרידם, (ה) או להיותו במ״ם, (ו) אל״ף מדבר עם סימן יחיד מדבר נעדר ואף כי עם רבים, (ז) ועם נוכח יחיד אשמרך, על כן אזכרך (תלים מ״ב ז׳), ועם נקבה אשמרך, ועם רבים ורבות יאמר אשמרכם אשמרכן, והנכון להפרידם, (ח) ודע כי ישתנו משקלי

באור

ופיבור כינויי נקבה נוכחת שוה עם חיבור כינויי יחיד מנ״ע, כי שמרתיו הוא: שמרתי אותו או: שמרת אותו, וכן כולם. ועיין במאזנים דף כ״ה ע״ב, ובהבנת המקר׳ להחכם רוו״ה כ״י (שמות ב׳ יו״ד). (מה) ויאמר: שמרת אותן. (מו) ולומר: שמרתם אותי, וכן האחר. [*] מוסב למעלה על מלות: נוכח רבים הנכון להפריד כולם, והכוונה: הנכון שלא לחבר רבים נוכחים עם כינוים כלל, וכן נוכח רבים עם נוכח רבים לא יתכן לחבר אותה בחיבור הכינוים, כי לזה הוכח בבנין התפעל, וגם עם נוכח רבות לא יתכן, כי לא יוכלו להיות שני מינים בגוף אחד, ולכן אין טוב כי אם להפריד כל כינויי רבים נוכחים, כאומר. ד״א.

(א) בתוספת נו״ן על וי״ו הכינוי. (ב) בתוספת ה״א. (ג) בפת״ח קטן (בסגו״ל). (ד) הדגש שהוא כח נראה, הנקרא בפי בעלי המסורת: מפיק. (ה) והראוי: אשמור אותן. (ו) אשמרם, גם לנקבות רבות, בחילוף אותיות מ״ן, כמו: ויגרשום (שמות ב׳ י״ז), וראה שם בפירושו. (ז) מטעם הנאמר בדיבור הקודם סימן כ״ג וכ״ד. (ח) אשמור

הסברא להוזהו עם רבים שְׁמַרְתִּיכֶם, ועם נקבות שְׁמַרְתִּיכֶן,
והנכון להפרידם. (כה) רבים מדברים
שְׁמַרְנוּ, ועם יחיד זכר שאיננו נמצא שְׁמַרְנוּהוּ, ולא חֲשַׁבְנֻהוּ
(ישעי' נ"ג ג'), ועם נקבה שְׁמַרְנוּהָ, ועם
רבים שְׁמַרְנוּם, ועם נקבות שְׁמַרְנוּן, והנכון בעיני
להפרידם, (כו) רבים (כז) עם יחיד (כח)
נעדר, (כט) ועם רבים (ל) שְׁמַרְנוּהוּ, (לא) לא מצאנוהו, (לב)
רבי' עם נוכח יחיד שְׁמַרְנוּךָ, כאשר לא נְגַעֲנוּךָ (ראשית
כ"ו כ"ט), (לג) ועם יחידה שְׁמַרְנוּךְ, ודרך סברא
שְׁמַרְנוּכֶם שְׁמַרְנוּכֶן, עם רבים ורבות, כמו בֵּרַכְנוּכֶם
מבית ה' (תלים קי"ח כ"ו), והנכון
להפרידם. (לד) יחיד נוכח עם יחיד נוכח נעדר, (לה) יחיד נוכח עם
יחיד שאיננו-נמצא שְׁמַרְתּוֹ, ועם יחידה שְׁמַרְתָּהּ, ועם רבים
שְׁמַרְתָּם, אתה יְצַרְתָּם (תלים ע"ד י"ז), ועם
הנקבות שְׁמַרְתָּן, ועם יחיד מדבר בעד נפשו
שְׁמַרְתַּנִי, ועם רבים שְׁמַרְתָּנוּ, ובקמ"ץ קטן תחת הת"ו
הנוכח, כדרך (לו) אשר הוֹרַדְתָּנוּ בו (יהושע ב'
י"ח). ואחר שנעדר יחיד נוכח עם יחיד נוכח, כן (לז) עם
יחידה לנוכח ועם רבים ורבות לנוכח, (לח) יחידה לנוכח עם יחידה
לנוכח או יחיד לנוכח (לט) או רבים או רבות לנוכח (מ) נעדר. (מא)
יחידה לנוכח עם יחיד מדבר בעד נפשו שְׁמַרְתִּינִי, הכרע הִכְרַעְתִּנִי
(שופטי' י"א ל"ה), ועם רבים (מב) נעדר, (מג)

ועם

באור

ויחיד בגוף אחד. (כה) ולומר: שמרתי אתכם, שמרתי אתכן. (כו) ולומר: שמרנו אותם, שמרנו אותן. (כז) מדברים בעדם. (כח) מדבר בעדו. (כט) לא יתכן להיות, מטעם שכתבתי לעיל בסימן כ"ד. (ל) רבים מדברים בעדם עם רבים מדברים בעדם ג"כ לא יתכן, מטעם שכתבתי למעלה בסימן כ"ג. (לא) החכם כופל בזה דבריו שאמר למעלה בסמוך: שמרנוהו וגו'. (לב) לא מְצָאנֻהוּ (איוב ל"ז כ"ג), כנ"ל. (לג) דברי החכם בזה כראים סותרים למה שכתב למעלה בשער הפעלים: ויש פעלים שבאו זרים וגו', וכ"ע. (לד) שהראוי: שמרנו אתכם, שמרנו אתכן. (לה) לא יתכן, מטעם שכתבתי למעלה בסימן כ"ג. (לו) דקדק לומר כן, כי באמת הציר"י תחת הת"ו: הורדתנו, הוא תמורת חיר"ק, וחיר"ק וציר"י קרובים להתחלף זה בזה, והראוי: הוֹרַדְתִּינוּ בחיר"ק, כי הוא לנקבה נוכחת. וראה במכלול דף ל"ח ע"ב ודף ל"ג ע"ב. (לז) יחיד נוכח. (לח) רבים נוכחים או רבות נוכחות. (לט) יחידה נוכחת עם יחיד נוכח. (מ) יחידה נוכחת עם רבים נוכחים או רבות נוכחות. (מא) כל אלה לא יתכנו, כי יש מהם שיבוא תמורתם בנין התפעל המונח לזה, ויש מהם שלא יתכנו בעבור שלא יוכלו להיות שני מספרים או שני מינים בגוף אחד, ועיין מ"ש למעלה בסימן כ"ג וכ"ד. (מב) יחידה נוכחת עם רבים נוכחים. (מג) מטעם האמור בסימן מ"א. (מד)

ומיבו ר

ספר צחות

דהל' גנבתם (ראשית ל"א ל"ב), ועם נקבות שמרתן, יחידה
עם יחיד מדבר שמרתני, ועם רבים שמרתנו
יחידה עם יחידה שאינה נמצאת שמרתה,
(יא) וכעסתה (יב) צרתה (ש"א א' ו'), והה"א ראוי
להיו' מפיק, ובא נעלם כה"א ויקרא לה נובח בשמו (במדבר
ל"ב מ"ב), ורבים כן, יחידה עם נוכח זכר יחיד שמרתך,
ועם נקבה שמרתך, אשר אהבתך (רות ד' ט"ו),
יחידה עם רבים (יג) שמרתכם, ועם רבות
שמרתכן, והנכון להפרידם. (יד) רבים (טו) שמרו, ועם
יחיד שאינו נמצא שמרוהו, ואכלוהו ויכלהו (ירמיה
י' כ"ה), ועם יחיד' שמרוה, ועם רבים
שמרום, ועם רבות שמרון, והוא מעט רחוק, והנכון
להיותו (טז) שמרום, כמו ויבואו הרועים ויגרשום
(שמות ב' י"ז), (יז) אע"פ שמצאנו אשר קוניהן
יהרגון (זכריה י"א ה'). (יח) רבים עם יחיד מדבר (יט) שמרוני,
ועם רבי' שמרונו, ולעולם עי"ן הפעל קמוץ כמשפט,
רבים עם נוכח יחיד שמרוך, ועם נקבה שמרוך, רבים
עם נוכח רבים רחוק מאוד שמרוכם שמרוכן,
כי לא מצאנום, והנכון להפרידם. (כ) והנה לשון
רבים או רבות הנה שוה, ובתוספ' הנו"ן על לשון עתיד, כמו ותלדנה,
לעולם יהיו הסמוכים (כא) נפרדים. (כב) יחיד מדבר עם
יחיד מדבר שמרתיני, כמו ואני עשיתני (יחזקאל כ"ט ג'), ואין
שני לו, (כג) יחיד מדבר עם רבים מדברים נעדר,
כי לא יתכן, (כד) ויחיד עם יחיד שאינו נמצא שמרתיו או שמרתיהו,
ועם נקבה שמרתיה, ועם רבים זכרים
שמרתים, ועם נקבות רבות שמרתין, פן תאמר הנה
ידעתין (ישעיה מ"ח ז'), יחיד מדבר עם נוכח
זכר שמרתיך, ועם נוכח נקבה שמרתיך, ודרך
הסברא

באור

נסתרים. (יא) ראה במכלול דף ל"ג ע"א. (יב) וכעסתה, כצ"ל, בלי מפיק. (יג) נוכחים. (יד) ולומר: שמרה אתכם, שמרה אתכן. (טו) נסתרים. (טז) גם לנקבות רבות. (יז) שמוסב על נקבות רבות, וטעם לזה ראה בפירושו שם. (יח) יהרגן, כצ"ל. (יט) מדבר בעדו. (כ) ולומר: שמרו אתכם, שמרו אתכן. (כא) הבינונים. (כב) ונאמר: ותלדנה אותם, וכן האחר. (כג) כי מלת עשיתני שלא כמשפט, כי מדבר בעדו עם כינוי מדבר בעדו, שיהיה הפועל והפעול גוף אחד, לא יתכן, כי לזה הוכן בנין התפעל, ובמקום: שמרתיני נאמר: השתמרתי, וכן כל הדומים לו. והנה במכלול דף ל"ב ע"א. (כד) כי לא יתכנו להיות רבים
ויחיד

כהזכרתי מלת שָׁמַר, שתורתו הבנין הקל, ואחר שיבין התלמיד סימנות
הבנין הקל, כן יסבבם בבנינים הכבדים, גם בנין נפעל גם בנין
התפעל אשר יסמכו עליהם; כי הם מעטים מאוד, והנה אחל על דרך
עשרה הקנים שהזכרתי בתחלה, ואחל ממלת שָׁמַר בעבור שאין
צריך לסימן; (עו)

אמר ר' משה הכהן כי צריך להוסיף הוא; (א) כמו ועבד הלוי הוא
(במדב' י"ח כ"ג); והטעם לפי דעתי הוא בעצמו. והנה שָׁמַר סימן
לשון יחיד ואיננו סמוך; (ב) יחיד סמוך אל יחיד שְׁמָרוֹ, ושְׁמָרוֹ
כרועה עדרו (ירמיה ל"א י"ל), ובתוספת ה"א
שְׁמָרָהוּ, והמ"ם והרי"ש קמוצים כי באו על נחים נעלמים, (ג) יחיד
אל נקבה שְׁמָרָהּ, ונמצא בחסרון המפיק והעלם הה"א;
ועברתו שְׁמָרָה נצח (עמוס א' י"א); יחיד אל רבים שְׁמָרָם;
גם הרי"ש קמוץ; וכן יחיד אל רבות שְׁמָרָן הרי"ש
קמוץ; והכלל כל מה שהוא סמוך אל רבים לעולם האות שהוא
לפניו הוא קמוץ, אולי עשו כן להפריש בינם ובין הפעלים שיש למ"ד
הפועל מ"ם, (ד) כמו וְנִחַם האלהים (יונה ג' ט'), רִחַם ה' על
ידיאיו (תלים ק"ג י"ג), שְׁמָרַנִי, כבר הזכרתי לך (ה)
כי כל למ"ד הפועל שיבוא עם נִי לעולם הוא פתוח, כן
מצאנוהו ולא נדע טעמו, שְׁמָרְנוּ העי"ן והלמ"ד קמוצין והם כמשפ'
שְׁמָרְךָ בסמוך, שְׁמָרֶךָ במוכרת, כמו שמע לאביך זה יְלָדֶךָ
(משלי כ"ג כ"ב); כי בסמוך צור יְלָדְךָ תשי (דברי'
ל"ב י"ח), והנה הוא יחיד (ו) אל נוכח זכר, יחיד אל נוכח נקבה
שְׁמָרֵךְ, כמו שָׁבְרֵךְ בלב ימים (יחזקאל כ"ז ל"ו); יחיד ונוכח רבים
אל רבות (ז) שְׁמַרְכֶם שְׁמַרְכֶן, והנכון להפרידם,
שָׁמַר אֶתְכֶם או אֶתְכֶן; נקבה יחידה (ח) עם יחיד
שאיננו נמצא גם הוא כן שְׁמָרַתְהוּ; (ט)
ובחסרון הה"א והתבלעו ברגשות התי"ו שְׁמָרַתּוּ, וכמוץ
גְּנָבַתּוּ סופה (איוב כ"א י"ח), כי כלתך אשר אהבתך יְלָדַתּוּ
(רות ד' ט"ו), יחידה עם רבים זכרים (י) שְׁמָרָתַם, כי
רחל

באור

והוליך אותי. (עה) כי לפי פירוש זה היה ראוי: גִּדְּלַנִי, מבנין דגוש, ולא
גְּדֵלַנִי מהקל שהוא פועל עומד, וגם: חִנְּחַנִי, או: הנחה אותי.
(עו) כי העבר ליחיד נסתר הוא בלי סימן ואות שימוש כלל.
(א) מוסב למעלה על מלת שמר; ודעתו שגם העבר ליחיד נסתר צריך
לסימן הגוף הנסתר הוא. (ב) שבא בלא כינוי. (ג) כי שתי הקמצי"ם
מושכים אחרי' נח נסתר בנח המבטא. (ד) ולפני' פת"ח. (ה) למעלה דף
ה' ע"ב. (ו) נסתר. (ז) יחיד אל נוכח רבים ורבות, כנ"ל. (ח) נסתרת.
(ט) שגם נקבה נסתרת באה בתוספת ה"א כמו זכר נסתר: שמרהו. (י)

מפני עצמה, ולא יתכן זה כי העיקר שיבין האדם. ויש פועל יוצא לשנים פעולים, כמו ראובן האכיל את שמעון לחם, והנה ראובן הוא תחלה הראשונה לאכילת הלחם, רק שמעון הוא האוכל ומלת האוכל, וטעה האומר כי ימצא שיצא לשלשה פעולים, מפרש שאמר ראובן האכיל את שמעון לחם חם, והנה אין שם פעול כי אם הלחם אשר הוא אוכל שמעון, כי חם הוא תואר הלחם, כמו הלביש ראובן את שמעון בגד צמר דק, והנה כן וערום (נט) תכסה בגד (יחזקאל י״ח ז׳), (ס) תמצמיח הרים חציר (תהלים קמ״ז ח׳), על דעת ר׳ יונה המדקדק, (סא) ויפה אמר.

ואחר שדברתי על הפעלים העומדים והיוצאים, אדבר על הפעלים כאשר ישמכו, (סב) ואבחר מלה אחת לשקול עליה. ודע כי לא מצאתי בבנינים מלה טובה מעבד (סג) לשקול עליה, בעבור שהיא מהפעלים היוצאים, ונמצא בכל הבנינים, עבדתיך (סד) ארבע עשרה שנה (בראשית ל״א מ״א), התעביד (סה) את חילו (יחזקאל כ״ט י״ח), אשר לא עבד בה (דברים כ״א ג׳), מגזרת הבנין הכבד הדגוש (סו) כאשר אפרש בראיה גמורה, מלך לשדה נעבד (קהלת ה׳ ח׳) בנין נפעל, רק באה קשה (סז) בעבור העי״ן שהיא מגרונית (סח) ומצאתי מלת גדל בכל הבנינים, גם בבנין התפעל והתגדלתי (יחזקאל ל״ח כ״ג), לולא שהיא בבנין הקל מהעומדים, ולא יוכל אדם לסמוך עליה, (סט) ואל יקשה בעיניך כי מנעורי גדלני (ע) כאב (איוב ל״א י״ח), כי פירושו הוא גדל עמי, והוא סמוך אל היתום הנזכר למעלה, (עא) כאשר מלת אנחנה, (עב) סמוכה אל אלמנה, (עג) והטעם כאילו היה, (עד) כן פירושו, והמפרש בו שהוא על השם, (עה) לא ידע בין ימינו לשמאלו (עו) בעבור שלא אצריך להוסיף כל הבנינים בסמיכות, בחרתי

באור

יש הפרש בין שיכור זמן עתוי, כי השיכול (דער בערוישטע) הוא מגולגל מיתנו יותר מן העתוי (דער בעטרונקענע). (נט) ועירום, כמ״ל (ס) שהמלבוש ערומים את הפועל הראשון ומסבב שהעירום יכסה את עצמו בבגד, והנה העירום והבגד שניהם פעולים מהמלביש. (סא) שהשם יתי הוא הפועל הראשון, ומסבב שההרים יצמיחו חציר, וההרים והחציר שניהם פעולים. והבט במאזנים דף מ״ה ע״ב. (סב) כאשר יתחברו ויסמכו בכינויים. (סג) מלת עבד. (סד) מבנין הקל. (סה) מהפעיל. (סו) ומבנין פעל שהוא גזור מבנין פעל. (סז) קמץ שלא כמשפט, כי הראוי נעבד, ע״מ נפקד. (סח) והראיה במכלול. (סט) לסמכה עם כינוי הפעול. (ע) שבא בקל עם כינוי ני, והוא פועל עומד. (עא) בפסוק הקודם. (עב) שם פסוק ט״ז. (עג) כאילו גדל עמי, כאילו אנהגה מבטן אמי. (עד) ויהיה מוסב על פסוק ט״ז שם: הלא בבטן עושני וגו׳, ושיעור המאמר כה: כי מנעורי גידל אותי האל, ומבטן אמי אנחה והוליך

ובא (מד) פועל עבר תחת פועל עתיד כמשפט הנביאים, שידברו
פעמים על עתיד בלשון עבר, בעבור שכבר נגזרה גזירה להיות כן, (מה)
ויאמר הכהן כי הם ארבע לבדם, (מו) כי הוציא מכללם והגל מועדת;
בעבור כי מלת לא תמעד אשוריו (תהלים ל"ז ל"א). מהפעלים העומדים,
(מז) ואמר כי השורק תחת חולם, והיתה המלה ראוי
להיותה ע"מ וכתומה היא יושבת (יהושע ב' ט"ו), (מח) והנה מלת
יראוני אחר שנעלם האל"ף, הנו מגזרת ירדה בים (שמות ט"ו ד');
ואלו הערלים הוא היה כן בחצים, והנה נמצא האומר בזה
מבלבל השם, והתימה מזה הטפש, למה לא אמר הגורא כדרך כל
המקרא. ודע כי יש בדברי קדמונינו ז"ל פעלים אינם על דרך
דקדוק המקרא, והם יותר מן, שאמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד
לחוד, והנה אמרו מן תרומת תורמין, (מט) גם אמרו מדיח
ומליח, (נ) והאומר כי כמוהו את מוצאך
ואת מובאיך (ש"ב ג' כ"ה), (נא) לא אמר בלום,
כי מליח חסר מ"ם, (נב) וכן מי שהוא נשוי (נג) כי האיש הוא הנושא,
(נד) וישאו להם נשים (רות א' ד'), רכוב (נה) על החמור, יש
לדחות במלת היה לבוש בגדים צואים (זכריה
ג' ג'), (נו) שתוי אל יתפלל, (נז) להפרש בינו ובין השיכור,
(נח) והאמת כי היין הוא השתוי, רק לשון קדמונינו ז"ל דרך הוא:

בפני

באור

היולד. (מה) והכהנים יודעים את הגזירה העתידה, וא"כ הוא בעיניהם
כאלו כבר עבר. (מו) שהם פעולים, כאמור למעלה. (מז) ולא יבנה
פעול מפעלים העומדים, כנודע. (מח) והיה ראוי: מועדת בחולם:
(מט) בפרק קמא דתרומות, והוא נגד דקדוק לשון הקודש, כי שרש
תרומה: רום, והפעל העבר ממנו היה ראוי להיות במשקל תו"ו המשקל,
כמשפט. ורצה מה שהאריך בזה הרב בעל תוי"ט ז"ל בפ"ק דתרומות מ"א ד"ה לא
יתרומו. (נ) חולין דף קי"ג ע"א, והנה החכם גורס: מדיח ומליח,
שהוא שלא כמשפט לשון הקודש, כי הראוי: מדיח, שהוא
בינוני פועל מבנין הפעיל מגזרת, כמו שמצאנו: ידיח (ישעיה ד' ד'),
ידיחו (יחזקאל מ' ל"ח), שהם עתידים מהפעיל מנע"ו, גם בתוי:
ומליח, שהוא בינוני פועל מהפעיל משרש מלח, אכן בגירסא שלפני
בתוב: ומולח, והוא כמשפט, שהוא בינוני פועל מבנין הקל משרש
מלח. (נא) שהיה ראוי: מבואך מן מבוא. כמו מקומך מן מקום,
ונשתנה לזווג המלות: מוצאך
מובאך, ועוד דומים לו, וכן: מדיח ומליח, שלא כמשפט, לזווג
המלות. (נב) ולא מצאנו. בשום מקום שיאמר
לא בעבור זיווג המלות, רק נשתנו התנועות בעבור זה. (נג) ריש פרק
שירי דכתובות. (נד) והוא הפועל, והיה ראוי: מי שהיה נושא.
(נה) ב"מ דף ח' ע"ב וט' ע"א, שהיה ראוי: רוכב, כי הוא
פועל. (נו) שהראוי: לובש, שהוא פועל, כי האדם הוא
הלובש, והבגד הוא הנלבש. (נז) עירובין דף ס"ד ע"א. (נח) כי

אם איננו יוצא, (כט) וכן הולֵךְ, אם אראה אוֹבֵד (איוב ל״א י״ט), ובמלת ארמי אוֹבֵד אבי (דברי׳ כ״ו ה׳) והטעם להורות כי ה׳ נתן נחלה לעמו, לא ירשוה מאב, כי האב היה עני, כמו אדם אובד, כהיותו בארם היה עובד צאן, (ל) וכתוב תנו שכר לְאוֹבֵד (משלי ל״א ו׳), ואחריו ישתה וישכח רישו, (לא) והנה ארמי כמו יתר הַיִּשְׁמְעֵלִי (דה״א ב׳ י״ז), (לב) והטעם ארמי אובד היה אבי, ונכבד מלי׳ נוֹפֵל יוֹצֵא חַי קָם מֵת, ע״כ לא יתכן שימצא פעול לעולם מפעלים שאינם יוצאים, ע״כ ישעה האומר אָבוּד, (לג) והקשה האומר במקום נוֹרָא יְרָאוּ, (לד) ולא יָרֵא אלהים (דברים כ״ה י״ח), (לה) כי מלת יָרֵא אתנה יוצאה, (לו) ואל יקשה עליך מי לא יְרָאֲךָ (ירמי׳ י״ד ז׳), (לז) כי הטעם יירא ממך, (לח) כמו יפחד, וכמה מלת מָלֵא גם חָסֵר, ואם היא סמוכה לדבר אחר, כמו חֲסַר משוגעים (ש״א כ״א ט״ז)・ וזה נזכר דקדוק ר״מ הכהן ז״ל, כי אמר שר׳ יהודה הוא המדקדק אמר בספרו, כי מצא ארבע פעלים בכל המקרא, ואין להם חמישי, שבאו על משקל פעולים (לט) והם פעולים, (מ) ואלו הם, אם תראה אותי לֻקָּח מאתך (מ״ב ב׳ י׳), כי הוא קמוץ להפריש בינו ובין כי לֻקַּח עמי חנם (ישעיה נ״ב ה׳), (מא) והשנה איננו אֻכָּל (שמות ג׳ ב׳), שן רועה ורגל מוּעֶדֶת (משלי כ״ה י״ט), כהם יוּקָשִׁים (קהל׳ ט׳ י״ב), ויאמר ר׳ יונה המדקדק כי מצא החמישי, והוא לנער הַיּוּלָּד (שופטים י״ג ח׳), ויאמר רבי שמואל הנגיד (מב) כי הוא פועל עבר, והה״א בנגם עליו כה״א העיר הַהֻלָּלָה (יחזקאל כ״ו י״ז), (מג)

ובא

באור

לא יבוא בינוני פועל מפעל עומד, ומה שמצאנו: קוסי בו, הולך ודומיהם הם שמות התואר לדעתו ז״ל. (ל) ר״ל: עובד ורועה צאן・ (לא) והנה: לאובד הוא שם התואר, והטעם: עני・ (לב) הַיִּשְׁמְעֵאלִי, כנ״ל・ ומוסב על ארמי אובד אבי, שהוא יעקב, ונקרא ארמי בעבור שהיה גר בארץ ארם, כמו יתר הישמעאלי, שהיה ישראלי, (ש״ב י״ז כ״ה), ונקרא ישמעאלי בעבור שגר בארץ ישמעאל, כמ״ש שם הרד״ק ז״ל・ וראה בפירוש החכם בפ׳ כי תבוא בפסוק הנזכר. (לג) כי פעל אבד הוא פועל עומד・ (לד) יראו, כנ״ל. (לה) מוסב למעלה, והטעם, שמלת ירא היא ג״כ שם תואר, כמו מלות: נופל, יוצא ודומיהם, כי פעל ירא הוא פועל עומד・ (לו) ולכן לא יתכן לומר ממנו: יראו, שהוא פעול・ (לז) שבא בכינוי, כשו הוא פועל יוצא・ (לח) והכינוי אינו כינוי הפעול, רק תחת מלת הטעם, כמו במלת יצאוני ודומי׳, הנזכרים למעלה・ (לט) פעלים (ציטוורטער)・ (מ) שמות תואר מבנין פֻּעַל, ועיין במאזנים דף מ״א ע״א・ (מא) שהוא עבר מבנין פֻּעַל・ (מב) ראה מ״ש החכם הנ״ל בס׳ מאזנים סי׳ קפ״ג・ (מג) שבאה ה״א עם פעל עבר・ (מד) במלת

היולד

וְתֶעֱרַב (יד) לְפָנֶיךָ, רק עָלֶיךָ. כמו יֶעֱרַב עליו שיחי. (תהלים ק"ד ל"ד), או לְךָ, כמו ושנתי ערבה לִי (ירמיה ל' כ"א), כי אם אמר עָרְבֵנִי, כמו עָרְבֵנִי עמך (איוב י"ז ג'), הנה יש לו טעם אחר. (טו) ויש פועל יוצא בבנין הקל גם הוא יוצא בבנין הכבד, (טז) כמו ויאמר המלך מַהֵר את המן (אסתר ו' י'), והנה בבנין הקל מוהר יִמְהָרֶנָּה לו לאשה (שמות כ"ב ט"ו), ועוד אחר מָהֲרוּ (תלים ט"ז ד'), (יז) והנה בבנין הכבד הדגוש בָּרְכוּ את ה' (תהלים קל"ד א'), ובקל וַיִּבְרַךְ על ברכיו (דה"ב ו' י"ג), ויש שימצאו שניהם, (יח) ויאמר יָרֵה וַיּוֹר (מ"ב י"ג י"ז), (יט) כי וַיּוֹר הוא מהבנין הכבד הנוסף, (כ) כאשר אפרש במקומו. ויש פעלים שבאו זרים ולא נלמוד מהם, כמו נִגְעֲנוּךָ (ראשית כ"ו כ"ט), והטעם נגענו בך או אליך, (כא) וִיצְעָקוּךָ, (כב) צעקו אליך, וְיִלָּחֲמוּנִי (תלים ק"ט ג'), נלחמו עמי, כי הם בטעם הנלחמים, כי כל פועל עומד כמו יָצְאוּ, לא יִצָּאוּ, (כג) והנה מצאנו בני יְצָאֻנִי (ירמיה י' כ'), והטעם יצאו ממני, וככה וִיבֹאֻנִי חסדיך (כד) ה' (תלים קי"ט מ"א), והטעם יבואו אלי, חֲזַקְתַּנִי ותוכל (ירמיה כ' ז'), חזקת ממני, לא יְגֻרְךָ רע (תלים ה' ה'), לא יגור עמך רע, ודע כי מלת שָׁכַב מהפעלים העומדים, ואיש אחר יִשְׁכָּבֶנָּה (דברים כ"ח ל'), הטעם ישכב עמה, ומלת בָּטַח גם היא עומדת בעבור אחר, (כה) בטחו בָה' (תלים קט"ו י"א), ובטחו עַל ה', (כו) וככה מלת חָסָה, כי היא דבקה עם אות בי"ת, כמו חוסי בו (תהלים ב' י"ב) ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי זה פועל, (כז) והטעם פעול, (כח) ואני אומר כי הוא שם התואר, כי לא יתכן להיות פועל

אם

באור

וְתֶעֱרַב, כנ"ל, ונראה מ"ש החכם ר"ס ז"ל על מלה זאת בסידורו וי"ל, והחכם ר"ל בן ואב ז"ל בחוכר השרשים שרש ע ר ב, ובתקוני התפלה סימן פ"ו. (טו) ביאור כי עמך הוא מענין ערבון ובטחון. (טז) בנין פָּעַל. (יז) שגם הוא מבנין הקל. (יח) קל והפעיל. (יט) ויאמר אלישע ירה ויורה כנ"ל, אך החכם אחז דרך קצרה. (כ) הפעול. (כא) וכן האחר, כי לא יבוא פועל עומד עם כינוי הפעול. (כב) וַיִּזְעֲקוּךָ (נחמיה ט' כ"ח), כנ"ל. (כג) לא תגיע הפעולה אל גוף אחר. (כד) ויבאני חסדך, כנ"ל. (כה) ר"ל, שגם מלת בטח דבקה תמיד עם אות הענין או מלת הענין, והיא עומדת בעבור האות או המלה ההיא, אשר לא יתכן להסירם כלל, כמו הפעלים הנזכרים, שהם דבקים עם מלות: אל, מן ודומיהם. (כו) ראה מה שכתבתי למעלה בשער מלות הטעם ד"ה והנה סימן י"ב. (כז) טעמו פועל. (כח) ויהיה: חוסי בו כמו: חוסים בו, נשמרים על ידו. (כט) כי

לא

שער הפעלים

הנה אתן לך כלל בפעלים כולם . דע כי הם נחלקים על שנים חלקי' , כל הפעלים שניים (א) או שלישיים (ב) או רביעיים , (ג) דרך אחד להם , ועתה שים לבך , כי כל המדברים אשר לא ידעו אלו החלקים יתעו . והנה החלק האחד פועל עומד , והטעם שלא יפעל הפועל באחר רק פועלו הוא בעצמו , כמו קם עמד ישב , והחלק השני פועל יוצא , והטעם שיצא פועל אל אחר ואיננו בו כלל , כמו בין לדבר (משלי י"ג י"ג) , הרג לקח נתן , והנה כל אלה הם מהבנין הקל הנקרא בנין פעל כאשר אפרש , (ד) כי אם יאמרם האומר בבנין האח' ישוב הפועל העומד להיותו יוצא , כמו הקים או קיים (ה) דברי הפורים (אסתר ט' ל"ב) , (ו) העמיד הושיב השב , וישבו טירותיהם (יחזקאל כ"ה ד') , הוליך ערום הלכו בלי לבוש (איוב כ"ד י"ד) . ודע כי הפועל היוצא על דרכים רבים , יש יוצא בלי אות טעם או מלת טעם , כמו ה' מבטן קראני (ישעיה מ"ט א') , קרא ה' בשם (שמות ל"ה ל') , כי בצלאל הוא הפעול , (ז) ואין כן מלת ויקרא אל משה (שם כ"ד ט"ז) , ויקרא ה' למשה (שם י"ט כ') . (ח) ודע כי אין הפרש בין שיאמר קראני או קרא אותי , כי מלת את טעמה עצם הדבר , והאומר ראובן הכה שמעון לא נודע איזה מהם הפעול , (ט) וכן אם יאמר ראובן הרג את שמעון , כי מלת את מצאנוה עם הפועל , רק אם אמר ראובן הרג לשמעון , אין ספק כי שמעון הוא הפעול , כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג' ל') , וכן מלת זנה דבק עם אחרי . ויש פועל פעם דבק (י) ופעם איננו דבק , כמו רדף , ארדוף איבי (תהלים י"ח ל"ח) , (יא) וירדפו מצרים (שמות י"ד ט') , (יב) וישע ה' (בראשית ד' ד') , דבק עם מלת אל בשלש נקודות , והאומר שעני הוא טועה , (יג) רק שעה אלי , כמו ישעו ואין מושיע אל ה' (ש"ב כ"ב מ"ב) , וכן האומר

ותערב

באור

(א) משתי אותיות . (ב) משלש אותיות . (ג) מארבע אותיות . (ד) לקמן בשער הבנינים . (ה) קים , בנ"ל . (ו) שהקל הוא : קם , פועל עומד . (ז) והנה קרא דבק עם בצלאל בלי מלת טעם או אות טעם . (ח) שמלת קרא דבקה עם מלת משה ע"י מלת הטעם או אות הטעם . (ט) מדברי החכם ז"ל בזה נראים סותרים למה שכתב למעלה בשער מלות הטעם ד"ה והנה , וגם למ"ש במאזנים דף מ"ה ע"א , וצ"ע . (י) עם מלת הטעם או אות הטעם . (יא) איננו דבק עם מלת הטעם או אות הטעם . (יב) דבק עם מלת הטעם : אחריהם . (יג) עיין טעם לזה במאזנים דף מ"ג ע"ב . (יד)

והערב

עַשְׁתֵּי במשקל יַלְדֵּי, והוא שוה לזכר ולנקבה ·

שנים עשר · אין במקרא מ"ם אחר יו"ד לשון רבים או שנַיִם, שיהיה
על דרך זה, (א) ולפי דעתי שמלות שנים עשר ושתים
עשרה כאילו הם דביקות ומוכרתות, (ב) כי טעם שלשה עשר שלשה
ועשרה, שחסרת הוא"ו דרך קצרה, ואמרו שְׁלֹשׁ עשרה כאילו הוא
סמוך, והראוי שָׁלֹשׁ בקמצות, והנה שנים עשר הוא שנים
ועשר, (ג) והסמוך בחסרון המ"ם, שְׁנֵי עשר בקר (א"א ז' כ"ה),
וככה משפט שתים עשרה. והנה אחד (ד) עשרה סימן הנקבות
בה"א כמשפט הלשון, עשתי עשרה שלש עשרה עד חשע עשרה, ולשון
זכרים (ה) בלא ה"א כמשפט הלשון, רק האחרים עמדו לבדם כאשר
היו, (ו) ע"כ אמרו לזכרים שלשה עשר ולנקבות שלש עשרה, וכן כולם ·

מלת עשרים· היה ראוי להיות הרי"ש פתוח להורות על שנַים, (א)
אולי עשו כן להיותו על משקל חבידיו הבאים אחריו ·
(ב) והנה העשרות באו על לשון זכרים, (ג) עשרים עד תשעים,
ואחר כן מאה לשון נקבה, (ד) והנה ה"א מאה שבה תי"ו במלת מאתים,
וכהגיעם אל תשע מאות אמרו האלפים על לשון זכרים (ה) ולעולם הם
בתי"ו, שלשת אלפים עד עשרת אלפים, ויקרא זה המספר רְבָבָה על
לשון נקבה, גם אמרו רְבָבוֹת, רִבֹּאוֹת (דניאל י"א י"ב),
ויתכן היות האל"ף תחת אות הכפל, כאשר אמר
ר"מ הכהן ז"ל במלת אשר בָּזְאוּ נהרים (ישעיה י"ח ב'), (ו) ומצאנו
רִבּוֹא באל"ף, (ז) ובלא אל"ף (ח)

הנה

באור

הא חד עשר כולל ממחשבת מספר העשרה, וע"כ בנקבה עשתי, לשון מחשבה,
מענין יתעשת, כאמור · ועיין בפירושו בפ' נשא (ז' ע"א) ·
(א) כי היה ראוי: שני עשר, כי מלת שני סמוכה. (ב) כי
המוכרת: שְׁנַיִם שְׁתַּיִם, והדבק: שְׁנֵי שְׁתֵּי, והנה שְׁנֵים שְׁתֵּים
בציר"י ובמ"ם הוא דבק ומוכרת
כאחד · (ג) וזהו הכוונה: דבק ומוכרת כאחד, וראה מ"ש בפירושו לנשא (ז'
ג') · (ד) אחת, כנ"ל · (ה) מספרי העשיריות. (ו) ויבוא לשון זכר בה"א,
ולשון נקבה בלי ה"א, כאשר מבואר והולך · וזהו הפך משפט הלשון, כאמור ·
(א) והראוי: עֶשְׂרַיִם, כריבוי זוגי, כי הוא שני עשרות · (ב)
להאות מספר עֶשְׂרִים למספר שְׁלֹשִׁים ודומיו. (ג)
לזכרים ולנקבות: עשרים אנשים ועשרים נשים. (ד) ג"כ
שוה לזכרים ולנקבות. (ה) והוא ג"כ משותף לזכרים ולנקבות · (ו) והראוי:
בָּזְזוּ, וראה לעיל דף י"ב ע"ב סימן ט' מה שכתבתי שם. (ז) ארבע רִבּוֹא
(עזרא ב' ס"ד) · (ח) משתים עשרה רִבּוֹא (יונה ד' י"א) ·

(א) משתי

ויתכן שנשארו להשלמת השנה כפי מספר הארמים (א) עשרה
חדשים עד תחלת השנה, וזאת דרך הסברא, עלי עשור (תלים נ"ב ד') .
כלי ניגון שיש לו עשרה יתרים או נקבים, ע"כ טעה ר' משה
הכהן ז"ל שאמר כי פירוש בנבל עשור (שם קמ"ד ט'), שיש לו עשרה
נקבים, א"כ מה טעם עלי עשור ועלי נבל, והנה הם שנים, רק
פירושו בנבל עשור, בנבל בעשור, כמו ככבש אלוף (ירמיה י"א י"ט),
ככבש כאלוף, כי האות הראשון מושך עצמו ואחר עמו,
והנה הוא כמו כרע כאח לי התהלכתי (תלים ל"ה י"ד) .

עשתי עשר . (א) אמר ר' יונה המדקדק ז"ל, כי טעם
עשתי עשרה החשבון שהוא למעלה משנים עשר, והוא
אחד עשר, כי האחד קודם השנים, והנה הוא חסר למ"ד, (ב) כאשר
מצאנו ויקח גם קח שהוא חסר למ"ד, (ג) וכן ושני כפירים נתעו
(איוב ד' י"ד), שהוא מגזרת ומלתעות (ד)
כפירים (תלים נ"ח ז'), ולא אמר כלום מדאיות רבות, האחת
שהוא אמר כי אחד למעלה משנים (ה), והנה זה הפך הכתוב, מבן
עשרים שנה ומעלה (שמות ל' י"ד), (ו) ועוד כי הנה עשתי עשר
עזראל (דה"א כ"ה י"ח) הוא לשון זכר, והנה ראוי הוא לפי דעתי (ז)
שיהיה עשני עשר עזראל, כי מלת שתי לשון נקבה, ומלת
ויקח גם קח עוד אדבר על זה, (ח) ומלת נתעו מגזרת
והנה תעה בשדה (בראשית ל"ז ט"ו), והוא (ט) מלה מורכבת
בין פועל עבר ועתיד מבנין נפעל, (י) כי יש מלות מורכבות
משתים, כאשר אפרש בסוף הבנינים . (יא) ומלת עשתי לפי דעתי
מגזרת יתעשת האלהים (יונה א' ו'), אולי פירושו מה שילידו
המחשבות, ואנחנו ידענו דעת ברורה כי במספ' תשעה
ישלם כל החשבון (יב) והנה עשרה כמו אחד, ועשרים כמו שנים
כי הם שני עשרות, ושלשים מגזרת שלשה, וככה עד תשעים, ובעבור
כי סוף חשבון הוא עשרה, כי לא נוכל לומר אחד (יג) עד השלמת עשרה,
נאמר אחד עשר יום, והנה העשרה הולידו זה החשבון . (יד) והנה
עשתי

באור

(א*) האומה ך שממנה היו לבן הארמי אחי רבקה, ואמה, שאמרו
דבר זה .

(א) הבט מ"ש החכם בעל מקנה אברם בזה, שהאריך בו . (ב) והראוי:
על שתי . (ג) כי שרשו: לקח . (ד) מלתעות, כנ"ל. (ה) ויהיה
פירוש למעלה: פחות . (ו) שפירושו: יותר .
(ז) דעתו, כנ"ל, ור"ל: לפי דעת ר' יונה הנזכר . (ח) להלן בשער בנין
פעל . (ט) מלת נתעו . (י) מן נתעו, שהוא עבר, ומן יתעו, שהוא
עתיד . (יא) לקמן בשער המורכבים . (יב) שבטן
האחדים . (יג) האחד הראשון בעוד השני מהעשרות . (יד) כי מספר
האחד

(ז״כ י״כ ו״י) לפי דעתי, והיוכן (א) בעבור שהחליפו הה״א ואם איננו עקר בתי״ו, ושמוהו מלעיל, שלא תתערב המלה עם ארבעים ושבעים, רק לא מצאנו מזאת המלה פועל כלל, ויתכן על דרך שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע, (ב) היות מלת נשבע או השבע שִׁבְעָה (במדבר ל׳ ג׳) מגזרת שבעה, והעד שאמר הכתוב כי נקרא שם המקום שבעה, (ג) בעבור כי שם נשבעו שניהם, (ד) ובמקום אחר אמר כי בעבור שבע כבשות (ה) נקרא שם המקום שבעה, (ו) והנה נקרא כן בעבור שהם שני דברים, (ז) או הם שני מקומות. (ח)

שמונה. כאשר יהיה הה״א קמוץ בקמ״ץ גדול, אז הוא סימן זכרים כמשפט כל המספר שהוא לפניו, (א) וכאשר יהיה פתוח בפת״ח קטן הנו לשון נקבה, כשנת (ב) שְׁמֹנֶה לְמָלְכוֹ (מ״ב כ״ב ג׳), וכמוהו בפעלים, וְלָנֶה (ג) בתוך ביתו (זכריה ה׳ ד׳), וזאת המלה לא מצאנוה בפעלים מצטרפ׳. ולפי דעתי שהיא מגזרת והיה דשן וְשָׁמֵן (ישעיה ל׳ כ״ג), הַשְּׁמֵנָה היא אם רזה (במדבר י״ג כ׳), והם מגזרת המספר שהוא שמונה, בעבור כי העומק בגוף לא יהיה כי אם בתוך שמונה נקודות, והוא העובי, (ד) וזאת דרך סברא.

תשעה. משפט הזכרים ככל המספר שהיה לפניו, וזאת המלה לא מצאנוה בכל הפעלים.

עשרה. כמשפט, כשאר המספר שהוא לפניו. ואפו עֶשֶׂר נשים לחמכם (ויקרא כ״ו כ״ו), עֲשִׂירִת האיפה (שם ה׳ י״א), ועוד בה עֲשִׂרִיָּה (ישעיה ו׳ י״ג), מַעְשַׂר בקר וצאן (ויקרא כ״ז ל״ב), ובמוכרת׳ שנת הַמַּעֲשֵׂר (דברים כ״ו י״ב), וְעִשָּׂרֹן סלת (שמות כ״ט מ׳) מוכרת, שני עֶשְׂרֹנִים (ויקרא כ״ג י״ג), ואמרו עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר (דברים י״ד כ״ב), ואמת בֶּעָשׂוֹר לחודש השביעי (ויקרא כ״ג כ״ז), והטעם ביום העשירי, ימים או עָשׂוֹר (בראשית כ״ד נ״ה), עשרה חדשים, ויתכן

באור

מ״ש החכם בזה בפירושו לזכריה (ד׳ יו״ד). (ג) בראשית ס״ו ל״ג. (ד) יצחק ואבימלך, כמ״ש (שם כ״ו ל״א): וישבעו איש לאחיו. (ה) בראשית כ״א ל׳. (ו) ויהיה שבעה ובאר שבע (שם כ״א ל״א וכ״ו ל״ג) מקום אחד. (ז) בעבור שבע כבשות ובעבור כי שם נשבעו שניהם. (ח) ושניהם נקראו באר שבע, האחד בעבור שבע הכבשות ובעבור כי שם נשבעו שניהם, והשני בעבור השבועה לבד.

(א) שמשפט הה״א זקמ״ץ לספר׳ לזכר. (ב) בשגת, כנ״ל. (ג) שהראוי: וְלָנֶה נקמ״ץ, לשון נקבה. (ד) והעובי הוא יקרוב מענין שומן (דיק פעטט).

ספר שנגבנוהו, ויתן למלך כי גם הוא שופט , וכל בשלש (ישעיה מ׳ י״ב), מדה בת שלשה מקצועות. והמצטרף . (ג) ושלשת את גבול ארצך (דברים י״ט ג׳), הטעם תחלק הארץ לשלש מחלוקת. ושלשת תרד מאוד (ש״א כ׳ י״ט), טעמו תעמוד על הערב השלישי . ובתוספת מ״ם בתחילה , במשלש חדשים (בראשית ל״ח כ״ד), ובתוספת מ״ם באחרונה , כתמול שלשם (שמות ה׳ ו׳) והמ״ם נוסף כמ״ם חנם , וי״א שהוא (ד) סימן לשון רבים , והטעם על היום גם תמול, והיה ראוי להיות תחת השי״ן קמ״ץ גדול כמשפט . (ה) שלישית , חלק משלשה חלקים . (ו) גם שלישית לשון נקבה, (ז) ג״כ יהיה שלישיה ,

ארבעה האל״ף נוסף , וה״א סימן הזכרים כמשפט שלשה , ולנקבה , ותחת ארבע (משלי ל׳ כ״א), על ארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם (יחזקאל א׳ ח׳), רבע שקל כסף (ש״א ט׳ ח׳), ורביעת ההין (ויקרא כ״ג י״ג), גם רביעית תואר שם נקבה כמו והשלישית , בני רבעים (מ״ב י׳ ל׳), ומשקלו אחר על שלשים ועל רבעים לשנאי (שמות כ׳ ה׳), רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו (שם כ״ז א׳), והטעם ארכו כמו רחבו ואיננו כן לפי דעתי מרבעות לא עגלות (מ״א ז׳ ל״א), והנה הוא מעול על דרך הבנין הכבד הדגוש , והילדים האלה ארבעתים (דניאל א׳ י״ז) .

חמשה . דרך הה״א כחבירו חמשה כמספר (א) חמשת בני מיכל (ש״ב כ״א ח׳), לחומש , (ב) ונתתם חמישית לפרעה (בראשית מ״ז כ״ד), והמצטרף , וחמש את ארץ מצרים (שם מ״א ל״ד) .

ששה . כה עשו ששת ימים (יהושע ו׳ ו׳ י״ד), כמספר החשבון שהוא לפניו, וששיתם האיפה (יחזקאל מ״ה י״ג), וי״א כי מלת ושׁשׁאתיך (שם ל״ט ב׳) כן בדרך רחוקה .

שבעה . כחביריו, שביעי כמו ששי חמישי , ויפלו שבעתם יחד (ש״ב כ״א ט׳), שבעתים יקם (בראשית ד׳ כ״ג), שבעה דורות , וכן ארבעתים (ש״ב

באור

לזת ש׳ י״ג) בצירוף הזמן . (ד) ע״ס שלשם . (ה) והיה ראויה : שלשם , שלישי שלהם , והטעם : שלישי של היום ותמול . והנה בפירושו לקהלת (ט׳ י״ב) . (ו) מספר חלקיו , בל״א : איין ידריטטעל . (ז) גם מספר סידורי לנקבה .

(א) כמספר שהוא לפניו שלשה , ארבעה , שהם בה״א נזכר, כאמור. (ב) לחמש (בראשית מ״ז כ״ח), כנ״ל .

(א) מלות : שבעתים ארבעתים היו כן . (ב) ראה

ס״פ

ימים, ופעמים, גם כן שתי פעמים, ומצאנו דרכים, ולא
מצאנו אנשים ,רק ושני אנשים. יש
אומרים כי מלת שבעתים (ישעיה ל׳ כ״ו), ארבעה
עשר, והטעם כפל שבעה, ויונתן בן עוזיאל אמר שהוא
שבעה על שבעה, רק לאור (ו) שבעת הימים (שם) מפרש סוד
שבעתים. וכן מלת ארבעתים (ש״ב י״ב ו״ו), איש הביניים
(ש״א י״ז ד׳), (ז) בין שתי המערכות,
את כל לוחותים (יחזקאל כ״ז ה׳) (ח) שיש ספינות משני
לוחות, ורא׳תן על האבנים (שמות א׳ ט״ז). (ט) ומלת
נקבה שתים, והדגוש לחסרון נו״ן שנים, כי הוא עיקר, ולא
אשנה לו (ש״א כ״ו ח׳), לא שניתי (מלאכי ג׳ ו״ו), ויאמר שנו
(מ״א י״ח ל״ד), ונמצא חסר דגש (י) ואנקמה נקם אחת
משתי עיני (שופטים ט״ז כ״ח), (יא) ורבים פירשוהו מטעם אחד.
והנה מלת שנים מצטרפת, (יב) וכן מלת אחד, התאחדי
הימיני (יחזקאל כ״א כ״א), גם אל תחד כבודי
(בראשית מ״ט ו״ו) הוא חסר אל״ף. (יג)

מלת שלשה. הנה במספר הה״א באחרונה עם הזכרים, ובחסרונה
לנקבות, הפך לשון הקודש. (א) ובסמוך יחליפו
הה״א בתי״ו, ושלשת האנשים (יחזקאל י״ד י״ח), גם יאמרו כן בעבור
הנקבות, ושלשת נשי בניו (בראשית ז׳ י״ג), ובמקום
מוכרח בקמצות השי״ן, על השלש האלה (דברים י״ט ט׳),
ודרך קצרה, ואם שלש אלה (שמות כ״א י״א), מהרי שלש סאים
(בראשית י״ח ו״ו), ונאמר צאו שלשתכם (במדבר י״ב ד׳).
והנה שליש שם התואר, כי הוא כדמות שלשה במעלה
אל האחר שהוא הראשון, והוא המלך, ע״כ יקרא
השני למלך משנה, כאילו הוא שני לו, וכן טעם את משנה התורה
הזאת (דברים י״ז י״ח), כי משה כתב ספר תורה אחד ונתנו
לכהנים הלוים, כאשר הוא כתוב, (ב) כי חם השופטים, וצוה שיכתבו

ספר

באור

ידים. (ו) כאור, כנ״ל. (ז) הבנים, כנ״ל. (ח) לחתים, כנ״ל. (ט) וכתב הר״ש ן׳ מלך שם: ונקראו אבנים
בלשון שנים לצבין הבירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת,
ובלקט שכתב שם: וי״א שהוא כלי עשוי מאבנים על צורת שני חלקים והאשה
עומדת ביניהם. עכ״ל. (י) התי״ו רפה. (יא) והטעם, שהשי״ן בשו״א
נע בעבור הדגש שבתוכה לחסרון נו״ן מ ן, ולכן תי״ו שאחריה רפה, כמשפט.
(יב) שבאה בצירוף זמן עבר או עתיד, כמו: אשנה ודומיו. וראה מה
שכתבתי למעלה באות ח״ד סימן כ״ה. (יג) וסרלוי: תאחד.
(א) שהה״א סימן לנקבה, ובלא ה״א הוא לזכר. (ב) דברים
ל״א

ספר צחות

משקלי השמות רבים, רק הזכרתי כמו כפור בעבור שהוא בסמוך ונכרת שוה, כפור כאפר יפזר (תלים קמ״ז ט״ז), (קכ) כפור שמים (איוב ל״ח כ״ט). (קכא)

והנה ארבר על המספר. דע כי מלת אחד גם אחת מלשון נקבה הפך משפט הלשון, כי הפת״ח הקטן כמו ויאמר וילך וירד, ישוב פתוח כפת״ח גדול באתנח או בסוף פסוק, (א) והנה אין כן והיו לאחד, (ב) כאחד ממנו (בראשית ג׳ כ״ב), (ג) וכן אחת אל אחת (שמות ל״ו י״ד), (ד) אמרו מגורה אחד והיו לאחדים (יחזקאל ל״ז י״ז) והנה הפרש יש בין זאת המלה ובין והיו אחד בידי (שם ל״ז י״ט), כי השם יכול לעשות כן לבדו, [*] וי״א שהוא (ה) חסר כ״ף, כמו ואיש נבוב ילבב ועיר (ו) פרא אדם יולד (איוב י״א י״ב), (ז) אש אוכלה הוא אל קנא (דברים ד׳ כ״ד). והנה על דרך סברא נאמר בעד נקבות אחדות, ולא אחתות. (ח) שנים. כל מה שנמצא על זה המשקל, שהיא המלה מלעיל ובסוף יו״ד ומ״ם, ידענו כי כן הוא, (א) שפתים שקים ברכים, ואם מצאנו שבעה עינים (זכריה ג׳ ט׳), (ב) חיבר הכתוב (ג) כאשר הם בתולדות, (ד) אזנים ידים, ואמרו שתי ידות (שמות כ״ו י״ז), (ה) וכן אמרו שנתים ושתי שנים, וכן יומים, ונוכל לומר שני ימים

באור

היא שרשית, כי שרשו: יכל. (קיט) יצור. (קכ) מוכרת. (קכא) וכפור, כנ״ל, והוא סמוך.

(א) כמו: ויאמר (בראשית כ״ד ל״ד) ודומיו. (ב) והיה אחד (שמות כ״ו י״א), כן נראה להגיה, ואולי יש לגרוס באופן אחר, ואין להאריך. והנה בא אחד בהפסק בסגו״ל. (ג) שבא בסמיכות בפת״ח, הפך האמור, שנשתנה הסג״ול בהפסק לפת״ח. (ד) שבא בסמוך בפת״ח, ובהפסק בסגו״ל. [*] כוונת הזכר, כי הפרש יש בין: והיה לאחדים בידך, ובין והיה אחד בידי, כי אם נאמר: והיה אחד בידך היתה הכוונה, שהעצים יהיו באחדות גמורה ובפשיטות (איינפאכהייט) ביד הנביא, וזה בלתי אפשר, כי הש״י לבדו יכול לברוא עצם פשוט, כמו הנשמות והמלאכים, וכל הגופים בעולם הם מורכבים ובלתי פשוטים כמודע, רק פירוש המאמר, שהנביא יחבר את העצים יחד וע״ז והיה לאחדים, מחוברים כדבר אחד בידו, אבל הש״י אמר: והיו אחד בידי, כי הכל יכול הוא לבדו יכול לעשות מעצמים רבים עצם אחד ופשוט, כאמור. ד״א. (ה) מלת אחד. (ו) כמו: וכעיר, ע״ש בפירושו. (ז) משפטו: כאש. (ח) כי שרש אחת הוא: אחד, וראה למעלה דף ע״ז ע״ב.

(א) שהוא זוג ולשון שנים, כמו: שזקים, שני שוקים, ודומיו. (ב) שהם יותר משנים. (ג) בלשון רבים. (ד) כי בתולדות יש לאדם שתי עינים, ולכן באו במשקל שנים, אף אם הם יותר מזה המספר. (ה) תמורת ידים.

חכמתך (יחזקאל כ״ח ז׳), במסורת יופי, עני (קג) ענִי, (קד) ואם
נמצא אני הגבר ראה עני (איכה ג׳ א׳), האמלה וזה,
(קה) חלִי חלִי, כל חלִי (דברים כ״ח ס״א), וכן משפט אני שים
(ישעי׳ מ״ג כ״א). חסר סלא שם התואר, אמנם
בסמוך חסר משגעים (ש״א כ״א ט״ו), סלאים (ירמי׳
ו׳ י״א), והנה ומלא ברכת ה׳ (דברים ל״ג כ״ג), (קו) רק
אם מאן אתה (שמות ט׳ ב׳), איתנו כן, כי היה עי״ן הפועל
ראוי להרגש, כי לא מצאנו מזה המשקל כי אם מהבנין הכבד הנגזר
(קז) פקיד שריד, כאשר יסמכו יסוף הקמ״ץ, שרידי חרב (ירמיה
ל״א ב׳), והרגש בעי״ן שהוא פתוח הפ״א;
(קח) לא ישתנה, רק אל כביר כביר כח לב (איוב ל״ו ה׳), והנה
מצאנו אביר ישראל (ישעיה מ״ט כ״ו), (קט) אביר (קי)
הרועים (ש״א כ״א ח׳), והבנין שבאו על שני המשקלים (קיא)
ויש שהוא סמוך ושאינו סמוך שוה, כמו רק גביר שמתיו לך (בראשית
כ״ז ל״ז), (קיב) ובסמוכות כפיך (קיג) ומריא (ישעיה י״א ו׳) גם
והנה מלת ידיד ה׳ (דברים ל״ג י״ב), לא נוכל לדעת
איך הוא במסורת (קיד) מלת יקום אם על משקלה, ואף כי
היו״ד נוסף כיו״ד את יריבי (קטו) ויאמר ר״י המדקדק ז״ל, כי הפוך
העי״ן קודם הפ״א, (קטז) כי הוא אומר שאין פועל פחות משלש
אותיות, כאשר אפרש, (קיז) על כן יטעו האומרים יצור על משקלו,
(קיח) והראוי להיות היו״ד קמוץ בקמ״ץ גדול, (קיט) כמו ידוע
שמור ילוד, כי הוא פעול, והיו״ד שרשו ואיננו נוסף או הפוך,
ובסמוך יהיה יצור, כמו ילוד אשה (איוב י״ד א׳), ויש
שם על זה המשקל, כמו כרוב, ויש ע״מ כפור, והכלל
משקלי

באור

מהפסק. (קג) אלא בהפסק. (קד) בהפסק, (קה) כי היא בהפסק,
והיה כמו עָני כאשר, וכ״כ במלונים דף כ״ו ע״ב, אבל בפירושו לאיכה
(אם) כתב: שפי בעוך ויקבר שקום הבנות לו הגלות. (קו) זה אינו גם
שאלו כי אם בישני; (קז) ואין בפירושו בפי׳ ונרא (ד׳ כ״ו), ובדברי רש״י ז״ל
ובפירוש הבנת המקרא גם. (קח) אם יהוא פ״א הפעל בפת״ח ועי״ן הפעל
בחיר ובפיר״ק; (קט) שיתכנה בסמיכות. (קי) אביר, כנ״ל, אלא נשתנה
בסמיכות. (קיא) והיה הראשון מן אביר, משקל רפה, והשני מן
אביר, משקל דגש, אלא שתנה. (קיב) והיה בנפרד ובסמוך
גביר. (קיג) וכפיר, כנ״ל. (קיד) אם היא: ידיד או:
ידיד, כי לא מלאמה במקרא כי אם בסמיכות, ודוקא
הרמ״ה ז״ל בדקדוק המלה הזאת בטוהר התיבה קיבץ השמות אות כ״ה. (קטו)
לא נמצא כן בכל המקרא, וכ״ל: את יריבי (תלים ל״ה א׳) שהיו״ד הראשונה
נוספת. (קטז) שרשו: ריב. (קיז) להלן נפעלים השניים נרשם
ליה אמר. (קיח) ע״מ יקום, כי בו היו״ד נוספת, והשלם יגור

דיא

קָדְשָׁהּ, וככה חביריו, הֹדֶשׁ אֹרֶךְ, רק אֹהֶל ישתנה בסמיכות (פו) בעבור אות הגרון, והנה רֹחַב שנפתח עין הפועל, כאשר יסמך (פז) הנה על מתכונת אֹרֶךְ, רָחְבּוֹ רָחְבָּהּ, והנה מלת תֹּאַר אמרו מה תָּאֳרוֹ (ש"א כ"ח י"ד), והוא הדרך הידוע, על דרך קָדְשׁוֹ חָדְשׁוֹ, (פח) וְתָאֳרוֹ (פט) מבני אדם (ישעיה נ"ב י"ד), נפתח האל"ף (צ) בעבור חיותה מאותיות הגרון; בַּיִת זַיִת עַיִר לַיִשׁ שַׁיִת לַיִל בַּיִר תַּיִשׁ, רובם בהיותם לשון רבים ע"מ תְּיָשִׁים, וַעֲיָרִים (צא) עשורה (ראשית ל"ב ט"ז), ואם ישתנו קצתם בלשון זכר כאשר יסמכו, (צב) לֵילוֹ, אומרי לגפן עִירוֹ (ש' מ"ט י"א), שִׁיתוֹ ושמירו (ישעיה י"ד י"ג), בֵּיתוֹ זֵיתוֹ, רק מלת זֵיתִים הוא זרה, (צג) ג"כ מלת בָּתִּים, (צד) ואין במקרא כלל דגש אחר קמ"ץ גדול, (צה) רק במלות בָּתִּים, בָּתֶּיךָ בָּתֵּי (צו) כל עבדיך (שמות י' ו'), כל מלה שהוא מגזרת בַּיִת, ויאמר ר' יהודה המדקדק ז"ל, כי היה כן, בעבור שלא תתערב חסרון היו"ד שהוא השורש, (צז) ושלא תתערב המלה עם בַּתִּים, שהוא מגזרת בַּת שהיא מדה, כי עשרת הַבַּתִּים חמר (יחזקאל מ"ה י"ד), (צח) אָוֶן עָוֶל, ויבחר אותם (צט) בְּתָוֶךְ (ראשית ט' ו"ד) ישתנו, מחשבות אוֹנֶךָ (ירמיה ד' י"ד), בְּתוֹכֵכִי ירושלים (תלים קט"ז י"ט), ומצאנו עָוֶל רכולתך (יחזקאל כ"ח י"ח). (ק) שם התואר, כָּבֵד עָרֵל, זכסמוך כְּבַד עון (ישעיה א' ד'), עֲרֵל לב וַעֲרֵל בשר (יחזקאל מ"ד ט'), שְׁבִי, סמוך בטעם (קא) ואשר איננו סמוך בטעם הוא שוה, רק ישתנה באתנח וסוף פסוק, וישב ממנו שֶׁבִי (במדבר כ"א א'), וכן פְּרִי פֶּרִי, (קב) ודרך אחרת יפי חכמתך

באור

אֹהֳלֵי אָהֳלוֹ ודומיהם. (פז) כּנּוּיים. (פח) שנשתנה הקולם מן קֹדֶשׁ חֹדֶשׁ. (פט) לא נשתנה קול"ם תֹּאַר. (צ) בחטף פת"ח. (צא) וַעֲיָרִים, כנ"ל. (צב) בכינויים. (צג) שהחלוי: זֵיתִים ע"מ תְּיָשִׁים, מן תַּיִשׁ ודומיו, כאשר כתב למעלה. (צד) דגש הוא זרה, והחלוי: בָּתִּים ע"מ תְּיָשִׁים, או בֵּיתִים ע"מ זֵיתִים. (צה) אשר לא כדת, כי לא יבוא דגש אחר תנועה גדולה. (צו) וּבָתֵּי, כנ"ל. (צז) בעבור חסרון היו"ד שהוא השורש, כנ"ל, וק"ל, שבאה דגש בתי"ו בָּתִּים תחת יו"ד השורש הנח, כי היה ראוי: בֵּיתִים. (צח) עיין במאזנים דף יו"ד ע"א ובפירושו פ' בא (י"ב ז'). (צט) אותם, כנ"ל. (ק) בְּעָוֶל רכלתך, כנ"ל. (קא) נכונות הענין. (קב) בהפסק

נקודות, כמו צדק וחסד, והנה ספר לא ישוב קמוץ בקמ"ץ גדול במקו' מוכרת, (ענ) ג"כ צדק, וישוב חסד, (עד) והרוב שהם על משקלו, (עה) והנה מלת הארץ זרה בעבור קמוצת האל"ף, והיה ראוי להיות כמו חבידיו בעלי האל"ף, האלף לך שלמה (שיר ח' י"ב), והאבן הזאת (בראשי' כ"ח כ"ב), מן הארץ אשר בלבנון (מ"א ה' י"ג), ודע כי ספר וצדק וכל מה שהוא על משקלם לא ישתנה כאשר יסמך, אע"פ שמצאנו מלות זרות והם מעטים, ובחדר (עו) משכבך (שמות ז' כ"ח), וסגור דלתך (ישעי' כ"ו כ'), (עז) מספח חמתך (חבקוק ב' ט"ו), (עח) שהוא מגזרת ויכלו המים מן החמת (בראשית כ"א ט"ו), ודרך אחרת הבל הבלים (קהלת א' ב'), (עט) וכבר הזכרתי כי ימצאו על הב' משקלים, כמו שגר אלפיך (דברים ז' י"ג), (פ) ויש שם תואר על זה המשקל, כמו ילד, ויבא הלך (ש"ב י"ב ד'), ואם היה עי"ן הפעל בכל שם שהוא ע"מ ארן ארץ אחד מהע"ח, יפתח הפ"א גם העי"ן בפת"ח גדול, כמו נער שער, ג"כ שם התואר, איש בער, (פא) ודע כי השמות שהם ע"מ ארץ כאשר יסמכו אל אחרים במלה אחת (פב) לשון רבים, הם על ב' דרכים, האחד אבן, את אבניה (תלים ק"ב ט"ו), וכרוב חסדיו (ישעיה ס"ג ז'), וכן נוכל לומר צדקיו, (פג) ואם לא נמצא. והדרך השנית רגל, אמרת רגליו, ומלת קרן נאמרה על ב' דרכים, וקרני ראם קרניו (דברי' ל"ג י"ז), שתי קרניו (דניאל ח' ז'), (פד) לקחנו לנו קרנים (עמוס ו' י"ג), והקרנים גבוהות (דניאל ח' ג'). קדש, כולם בחולם, וכאשר יסמכו (פה) ישובו בקמ"ץ חטף קדשי קדשו קדשם קדשך קדשהם קדשכם קדשכן קדשה

באור

(עד) חסד ישתנה בהפסק: חסד (תלים ס"ב י"ג). סוף פסוק. (עה) רוב המשקל הזה ישתנה בהפסק, ורלא"ה במכלול שער דקדוק השמות במשקל פעל. (עו) שהראוי: ובחדר. (עז) שהראוי: דלתך מן דלת, כמו בדלתו (מ"ב י"ב י"ד). (עח) שהראוי: חמתך מן חמת, כמו: חלקה מן חלק. (עט) שבא הבל בסמיכות: הבל, (פ) שנשתנה מלת שגר בסמיכו', ופעמים לא תשתנה, כמו שגר בהמה (שמות י"ג י"ב), וע"ש בפירושו. (פא) לא נמצא בכל המקרא, רק כ"ל: איש בער (תלים צ"ב ז'). (פב) על ידי הכינוים. (פג) מן צדק. (פד) קרניו, כנ"ל, וזה שאמר: שני דרכים, קרניו, קרניו. (פה) בכינוים. (פו) בכינוים, אהלי

לשון נקבה, כאשר עשו במלת מְשָׁרַת את המלך (מ״א א׳ ט״ו), (סא) והנה עלה שבת בְּשַׁבַּתּוֹ (במדבר כ״ח י״ד), דגוש החי״ו להתבלע תי״ו השרש, (סב) וכן משפט בַּת קמוץ במוכרת ופתוח בסמוך, (סג) והוא חסר נו״ן, (סד) וכן יבלעוהו במלת בִּתּוֹ, כאשה בִּתָּהּ (יחזקאל ט״ז מ״ד)· יש שם ע״מ עָשָׁן זָהָב, שניהן קמוצין, ובסמוך עֲשַׁן העיר (יהושע ח׳ כ׳), זְהַב הארץ ההיא (ראשית ב׳ י״ב), ועל זה הדרך שם התואר חָכָם יָקָר, חֲכַם לב (שמות ל״א ו׳), יְקַר רוח (משלי י״ז כ״ז), והנה יתערב (סה) שם התואר בסמוך עם השם הסמוך, (סו) ואת יְקָר (סז) תפארת גדולתו (אסתר א׳ ד׳), (סח) וכל יְקָר ראתה עינו (איוב כ״ח י׳), קמוץ בעבור היותו מוכרת, וכמוהו אחרי הַסֵּפֶר (דה״ב כ׳ ט״ו), וחעל הַשִּׁלְיוֹן (שמו׳ ט״ז י״ג), כי הנה הַסְּתָיו (ש״ה ב׳ י״א)· והנה מצאנו חָרָשׁ, ורבים חשבו שמשקלו חָכָם, ואיננו כן, רק הוא ע״מ גַּנָּב, טוב וְסַלָּח (תלים פ״ו ה׳), והעד שאמר חָרָשִׁים, ולא היה החי״ת בפת״ח חטף כמשפט חֲכָמִים, (סט) ועד אחר, היות מעשה חָרַשׁ אבן (שמות כ״ח י״א) פתוח הרי״ש בעבור היותו סמוך, (ע) כי כל חָרָשׁ מוכרת בטעם לעולם הוא קמוץ· יש שם שימצא על שני משקלים, כמו עָשָׁן, והנה בסמוך עֲשַׁן העיר, ואמרו כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות י״ט י״ח), ויש על שלשה משקלי׳, וקנה בֹשֶׂם (שם ל׳ כ״ג), והוא ע״מ קֹדֶשׁ, ובסמוך (עא) בְּשָׂמִי, בקמצת הבי״ת, והנה מצאנו אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (ש״ה ה׳ א׳), שהוא בתחלה בָּשָׂם, ע״מ זָהָב שָׁלָל עָשָׁן דָּבָר, ועוד וקינמון (עב) בֶּשֶׂם מחציתו (שמות ל׳ כ״ג)· משקל אֶרֶץ על ב׳ דרכים, האחד להיות פ״א הפועל בקמ״ץ קטן, כמו סֵפֶר, והשני בג׳ נקודות·

באור

(סא) ראה למעלה דף ט״ז ע״ב· (סב) והיה ראוי: בְּשַׁבַּתְתּוֹ מן שַׁבַּתֶת, כאמור· (סג) כן דעתו ז״ל, וכך כתב בפירוש במאזנים דף ט״ו ע״א וע״ב, אבן בספרינו בַּת בפת״ח בסמוך ובמוכרת· (סד) כי בת מן ואבְנָה (ראשית ל׳ ג׳), ועיין במאזנים במקום הנזכר· (סה) ידבק ויסמך· (סו) עם השם שהוא סמוך לשם אחר· (סז) בפת״ח, כן גירסת החכם ז״ל, אבל בספרינו כתוב: יְקָר בקמ״ץ, וראה במכלול דף קס״ג ע״ב· (סח) שמלת יקר סמוכה למלת תפארת, הנסמכת למלת גדולתו, ועיין בפירוש החכם ז״ל בסוף פ׳ מנודע· (סט) מן חָכָם· (ע) ואילו היה ממשקל חָכָם, היה ראוי: חָרָשׁ, כמו מן חָכָם חֲכַם לב· (עא) נחיבור עם הכינוים· (עב) וקנמון, כנ״ל· (עג) ושפטו תמיד: סֵפֶר קף בתתנח וסוף

נעלם עם חי"ו, תְּרוּסַת תְּרוּמַת, והנה תחת קמ"ץ גדול שב פת"ח
גדול, וכן תְּפִלָּה וּמְגִלָּה, ודרך אחרת תִּפְאָרָה
תִּפְאֶרֶת ׃ (מד) ויתכן להיות רק
תִּפְאֶרֶת מוכרת בטעם, (מה) רק אם היה באתנח או בסוף
פסוק ישוב אל"ף בקמ"ץ גדול, (מו) נַעֲרָה קְעָרָה, נַעֲרַת
אחד (ישעיה ל' י"ז), ורבות סמוכות, (מז)
קַעֲרַת כסף (במדבר ז' פ"ד), והמוכרת קְעָרוֹת, נַעֲרָה נַעֲרוֹת
אסתר (אסתר ד' ד'), שבע הַנְּעָרוֹת
(גם כ' ט'), צְדָקָה צִדְקַת ה' עשה (דברים ל"ג כ"א), צִדְקוֹת
ה' (שופטים ה' י"א), לא על צִדְקֹתֵינוּ (דניאל
ט' י"ח), ע"כ טעה האומר על (מט) נִשְׁמָתֵינוּ
הפקודות לך׃ (ס) בקמצות השי"ן, כי נְשָׁמָה ע"מ צְדָקָה.
(מט) ויש שם שהחי"ו שורש והמלה לשון נקבה,
פַּת חרבה (משלי י"ז א') קמוץ, (נ) ועל פַּת לחם (שמ"א כ"א) פתוח,
בעבור היותו סמוך, ותמצא כַּקֵּן ידי (ישעיה י"ד י"ד), ודרור
קֵן לה (תלים פ"ד ד'), מוכרת, בקמ"ץ קטן, קַן צפור (דברים כ"ב
ו'), סמוך, כָּל שֵׁם וּבֵן (נא) שהוא סמוך הוא בשלש
נקודות, (נב) ושוה הוא שיהיה במאריך (נג) או במקף,
והמוכרת בטעם, (נד) ואם היה בטעם (נה) במקף, (נו) כמו ותלד
בֶּן־שֹׁנִי (בראשית ל"ה ז'), (נז) הוא בקמ"ץ קטן. שַׁבָּת היא (ויקרא כ"ג ג'),
בקמצו' הבי"ת במקום מוכרת, שַׁבַּת קדש (שמות ט"ז כ"ג),
פתוח כי הוא סמוך, ולפי דעתי כבה דקדוק המלה, היתה בתחלה
שַׁבֶּתֶת בשלש נקודו' תחת הבי"ת וכן תחת תי"ו הראשון שהוא שורש,
ע"מ דַּלֶּקֶת יַבֶּשֶׁת, ובעבור התחברות שני תווי"ן חסרו האחד
כמשפטם, כמלת וְהֵמַתָּה, (נח) אותו תשחית וְכָרַתָּ
(דברים כ' כ'), (נט) ופתחו הבי"ת (ס) להיות לאות על
לשון

באור

שני הקמצי"ם לשני סגולי"ם ׃ (מה) ויהיה תפארת נסכרת בטעם, והוא
נשקל בפני עצמו, ולא יכנו הסמיכות מגלת תפארה ׃ (מו) כמו: לכבוד
ולתפארת (שמות כ"ח ב') ׃ (מז) לשון נקבות רבות בסמיכות ׃ (מח)
שלו, כנ"ל ׃ (ס) בתפלת ש"ע ׃ (מט) ונ"ל: נשמותינו צ"ע
צדקותינו ׃ (נ) נראה שהמחבר ז"ל גורס כזה: פַּת בקמ"ץ, אבל
בספרינו כתוב: פַּת בפת"ח ׃ (נא) וכל שם בֵּן, כנ"ל ׃ (נב)
בסגו"ל ׃ (נג) בנגינה ׃ (נד) אם מלת בן מופסקת לפי טעם ונוכחת
המלה ולא יכנה בסמיכות ׃ (נה) בנגינה ׃ (נו) או במקף, כן נראה להגיה,
ועיין לעיל דף ה' ע"ש ומה שכתבתי שם בסימן ט' ׃ (נז) ותלד בלבה שפחת
רחל בֶּן־שֹׁנִי, כנ"ל, והמחבר ז"ל אחז דרך קצרה ׃ (נח) שהיה ראוי:
וְהֵמַתָּה ׃ (נט) שמשפטו: וְכָרַתָּה ׃ (ס) במלת שַׁבָּה ׃

רק פירושו שְׁמוֹ אֵלִי שמתי שמו אל בעבור ששאלתיו ממנו, והנה בְּעֶצֶב המון, (ל) כי שם כתוב כי ילדתי בְּעֹצֶב (דה"א ד' ט'),
והנה כמו שִׂמְלָה שַׂלְמָה וְכֶבֶשׂ וְכֶשֶׂב, אמר על בְּרִיעָה כי בְרָעָה היתה בביתו (שם ז' כ"ג), והטעם בעבור הרעה שהיתה בביתו קרא כן,
והנה בית הבריעי (לא) כאילו הוא שרש, (לב) והחימה שאמרה מִתְיַהֲדִים (אסתר ח' י"ז), (לג) והנה שב יְהוּדִית (לד) כמו פועל,
(לה) והנכון בעיני שפירושו שהיו מתיחסים אל יהודה, (לו) לא ששבו לתורת יהודה, אע"פ שארע כי רבים יתמהו מזה הפירוש שפירשתי. ודע כי שמות העצמים שאינם שמות פרטים ישתנו בסמיכו',
וטעם הפרטים כְּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְצִיּוֹן, ולא כן כּוֹכָב וְשֶׁמֶשׁ וּבַיִת, כי הם שם כללי, כמו
אֱנוֹשׁ וְאָדָם וְנַעַר, ואל יקשה עליך דבר השמש, (לז) כי גם הוא נחשב כאנוש שהוא כל, (לח) וזה הדבר
צריך פירוש ארוך. וכאשר ישתנו השמות כן ישתנו שמות התואר ומשקלי השמו', ומשקלי השמות התואר אין קץ להם, רק אזכיר קצתם.
יש שם שישתנה בסמיכה בתנועה ויחסר אות עם תנועה, כמו חֵי פַרְעֹה (בראשית מ"ב ט"ו), (לט) בְּחֵי העולם (דניאל י"ב ז'), (מ) וְחֵי
אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו), והשלם שישתנו, (מא) חַיֵּי שרה (בראשי' כ"ג א')· ויש שמות בסמיכה השתי תנועות, (מב) עד
מַשְׁבֵּר (מ"ב י"ט ג') בקמ"ץ קטן, בְּמִשְׁבַּר בנים (הושע י"ג י"ג),
מַשְׁעֵן ומשענה כל מִשְׁעַן לחם (ישעיה ג' א'). ויש שישתנה (מג) להחליף אות באות והוא ה"א
נעלם

באור

במלת יהודה חסירה במלת אודה, והראוי: אֲהוֹדֶה, כמו שכמנת: יהודך אחיך. (ל) כהיפך אותיות השרש. (לא) בי"ת הַבְּרִיעִי (במדבר כ"ו מ"ד), ככ"ל. (לב) נראה שהוא שרש, ויהיה שם בריעה בן אפרים (דה"א ד' כ"ב כ"ג) נגזר ממלת רעה, כאמור, והבי"ת לשימוש, אבל בשם בְּרִיעָה בן אשר (בראשית מ"ו י"ז) הבי"ת שרשית, וע"כ נאמר ממנו: הַבְּרִיעִי, בהתקיים בי"ת השרש. (לג) שהוא פעל מבנין התפעל. (לד) שהוא שם עצם פרטי. (לה) ולא יתכן לגזור פעל משם עצם פרטי, כנודע. (לו) שאמרו שהם מבני יהודה, ועיין במאזנים דף י"ט ע"ב ובפירושו לאסתר שם. (לז) כי באמת השמש הוא עצם פרטי, ואין דומה לו. (לח) שם עצם כללי. (לט) שנחסר בזה אות יו"ד עם תנועתה, והראוי: חַיֵּי פרעה. (מ) ראה בסידור ויעתר יצחק להחכם רי"ם ז"ל סימן קל"א, ובתקוני התפלה להחכם רי"ל בן זאב ז"ל סימן ל"ה. (מא) שישתנה על משקלו השלם. (מב) בסמיכה, שישתנו השתי תנועות, כן נראה להגיה, כמו: מַשְׁבֵּר מַשְׁעֵן, כשיבואו בסמיכות, ישתנו שתי התנועות, הפת"ח לחיר"ק והצירי לפת"ח. (מג) בסמיכות. (מד) שנתהפכו
שני

טעה שתי טעיות רבי אהרנים הלוי ז"ל, שאמר כי האומר אם יש
בְּיַעֲקוֹבִים בְּיַעֲקוֹבֵנוּ (טו) נכון הדבר, ומתי ראה הוא שני שמות עצם
מתחברים (טז) או יסמך אל אחר, (יז) ואין
ראיה מסוד השם הנכבד והנורא, כי יש לו סוד עמוק, על כן נחטף החית
אחד מי"ג מדות, (יח) וכמוהו ויזכור ימי עולם מֹשֶׁה עַמּוֹ (ישעיה
ס"ג י"א), (יט) וי"א שהוא משה ועמו. וכאשר הסתכלתי
בשמות העצם שהם מתייחסים, (כ) לא תמצא שהם כולם על דרך
סברא (כא) כמו לְשְׁפוּפָם (במדבר כ"ו ל"ט) אמרו הַשּׁוּפָמִי, (כב)
והנה יִמְנָה (שם מ"ד), ע"ם יִשְׁוָה (ראשית
מ"ו י"ז), ואמרו הַיִּשְׁוִי (במדבר שם) ולא אמרו הַיִּמְנִי,
(כג) גם תמצא נַחַ ואיננו סגורת יְנַחֲמֵנוּ (ראשית
ה' כ"ט), (כד) כי המ"ם הוא שרש, ולא יסור (כה) שורש
רק מאותיות הנח שהם אהו"י או מאותיות הכפל, (כו) רק טעם המלה
שמרת, (כז) כי הנחמה להסיר עצב האבילות והוא נוח לנפש, (כח)
ואמרת על יהודה אוֹדֶה את ה' (שם כ"ט ל"ה), והה"א, (כט) על כן
עמים יְהוֹדוּךָ (תלים מ"ה י"ח), ומשירי אֲהוֹדֶנּוּ (שם כ"ח ז'),
ראש התחלה יְהוֹדֶה לתפלה (נחמיה י"א י"ז), אמרת
שמואל, כי מה' שְׁאִלְתִּיו (ש"א א' כ'), וזה רחוק מאוד,
רק

באור

אף שהוא פרטי, יכול לבוא בסמיכות, וכ"כ במאזנים דף מ"ג ע"א, אך בפירושו
לרות פירש: מבית לחם יהודה בלי סמיכות, וז"ל שם: מ"ם מבית לחם יהודה
משמש עצמו ואחר עמו נעצר כי שם מקום לא יסמך. עכ"ל. (טו) בריבוי
ובכינויים. (טז) בריבוי. (יז) בסמיכות או בכינוים. (יח) עיין בפירושו
בפ' כי תשא (ל"ד ו'). (יט) הא' בפירושו לשמות (ג' ע"ו) בד"ה אמר
אברהם המחבר. (כ) שנעשו מהם שמות היחס, וראה בדברי בעל מקנה אברם
בחלוקת השמות בשם היחס. (כא) על משקל הראוי מצד הסברא, כמו שמחבר
והולך. (כב) והיה ראוי: הַשְּׁפוּפָמִי. (כג) תמהני על החכם ז"ל,
שהלשון איננה מוחלטת, כי אמרו: הימנה מן ימנה, ואמרו
הישוי מן ישוי, הנזכר בפסוק זה ובספר בראשית (מ"ו י"ז), ולא מן ישוה
הנזכר שם, כי הוא חסר פה כמ"ש בביאור בפ' פנחס על פסוק זה, ובאמת נראה
שהרגיש החכם בעצמו בזה בפירושו שם, וז"ל: לימנה משפחת הימנה ואיננו
הימני כמו מן בריעה בריעי עכ"ל, וא"כ הביא ראיה מאלות: בריעה בריעי,
והיא ראיה נכונה, משא"כ ממלת הישוי שהזכיר בזה, כאמור, ושאלתי את פי
אדמ"ו הדיין המצויין כבוד מהור"ר יודא ליב האלברשטאם נ"י, וזאת
תשובתו אלי בטעם אמרותיו: הנה יונתן בן עוזיאל תרגם על פסוק זה, וז"ל:
לישוה גניסת ישוה עכ"ל, וא"כ תרגם מלת לִישְׁוִי כמלת לִישְׁוָה,
והוא סיוע וסמך לדברי החכם ז"ל בזה. עכ"ל.
ודפק"ח. (כד) כאשר אמר הכתוב, שנקרא שמו כן לאמור זה ינחמנו.
(כה) יחסר. (כו) ולכן לא יתכן לומר, שאסדה מ"ם ינחמנו במלת
נח. (כז) כוונת המלה ולא המלה עצמה. (כח) ע"כ מלת נח ומלת
ינחמנו הם טעם אחד, אף שאינם מגזרה אחד. (כט) הה"א הראשונה
במלת

שלא יוחברו, כמו סף, ויאמר ר״ם הכהן ז״ל: כי כסף וזהב
ונחשת וברזל ובדיל ועופרת לא ימצאו
בלשון רבים ולרבים והנה שפת ולרבים
מספריהם (שם א״כ כ״ה), (ו) ועשירה כל בדיליך (ישעיה א׳ כ״ה),
ויש שימצאו על לשון רבים ולא יבא ממנו יחיד, כמו
זקנים נעורים חיים פנים, ככה מצאנום, וגם יש אחרים עם אלה.
ויש שמות שלעולם הם לשון זכר או
נקבה, כמו פה, וחבר פי (תלים ס״ו י״ד), רגלי עמדה במישור
(תלים כ״ו י״ב), ויש שנמצ׳ על לשון זכר ונקבה,
והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב׳ ט׳), רוח (ז)
גדולה וחזק (מ״א י״ט י״א), תאכלהו אש לא
נפח (איוב כ׳ כ״ו), שמש זרחה
וגודד (בחום ג׳ י״ז), שמש (ח) יצא על הארץ
(בראשית י״ט כ״ג), וארון אלהים (ט) נלקחה
(ש״א ד׳ י״ז).

אמר (א) הגאון, (ב) כאילו אמר תיבה, (ג) ואין צורך. (ד)
ויש לשון זכר מחובר (ה) על לשון נקבות, לוח
לוחות, והפך זה אשה (ו) נשים, (ז) פילגש פילגשים,
ויש שימצא והגוה נפשים
נפשות, (ח) ולא כן אמרים אמרות, כי אמרים
היא מגזרת אומר לשון זכר, רק אמרות הוא
מגזרת אמרה, אמרת ה׳ צרופה (תלים קי״ח ל״ט). ויש
שם אדם (ט) שהוא בגזרת לשון נקבה, (י) כמו שמלה
משרקה (בראשית ל״ו ל״ו), (יא) ושם אשה, אביגיל (ס)
אבינועם. (יב) ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם
(יג) כי מצאנו מבית לחם יהודה (רות א׳ א׳), (יד) ע״ב
מעה

באור

(ו) רק׳ בפירושו שם ובפי׳ אחור (ב״א י״ג). (ז) ורוח, כנ״ל. (ח)
חשמש, כנ״ל. (ט) האלהים, כנ״ל.

(א) מוסב למעלה על מלות: וארון האלהים וגו׳. (ב) סתם
גאון בדברי החכם ז״ל הוא הגאון רב סעדיה מפיתום ז״ל. (ג) פירוש, מלות:
וארון האלהים נלקחה, כאילו כתיב: תיבה, ותיבת ארון האלהים נלקחה,
כי ארון הוא לשון זכר. (ד) כי ארון הוא מהשמות שהם לשון זכר ולשון נקבה,
כמו: יד, רוח ודומיהם. (ה) ברובוי. (ו) לשון נקבה. (ז) לשון רבים
זכרים. (ח) שניהם ביחזקאל (י״ג כ׳). (ט) שם איש. (י) בה״א
הנקבה בסופו. (יא) ממשרקה, כנ״ל. (ס) שהם שמות נשים, בגזרת לשון
זכר. (יב) השם הזה הוא שם איש (שופטים ד׳ ו׳), אבל נ״ל: אחינעם,
שהוא שם אשה (ש״א י״ד כ׳, כ״ה מ״ג). (יג) כי אז יהיה שם עצם
פרטי, ושם עצם פרטי לא יבוא בסמיכות, בנודע. (יד) ר״ל, כי שם מקום,

העברים ישמעאלים · ויש מהם שהוא על גזרת שנים, (ו) ולא יתפרד, (ז) כרחים צהרים ומים ושמים.
ויש (ח) שיפרד (ט) ויתחבר, (י)
כמו דרך, ורבים דרכים, ונעקש דרכים (משלי כ"ח י"ח), וכן לשון שנים, כמו שפתים ועינים וידים, אולי נקראו כן השנים (יא) בעבור שהן כמערכת שתים. (יב) והנה נאמר ממלת בגד עם עשרת הקונים, (יג) בגדי בגדנו בגדך בגדך בגדכם בגדכן בגדו בגדה בגדם בגדן, ולא יתכן לאמור כן ממלת ראובן, (יד) והכלל שם עצם איש. [*]

והחלק השני שם שאיננו עצם דבר רק הוא מקרה, כמו חכמה וגבורה עצה, וזה השם נגזר מפעלים, גם תוכל לאמור עם זה השם כל הקונים, חכמתי חכמתנו חכמתך חכמתך חכמתכם חכמתכן חכמתו חכמתה חכמתם חכמתן.

והחלק השלישי תואר השם, והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים, (א) כמו איש, חכמה, והטעם איש שיש בו חכמה, והנה הוא חכם, ואם אמר איש חכם נשפט את איש (משלי כ"ט ט'), או יאמר חכם בלא זכר איש יספיק; כמו אין נבון וחכם כמוך (בראשית מ"א ל"ט). (ב) ונוכל לומר עשרת הקונים עם תואר השם, רק יבא קשה במקצתם, מתי מתנו מתך קבור (שם כ"ג ט"ו), מתך מתהם מתכם מתכן, פני מתו (שם כ"ג ג'), מתה מתם מתן, והנה חכמי גם חכמיו נכון, רק חכמו הוא מעט רחוק, בעבור שאיננו נמצא, (ג) ואף כי האחרים. ודע כי יש שם שלא יהיה לעולם כי אם לשון רבים, (ד) כמו גוי ומחנה וקהל, לכן יתחבר (ה) ותאמר גוים, ויש

שלא

באור

שם עצם פרטי. (ה) ויהיה לקרקים שם היקם, שהוא שוה לשם המין ויבא ברבוי. (ו) רבוי זוגי (דואלים, צווייאצאהל). (ז) לא יבוא בלשון יחיד. (ח) רבוי זוגי. (ט) שבוא בלשון יחיד. (י) ברבוי. (יא) השנים, כנ"ל. (יב) ר"ל, שנקראו הש' יכ'ים בלשון רבוי זוגי בעבור שהן בשתי מערכות, הכוונה: בשתי שורות. (יג) ראה למעלה בשער לשון הקודש בד"ה ורב סעדיה. (יד) כי שם עצם פרטי לא יתחבר עם הכנויים, כנודע.
[* שם כלל כל מין אדם הוא שם עצם כללי, כמו איש ודומיו. ד"א.
(א) משם עצם ומשם המקרה. (ב) שאלת חכם, אף בלא זכר איש, הוא תואר השם, וטעמו: איש שיש בו חכמה. (ג) במקרא.
(ד) זהו שם הקבוץ (קאללעקטיפום, זאממעלנאמען). (ה) ברבוי.
(ו) ר"ל

ספר צחות

אַשְׁרֵי, (כד) לעולם לשון רבים, ואמרו אַשְׁרֵהוּ וְאַשְׁרָיו אַשְׁרֶיךָ ארץ (קהלת יו"ד י"ז)• (כה) ודרך אחרת לֹא, כְּלוֹא הָיוּ (עובדיה א' ט"ז), אַל כאפך (תלים ו"ו ב')• וישם לְאַל (איוב כ"ד כ"ה), וזאת המלה לא תסמך כלל• ודרך אחרת שלא תוכל להוסיף אות בה חוץ מן וא"ו, כמו לוּלֵי רַק אַךְ וְגַם, רק ה"א החימה לבדו עם רַק וגם ואף. ודרך אחרת להוסיף יו"ד, בַּל בְּלִי, (כו) זוּלָתִי כלב בן יפונה (דברים א' ל"ו), (כז) זוּלָתִי (כח) ולת עם הארץ (מ"ב כ"ד י"ד)• ודרך אחרת אֲשֶׁר כַּאֲשֶׁר לַאֲשֶׁר מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני (ישעיה מ"ג ד'), (כט) וזאת המלה תאסר על יחיד ורבים זכרים או נקבות, וכבה מלה אֵלֶּה, (ל) ויוסיפו עליה ה"א הדעת, הָאֵלֶּה• זֶה סימן יחיד זכר, (לא) וְזוּ רבים זכרים, עם זוּ יצרתי לי (שם מ"ג כ"א), וזאת (לב) לשון נקבה, הַלָּז לזכר ולנקבה, דבר אל הנער הַלָּז (זכריה ב' ח'), (לג) השונמית הַלָּז (מ"ב ד' כ"ה), (לד) הארץ הַלֵּזוּ (יחזקאל ל"ו ל"ה), בתוספת וא"ו לשון נקבה, גם יתכן להיותה לשון זכר, או תהיה מלת לֵזוּ כמו לָז, כי מצאנו נְעַתֵּם אֶרֶץ (ישעיה ט' י"ח), (לד) ורבים כן. והנה מלות הטע' שיסמכו אל אחרים, כמו אֶל משה, הנה יאמרו אֵלַי אֵלֵינוּ אֵלֶיהָ אֵלֶיךָ אֲלֵיכֶם אֲלֵיכֶן אֵלָיו אֵלֶיהָ אֲלֵיהֶם אֲלֵיהֶן•

שער השמות•

הם על שלשה חלקים• החלק האחד עצם בגוף, כמו רְאוּבֵן בֶּגֶד שֶׁמֶשׁ, ויתחבר (א) כגון בְּגָדִים, ולא יתחבר ראובן, (ב) ואין טענה בעבור לְקָרְחִים (דה"א כ"ו א'), (ג) כי אינם שֵׁמוֹת, (ד) רק הם מיוחסים לקרח, (ה) וכן העבדים

באור

דף י"ט ע"ב. (כג) בסמיכות בלשון רבים• (כד) מלת אַשְׁרֵי בעצמה• (כה) אשרי עם הכינויים פעם לשון יחיד: אשרהו, ופעם בלשון רבים: אשריו, ודמה במחזורים דף ל"ט ע"ב• (כו) ביו"ד נוספת• (כז) ביו"ד נוספת• (כח) זולת, כנ"ל, בלא יו"ד• (כט) שבאה מלת הענין אשר באותיות בכל"ם, משא"כ בשאר מלות הטעם, כי לא נוכל לומר: בפן כבלתי לרק מגם וכדומה. (ל) שהיא שוה לזכרים ולנקבות• (לא) יצרתי, כנ"ל• (לב) לשון זכר• (לג) לשון נקבה• (לד) מוסב על מלות: יתכן להיותו לשון זכר, והטעם, שמלת הלזו לשון זכר, ותבוא מלת הארץ בלשון זכר, כמו שמצאנו נעתם ארץ בלשון זכר•

(א) בריבוי• (ב) כי לא נוכל לומר ראובנים, בעבור שהוא שם עצם פרטי• (ג) שבא שם עצם פרטי בריבוי• (ד) אינכו

נטתו בה' (תלים קע"ז י"ד), במחו על ה', (יב) לא תוכל לומר וזה הלשון כלא בי"ת ובלא על, (יג) וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז), לא יאמר וזנה שמעון את אמתו, (יד) והנה עיקר את עצם הדבר, על כן יחסרוהו ויאמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א' א'), למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דברים ד' ל"ב), (טו) ה' מבטן קראני (ישעיה מ"ט א'), או קרא אותי, וכן אהבו, ארב אותו, והנה ובא חארי ואת הדוב (ש"א י"ז ל"ד), (טז) והנה מעה האומר כי אם יאמר אדם ראובן הרג את שמעון, כי מלת את לאות כי שמעון הוא ההרוג, (יז) והנה מצאנו בן יכבד אב (מלאכי א' ו'), (יח) והפך זה אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט), (יט) ומלת את שלא הועילה,

(ס) אחרי שבאה במקומות עם הפועל. ומלות הטעם יש שהם על לשון יחיד, ובהסמכם ישובו לשון רבים, כמו על עלי, עלי עשור ועלי נבל (תלים נ"ב ב"ל), עלי אלהים נדריך (שם נ"ו י"ג), שרשי פתוח אלי מים (איוב כ"ט י"ט), וכן מלת אלי, (כ) ובבה משפט עד, (כא) ויש שיאמרו כסמוך על לשון יחיד כמו אל משה, והנה הפרש גדול יש בין מלת אל הפתוח, ובין מלת על, בעבור כי מלת על נגזרה מגזרת עליון, ולא כן אל הפתוח, גם כן פן מגזרת אפונה (תלים פ"ח ט"ז), או אפונה מגזרת פן, (כב), והוא הנכון. אחר מגזרת ולא אחר הנער (בראשית ל"ד י"ט), נטעם ואמת אחרי כמשפט על. (כג) והנה דרך אחרים אשרי

באור

יאת מלכינו שריהו כהנינו וחכותינו לא עשו תורתך (שם ט' ל"ד), ועיין במאזני' דף י"ט ע"א. (יא) מלת את, כמו שמבאר בסמוך. (יב) פסוק זה לא נמצא בכל המקרא, רק: ובטחו אל ה' (תלים ד' ו') והנה ע"ש הסכם המבאר במאזנים דף מ"ה ע"א סימן שכ"ה. (יג) כי אם יאמר האומר: בטחו ה', אין לדברים האלה טעם. (יד) בי גם שפעלו בה, המחובר תמיד למלת אחרי, לא נוכל לחסר מלת אחרי, וגם לא ידבק עם מלה אחרת ועיין להלן בראש שער הפעלים ובמאזנים דף מ"ה ע"ב. (טו) שהראוי: את האדם. (טז) שבאה מלת את על הפועל. (יז) כי אף אם באמר: ראובן הרג שמעון, בלא מלת את, נדע בבירור כי שמעון הוא ההרוג, בעבור שעל הרוב השם הראשון הוא הפועל. (יח) שמלת אב היא הפעול, אף שתחסר מלת את. (יט) שמלת מים היא הפועל: המים שוחקים את האבנים, ומלת אבנים היא הפעול, אף שהיא שם הראשון, הפך הכלל האמור. (ס) לבדר שהמלה הבאה אחריה היא הפעול. (כ) וכן מלת אלי, שרשי פתוח אלי מים, כן נראה להגיה. (כא) שבא לפעמים בלשון רבים: החוינה עדי (במדבר כ"ג י"ח), עדי ארץ (תלים קמ"ז ו'), ודומיהם. (כב) ול"כ בפירושו לתלים שם: ומלת אפונה מגזרת פן וכו', והטעם אגורה ואפחד. עכ"ל. ועיין במאזנים

יד

ט"ת וצר"י, עי"ן עם חי"ת לא נמצא, (ה) צר"י עם רי"ן לא נמצא ולא עם סמ"ך ושי"ן.

והנה המלות יש מהם שניות, והם שתי אותיות שוות, כמו גג דד, מגזרת דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג ג'), הה חח ונום (שמות ל"ה כ"ב), יאכלם סס (ישעיה נ"א ח'), שש הנה (משלי ו"ו ט"ז), ובפעלים, רר בשרו (ויקרא ט"ו ג'), שש אנכי (תלים קי"ט קס"ב). ויש משתי אותיות ואינם שוות, כמו בג (דניאל א' ה'), על אל משה יד, ובפעלים, קם ושב. ויש משלשה אותיות הראשונים שוים, (א) כמו ומשוח בששר (ירמיה כ"ב י"ד), ובפעלים, וששתיך (יחזקאל ל"ט ב'), (ב) או הראשון שוה עם האחרון, כמו הרה הנה, או האחרונים שוים, (ג) והוא הרב, שלל גזז, או השלשה אותיות משונים והם רבים. ויש מארבע אותיות והם מעטים בפעלים, רק בשמות הם יותר רבים, כמו יכרסמנה (תלים פ' י"ד), (ד) ורזיף ארץ (שם ע"ב ו"ו), גבעול כרכבו, (ה) ויש מחמש אותיות והם שמות ולא פעלים, כמו אגרטלי (עזרא א' ט'), והם מעטים מאוד. והנה הטעם (ו) פעם יהי' אות לבדו, והסימן בכלמ"ש, ראובן בבית ראובן כשמעון ראובן קרא לשמעון ראובן נפרד משמעון, רק אין דרך השי"ן לשרת כי אם תחת אשר, ע"כ לא אמרו נכונה המשימים השי"ן בטעם האותיות רק בכל"ם הוא לבדו, והנה אין הפרש בין ויקרא ה' אל משה (ס) ובין ויקרא אל משה, (ז) גם הוא נכון לומר ויקרא ה' את משה. ודע כי מלת את ממלות הטעם, והנה חפשתי ודקדקתי עליה ומצאתי כי איננה כמלות על (ח) ואל הפתוח, (ט) כי תאמר על הפועל ועל הפעול, (י) או אם תוסר (יא) מהמלה לא חזיק, והנה פירוש זה,

בפתו

באור

בבה. (ה) עיין למעלה דף י"ב ע"א.

(א) ראה במחוכים דף ל"ו ע"ב. (ב) וששאתיך, כנ"ל. (ג) והם גזרת הכפולים כידוע. (ד) שהוא פעל, ועיין במחוכים דף מ"ב ע"א. (ה) שהם שמות, וראה להלן בשער הרביעיים. (ו) מלת הטעם. (ס) לא נמצא כן במקרא, רק: ויקרא אל משה (שמות כ"ד ט"ז). (ז) ויקרא למשה, כן נראה להגיה פה, כי למ"ד השימוש תבא לפעמים תמורת מלת הטעם: אל. (ח) מלות הטעם: אל, על ודומיהן אינן כמלת הטעם: את, כי מלות אלה לא נוכל להסירן מן התיבה בלי להשחית הכוונה, אבל מלת את תחסר לפעמים ולא יזיק, כמו שמבאר והולך. (ט) בפת"ח קטן (בסגו"ל): אל. (י) רוב הוראתה על הפעול, כמו: את השמים (בראשית א' א') ודומיו, אבל לפעמים גם על הפועל, כמו: את עמוד הענן לא סר מעליהם (נחמיה ט' י"ט), וכן

ולא

והשני אֲנַחְנוּ, וסימנו בסוף המלה שנים, נו"ן עם וא"ו, (ג) והשלישי אַתָּה, וסימנו בסוף המלה לזכר בתי"ו וקמוץ בקמ"ץ גדול, (ד) והרביעי אַתְּ לנקבה, וסימנו תי"ו בשו"א נח נראה, (ה) והחמישי אַתֶּם, וסימנו בסוף המלה תי"ו עם מ"ם לזכרים, (ו) והששי לנקבות רבות, אַתֶּן, בהתחלף המ"ם בנו"ן, או עם כ"ף ומ"ם או כ"ף ונו"ן, כמו יֶדְכֶם יֶדְכֶן, והשביעי הוא לשון יחיד וכר וסימנו וא"ו, יָדוֹ שְׁמָרוֹ, ובפעלים בלא סמיכה לפועל, (ז) הוא לבדו בלא סימן, שָׁמַר, (ח) על כן שקלו כל המדקדקים כל הפעלי' על מלת פעל, (ט) והשמיני הוא כמו שָׁמְרָה יָדָהּ. והתשיעי לשון רבים וזכרים, שָׁמְרוּ וַיִּשְׁמְרוּ יָדָם, והעשירי לשון רבות נקבות, שָׁמְרוּ, כמו הזכרים, אשר צָבְאוּ (שמות ל"ח ח'), וַתִּשְׁמֹרְנָה יָדָן, והנה אלה עשרת הקנים ימצאו עם קצת המלות, ועם השמות שהם נגזרים מהפעלים, ועם כל הפעלים.

שער מלות הטעם.

יש אותיות שיתחברו עד שיהיו למלה אחת, בין שתהיה משתי אותיות עד עשתי עשרה, כי אין למעלה הימנו, (א) כמו וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים (אסתר ט' ג'). (ב) אל"ף עם אל"ף (ג) נמצאה, אֶאֱזָרְךָ, בי"ת ימצא עם כולם, גם שלש זאת אחר זאת, בְּבָבַת עינו (זכריה ב' י"ב), ופעם יחסרו בי"ת בָּבַת עינו, ואמרו בַּת עין (תלים י"ז ח'), וכן עשו, כִּכַּר הירדן (דה"א י"ג י"ד) אמרו כַּר נרחב (ישעיה ל' כ"ג), וממלת כָּכָה אמרו כֹּה, אע"פ שהוא משונה, (ד) גימ"ל עם טי"ת לא נמצא ולא עם סמ"ך וצד"י וקו"ף, דל"ת עם טי"ת לא נמצא, זי"ן עם טי"ת לא נמצא ולא עם סמ"ך צד"י ושי"ן, טי"ת עם גימ"ל לא נמצא ולא עם זי"ן וסמ"ך וצד"י וקו"ף, סמ"ך עם זי"ן לא נמצא ולא עם טי"ת.

באור

המופים, שהם קוים פל הדברים. (ב) כמו: יָדִי. (ג) שני סימנים, נו"ן עם וי"ו: נוּ, כמו: יָדֵנוּ. (ד) כמו: פָּקַדְתָּ. (ה) כמו: פָּקַדְתְּ. (ו) כמו: פְּקַדְתֶּם. (ז) בלא כינוי הגוף הנסמך לשורש הפעל. (ח) העבר ליחיד זכר נסתר הוא בלא סימן ואות שימוש כלל. כמו: שָׁמַר. (ט) עיין במאזנים דף כ"ז ע"א.

(א) כי אין מלה בלשון עבר פחותה משתי אותיות, ולא יתירה מאחת עשרה, והבט בפתיחת החכם ז"ל לספר מאזנים. (ב) במסורה (ביחזקאל כ' מ"ד) במסר ג' מילין מן י"א אתין, וסימן וכתועבותיהן עשית (יחזקאל ט"ז מ"ז), ובעלילותיכם הנשחתות (שם כ' מ"ד), והאחשדרפנים. (ג) שני אלפי"ן זה אחר זה. (ד) שהיתה ראוי: כָּכָה בקמ"ץ, בעבור שהיא נגזרת ממלת:

לנשיא (יחזקאל מ"ו י"ז), (יז) טעמו שתשוב אל נשיא. ושם תו"ו מגזרת והתוית תו (יחזקאל ט' ד'), כי הוא בסוף כמו הגבול, גם צורתו קרובה מטעם השם. [*] (יח)

שער לשון הקודש

גם כל לשון יתחלק לשלשה חלקים. החלק האחד הוא השם, (א) והוא בעיקר עצם הדבר, (ב) והנה הוא כמו הגוף הנושא את המקרים, וישחת המקרה ויעדר בבוא הפכו, [*] והעצם עומד. והחלק השני הוא הפועל, (ג) והנה הוא כמו מקרה. והחלק השלישי הטעם, (ד) טעם הוא אות, (ה) או המלה, (ו) והטעם סיבת היות המקרה בעצם כאילו הוא מדבר אחר עליון, [*] והנה השם כמו ראובן, כי תאמר ראובן אָכַל או יֹאכַל, והנה העצם והמקרה (ז) ושם עם שם לא ידבקו כי אם בתוספת אות או מלה, [*] כמו ראובן בים, ראובן יצא בית, אין לדברים האלה טעם, עד שתאמר ראובן בַּבַּיִת, ראובן יצא מן הַבַּיִת, (ח) ואל יקשה בעיניך (ט) באו הָעִיר. (ס) כי הכתוב אחז דרך קצרה. (י) ודע כי עיקרי סימני כל הדברים שידבר אדם עליהם הם עשרה.

ורב סעדיה הגאון ז"ל יקראם עשרת הקונים, והטעם כי הם קונים כל הדברים, (א) ואלו הם, אֲנִי, וסימנו בסוף המלה יו"ד, (ב) והשני

באור

תו, שהוא מענין סימן, כי אות התי"ו הוא בסוף האלפ"א בית"א, והוא סימן הגבול והסוף, וגם צורת התי"ו קרובה לשמו, כי הצורה הזאת היא דומה מעט לאבן הגבול (גרענצשטיין), כזה: ת. ר"א. (יח) ובספרו יסוד מורא שער י"א כתב: ובעבור כי זה האות דומה לה"א במכתב היה הסימן לשון נקבה ושב הה"א הנעלם אות נראה, חכמה חכמת לב וכו', ונקרא תי"ו בעבור קו הנוסף על הה"א (כי הקו הנוסף על הה"א למטה בתלה השמאלי, אשר על ידה נעשה תי"ו, נקרא; תי"ו מלשון והתוית תו: סימן, כי הוא לסימן ואות שנהפכה ה"א לתי"ו). עכ"ל בתוספת ביאור מהמבאר.

(א) בל"א: דאז הויפטוואָרט. (ב) בל"א: איין זעלבסטשטענדיגעס דינג. [*] בל"א: ווען איין ענטגעגענגעזעצטער צושטאנד ענטשטעהט. ר"א. (ג) בל"א: דאז צייטוואָרט. (ד) מלת הטעם (בעשטיממונגסוואָרט). (ה) לפעמים הן אותיות השימוש לבדן, והן אותיות בכל"ם, כמו שביאר החכם בסמוך, בשער מלות הטעם. (ו) מלות הטעם, כמו: את, על ודומיהם. [*] סיבת היות המקרה בעצם היא תמיד מסיבה אחרת עליונה (אויז איינער העהערן אורזאכע). ר"א. (ז) המסומכים בשם ובפעל. [*] העצם והמקרה לא ידבקו יחד רק על ידי סיבה אחרת, והסיבה הזאת היא מסומכת תמיד על ידי מלת הטעם, שהיא אות או מלה. ר"א. (ח) במלות הטעם. (ט) שמחובר שם לפעל בלי מלת הטעם. (ס) פסוק זה לא נמצא במקרא, וכ"ל: בא הָעִיר (ש"א כ"א א'). (י) והיה ראוי: אֶל הָעִיר. (א) כי המלות אלה: אני, אנכי ודומיהן, מורים על

הגופים

(דברים ד׳ כ״ט), ואם לשון נקבות, יהיה תחת מ״ם נו״ן. (ה) וכל ה״א נוסף (ו) שהוא לשון נקבה, כאשר יסמך ישוב תי״ו, (ז) כמו חָכְמָה וּבִינָה (ישעיה י״א ב׳), אמרו חָכְמַת לב (שמות ל״ה ל״ה), וּבִינַת נבוניו (ישעיה כ״ט י״ד). ויש במספר לשון זכר, כמו וּשְׁלֹשֶׁת האנשים (יחזקאל י״ד י״ח), גם אמרו וּשְׁלֹשֶׁת נשי בניו (בראשית ז׳ י״ג). (ח) ויש שיהיה התי״ו סימן סמיכה, ויש שאיננו סמוך, גְּבֶרֶת מַמְלָכֶת, לעולם אהיה גְבָרֶת (ישעיה מ״ז ז׳), אֵשֶׁת פנחס (ש״א ד׳ י״ט), (ט) נפל אֵשֶׁת (תלים נ״ח ט׳), (י) אֵשֶׁת יפת תואר (דברים כ״א י״א). (יא) וכאשר יהיה למ״ד הפועל ה״א נח נעלם, יחליפוהו בלשון סמיכה (יב) בתי״ו סימן נקבות, עָשָׂה עָשְׂתָה, (יג) קָנָה קָנְתָה, וכחסרון ה״א, וְעָשָׂת את התבואה (ויקרא כ״ה כ״א). והנה גם התי״ו סימן נקבות רבות, כמו רבות בָּנוֹת עשו חיל (משלי ל״א כ״ט), נשים יוֹצְאוֹת (זכריה ה׳ ט׳), מְשֻׁלְּבֹת חֹבְרֹת, גם ימצא תי״ו בלשון רבים זכרים והם מעטים, כמו אָבוֹת וְלֻחֹת, כאשר מצאנו לשון נקבות עם מ״ם שהוא סימן הזכרים, נָשִׁים פִּלַגְשִׁים, גם הם מעטים. ודע כי עזי וְזִמְרָת יה (שמות ט״ו ב׳), קמוץ הרי״ש להורות שאיננו סמוך, (יד) והנה טעמו כמו זִמְרָתִי, (טו) וכמוהו אף נַחֲלָת שפרה עלי (תלים ט״ז ו׳), (טז) גם הוא קמוץ, וכן אם אתן שְׁנָת לעיני (תלים קל״ב ד׳), גם הוא קמוץ, כי דרך כל הסמוכים להיות קודם התי״ו פת״ח גדול. ויש תי״ו באחרונה תחת ה״א, וְשָׁבָת לנשיא

באור

ונעלמה בדגשות תי״ו השימוש. (ה) כמו: עֲשִׂיתֶן ודומיו. (ו) נוסף על השרש לסימן לשון נקבה. (ז) רצה למעלה בסוף אות אל״ף, ומ״ש שם. (ח) ותשמש תי״ו בסוף התיבה בשם המספר לשון זכר ולשון נקבה. (ט) שהתי״ו סימן סמיכות. (י) שמלת אשת אינכה בסמיכות. (יא) שגם פה מלת אשת אינכה בסמיכות, כי המתואר לא יסמך אל התאר. (יב) אם תמצא ה״א השורש לה״א השימוש. (יג) שהראוי: עָשְׂהָה ע״מ: פָּקְדָה, ונחלפה ה״א השורש בתי״ו. (יד) כי אם היה סמוך, היה ראוי: וְזִמְרַת בפת״ח הרי״ש, כמשפט הסמיכות, כאשר מבאר החכם ז״ל בסמוך. (טו) ר״ל: עזי וזמרתי הוא יה, ובאמת זהו דעת ר״מ הכהן ז״ל, ולא כן דעתו במלה זאת ודומיה, כמ״ש בפירושו שם, וז״ל: ולפי דעתי שמלת עזי מוסבת עצמה ואחרת עמה, כמשפט לה״ק, כאלו כתוב עזי וזמרת עזי יה. עכ״ל. ועיין בפירוש רש״י ז״ל ובדברי החכם ר׳ וואלף היידענהיים נ״י בהבנת המקרא שם. (טז) וטעמו כמו: נחלתי, ובפירושו לתלים שם, כתב גם כן זאת לפי דעת ר״מ הכהן ז״ל, ולפי דעתו נכון שהוא סמוך אל השם כדרך במזרקי יין, ע״ש. (יז) שהראוי: וְשָׁבָה. [*] טעם שם התי״ו מגולת והתוית

מגזרת וְאוֹחֲשֵׁךְ גם אני, כאלו מחשך (טו) ביני וביניהם, ולא אראה אותם.

אות שי"ן. ישרת בראש המלה, בטעם שֶׁבָּבָה שֶׁכֻּלָּם. (א) תמצא עם בי"ת, בְּשַׁגָּם הוא בשר (בראשית ו' ג'), בְּשֶׁלִּי הסער הגדול (יונה א' י"ב), שֶׁעָלוּ מן הרחצה (שיר ד' ב'), שֶׁשָּׁם עלו שבטים (תלים קכ"ב ד'). (ב) וטעם שי"ן מגזרת שלש השיניים, וכן הצורה, (ג) ולפי דעתי מגזרת שינוי, ושנים לאות על זה, כי זה המספר תחלת השינוי, כי אין לאחד שינוי כלל, כי השינוי לא יבא כי אם מדבר אחר, ובעבור שאין טרם האחד, טרם לא יקבל השינוי. [*]

אות תי"ו. ישרת בראש המלה לנוכח זכר או נקבה, תִּשְׁמוֹר תִּשְׁמְרִי, וכן רבי' ורבות, תִּשְׁמְרוּ תִּשְׁמֹרְנָה. ותחת יו"ד שהוא סימן לשון יחיד זכר שאיננו נמצא, (א) ישומו תי"ו, החכמה תְּחַיֶּה בעליה (קהלת ז' י"ב), כאשר תַּעֲשֶׂינָה הדבורים (דברי' א' מ"ד), וַתְּחַיֶּיןָ את הילדים (שמות א' י"ז). ויש תי"ו בראשית המלה בשמות נוסף, (ב) כמו תִּפְאֶרֶת תִּלְבֹּשֶׁת, תְּעוּדָה תְּקוּמָה תְּבוּאָה, תְּהִלָּה תְּחִלָּה תְּפִלָּה. וכאשר יהיה בסוף המלה התי"ו שורש, ויתחבר עם תי"ו הנוכח, (ג) יסור התי"ו של שורש, (ד) כמו אותו תשחית וְכָרַתָּ (דברים כ' כ'), וְשִׁחַתֶּם לכל העם הזה (במדבר ל"ב ט"ו), וְהֵמַתָּה את העם הזה (שם י"ד ט"ו), פן תדבקני הרעה וָמַתִּי (בראשית י"ט י"ט). והנה תי"ו באחרונה אם הוא קמוץ הנו סימן לשון זכר יחיד, עָשִׂיתָ שָׁמַרְתָּ, ואם היה בשו"א נח נראה הנו לשון נקבה יחידה, עָשִׂית יָלַדְתְּ, ואם בא אחריו מ"ם לשון רבים זכרים, יהיה תחת התי"ו פת"ח קטן בעבור שיהיה אחריו נח נראה, כמו וְשִׁחַתֶּם לכל העם הזה, וּבִקַּשְׁתֶּם משם (דברים

באור

ז"ל בפירושו שם: כאילו שיודעיו במחשך ולא יראם. עד כאן לשונו.

(א) השי"ן במלות האלה במקום אשר. (ב) מוסב למעלה, שתשמש השי"ן לבדה, בראש המלה. (ג) טעם אות השי"ן מענין מזלג שלש השינים, וכן צורתו, כזה: ש. [*] טעם שם אות השי"ן מגזרת שינוי, ושלש שנים לאות על זה, כי מספר שנים הוא תחלת השינוי, כי אין לאחד שינוי, בעבור שהשינוי לא יבוא כי אם מדבר אחר, אשר יפעול פעולה בדבר השונה, ובעבור כי אין דבר אחר טרם (קודם) האחד, לא יקבל האחד שינוי טרם (קודם) בוא הדבר האחר, אשר יפעיל בו את השינוי ההוא. ד"א.

(א) כמו: יחיה ודומיו. (ב) נוסף על השרש לסימן משקל השם. (ג) גם עם תי"ו מדבר בעדו, כמו: וָמַתִּי, שהביא החכם ז"ל בסמוך. (ד) ונשלמה

לעולם הוא שרש ולא ישרת, אע"פ שמצאנו (א) מְהֵה כלענה (משלי ה' ד'), (ב) כָּרַת שָׁרֵךְ (יחזקאל ט"ז ד'), ידועים הן והן מעטים, כי משפטו (ג) כמשפט אותיות הגרון. (ד) וטעם שמו כמשמעו הלשון כאילו יִכָּרֵת, וממנו רֵשׁ (ה) ועושר אל תתן לי (משלי ל' ח'), גם צורתו קרובה מטעם. [*] וי"א כי בעבור היות הדל"ת והרי"ש דומים במכתב, על כן דוֹדָנִים (בראשית י' ד'), רוֹדָנִים (דה"א א' ז'), (ו) דְּעוּאֵל (במדבר א' י"ג), רְעוּאֵל (שם ב' י"ד), ולפי דעתי שהם שני שמו' לאדם אחד כמשפט, (ס) על כן טעה האומר כי צָרוּ צעדינו (איכה ד' י"ח), והיה צרת צעדינו, (ז) וראייתו בִּרְחֹבֹתֵינוּ (שם), (ח) וכתיב לא יֵצַר צעדך (משלי ד' י"ב), (ט) והלא פקח עיניו וראה הבא אחריו, קַלִּים היו רודפינו (איכה ד' י"ט), נִלְכַּד בשחיתותם (שם פסוק כ'), (י) והנה צדו כמשמעו, (יא) ואין צורך לדברי זה המהביל, (יב) וכן אמר כי חָשַׁךְ (יג) היום (יחזקאל ל' י"ח), מגזרת חָשֵׁךְ היה, והתחלף על הכותב בראשונה, ואיננו כי אם מגזרת וְאֶחְשֹׂךְ גם אנכי אותך (בראשית כ' ו'), והטעם שנחשך (יד) אור היום, והוא אור השמש שהוא עיקר היום כחום היום, מידעי מַחְשָׁךְ (תלים פ"ח י"ט), (טו) אמר כי הוא מגזרת אשים מַחְשָׁךְ לפניהם לאור (ישעיה מ"ב ט"ז), ואין צורך לשומו מגזרת

באור

כמשו (משלי י"ד יו"ד), כן נראה להגיה על פי רד"ק ז"ל במכלול דף ס"ג ע"א וע"ב, כי שם מנה כל המקומות שהם הרי"ש דגושה, ולא מנה בתוכם מרה כלענה, וגם הרב ר"א בחור ז"ל כתב שם בגימוקיו: מצאתי במסורת ישנה, כי ז' רישי"ן דגושי"ן, והם אלו שזכר זולת מלות זעירות. (ג) משפט הרי"ש. (ד) שלא יקבלו דגש. (ה) רֵאשׁ, כצ"ל. [*] דברי החכם ז"ל בזה קשים להולמם עד מאוד, ונראה לי כוונתו בזה, שטעם שם האות רי"ש הוא מענין מעשה לשון האדם במבטאה, וכאילו יִכָּרֵת הרי"ש מן המבטא, בעבור שהוא כבד מאוד על הלשון, וזה הוא מלשון: רֵשׁ (שממנו שם האות: רי"ש), שהוא ענין דלות וחסרון, שנכרתו הקנינים מהאדם, וגם צורת הרי"ש קרובה מענין כריתה וחסרון, כי צורתה היא צורת אות למ"ד שנכרת ראשה, כזה: ל, ר. ר"א. (ו) וְדֹדָנִים, ורוֹדָנִים, כצ"ל. (ס) כמו: שלמה, קהלת, ודומיהם, שכי שמות לאיש אחד, והנה להלן בשער הרביעיים ד"ה כלל גדול. (ז) צעדינו היו צרים (ענגע), ובא צדו תמורת: צרו, בחילוף רי"ש בדל"ת, שהן דומות במכתב. (ח) שעניינו: רחובות רחבים, וזהו ההפך מן צרו (ענגע זיין). (ט) שנסמכה מלת יצר למלת צעדך, וכן פה מלת צרו עם מלת צעדינו. (י) פירוש, מהמאמרים: קלים היו רודפינו, נלכד בשחיתותם, המורים על קלות הרדיפה לצוד דבר מה ועל לכידת הדבר, נראה, כי אמת ויציב: צדו צעדינו, מענין צידה. (יא) מענין ציד' ולכידה. (יב) המדבר דברי הבל ורעות רוח. (יג) חָשַׁךְ, כצ"ל. (יד) שנמנע. (טו) מַחְשָׁךְ, כצ"ל. (טו) חָשֵׁךְ, וז"ל

ספר צחות

נכון, (א) כאשר אמרו כי קפד (ישעיה י"ד כ"ג), הוא קפוד (שם ל"ד ט"ו), (ב) ואיננו. והנה טעם פ"א כמשמעו שהוא פתחון, וכן רובי הפה (ג) פְּתַחְתִּי פָּצִיתִי פָּרוּ פָּרְצוּ פָּעֲרוּ, [*] אולי הצורה יש לה סוד.

אות צד"י. גם הוא שרש לעולם ולא ישרת, והוא מגזרת יָצוּד צֵיד חיה (ויקרא י"ז י"ג), כטעם תפיסה, ויש סמך מעט בצורה. [*]

אות קו"ף. אין אות יוצא מטור המכתב למטה רק הקו"ף, והנו כלמ"ד הפוך (א) וככה צורתו, וטעמו הפך האמת והדבר העליון, והנה קללה לעד, והנה שמו כמו שנרבים וְקִפִּים (מ"א י"ד כ"ב), כי מעשיו דמיונות אין אמונה בם, [*] ואין טענה מחמש אותיו' הכפולות (ב) שהם ארוכות, (ג) שהן על דרך מקרא (ד) יצאו, (ה) וכבר הזכרתי (ו) סודם לפי דעתי.

אות רי"ש. ידענו כי אין אות כבד על הלשון ממנו, ע"כ לא ידגישוהו העברים, והעד כי לא נמצא נער קטן שיוכל לאמרו כלל, ולעולם.

באור

(א) כי לדעת החכם ז"ל לא יתחלפו אותיות שהם ממוצא אחד, כמו שכתב למעלה באות זי"ן. (ב) שנחלפה הדל"ת בזי"ן, בחילוף אותיות השינים והלשון, הנודע למביני המבטא, כדעת רש"י ורש"ג ן' מלך ז"ל. (ג) הפ"א, כנ"ל. [*] טעם שם אות הפא הוא כמשמעו, שהוא ענין פה כפתח, והראיה שרוב השרשים, המתחילים באות פ"א, מורים על ענין פתיחה, כמו: פתחתי, פציתי וגו' ד"א.

[*] כי טעם אות צד"י מגזרת צידה, שהיא ענין תפיסה, וגם צורת אות הצד"י היא דומה מעט לכלי מלקחים (צאנגע), שהוא עשוי לתפוס ולאחוז דבר מה. ד"א.

(א) פירוש: הקו"ף, היוצא למטה משורת הכתב, הוא הפך מן הלמ"ד, שהוא יוצא משורת הכתב למעלה, וכן צורת הקו"ף, שהיא למ"ד הפוך, כזה: ל, ק, כי הלמ"ד יש לו קו יוצא למעלה משורת המכתב, והקו"ף יש לו קו יוצא למטה משורת המכתב. [*] כי טעם הקו"ף הוא הפך האמת, כי האמת היא הדבר העליון על כל מחשבות בני אדם, והקו"ף הוא יורד למטה, כי הוא יוצא למטה מטור המכתב, ואלת קללה לעד ולראיה על זה, כי הקללה היא היפך הברכה, שהיא מיוסדת על האמת והאמונה, העליונה על כל דבר, והקללה היא המורידה למטה על מצב שפל, והנה אלת קללה מתחלת באות קו"ף, ושם קו"ף הוא מורה גם על החיה הידועה בשם קוף (אפפע), וכל מעשה החיה הזאת המה רק דמיונות (נאכאהמונגען, נאכעפפונגען), ואין אמונה במעשיו, וזה הוא ענין אות קו"ף, כי הוא הפך האמת, כאמור. ד"א. (ב) אותיות מנצפ"ך. (ג) ויוצאות למטה משורת הכתב אם תבואנה בסוף המלה. (ד) מקרה, כנ"ל. (ה) כי הן יוצאות למטה מהשורה רק על דרך מקרה, בבואן בסוף המלה, אבל אות הקו"ף היא יוצאת תמיד מטור המכתב למטה. (ו) למעלה בסוף אות האל"ף.

(א) זה מוסב למעלה, והטעם שהרי"ש דגושה שלא כמשפט, (ב) מָרַת

כפשו

רַגְלָן, יְדֵיהֶן רַגְלֵיהֶן רַגְלֵיכֶן, ועם תוספת ה"א, את גְוִיֹּתֵיהֶנָה (יחזקאל א' י"א). ויש נו"ן נוסף בפעלים בעתידים, תִּשְׁמְעוּן, יְשַׁחֲרֻנְנִי ולא יִמְצָאֻנְנִי (משלי א' כ"ח), וזבח תודה יְכַבְּדָנְנִי (תלים נ' כ"ג), בעבור תְּבָרְכַנִּי נפשי (ראשית כ"ז י"ט), להתבלע הנו"ן הנוסף, (כט) ובפעלי' העוברים, צָקוּן (ל) לחש (ישעיה כ"ו ט"ז), אשר לא יָדְעוּן (דברים ח' ט"ז), ובשמות הסמוכים ושאינם סמוכים, זִכְרוֹן זִכָּרוֹן, יִתְרוֹן רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן, עֶלְיוֹן אֶבְיוֹן, עָוֹן זָדוֹן קָלוֹן. ויש נו"ן תחת מ"ם, כנו"ן חִטִּין (לא) ושעורים (יחזקאל ד' ט'), לקץ הַיָּמִין (דניאל י"ב י"ג), ולא יאמין בַּחַיִּין (איוב כ"ד כ"ב). והנה טעם נו"ן בעבור שהוא סימן לשון רבים כאלו תוֹלֶדֶת, מגזרת נִין, [*] וכמוהו יִנּוֹן שמו (תלים ע"ב י"ז), ידברת שמו, וצורתו, כי מקו האורך עם קו הרוחב יהיה הרבוי, [*] אולי יש לו טעם אחר.

אות סמ"ך. לעולם עיקר, רק יבוא שי"ן במקומו, (א) אשר בִּשְׂעָרָה (ב) ישופני (איוב ט' י"ז), וַיִּשְׂתְּרוּ (ג) להם (ש"א ה' ט'), ובעל המסורת הזכירם. והנה צורתו כמסגר, (ד) אולי טעם סמ"ך מלשון סמיכה. [*]

אות עי"ן. גם זה האות לעולם עיקר, והוא תחלת מוצא כל אותיות, (א) וכבר הזכרתיו באות החי"ת. ועיקר שמו נראה בפירוש עי"ן, [*] ודמה טעם לצורתו. [*]

אות פ"א. גם הוא שורש, וי"א כי יתחלף פ"א בבי"ת, כמו שׁוֹפָךְ (דה"א י"ט י"ח), שׁוֹבָךְ ש"ב י"ח י"ח), ואיננו

נכון

באור

הדגש בנו"ן של כינוי: בא להבלעת נו"ן הנוסף, כי הראוי תְּבָרְכֵנְנִי בנו"ן נוספת. (ל) שהנו"ן נוספת, ושרשו: יצק, ומשפטו: יָצְקוּ, וראה בפירושו שם. (לא) תמורת: חטים, וכן הדומים לו. [*] בעבור שאות הנו"ן מורה פעמים רבות על לשון רבים, כמו: פְּקֻדָּתָן ודומיו, לכן נקראת: נו"ן, שהוא ענין ריבוי ותולדה, מלשון: נין ונכד. ד"א. [*] שגם צורת הנו"ן מורה על לשון רבוי, כי היא מורכבת משלשה קווים, מקו האורך ושני קווי הרוחב, כזה: נ, וזהו הריבוי. ד"א.

(א) עיין למעלה באות זי"ן. (ב) תמורת בשערה בסמ"ך. (ג) במקום וַיִּסְתְּרוּ. (ד) בל"א: חיא איין שלאס. [*] אולי טעם שם האות: סמ"ך מלשון סמיכה, כי הוא מורה על ענין מסגרת (שלאס), שהיא עשויה להדביק ולהסמיך דבר לדבר. ד"א.

(א) הבט לעיל באות אל"ף בד"ה והנה אומר, ומ"ש שם בסימן ג'. [*] עיקר שם האות עי"ן כראה בפירוש, שהוא לשון עי"ן (אויגע). ד"א. [*] צורת העי"ן היא בשתי עינים (אויגען) מחוברות זו לזו. ד"א.

(א) כי

מִשְׁתֵּיִם עשרה רבוא (יב) (יונה ד' י"א), והנה יש שם דגש. (יג)
ג"כ יש נו"ן (יד) בסוף המלה, כמו נָתַן, והנה אמרת בצל
דְּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה (יחזקאל י"ז כ"ג), והנה הנו"ן סימן לשון רבות
נקבות, ונו"ן השורש (טו) מבולע בנו"ן, (טז) להתחבר שנים
נוני"ן. (יז) ויוסיפו נו"ן עם הפעל קודם היו"ד שהוא סימן לשון יחיד,
הַלְהָרְגֵנִי אתה אומר (שמות ב' י"ד), בְּשׁוּבֵנִי (יחזקאל מ"ז ז'), ויש בלא
נו"ן, לְתִתִּי להלוך עמכם (במדבר כ"ב י"ג).
והנו"ן עם וא"ו (יח) אם הוא דגוש, (יט) לשון יחיד, ה' לא
יַעַזְבֶנּוּ (כ) בידו (תהלים ל"ז ל"ג), ואם הוא רפה (כא) הוא לשון רבים,
אל יַעַזְבֵנוּ ואל יִטְּשֵׁנוּ (מ"א ח' נ"ז). (כב) וטעם מִמֶּנּוּ שהוא
לשון יחיד שאיננו נמצא, שהוא כפול, (כג)
וכן הוא, מִמֶּנּוּ הוא מן מֶנְהוּ, כי הדגשות שתחת הה"א תחסר, (כד)
והעד שאמרת שמץ מֶנְהוּ (איוב ד' י"ב), (כה) וכן
טעם מִמֶּנִּי, (כו) גם אמרו שעו מֶנִּי (ישעיה כ"ב ד'), מה
מֶּנִּי יהלוך (איוב ט"ז ו'), והנה איש מִמֶּנּוּ (בראשית כ"ג
ו'), (כז) צריך לתוספת נו"ן אחר שהוא עיקר (כח) מלת
מִן, כי כן הוא מִן מֶנְנוּ, ובעבור שהיה כבד על הלשון בלעו הנו"ן
בנו"ן, על כן הוא דגוש. ויש נו"ן סימן לשון נקבות, יְדַּן
רגלן

באור

(יג) שמלת מִשְּׁתֵּיִם היא זרה, כי השי"ן דגושה לחסרון נו"ן מ"ן, והמ"ם פתוחה שו"א נע כדין שו"א תחת אות דגושה, ואעפ"כ התי"ו בדגש קל, שלא כמשפט אחר שו"א נע, ובמלה הזאת לא יתכן לקרוא ש"ף גנובה קודם השי"ן, כי זה רק בתחלת התיבה, כמו במלת שְׁתַּיִם. (יד) שהיא שורש. (טו) כי שרשו: שכן. (טז) של נָה, שהיא לשון נקבות רבות, והיא דגושה לחסרון נו"ן השרש. (יז) כי הראוי: תִּשְׁכֹּנְנָּה בשתי נוני"ן. (יח) הכינוי: נוּ בפעלים. (יט) בנו"ן, ולפניו סגו"ל. (כ) כמו: יעזוב אותו. (כא) המ"ן רפה, ולפניה צר"י. (כב) כמו: יעזוב אותנו, יטוש אותנו. (כג) כי הוראת מלת מִמֶּנּוּ כפולה, פעם היא לשון יחיד נסתר (פאן איהם), ופעם היא לשון רבים מדברים בעדם (פאן אונז). (כד) הדגשות תחת הה"א שתחסר, כנ"ל, ור"ל: דגש הנו"ן מִמֶּנּוּ תמורת הה"א של מֶנְהוּ. (כה) שהנו"ן רפה, כי הה"א כתובה. (כו) במלת מִמֶּנִּי הנו"ן דגושה לחסרון נו"ן מן, כי הראוי: מִמֶּנְנִי בנו"ן מן ובנו"ן של כינוי: נִי, ופעם מצאנו: מֶנִּי במ"ם אחת, כמו שמצאנו: מִמֶּנּוּ וגם: מֶנְהוּ במ"ם אחת. (כז) מלת מִמֶּנּוּ, אף אם היא לשון רבים מדברים בעדם, באה בדגש הנו"ן, וזה לחסרון נו"ן מן, כי הראוי: מִן מֶנְנוּ, וכדגשה המ"ם השניה לחסרון נון מן הראשון, ודגשות הנו"ן לחסרון נו"ן מן השני של מֶנְנוּ, ועל כן טועים חכמי מזרח, שיקראו הנו"ן בלא דגש: מִמֶּנוּ, כאשר אמר החכם למעלה בסוף אות וי"ו, ועיין מ"ש בספר מאזני' דף ז' ע"ב ודף ל"ח ע"ב, ודאה ג"כ בפירושו לשמות (א' ט'), שהאריך שם. (כח) שורש. (כט)
הדגש

רֹדֵם (תלים ס״ח כ״ח), המ״ם סימן רבים, (ח) אע״פ שבאה המלה בקמ״ץ קטן, והמנהג הוא להיותם בקמ״ץ גדול, (ט) ויש להשיב כי נשתנה בעבור היות המלה מהפעלים שאינם שלמים, (י) כמו איה הַמְעֻלָּם (יא) מים (ישעיה ס״ג י״א) וצורת המ״ם לאות על מה שהזכרתי כלוקח מעט מהרבה, (יב) או יש לו טעם אחר.

אות נו״ן. ישרת בראשונה לשון רבים בכל הבנינים, כמו נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כ״ד ז׳), נְדַבְּרָה נַזְכִּירָה נִשְׁמֹר נִתְקַדֵּשׁ, גם הוא סימן בנין נפעל כמו וְנִשְׁמַע פתגם המלך (אסתר א׳ כ׳), נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דוד (ש״א כ׳ כ״ח), ובעתיד יבולע ברגש, (א) ולא יראה החוצה כתוב בכל המקרא, (ב) והנו״ן שהוא שורש בראש המלה יחסרוהו בעתיד, (ג) נָפֹל אֶפּוֹל יִפּוֹל נָפוֹל, נבול תִּבֹּל (שמות י״ח י״ח), והנה הוא מבולע ברגש, והנה הוא חסר במלת וַנָּבֵל (ד) כעלה (ישעיה ס״ד ה׳), להתחבר שני נוני״ן, תִּתָּה (ה) לי (ש״ב כ״ב מ״א), שרש נָתַתָּה לי, גם ימצא מבולע בתוך המלה והוא שורש, ישוב אַפֶּךָ (ו) (ישעיה י״ב א׳), כי הוא מגודרת כי אָנַפְתָּ בי (שם), והנה הוא במלת אַף (ז) חסר; וכבה במלת בַּת, (ח) ויבולע במלת בִּתּוֹ, (ט) וכן במלת שְׁתַּיִם. (י) ודע כי לא תמצא בכל המקרא שו״א נע ואחריו דגש רק מזאת הגזרה, על כן יוסיפו רבים בקריאת אל״ף עד שיהיה שי״ן שתים נח נראה, (יא) והנה מה יעשו במלת משתים

באור

הַפִּדְיוֹן ע״מ פִּעְלֹן, ואותיות ר״ן מתחלפות בעבור שתיהן ממוצא הכחיריס. (ח) ויהיה טעם רֹדֵם: הרודה בהם. ועיין בפירושו שם. (ט) כי הראוי: רוֹדֵם ע״מ עוֹשֵׂם מן עשה ודומיו. (י) כי שורש רֹדֵם רדה, מנחי ל״ה. (יא) ששרשו: עלה, מנל״ת, וראוי להיות: הַמַּעֲלָם ע״מ: סַגְּלָם מן גלה ודומיו. (יב) פירוש, צורת המ״ם, שהיא פתוחה מעט למטה, היא דומה לדבר שנלקח מעט ממנו, ונשאר בו פרצה ופתיחה מה, וזה לאות על הורקת המ״ס, שהיא לקיחת חלק מעט מהכל, כמו שביאר החכם למעלה מזה.

(א) נו״ן נפעל, כמו: אֶפָּקֵד תמורת אֶנָּפֵקֵד. (ב) ר״ל: מ״ן נפעל יבלע תמיד בדגש בעתיד. (ג) בבנין הקל. (ד) הראוי: וַנִּנְבַּל בשני נוני״ן, כי שרשו: נבל, ובהעדר נו״ן השרש לאטלה תנועתה על נו״ן מדברים בעדם שלפניה כמשפט, ור״ש בן מלך ז״ל הביא עוד דעות אחרות, עיין שם. (ה) הראוי: נָתַתָּה בנו״ן השורש, כי שרשו: נתן. (ו) הראוי: אַנְפְּךָ. (ז) הראוי: אֶנֶף, כי שרשו: אנף. (ח) הראוי: בֶּנֶת, כי שרשו: בנה. (ט) דינו: בִּנְתּוֹ. (י) משפטו: שְׁנָתַיִם, כי שרשו: שנה, ונבלע הנו״ן בדגש התי״ו. (יא) ויהיה נקרא: שְׁתַּיִם כאילו נכתב אֶשְׁתַּיִם, השי״ן בשו״א נח והתי״ו בדגש קל כמשפט. (יב) רצו, כנ״ל.

ספר צחות

אאות כי מכתבנו על דרך התולדות, [*] רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן בעבור חסרון דעתנו ·

אות מ"ם. ישרת בראשונה ובאחרונה, רק בראשונה יתחלק לשני חלקים, [*] שהוא חלק מרב, [*] אולי כן פי' מ"ם כאילו הוא מהם, [*] דרך קצרה, כמו מִשִּׁמְעוֹן, מִבְּנֵי נפתלי (שופטי' ד' ו"ו), ולעולם המנהג להיות תחת המ"ם חיר"ק, רק אם היה האות הבא אחריו אחד מאותיות אהחע"ר, ישוב המ"ם קמוץ בקמ"ץ קטן, כמו מֵאֵל אביך (ראשית מ"ט כ"ה), מֵהָחֵל חרמש (דברי' ט"ז ט'), מֵחֲמַס אחיך (עובדיה א' י"ד), מֵעֲרוֹעֵר, מֵרֵשִׁית השנה (דברים י"א י"ב), והוה זה הנוח הנעלם שהוא אחר הקמ"ץ הקטן, תחת הדגש שהוא במלת מִקָּטֹן ועד גדול (ראשית י"ט י"א), וטעם זה הדגש לחסרון הנו"ן, כי העקר הוא מן גדול ועד קטן, ואחזו דרך קצרה ושמו שתי מלות מלה אחת, (א) כמו מַזֶּה בידך (שמות ד' ב')· ויש מ"ם שהוא יותר, (ב) כמו מִזְּקֵנִים אתבונן (תלים קי"ט ק'), מִכָּל מלמדי השכלתי (גם פסוק צ"ט), מִכֹּל שהיה לפני בירושלים (קהלת ב' ט')· ויש מ"ם נוסף, (ג) כמו מִזְמוֹר מְחוּמָה מְגִלָּה מִכְמֹרֶת, ובפעלים, (ד) כמו מַקְטִיר מְדַבֵּר מְבָרֵךְ· ובאחרונה ישרת המ"ם לשון רבים זכרים, יָדָם יְדֵיהֶם, יֶדְכֶם יְדֵיכֶם, וכן בפעלים, בֵּרַכְנוּכֶם (תלים קי"ח כ"ו), לא שְׂעָרוּם אבותיכם (דברים ל"ב י"ז)· (ה) ויש מהם (ו) בסוף המלה תחת נו"ן נוסף, כמו כסף הַפִּדְיוֹם (במדבר ג' מ"ט)· (ז) ודע כי צירי

רדם

באור

[*] כוונת החכם ז"ל, כי אות הלמ"ד, שמורה על לימוד החכמה העיקרית והנעלה, צריכים אנחנו להגביה ולהעלות הלשון במבטאו, מה שאין כן בשאר האותיות כל כך, וזה לאות, כי המכתב העברי הוא על דרך התולדות (נאך דער נאטור), כי המכתב הזה אות הלמ"ד היא עולה על שורת המכתב, ככ"ל · ד"א ·

[*] מ"ם המשמשת בראש המלה תורה שיתחלק הדבר לשני חלקים, ויבטל חלק מהכל. ד"א · [*] מהכל, שהוא רב מהחלק · ד"א · [*] כי פירוש שם האות: מ"ם כאילו כתב: מהם, כי הוראת המ"ם היא: לקיחת חלק מהכל · ד"א · (א) ·כמו: מִקָּטֹן תמורת: מִן קָטֹן, מַזֶּה תמורת: מַה זֶּה, ובא דגש בזי"ן מַזֶּה לחסרון ה"א של מלת: מָה · (ב) להורות על היתרון (קאמפאראטיף, פערגלייכונג), כמו: מזקנים (מעהר אלז דיא אלטען) ודומיו · (ג) נוסף על השרש לסימן המשקל · (ד) בפעלים תבוא מ"ם נוספת על השרש לסימן הבינוני בבנין פִּעֵל ובבנין הִפְעִיל · (ה) ראה בפירוש החכם ז"ל שם · (ו) מ"ם, ככ"ל · (ז) שבאה מ"ם בסוף המלה תמורת נו"ן נוספת, והראיה ·

הפדיון

פסוק כ"ג), באו שנים הסימנים, (יג) והטעם הערך שלך אתה הכהן, כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א), (יד) ויאמר ר' יונה נ"ע, כי באבה סרוחה ועפורה (ראשית יו"ד י"ט), נוסף הכ"ף, (טו) ולפי דעתי שהוא לנוכח אשר ידבר, (טז) כי כן משפט המדברים. ובעבור היות כל המעשים כפי יושר ממסך העושה, ואין בגוף אבר ישר בממסך, שיכול לדמות בו כל דבר בעבור היותו ישר, כמו הכ"ף, נקרא כן, [*] גם ידמה מעט לצורתו. [*]

אות למ"ד. ישרת בראשונה ולא באחרונה, לבד מערי הפרזי (דברי ג' ה'), לבלתי נתן זרע (ראשי' ל"ח ט'), לראובן לחכמים לקנה אותו (ויקרא כ"ה ל'), והטעם (א) ידוע. ויש בעבור, (ב) כמו אמרי לי (ג) אחי הוא (ראשית כ' י"ג), פן יאמרו לי (שופטים ט' כ"ה), ויש למ"ד נוסף, כמו השלישי לאבשלום (דה"א ג' ב'), ויש למ"ד בתוך המלה ולא ידענו מה טעמה, שלאנן ושליו (איוב כ"א כ"ג). והנה אגלה לך דעתי, הנה ראינו כי אין אות במכתב הזה שהוא בידינו, שהוא עולה למעלה, חוץ מלמ"ד, (ד) והנה הוא כטעם עילת כל דבר וסיבתו, ואין חכמה למעלה הימנו, על כן נקרא למ"ד, (ה) אחר שמצאנו שאין אות שיגביה הלשון קצתו רק עם הלמ"ד לבדה,

לאות

באור

לנוכח, והטעם: כערכך אתה הכהן, וגם דעה זאת הביא בפירושו שם. (יב) מכסת, כנ"ל. (יג) ר"ל, שבאה המלה הזאת בשני סימני הודעה, ה"א הידיעה ובכינוי ך, והוא זר, כי האחד יספיק, כמ"ש בספר מאזנים דף כ"ג ע"א, ורצה בפירושו שם. (יד) גם באלה הואת באה ה"א הידיעה עם יו"ד הכינוי בסוף, שלא כמשפט, אמנם בספר מאזנים (שם) הביא בשם יש אומרים, כי היו"ד נוסף. (טו) שהכ"ף והה"א נוספות, והטעם: לבוא מזומה. (טז) שהכ"ף במלת בואכה לנוכח, וידבר הכתוב אל הקורא: בואך (דאם דוא קאממסט). [*] בעבור שכל מעשי הגופים הם כפי יושר ממסך (נאך דער געראדליניגען צואממענזעצונג) העושים (דער ווירקענדען), ואין בגוף אבר ישר בממסך (אונד עס איזט קיין קערפער קיין גליד גיבט, וועלכעס איינע זא געראדליניגע צואממענזעצונג האט), שיוכל לדמות אליו כל דבר, בעבור היותו ישר (געראדליניג), כמו הכ"ף (כף היד, דיא פלאכע האנד), לכן נקרא האות הזה, שיורה בעיקר הוראתו על דמיון דבר לדבר, כמו שביאר החכם ז"ל למעלה מזה, כ"ף, כמו כף היד, שיוכל לדמות אליה כל דבר, כאמור. ר"א. [*] שצורת הכ"ף דומה מעט לכף היד. ר"א.

(א) טעם שימוש הלמ"ד. (ב) שתשמש לפעמים אות למ"ד תמורת מלת בעבור. (ג) בעבורי. (ד) שאות הלמ"ד עולה למעלה משורת המכתב. (ה) ובעבור גובה הלשון במבטאו (במבטא הלמ"ד) שמוהו למעלה על כל האותיות, וקראוהו למ"ד מגזרת לימוד, כי עיקרו לדעת למה היה הדבר (לדעת עילת כל דבר וסיבתו כמו שביאר החכם פה באות למ"ד), והוא הסוד הנכבד. (מדברי ן' עזרא בספרו יסוד מורא שער י"א בתוספו' ביאור מ"ת מ"ב א"ר).

[*] כוונת

יד קרוב ממנו, [*] ואף כי אחריו כ״ף. [*]

הכ״ף· משרת בראשונה ובאחרונה, (א) ודרך אחד בראשונה, כְּבַעַל גמולות (ישעיה נ״ט י״ח), כִּרְאוּבֵן ושמעון (ראשית מ״ח ה׳), כְּכַלֹּתוֹ, כִּמְצַחֵק, ויוסיפו מ״ם עם וא״ו ויאמרו כְּמוֹ כאשר אמרו בְּמוֹפִי, (ב) ויאמר ר׳ יונה המדקדק ז״ל כי אין ראוי לאמר כְּשָׁמַר, (ג) רק יאמרו כְּשׁוֹמְרוֹ, (ד) ולא כְּשָׁמַר, ולא כְּמוֹ שָׁמַר, (ה) וראייתו וּכְמוֹ השחר עלה (שם י״ח ט״ו), שהיה ראוי להיות כטעם וּכְמוֹ עלה השחר, (ו) והנה שכח וְרַבּוּ כְּמוֹ רָבוּ (זכריה י׳ ח׳)· (ז) ויש כ״ף באחרונה נוסף סימן יחיד זכר, לעולם הוא קמוץ, יחיד עם יחיד או יחיד עם רבים, יָדְךָ יָדֶיךָ, גַּם יְלָדֶךָ (משלי כ״ג כ״ב), כי אֲהֵבְךָ (דברים ט״ו ט״ז), אוֹהֲבֶיךָ, ובכל לשון נקבה לעולם בשו״א נח נראה, יחיד עם יחידה או רבים עם יחידה, יָדֵךְ יָדַיִךְ, וכן הכל, ועם תוספת מ״ם לנוכח הזכרים, ועם נו״ן לנוכח הנקבות, יֶדְכֶם יְדֵיכֶם, יֶדְכֶן יְדֵיכֶן, וכן בפעלים, ואין צורך להאריך· ויש כ״ף בסוף המלה עם יו״ד נוסף, והוא בְּתוֹכֵכִי ירושלים (תלים קט״ז י״ט), (ח) וי״א שהטעם שהוא לנוכח, (ט) כְּעֶרְכְּךָ (י) הכהן (ויקרא כ״ז י״ב), וי״א שהטעם כערכך אתה הכהן, (יא) את כסף (יב) הָעֶרְכְּךָ (שם פסוק

באור

שמה: כ״ף מורה גם כן על היד· ר״א·

(א) בראש המלה ובסופה· (ב) בְּמוֹ־פִי (איוב ט״ז ה׳), כנ״ל, והכוונה, שהוסיפו מ״ם עם וי״ו על כ״ף הדמיון, ואמרו: כְּמוֹ, כאשר אמרו: במופי, בהוספת מ״ם עם וי״ו על בי״ת השימוש, תמורת: בפי· (ג) בעבור שלא יתכן לחבר כ״ף השימוש לפעל עבר, ועיין במאזנים דף י״ב ע״א ומ״ש החכם המבאר שם· (ד) שאף כי לפעל לא תחובר הכ״ף, מכל מקום יתכן לחבר אותה לבינוני ומקור, כי הבינוני והמקור בכל פעל דינם כדין השם, ולכן יתכן לומר: כְּשׁוֹמְרוֹ, תמורת: כְּשׁוֹמֵר שֶׁלּוֹ· (ה) שגם לא יתכן לחבר מלת כמו לפעל עבר· (ו) פי׳, שהיה לו לומר: וכמו עלה השחר, אך בעבור שלא תחובר מלת כמו לפעל עבר, הבדיל ביניהם במלת השחר, ואמר: וכמו השחר עלה. (ז) שמחוברת מלת כמו לפעל עבר· (ח) שהיו״ד נוסף, וראוי להיות: בְּתוֹכֵךְ· (ט) ויהיה הכינוי לנקבה נוכחת במלה זאת: כִי, ושתי הדעות הללו הזכיר החכם גם בפירושו לתלים (שם), וז״ל: יו״ד בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים, או לנוכח המדינה· עכ״ל· והנה דעת י״א שהכינוי לנקבה נוכחת הוא לפעמים: כִי, וזה נהוג בלשון הארמי, כמו: צַעֲרִיכִי וְעַדְוַיְכִי (אונקלוס ראשית ג׳ ט״ז), וזולתם· (י) ר״ל: במלה הזאת הכ״ף האחרונה נוספת, והטעם: כערך הכהן, וזה הוא דעת כל המדקדקים, כמ״ש בפירושו לס׳ ויקרא (כ״ז ב׳)· (יא) שהכ״ף האחרונה במלת כערכך לנוכח

כדרך האל"ף בראשונה, (מו) אולי עשו כן כי מסבב עשרה (מז) דומה לאחר, (מח) אין הפרש ביניהם, גם הזכרתי (מט) שיתחלפו, (נ) כמו יִשַׁי אמת וְאִישַׁי (דה"א ב' י"ג), (נא) וכבה רבים, והנה במלת הטעם עַמִּי, ומושיע אין בִּלְתִּי (הושע י"ג ד'),

ובשמות יָדַי רַגְלַי, כי (נב) טעם לשון המדבר (נג) ופעם סמוך, (נד) כי פֶּה הוא מוכרת, כי פִּי ה' (נה) דבר (ישעיה א' כ'), כי פִּי (נו) המדבר אליכם (ראשית מ"ה י"ב), והנה הכל בשבר קודם היו"ד, ואם היה פתוח הנו לשון רבים ויראה היו"ד, (נז) יָדַי, רַגְלַי, ואם אחריו וא"ו יעלם היו"ד, והנה נחשב כאל"ף נח נעלם, יָדָיו רַגְלָיו. (נח) ובהיות יו"ד עם מלת רַגְלֶיךָ [*] רַגְלֵינוּ יָדֵינוּ, רַגְלֶךָ, במקום אתנח [*] או סוף פסוק, יָדֵינוּ רַגְלֵינוּ, [*] אם הוא בלא יו"ד הנה סימן יחיד, ואם ביו"ד סימן רבים. ויבא סמוך (נט) עם לשון רבים לנוכח או לאשר אינם נמצאים, רַגְלֵיהֶם רַגְלֵיכֶם רַגְלֵימוֹ, ישר יחזו פָּנֵימוֹ (תהלים י"א ז'). והנה צורת היו"ד כדרך גלגל כי הוא מחבר כל אשר בתוכו, (ס) והוא מגורת וְהַתּוֹדָה השנית (נחמי' י"ב ל"ח), שתי תודת גדולות (שם פסוק ל"א), אולי

יד

באור

מקום שְׁעָלִים חסר יו"ד. (מה) כמו: פְּקֻדֵי ודומיו. (מו) כמו: אֶפְקוֹד ודומיו. (מז) שסימנו יו"ד. (מח) שסימנו אל"ף, ועיין להלן בשם המספר עשתי עשר, ובפירושו לשמות (ג' ט"ו). (מט) בפירושו לשמות במקום הנ"ל, ובמאזנים דף ט"ז ע"א, ושם האריך. (נ) היו"ד באל"ף והאל"ף ביו"ד. (נא) הוא ישי אבי דוד המלך ע"ה. (נב) פִּי, כנ"ל. (נג) מדבר בעדו. (נד) למלה שאחריה. (נה) סמוך מהמוכרת: פֶּה. (נו) הוא מדבר בעדו, פֶּה שלי. (נז) היו"ד נח נראה. (נח) עיין מה שכתבתי למעלה דף ד' ע"ב בסימן ה'. [*] לברר וללבן דברי החכם ז"ל, נסדר ונאמר דבריו באופן אחר, להיותם או מובנים על נכון: ובהיות יו"ד עם מלת רַגְלֶיךָ רַגְלֵינוּ יָדֵינוּ, רַגְלֶךָ יָדֵנוּ רַגְלֵנוּ, אם הוא בלא יו"ד וכו', כנ"ל. ד"א. [*] מוסב למעלה, על מה שכתב: ואם היה פתוח הנו לשון רבים ויראה היו"ד יָדַי, רַגְלַי, ועל זה כתב: במקום אתנח או סוף פסוק, ר"ל: אז בא האות קודם היו"ד בקמ"ץ: רַגְלָי ודומיו. ד"א. [*] רַגְלֶךָ יָדֵנוּ רַגְלֵנוּ, כנ"ל. ד"א. (נט) מחובר וכסמך בכינויים. (ס) ועוד ידוע כי גלגל הרוח והאש אחד, גם כן גלגל המים והארץ, ומקיפים אותה שמונה גלגלים ברקיות גמורות, והנה הכל עשרה, ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול, שהוא מקיף כל אשר בתוכו, ופירוש קהלה (פירוש מלת יו"ד מלשון קהלה והקף כללי), מגזרת והתודה השנית שתי תודות. (יסוד מורא להחכם ן' עזרא ז"ל בשער י"א בתוספת ביאור מהמבאר). [*] אולי הוראת מלת יו"ד מלשון יד, כי היד היא סובבת ומקפת את כל הכתון בתוכה. ד"א. [*] שנראה יותר נכון, כי מלת יו"ד היא מענין יד, בעבור שבאה אחריו אות כ"ף, אשר

שעה

(תלים נ״ו י״ב), עלי לבי דוי (ירמיה ח׳ י״ח), על משקל גנב,
טוב וסלח (תלים פ״ו ה׳), רק אפילו ידי (יחזקאל י״ג י״ח)
זרה, והראוי ידים. ויו״ד בלעדי נוסף, אם איננו
סימן המדבר, (לב) כמו בלעדי רק אשר אכלו
הנערים (בראשית י״ד כ״ד). ויש יו״ד ליחס, (לג) כמו העברי
העבריה העברית. ויש יו״ד במלת הטעם נוסף והוא נעלם,
כמו זולתי, (לד) בלתי כלב בן יפונה (במדבר
ל״ב י״ב), ובשמות, (לה) כמו בני אתונו (בראשית
מ״ט י״א), ובפעלים, מושיבי להושיבי מקימי חוצבי
יושבי, ואחר סימן
הנקבה, המעטרכי (תלים ק״ג ד׳), (לו) חייכי (שם),
תחלואיכי (שם פסוק ג׳), שובי נפשי
למנוחיכי כי ה׳ גמל עליכי (שם קט״ז ז׳). ויש יו״ד
סימן נקבה (לז) ככל הבניני, לכי מכרי את השמן
(מ״ב ד׳ ז׳), והסירי (לח) את יינך (ש״א א׳ י״ד), כי
אם תכבסי (ירמיה ב׳ כ״ב), ועתה השמרי נא (שופטים
י״ג ד׳). ויש יו״ד סימן הרבים זכרים, (לט) ואם הם
סמוכים יהיה לבדו, (מ) ידי עבדי רגלי, ונמצא השותים במזרקי
יין (עמוס ו׳ ו׳), (מא) וכן כל נביאי
כל חוזה (מ״ב י״ז י״ג), (מב) ועם מ״ם יהיה מוכרת, (מג)
שלים קטנים (שיר ב׳ ט״ו), ובחסרון היו״ד, כמו שעלם הראשון.
(מד) ויש יו״ד סימן יחיד מדבר בעד נפשו, (מה)

כדרך

באור

קכ״ד ע״א. (ל) היו״ד. (לא) משכב על דגי וקבירו, כי שדי ה״א שם
בענס. (לב) ותהיה מלה מורכבת מן: בל (ניכט) ועדי (מיר),
וכ״כ במאזנים דף י״ג ע״ב, וראה בביאור על התורה בפ׳ לך לך (י״ד
כ״ד). (לג) בפירושו לשמות (ג׳ ט״ו) כתב: ובעבור כי במספר דומה לאחד
היה ליחס. עכ״ל. (לד) היו״ד במלת זולתי נוספת, כי מצאנו ג״כ בלי
יו״ד, כמו זולת דלת עם הארץ (מ״ב כ״ד י״ד), וכן היו״ד במלת בלתי
נוספת, כי מצאנו כי אין בלתך (ש״א ב׳ ב׳) בלא יו״ד, והנה
במאזנים דף ט״ו ע״ב, ובדף ל״א ע״א וע״ב, ובמכלול שער דקדוק המלים.
(לה) היו״ד נוסף. (לו) כי דינו: המעטרך, וכן כולם. (לז) טעם
לזה ראה בפירושו לשמות (ג׳ ט״ו). (לח) הסירי, ככ״ל.
(לט) כי סימן הרבים לזכרים הוא: ־ים בסוף המלה. וגם טעם
לזה הנה בפירושו לשמות במקום הנזכר. (מ) היו״ד לבדו בלי מ״ס. (מא)
שבא סמוך תחת נפרד, כי הראוי: השותים במזרקים יין. ובספרו מאזנים
דף כ״ט ע״ב כתב: ומלת במזרקי יין חסרת כסף או זהב, שעניינו במזרקי כסף
או זהב, וכ״כ בפירושו, שחסר הנסמך. (מב) הראוי: נביאים.
(מג) נפרד, שטעו בסמיכות. (מד) נראה, שהחכם גורס בפסוק זה
שעלים חסר יו״ד, אכן בספרינו, שניהם מלאים, וגם לא נמצא במסורה בשום

מקום

ואין יו"ד לפי דעתי בסוף המלה שורש, אולי עשו בן העברים באות
הוי"ו גם היו"ד, שלא יהיה שורש בסוף, בעבור כי ישרתו בסוף לדרכים
רבים, והיו"ד יתר מהא"ו. (יז) ויאמר ר' יהודה המדקדק ז"ל וכן הסכימה
דעת ר' יונה ז"ל ור' משה הכהן ז"ל, כי חיים מפעלי הכפל, (יח) ע"מ
ויהיה יהיו תמים (שמו' כ"ו כ"ד), (יט) נהראי' וארפכשד חי (ב"אשי'
י"א י"ב), שהוא פתוח כמשקל פעלי הכפל, כמו יען רך
לבבך (מ"ב כ"ב י"ט), (כ) ואני אומר כי יש לנו מלות כמו ורוח
בנגד חביריו, (כא) כמו כי צו לצו (ישעיה כ"ח י"ד), (כב) תהיה
בן מלת חי, (כג) תרגש יו"ד חיים ביו"ד העבריים
(שמות ג' י"ח), (כד) והעד הנאמן כי לא
תמצא מלה שהיא מצטרפת (כה) כלל עם סימן עתיד או עבר עם
סמוכים (כו) כי אם מבעלי הה"א, אמרו אם יחיינו (כז) נחיה (מ"ב
ו' ד'), ולא אמרו יחיונו (כח) בשבר החי"ת
כמשפט בעלי הכפל, ולא אהו"י נחביריו, (כט) רק אחיה,
ומלת לחיתנו (דברי' ו' כ"ד) מהבנין הכבד. ויש יו"ד
תחת ה"א, כמו חסיה נפשי (תלים כ"ז ל'), (ל) ויעלימוהו
[נ"י] ויאמרו עשיתי, ובשמות התואר, (לא) יעלוז שדי
(תלים

באור

מה נכתב מוכשרת יותר לבוא אחר הקיר"ק שלבוא אחר הסגול, כאמור. (טז)
כי לאמור: יהי, יחי, על משקל: וירד, הוא קשה מאוד, ואי אפשר לבנות
כן, כידוע למביני המבטא. (יז) ר"ל, שלכך לא
יהיו הוי"ו והיו"ד שרשיים בסוף המלה, בעבור כי ישרתו פעמים רבות בסוף המלה
על דרכים שונים, וביותר היו"ד, והי' בקל לטעות בין וי"ו ויו"ד שרשיים, לשימושיים.
(יח) ושרשו: חוי. (יט) ששרשו: תמם. (כ) ששרשו: רכך. (כא)
אשר בנחי ל"ה, כי לדעתו ז"ל קו מגזרת נחי ל"ה, ושרשו: קוה. (כב)
ששרשו: צוה, ומשקלו: פע. (כג) על משקל: פע, מנחי ל"ה. (כד)
פירוש, יו"ד חיים בדגשת דרך נחות, להראות ולהרגיש יו"ד השרש, כי
היו"ד נח בכתב הוא סימן הרבים, כמו שהדגשת יו"ד העבריים
להראות יו"ד היחס, כמ"ש בפירושו לשמות (ג' י"ח). (כה) ר"ל:
מלה שיש לה צירוף עם זמן עבר או עתיד. וז"ל החכם המ"ב אר למאזנים בדף ג"
ע"ב: וכלל אומר לך כי כל בניית הפעלים והשמות והמילין אשר יכנה אותן בשם
קוניוגאציון ודעקלינאציון והאשכנזי בשם וואָרטביגונג, את כולם הכנים
הרב בשם צירוף והצטרפות, וכן בערבי אלתצריף. עכ"ל. (כו)
כינויים. (כז) שהוא עתיד מבנין פעל מנחי ל"ה. (כח) יחיונו, כנ"ל,
שהוא עתיד מהכפולים מבנין הפעיל, ע"מ: יסבונו, ואלו היה
כפולים מבנין פעל היה ראוי: יחוינו, כמו: יסובבנו. (כט)
משובש מאוד בדפוס, וכ"ל: אחוי וחביריו, וכוונת החכם,
כי לא מצאנו אחוי תחוי וחביריהם, כמשפט בעלי הכפל מבנין הקל:
אסב תסב ודומיהן, רק: אחיה תחיה, ע"מ: אגלה
תגלה מנחי ל"ה. (ל) כי שרשו:
חסה, ונח במשקל ההפסק להקל קריאת היו"ד, ועיין במכלול דף
קכ"ד

זה כבניינים · (ב) ויש יו"ד בראש המלה נוסף בשמות, כיל"ד יִצְהָר, ויש יו"ד שהוא סימן בעד יחיד שאיננו נמצא, (ג) כמו יִשְׁמוֹר, יְדַבֵּר, ואם יוסיף באחרונה וא"ו יהיה לשון רבים, כמו יִשְׁמְרוּ יְדַבְּרוּ, יִרְאוּ מה' (תלים ל"ג ח'), (ד) רק נעלם יו"ד השרש להתחברו עם תנועת שבר, וכן המנהג עם כל הסימנים, אִירָא יִירָא נִירָא תִּירָא, ויש יו"ד שורש באמצע המלה, רק שימצא שיעלם, (ה) כמו אָיֹם ונורא (חבקוק א' ז'), אמרו את אֵימָתִי אשלח לפניך (שמות כ"ג כ"ז), הָיָה חָיָה וַיְהִי וַיְחִי, ואין כן הוא"ו שהוא שורש; (ו) כמו גָּוַע, דָּוָה לבנו (איכה ה' י"ז), והנה מצאנו ואתה הֹוֶה להם למלך (נחמיה ו' ו'), הנה יד ה' הוֹיָה (שמות ט' ג'), והנכון כי הוא"ו תחת היו"ד כי יתחלפו, הלא תראה אמרו מן יָדַע, יוֹדֵעַ לכם (יחזקאל ל"ו ל"ב), כאשר אפרש בבנינים · (ז) ודע כי מלת יְהִי גם יְחִי וחית, כי הם שניהם מבנין הקל, ואין מנהג אותיו' העתיד (ח) להיותם בשו"א כי"א האל"ף בפת"ח קטן, והשלשה (ט) בשבר, (י) כ"א אין שם אות מהגרון, ואם היא מהגרון יהיה פת"ח קטן או גדול, כמו ובו יֶחֱסוּ עניי עמו (ישעיה י"ד ל"ב), וַיַּעֲלוּ, והנה תחת סימן עתיד (יא) הָיָה וְחָיָה, אם היא חסר ה"א לעולם שוא נע, (יב) וזה תימה גדול, וככה דקדוק המלות, מלת פָּנָה אֶפְנֶה יִפְנֶה תִּפְנֶה נִפְנֶה, ולחסרון הה"א תשוב המלה מלעיל, אֶפֶן יִפֶן נִפֶן תִּפֶן, (יג) או בקמ"ץ קטן, אל תֵּפֶן אל מנחתם (במדבר ט"ז ט"ו), והנה בעבור היות מנהג היו"ד להיותו נעלם עם השבר, כי הוא הקל, (יד) ע"כ אמרו לו יְהִי (ראשי' ל' ל"ד), (טו) וכאשר רצו לעשות ע"ם וַיֵּרְדְּ מיעקב (במדבר כ"ד י"ט), בא קשה, (טז) ע"כ אמרו יְחִי ראובן (דברי' ל"ג ו').

ואין

באור

(ג) ר"ל טעם לזה בפירושו לשמות (ג' ט"ו). (ד) ויראו מה', כצ"ל · (ה) הבט במאזנים דף י"ד ע"ב, ומ"ש שם החכם המו"ל בסימן כ"ד (ו) עיין בהכ"ל דף ט"ו ע"א, ומ"ש החכם המו"ל בסי' כ"ז · (ז) להבין בשער בנין נפעל. (ח) בבנין הקל. (ט) חביריו אותיות יב"ת. (י) בחיר"ק · יא) תחת אותיות אית"ן בבנין הקל משרשי: היה, חיה, שהם נחי ל"ה · (יב) אם תחסר ה"א השרש בעתיד יבוא שו"א נע תחת יו"ד ותי"ו אית"ן: יְהִי, יְחִי, תְּהִי, תְּחִי, וזה זרות · (יג) כמו כן בשרשי: היה, חיה, אם יבואו בחסרון הה"א, היא מן הראוי לבוא: יְהִי, יְחִי, וכן השאר · (יד) החיר"ק היא התנועה הקלה שבתנועות (דער פיינסטע טאן) · (טו) יהי, כצ"ל, במקום יְהִי, פי היו"

בקמ"ץ חטף, כמו אתה הָרְאֵתָ (כ) לדעת (דברים ד' ל"ה), לולי אות הגרון, יָחֳרַם כל רכושו (עזרא י' ח'), ע"מ יָשְׁלַךְ, לולי אות הגרון, הֶחֳדַלְתִּי את דשני (שופטים ט' ט'), מפואר, (כא) ואין מָעֳמָד (משלי כ"ה ג'), (כב) מפואר. ושם ח"ת מגזרת חִתַּת אלהים (בראשית ל"ה ה'), ומעשה הַחִתַּת הפך נִתְעַלְּסָה, שהוא מגזרת כנף רננים נֶעֱלָסָה (איוב ל"ט י"ג), להסתר והחביא בתולדתו,

וכן הצורה [*]

אות טי"ת. לעולם עיקר, רק בשלשה מקומות הוא תחת תי"ו התפעל, נִצְטַדָּק (בראשית מ"ד ט"ז), וַיִּצְטַיָּרוּ (יהושע ט' ד'), הִצְטַיַּדְנוּ (שם פסוק י"ב), ויאמרו כל המדקדקים. כי החליפוהו העברים (א) בעבור שידבק בזד"י, ויוציאוהו בפה בדברי צחות, כן הסכימה דעת כולם. ויתכן היותו מגזרת ואל תֵּט (משלי ד' ה'), ג"כ צורתו נוטה כה וכה, (ב) ואם טען טוען אנה הנו"ן, (ג) הנה כמוהו תֵּת פחדך (דברים ב' כ"ה), שהוא מגזרת נָתַן, (ד) כאשר אפרש באות נו"ן,

אות היו"ד. ימצא שורש בראשונה כיו"ד יָדַע, ולא יָרֵא (דברים כ"ה י"ח), ופעם יחסר היו"ד, (א) דַּע את אלהי אביך (דה"א כ"ח ט'), ולא יחסר יו"ד יָרֵא, ועוד אפרש

באור

דף כ"ד ע"ב, ומ"ש נוה החכם המבאר שם. (כ) הראֵתָ, בנ"ל. (כא) ברמב, ועיין ברג"ל. (כב) ראה מה שכתבתי להלן: סוף שער בנין הפעיל. [*] כוונת החכם ז"ל, כי הוראת שם האות חי"ת שהוא ענין חִתַּת, מורא ופחד, הי' הפך כתעלסה שהוא לשון שמחה, והוא מגזרת: נעלסה. שהוא ענין פריחת הצפור באור לעיני כל רואיו, וכן הוא באמת, כי השמח בלבו הוא יתגלה ויתראה לעין כל, אבל מי שהוא בפחד וּבְחִתַּת, הוא בתולדתו (אין ווינעד נאטור) להסתר ולהחבא במסתרים, כי הוא ירא מחמת שונאיו, וכן היא צורת הח"ית, כי צורתה היא כמו מערה שנכנסים בה להסתר שם, כזה: ח. ר"א.

(א) במלת נצטדק ונחברותי' נחלפה תי"ו התפעל בטי"ת, לדבר נאות בזד"י, כי מבטא הטי"ת קל יותר אחר הזד"י, ממבטא התי"ו, ועיין להלן שער בנין התפעל. (ב) ר"ל: כי צורת הטי"ת נוטה בשני חלקיה מן הימין אל השמאל. ואולי לכך נוטת הטי"ת נוטה לשני צדדים, כי האות הזה מתחלף עם אות תי"ו המשרתת, כאשר ביאר החכם בזה, וע"כ חשבוהו כמו משרת כאותיות יכ"ל מ"ן הבאים אחריו, ובכל מקום הוא שרש כמו אותיות ז"ח הבאים לפניו, ולכן הוא נוטה לצד הימין שהוא לפניו, וגם לצד השמאל שהוא לאחריו, והנה הלא החכם ז"ל מאות עי"ת בספרו יסוד מורא שער אחד עשר. (ג) אנה הנו"ן משרש נטה בשם האות טי"ת, שאין בה נו"ן? (ד) ואין במלת תֵּת נו"ן, וכן הוא בשם האות טי"ת.

(א) שהוא שרש במלה. (ב) להלן בשער בנין פָּעַל בד"ה ועתה אדבר.

מהה"א, (ה) והעד כי תמצא אֹהֶל ולא תמצא רֹחַב רק רֹחַב, (ו) אבן בֹחַן (ישעיה כ"ח ט"ז). ודע כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם (ז) בכל המלות שם או פועל, כמו לַעֲשׂוֹת, היה ראוי להיותו ע"מ לִבְנוֹת, כי עָשָׂה כמו בָּנָה, וַיִּחַנוּ היה ראוי להיותו ע"מ וַיִּבְנוּ,

וַיִּחַן את פני העיר (ראשית ל"ג י"ח), היה ראוי להיותו כמו וַיִּבֶן לו בית (פס פסוק י"ז), והנה נרחב הרי"ש רק לא הרחיב שיש לפניו, (ח) ולא כן העי"ן וַיַּעַל משה (שמות י"ט כ'), (ט) בעבור כי העי"ן לפנים מהחי"ת, (י) אֶעֱשֶׂה בפת"ח קטן, אַעֲנֶה אף אני חלקי (איוב ל"ב י"ז) בפת"ח גדול, שַׁעַר ע"מ אֶרֶץ, רק נרחב והרחיב, תֹּאַר ע"מ קֹדֶשׁ, וְתָאֳרוֹ (יא) מבני אדם (ישעיה נ"ב י"ד),

ואיננו כן רָחְבּוֹ, (יב) כי יש פעמים שיאמר יֶחֶרְדוּ כצפור (הושע י"א י"א), (יג) ויאמרו יַחְשְׁבוּ, וְאַהַרְגָה את יעקב אחי (ראשית כ"ז מ"א), וְאַחְדְּלָה, וְנַעַבְדָה את מצרים (שמות י"ד י"ב), אֶעְבְּרָה נא (דברים ג' כ"ד), בעבור שהוא פתוח (יד) לפניו, וכן יַעְלְזוּ חסידים בכבוד (תלים קמ"ט ה'), ופעם יהיה דרך אחרת, כמו מה תָּאֳרוֹ (ש"א כ"ח י"ד), (טו) כי פארו (טז) אות הגרון בקמ"ץ חטף, בעבור שהיה ראוי להיותו עם האות שהיא לפניו, (יז) הֶחָרֵב נחרבו המלכים (מ"ב ג' כ"ג), ע"מ וְהָפְדֵּה לא נפדתה (ויקרא י"ט כ'), או כמו הַעֲנֵיק תעניק (דברי' ט"ו י"ד), (יח) והוא הנכון, כי הָחֳלֵיתִי (מ"א כ"ב ל"ד), (יט) היה ראוי להיות הה"א בקמ"ץ

באור

הוא עמוק יותר (דער טאָן איזט טיעפער) ממוצא הה"א. (ו) כי הקי"ת נריכה יותר הרחבה מהה"א, כי מוצאה עמוק יותר ממוצא הה"א, ככ"ל. (ז) הבט מה שכתבתי למעלה דף ו"ו ע"ב סימן י"ל. (ח) האות שלפני אות הגרון. (ט) שנרחב גם האות שלפני העי"ן. (י) מוצא העי"ן יותר עמוק ממוצא החי"ת, ולכן נריכה העי"ן הרחבה יותר מהחי"ת. (יא) שראוי: וְתָאֳרוֹ ע"מ קָדְשׁוֹ. (יב) הרי"ש בקמ"ץ חטף תמורת חול"ם רֹחַב, כמשפט. (יג) כוונת החכם ז"ל, שיש בכלל שינויים רבים בענין הרחבת אות הגרון, כמו: תֹּאֳרוֹ, רָחְבּוֹ, יֶחֶרְדוּ, יַחְשְׁבוּ, ודומיהם. (יד) בפת"ח קטן (בסגול). (טו) זה נמשך למעלה, כי הביא לעיל: ותוארו, שלא כמשפט, אבל פעמים יהיה דרך אחרת: תָּאֳרוֹ, כמשפט. (טז) הרקידו. (יז) כי הקמ"ץ חטף ראוי לבוא תחת ד' אותיות אהו"י כמו: רָחְבּוֹ, ובא תחת האל"ף, להרחבת אות הגרון. (יח) החי"ת במלת הֶחָרֵב היתה ראוי להיות בשו"א נח, ע"מ וְהָפְדֵּה, אך באה בחטף להרחבת אות הגרון, כמו: הַעֲנֵיק, שראוי להיות: הַעְנֵק בשו"א נח תחת העי"ן, ע"מ: הַפְקֵד. (יט) ע' במאזנים

לף

צד"י, יַעֲלֹז (תלים כ"ח י"ב), נִתְעַלָּסָה (משלי ז' י"ח), עָלַץ לבי (ש"א ב' א'), בעבור היות שלשתם קרובים במוצא, והנכון שהם קרובים בטעם (א) ולא יתחלפו, כי לא יתחלף אות באות כלל רק אותיות אהו"י לבדם, (ב) בעבור שימצאו פעם נראים ופעם נעלמים, ושי"ן בסמ"ך, כְּשׂוּרִי (ג) מהם (הושע ט' י"ב), וקריאתם שוה אין הפרש ביניהם. וצורתו כשמו והוא כלי זיי"ן, [*] אולי כן טעמו, וכמוהו על אֲזֵנֶךָ (דברים כ"ג י"ד), כי האל"ף (ד) נוסף כאל"ף מי אַפְסָיִם (יחזקאל מ"ז ג'), כאבני (ה) אֶקְדָּח (ישעיה נ"ד י"ב), וְהַזֹּנוֹת רחצו (מ"א כ"ב ל"ח), בשמים וְזֻנִים (דה"ב ט"ז י"ד), (ו) ולפי דעתי שמלת זְנִים איננה כי אם מגזרת מְזֻזָן אל זַן (תלים קמ"ד י"ג). (ז)

אות חי"ת. זה האות יותר ידוע מהגרון (א) מהאל"ף והה"א, כי הנה יש אל"ף דגוש, (ב) למה תִּתְרָאּוּ (בראשית מ"ב א'), (ג) תָּבִיאּוּ לחם תנופה (ויקרא כ"ג י"ז), (ד) ושפו עצמותיו לא רֻאּוּ (איוב ל"ג כ"א), וקה"חי"ת הוא לפנים מהה"א

באור

(א) כי שלשתם ענינם לשון שמחה. (ב) וכ"כ בפירושו לשיר (א' יו"ד), ועוד במקומות אחרים, ותמיהה לי מאוד, כי החכם ז"ל כתב בספרו מאזנים דף ג' ע"א: והמתחלפים א ה ו"י מנ"ת, וכן גם דף ט"ז ע"א וע"ב: ויתחלף הה"א עם תי"ו וכו', ויתחלף מ"ם עם נו"ן וכו', וכ"ע. ועיין בפירושו לקהלת (ט' י"ח). (ג) תמורת בסור י. בסמ"ך. [*] להבין כוונת החכם צריך לדעת כלל המונח אצלנו, והוא: כי כל שמות וצורות האותיות בלשון הקודש מורים על דברים נמצאים בעולם (ווירקליכע, עקסיסטירענדע דינגע), כי התחלת הכתיבה בין האומות הקדמוניות היתה ציור צורת הדברים, אשר היתה כוונת הכותב לדבר מהם (היערָאגליפען, בילדערשריפט). והנה אומר החכם פה, כי צורת הזיי"ן היא כשם האות הזה (זיי"ן), והיא צורת כלי זיין, כזה: ז, ואולי הורא͏ת שם האות הזה היא באמת כלי זיין, כי מלת זיין היא לה"ק, כמו: אזנך, ששרשו זון, כמו והזונות (דיא וואפפען), והאל"ף נוספת ד"א. (ד) של מלת אזנך. (ה) לאבנט, ככ"ל. (ו) שהם כלי זיין. (ז) שענינו מין, כמו תרגום למינו לזנוהי: וכן וזנים מרוקחים והטעם מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם. כ"כ בפירושו לתלים (שם), וכ"כ הרד"ק ז"ל פירוש מלת וזנים בפירושו לד"ה (שם).

(א) בל"א: איזט מעהר קעהללויט. ועיין מה שכתבתי לעיל באות אל"ף בד"ה והנה אומר. (ב) באל"ף נמצא לפעמים דגש בדרך הזרות משא"כ בחי"ת, כי הוא כבד במבטא יותר מהאל"ף, ועיין במכלול דף ס"ג ע"א וע"ב. (ג) אכן בגרסתנו לית דגש בא"ף, וגם לא נזכרה דגשות הא"ף הזאת במסורה, א"ל באיוב (ל"ג כ"א): ראו, והוא חד מן ד' אלפי"ן דגשי"ן וסי' ויביאו את המנחה דיוסף, תביאו לחם תנופה, ושפו עצמותיו לא ראו, ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא. עכ"ל. (ד) וכ"כ הא"ת ומ"ש, וראה מ"ש מהרש"ד ז"ל בתיקון סופרים שלו בפרש' מקץ (מ"ג כ"ו) שהאריך שם. (ה) ר"ל: כי מוצא החי"ת

הוא

עם נו"ן דגש לעולם בעבור חסרון הה"א, ולא ישמרנו (נו) בעלת (שמות כ"א ל"ו), ויש מהם נראים, (נז) כמו יסובבנהו יבוננהו יצרנהו (דברים ל"ב י"ד), ואם היה הנו"ן רפה לעולם הוא סימן לשון רבים פועלים לבדם, כמו שמרנו זכרנו, ושמענו ועשינו (דברים ה' כ"ד), או פעולים, הוא עשנו (תלים ק' ג'), ה' זכרנו יברך (שם קט"ו י"ב), יזכרנו, ואין מלה זרה בכל המקרא בפעלים גם בשמות, כמו ידינו רגלינו, גם במלות הטעם, כמו אין זר אתנו (מ"א ג' י"ח), (נח) רק מלת ממנו שהיא דגוש, כמו איש ממנו (נט) את קברו (ראשית כ"ג ו'), על כן יקראוה אנשי מורח בלא דגשות, והם טועים, כאשר אפרש באות הנו"ן. (ס) וכבר דברתי (סא) על מלת וישתחו, ויהיא כמעט זרה. והנה אתן לך כלל במלות הזרות בפעלים, דע כי אם מצאנו פועל איזה פועל שיהי' מאחד הבניינים, הנה כל הבנין קיים, שנוכל לומר כל הפצנו, (סב) כמו השמחת כל אויביו (תלים פ"ט מ"ג), נאמר אשמיח משמיח משמח בלא ספק ובלא מורא, ואם המלה בפעלים תהיה זרה נוכל לומר היא לבדה, ולא נלמד ממנה, כמו וישתחו, לא נאמר ואשתחו ולא נשתחו ולא ותשתחו, אפילו לא נוכל לחסר הוא"ו בעבור שהיא זרה (סג) ונאמר ישתחו, וכן מלת וירא לא נאמר ירא, רק ירא בקמ"צין קטנים, (סד) או מלעיל, כמו ירא ה' עליכם (שמות ה' כ"א), ואחר שלא נאמר ירא אף כי לא נאמר נרא, וזהו דרך האמת. ויש וא"ו בשמות באחרונה בשורק, ותרעינה באחו (ראשית מ"א ב'), (סה) והנה בין אחים יפריא (הושע י"ג ט"ו) לשון רבים ממנו והחסר הוא"ו.

אות זיי"ן. לעולם שורש, ורבים אמרו כי יתחלף עם סמ"ך ועם צד"י

באור

הנזכרים למעלה. (נו) תמורת ישמרנהו בה"א. (נז) פי', שנראה ונמצא בהם הה"א. (נח) אתנו, כנ"ל. (נט) הנו"ן דגושה והיא זרה, כי כינוי נו הוא לשון רבים וצריך להיות רפה, כמו: ידינו ודומיו. (ס) ועיין מה שכתבתי גם בסי' כ"ז. (סא) לעיל בד"ה והנה אבאר, ובמקומות אחרים. (סב) וכלל הזה כתב החכם ז"ל ג"כ במאזנים דף ל"ד ע"ב. (סג) בעבור שמלת וישתחו היא זרה, צריכים אנחנו להניח המלה כמו שהיא, ואפילו לא נוכל לחסר הוי"ו שבראשה, ולאמור: ישתחו, רק: וישתחו. (סד) וזה הוא ירא פרעה (ראשית מ"א ל"ג), שהוא בציר"י הרי"ש ומלרע, וע' מה שכתבתי למעלה בסוף ד"ה הקמ"ץ הקטן בסימן כ"ה. (סה) שהוי"ו תמורת ה"א השרש, כי שרשו: אחה.

(א) כי

והכבד והנוסף (מב) והרגוש, (מג) כאשר הם במערכת. (מד) הוא"ו בסוף המלה יש נוסף, (מה) כמו לְמַעְיְנוֹ מים (תלים קי"ד ח'), חַיְתוֹ יער (שם ק"ד כ'), בְּנוֹ בעור (במדבר כ"ד ג'). ויש סימן לשון יחיד שאיננו נמצא במלת הטעם ובשמות ובפעלים, בִּלְתּוֹ עִמּוֹ אִתּוֹ יָדוֹ רַגְלוֹ, ה' אֱהָבוּ (ישעיה מ"ח י"ד), וּשְׁמָרוֹ, אויב יִרְדְּפוֹ (הושע ח' ג'), וזה שמו אשר יִקְרְאוֹ (ירמיה כ"ג ו'), (מו) והנה כולם בחולם, כי הוא לשון יחיד, רק אם בא (מז) אחרי מ"ם סימן הרבים הוא נוסף, והמלה לעולם מלעיל, כמו תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ (שמות ט"ו י"ז), יצא מחלב עֵינֵמוֹ (תלים ע"ג ז'), אין מלה זרה, כי כולם בחול"ם, ומלת יְכַסְיֻמוּ (שמות ט"ו ה'), (מח) אולי בא כן בעבור היות התנועה בחחלה (מט) בשור"ק, וכבר הזכרתי (נ) כי תנועת השור"ק קרובה אל תנועת החול"ם, על כן יחליפו זאת בזאת (נא) יָשׁוּב גם יָשׁוֹב, יָקוּם ויקום, (נב) יִשְׁפּוֹטוּ, יִשְׁפֻּטוּ הם (שם י"ח כ"ו), והטעם כמו יְכַסְיֻמוּ, כי בסוף המלה תחשב אף היא. (נג) והוא"ו באחרונה בשור"ק לעולם סימן לשון רבים בפעלים, אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ (תלים כ"ב ל') עבר, ועתיד יֹאכְלוּ עֲנָוִים (שם פסוק כ"ז), ואם היה הפועל מה־פעלים היוצאים שאינם עומדים, כמו שָׁמַר, ויהיה פועל ופעול במלה אחת, (נד) והוא"ו בשור"ק, יהיה סימן לשון יחיד פעול, רק אם יהיה עם ה"א, (נה) כמו ה' יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ (תלים מ"א ג'), או עם

באור

הפעול. (מג) בנין פֻּעַל. (מד) בסדר הבנינים, כי לפי דעתו ז"ל בא ההפעיל במערכת אחר הקל, ועיין להלן בשער הבניינים. (מה) זה הוא ענין אחר. (מו) רצה מ"ש החכם המבאר למאזנים דף ו"ו ע"א בסימן כ"א. (מז) אות הוי"ו. (מח) שראוי להיות: יְכַסִּימוֹ בחול"ם. (מט) תנועת אות היו"ד שלפניה. (נ) למעלה בד"ה הקמ"ץ הקטן, ובמאזנים דף ו"ו ע"א כתב: ופעם יתחלף החול"ם בשור"ק כי הוא אחרו הקרוב אליו. עכ"ל. (נא) החליפו החול"ם בשור"ק, לזווג תנועות היו"ד והמ"ם, במלת יְכַסְיֻמוּ, כמו: יִשְׁפּוֹטוּ תמורת יִשְׁפְּטוּ, ודומיו. (נב) עיין במאזנים דף ו"ו ע"א, ומ"ש שם החכם המבאר בסימן י"ט ובסי' כ'. (נג) ר"ל: מלת יִשְׁפּוֹטוּ תחשב כאילו היא בסוף המלה, אף שבאה אחרי' מלת הם, בעבור שמלות ישפוטו הם דבוקות בטעם, כי ישפוטו מוטעמת במרכא, והיה ראוי: ישפוטו בעבור ההפסק, כי הוא בסוף פסוק, אך נחלף החול"ם בשור"ק לזווג התנועות כמו במלת יכסיומו. ועיין להלן בשער הרבעיים בד"ה כלל גדול, ובמאזנים דף ו"ו ע"א. (נד) כמו: ישמרהו: ישמור, שהוא הפועל, וכינוי הו כמו: אותו, שהוא סימן הפעול, (נה) אבל אם הכינוי בלא ה"א הוא בחול"ם, כמו: אֲהֵבוֹ ודומיו, הנזכרים

והו"ד רק ישוב נח נראה, כמו וַיְדַבֵּר וַיְשׁוֹבֵב, ואין מלה ורה, ועם
הנו"ן והתי"ו ידגשו שניהם, וַנֹּאמֶר אל אדני (בראשי'
מ"ד כ"ב), וַתְּדַבֵּר בפיך (מ"א ח' כ"ד) · ויש ואי"ו בראש
המלה כמו נוסף, וְאַיָּה וענה (בראשית ל"ו כ"ד), ותשב תמר
וְשׁוֹמֵמָה (ש"ב י"ג כ'), (כז) והנכון כי תחסר מלה, כמו מְעוּנָה,
(כח) כי כן מנהג אנשי הלשון לקצר, כמו בְּאוֹכְלֵי
שֻׁלְחָנֶךָ (מ"א ב' ז'), (כט) אדמתכם לנגדכם זרים
אוֹכְלִים אוֹתָהּ (ישעיה א' ז'), (ל) חֲמוֹר לֶחֶם (ש"א
ט"ז כ'), וּמַאֲכָלוֹ בְּרִיאָה (חבקוק
א' ט"ז). ויש מקומות שיחסרו הו"או דרך קצרה בשמו',
כמו אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ (דה"א א' א'), נֹפֶךְ סַפִּיר (שמות כ"ח י"ח),
רק שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ (חבקוק ג' י"א),
כל אחד עמד, (לא) בֶּרֶץ כָּאת לִי (תלים ל"ה י"ד),
כְּבֶבֶשׂ אַלּוּף (ירמיה י"א י"ט), חסר כ"ף, (לב) כי הראשון
מושך עצמו ואחר עמו, כמ"ש מֵאֵל אביך (בראשית מ"ט
כ"ה), (לג) ובי"ת בְּאֵל שדי (שמות י"ד ג'), (לד) ומ"ם נזכירה
דודיך מִיַּיִן (שה"ש א' ד') · (לה) ויש בפעלים פועל אחר פועל,
ואמרו המדקדקים כי המלה חסרה וא"ו, כמו ונדעה נִרְדְּפָה
(הושע ו' ג'), (לו) ולא דברו נכונה, רק היא חסרת שי"ן,
שהוא כמו אֲשֶׁר, וכן הוא ונדעה שֶׁנִּרְדְּפָה, אל תרבו תְּדַבְּרוּ
(ש"א ב' ג'), (לז) כי לא ידעתי אֲכַנֶּה (איוב ל"ב כ"ב),
(לח) ויש פועל עבר זה אחר זה, (לט) כמו חָמַק עָבָר (שיר ה'
ו'), בין רגליה כָּרַע שָׁכַב נָפַל (שופטי' ה' כ"ז), (מ) והנה
הם שלשה בלא וא"ו השנים, (מא) ובעתיד אָשׁוּבָה
אֶרְעֶה צאנך (בראשית ל' ל"א), אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק (שמות
ט"ו ט'), והם שלשה בניינים, הקל
והכבד

באור

הרב ר"א בחור ז"ל · (כז) הויו"ן במלות: ואיה ושוממה נוספות · (כח)
מְעֻנָּה, כנ"ל, והראוי: מְעֻנָּה (געפייניגט) ושוממה · ולהלן בשער
הרביעיים כתב, שתחסר מלת עונה · (כט) ראה במכלול דף
כ"ז ע"ב, כי שם ביאר המלות האלה, וגם ראה במאזנים דף ה"א ע"א, מ"ש החכם
שם · (ל) אותה · את פריה · (לא) ר"ל: אין וי"ו חסרה במלת ירח,
כי הכוונה: השמש עמד, הירח עמד, כל אחד במקומו · (לב) והראוי:
כְּאַלּוּף · (לג) כי הראוי: מאל אביך ויעזרך, ומאת וגו', ועיין בפירוש
החכם שם · (לד) כאלו כתיב: באל שדי ובשמי וגו', וע"ש
בפירשו · (לה) הראוי: מיין מישרים אהבוך, (לו) שדינו: ונרדפה ·
(לז) שתדברו · (לח) שאכנה · (לט) בלא וי"ו החיבור · (מ) כָּרַע
נָפַל שָׁכָב, כנ"ל · (מא) ר"ל: שני פעלים האחרונים באים בלא
וי"ו, ומן הראוי צריך לבוא עכ"פ האחרון בוי"ו · (מב) בנין
פעול

יפריד בין שניהם, ואם היתה המלה לעתיד, ותחת אות העתיד
באל"ף המדבר (כ) פת"ח קטן, או חיר"ק תחת ית"ת, או תחת שלשתם
(כא) פת"ח גדול, לעולם יהיה הוא"ו (כב) בשו"א נע, כמו ואשמע
וישמע ונשמע ותשמע ואשמיע ותשמיע וישמיע ונשמיע,
ואם היה אות סימן המדבר בשו"א נע ופת"ח גדול, כמו ואדבר, יהיה
הוא"ו פתוח כפת"ח גדול, ואם היה יו"ד ישוב הוא"ו בחיר"ק
ויתעלם היו"ד, כמו וישלח את בני ישראל (שמות ו"ו י"א), וכן המשפט
עם אותיות בכל"ם, בימינו לימינו כימינו מימינו, ויש
מחלוקת בין בן אשר ובין בן
נפתלי (כג) במלת מישני (ס) אדמת עפר (דניאל י"ב ב'), ואם
היה הסימן נו"ן או תי"ו, ישוב הוא"ו בשור"ק במשפט, כמו
ותדבר ונדבר, והעתיד בכל הבניינים אם יכנים הוא"ו על סימן
העתיד והוא פתוח, וידגיש אות הסימן, ותשוב המלה
לפועל עבר, (כד) וישמע ויקרא, וכן בכל הסמוכים, (כה)
ותפלטני (ש"ב כ"ב מ"ד), ונשמע וימס לבבנו
(יהושע ב' י"א), רק עם האל"ף יהיה הוא"ו
קמוץ בקמ"ץ גדול, ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז), ואעדך עדי (יחזקאל
ט"ז י"א), ואעשה למען שמי (יחזקאל כ' י"ד),
וכן ואשליך את עפרו (דברים ט' כ"א), וישלך אל המים
(שמות ט"ו כ"ה), פתוח, ותשליכי, ונחרם
אתהם (ס) כמוהו, וכן בבנין הדגוש עם הא"ף,
שהוא סימן המדבר, לעולם קמוץ בקמ"ץ גדול, ואדבר אל העם
בבקר (יחזקאל כ"ד י"ח), חוץ ממלת ואמותתהו (ש"ב א' י'),
(כו) והטעם אנשי המסורת איננו טעם, ואם היה
בתחלה יו"ד סימן העתיד בשו"א נע, יפתח הוא"ו כמשפט, ולא ידגש
היו"ד

באור

דברי טעם. (יט) כוונת הענין. (כ) למיגזן מדבר בעדו. (כא) נ"ל. ארבעתם. (כב) אם היא וי"ו הקיבוץ. (כג) שני האנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת, שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר: (ר"א בחור ז"ל בספר מסורת המסורה). ועיין מ"ש הרד"ק ז"ל בהקדמתו לספר השרשים, וגם מ"ש החכם המבאר ב"י למכלול דף ז' ע"א. (ס) כן הוא בספרים המדויקים, וכן כתב החכם ז"ל בספרו מאזנים: מישני, שהיו"ד דגוש ואין לה שנית, עכ"ל, ולא מצאתי במסורה מחלוקת בין בן אשר ובין בן נפתלי במלה הזאת, ועיין מ"ש החכם המבאר ב"י בספר מאזנים סימן רפ"ה. (כד) זאת היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר. (כה) הכינויים. (ס) פסוק זה איננו כמנהג במקרא, רק: ויחרם אתהם (במדבר כ"א ג'), או ונחרם אותם (דברים ג' ו"ו). (כו) שהוי"ו פתוחה, והיה ראוי להיות קמוץ, כי טעם המלה לעבר. והנה במכלול דף כ"ה ע"א וע"ב, ומה שהעיר שם
הרב

שמואל, הנביא וְשֵׁנִי (דה"א ו"ו י"ג), גם וַשְׁתִּי המלכה (אסתר א' ט'), גם בִּכְסָלֶו (זכריה ז' א'), אל תסמוך עליו, (י) כי המלה לשון כשדים היא. והנה הוא"ו בתחלה, (יא) כמו וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא, דבק עם הכתוב למעלה, ויש רבים שפירשו (יב) כפ"א רפה כלשון ישמעאל, (יג) כמו וַיִּשָּׂא אברהם את עיניו (ראשית כ"ב ד'), כי הוא אחר בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי (שם), כאילו אמר ביום השלישי נָשָׂא אברהם את עיניו, וכמוהו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' וַיַּעֲזֹב את עבדיו (שמות ט' כ"א), טעמו עָזַב. והנה הוא"ו בשמות (יד) לעולם יהיה בשו"א נע, רק אם היה אחריו שו"א נע, ישימו שורק בוא"ו, ויקראוהו כאילו הוא אל"ף, (טו) ברכה וּקְלָלָה (דברים י"א כ"ו), וכן בפעלים, וּשְׁמַרְתֶּם לעשות (שם ה' כ"ט), ואם היה האות שאחרי הוא"ו אחד מחביריו, שהם אותיות השפה, אע"פ שלא היה האות בשו"א נע, לעולם יקרא כמו אל"ף, בשמות ובפעלים, וּבָאוּ בביתך (שמות ז' כ"ח), וּבָנֶיךָ וּבֵית אביך (במדבר י"ח א'), וּבִקְשׁוּ את ה' אלהיהם (הושע ג' ה'), וּפָרוּ ורבו (ירמיה כג ג'), ויצאתם וּפִשְׁתֶּם (מלאכי ג' כ'), וּמָלְאוּ בתיך (שמות יו"ד ו"ו), מצפון וּמִיָּם (תלי' ק"ז ג'), אין מלה זרה, רק אם היה במקום מוכרת (טז) יקמץ הוא"ו, כמו אל עבר האפוד וּבַיְתָה, (יז) מבן עשרים שנה וָמָעְלָה (שמות ל' י"ד), כדרך הוציא לחם וָיָיִן (ראשית י"ד י"ח). והנה אתן לך כלל בוא"ו שהוא ראש המלה עם הפעלים, ויש וא"ו דבק עם פועל עבר אחרי פועל עבר, (יח) כמו מי פעל וְעָשָׂה (ישעיה מ"א ד'), וְהָיָה האיש ההוא תם וישר (איוב א' א'), ויש וא"ו שישוב המלה לעתיד, כמו וְעָשָׂה בצלאל ואהליאב (שמות ל"ו א'), וְהָיָה האיש ההוא כערים (ירמי' כ' ט"ז), והטעם (יט) לבדו

יפריד

באור

מורה שער י"א. (י) על שם כִּסְלֵו. (יא) בתחלת המלה. (יב) את הוי"ו. (יג) שהיא פעמים רבים שלא לצורך, והיכה משמשת אלא לתחילת הדיבור בלבד, ועיין במכלול דף מ"ט ע"ב. (יד) בראש השמות. (טו) עיין למעלה דף ד' ע"ב, ומ"ש שם בסימן ה'. (טו) בנגינה מפסקת באות שאחרי הוי"ו, כמו: וּבַיְתָה וחמיו. (יז) פסוק זה לא נמצא בכל המקרא, רק נמצא: אל עבר האפוד בַּיְתָה (שמות כ"ח כ"ו, וגם ל"ט י"ט), אך החכם ז"ל כיוון על פסוק: החצר הפנימית וּבַיְתָה (יחזקאל מ"ד י"ז). (יח) הוי"ו בראש העברים היא וי"ו החיבור, וכוונת המלה: עבר, אם יבוא פעל עבר לפניה, ואם איננה כן, הוי"ו מהפכת את העבר לעתיד. ובפירושו לשמות (ג' ט"ו) כתב: ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים ע"כ שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק, ומי פעל ועשה, עכ"ל. והם

דברי

[*] כמו הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג), [*] וגם אני הא (יחזקאל ט"ז מ"ג), [*] והנה הטעם כמו הנמצא, [*] ואלה הדברים צריכים פי' ארוך.

אות הוא"ו דע כי הוא"ו ימצא שורש בתחלה ובסוף, כמו הדר חנה, גם יהיה באחרונה במפיק, כמו גבה גוה, ובאמצע כמו כן, נבהל, נהלת בעוז (שמות ט"ו י"ג), רק הוא"ו לא ימצא בראש המלה ולא בסופה (ס) שורש כלל, רק אם היה תמורת אות אחר מהנעלמים, (א) כמו אין לה ולד (בראשית י"א ל'), שם התואר ע"מ חכם, והנה הוא"ו תחת היו"ד, לא היה ולד (ש"ב ו' כ"ג), (ס) כמו ילד, (ס), ובסוף המלה, שלו הייתי (איוב ט"ז י"ב), והוא מגזרת שלו (ב) כל בוגדי און (ג) (ירמיה י"ב א'), תמצאת מלה לא שלותי (איוב ג' כ"ו), והיא מלה זרה, (ד) וכן מלת מקללוני (ירמיה ט"ו י"ד), (ה) ויתכן שטעמו מקלליו, המקללים שלו, אין להם עסק אלא אני, (ו) וכן מלת ענו, ולענוים (ז) יתן חן (משלי ג' ל"ד), וזה הכלל אין וא"ו שרש בראש או בסוף, רק ווי (ח) העמודים (שמות כ"ז י"ד), גם חכמינו אמרו כי ווי העמודים כצורת וא"ו, והנה הוא כדמות דבק, (ט) אע"פ שמצאנו בשמות בן ופסי (במדבר י"ג י"ד), ושם בן שמואל

באור

ביאר החכם במאמר זה י ד"א. [*] שמלת הא, שהיא גם אות ההא, מורה על מציאות הדבר (היער, היער איזט), כמו: הא לכם זרע (היער האבט איהר זאמען). ד"א. [*] לשון המקרא גם: וגם אני הא דרכך בראש נתתי, (אויך איך, היער האבע איך נון דיא שטראפע דיינער האנדלונגען איבער דיין הויפט פערהענגט). ד"א. [*] ר"ל, שפירוש מלת הא הוא כמו: הנמצא, (היער איזט עם, עס איזט דא). ד"א. וכ"כ החכם ז"ל בפירושו לשמות (ג' ט"ו), ובספרו יסוד מורא בשער הנ"ל.

(ס) עיין מה שכתבתי לקמן באות יו"ד סימן י"ז. (א) הם אותיות אהו"י שבאים זה תמורת זה, כמבואר במאזנים דף י"ג ע"ב. (ס) לא היה לה ולד, כנ"ל. (ס) והיה ראוי להיות: ולד ע"מ ילד, אלא שבקמצה הוי"ו דא"ו בעבור האתנח, כמשפט. (ב) שפרשו: שלה ומנחי למ"ד ה"א. (ג) בוגדי בגד, כנ"ל. (ד) שראוי להיות: שליתי ע"מ גליתי. (ה) שראוי להיות: מקללני ע"מ מפקדני. (ו) ויהיה מקללוני מורכב מן: מקלליו, ומן ני (אני), ולרד"ק ז"ל דעת אחרת במלה זאת, כי הוא אמר שהוא מורכב מן שנים שרשים מן: קלל וקלה. ראה במכלול דף ס"א ריש ע"א. (ז) הוי"ו במלות ענו ולענוים תמורת ה"א, כי השרש: ענה. (ח) שהוי"ו שרש בראש המלה. (ט) ר"ל: הוי"ו דומה בצורתו כדמות דבק הנקרא בל"א: האקען, לתלות בו דבר. והנה בספרו יסוד

שמות האור, והנה שכח הנה עין (סו) הי״א יראנו (תלי׳ ל״ג י״ח), בעד רעהו הזכיר אליפה, שהוא הנכבד מחביריו, ואם היה דברו (סח) נכון, הנה יהיה רעהו העדלמי (בראשית ל״ח י״ג), שנים, נטה הפרש בין אביו לאביהו, אחיו ואחיהו, איש שיוו (קהלת כ״ב ס) (סט) ואיש שיוהו (ס״א י״ד ב״ל), הנה ידכה (איוב כ׳ ו״ח) (ע) והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה י״ח ב׳), ואינגו חסר אל״ף (עא) כי מלה אחת היא, (עב) אע״פ שאנשי המסורת אמרו שהוא חסר, (עג) ושמא יטען טוען איך תכחיש דברי אנשי המסורת, דע כי המסורת שהיא בידם לכתוב והנהו חמש אותיות (עד) כאשר הם, הוא האמת, רק הם חשבו דרך סברה שהוא חסר. ויש ה״א באחרונה סימן לשון נקבה, והה״א נח נעלם, רק לא יבוא כן כ״א אחרי נו״ן, תשמטנה (שמות כ״ג י״א), יקרענה.

והנה אדבר על צורת הה״א. דע כי כל אות יש לו צורה אחת, והטעם שהיא דבקה, (א) חוץ מהה״א שהיא שתי צורות, (ב) והנה היא קו באורך וקו ברוחב, כי הקו הוא בין שתי נקודות, (ג) ואחר כן שם קו אחד מפורד. (ד) והנה האל״ף יורה על עצם הדבר שהוא העיקר כאשר פרשתי, (ה) הוא העצם הנכון לקבל צורה, אז יהיה נמצא, [*] והנה הלוכה [*] לא תמצא עד היות שנים, [*] וזה טעם ה״א, [*] כמו

באור

(סו) לדעתו גבוריהו מוסב על אר נכח אשור כגבור. (סז) לשון יחיד. (סח) דברי ר״מ הכהן ז״ל: (סט) את שיוו, כנ״ל. (ע) הנו בידך, כנ״ל. (עא) והיה כאלו כתיב: והנה הוא, וזה הוא דעת הרד״ק בפירושו שם, וז״ל: כתוב מלה אחת וקרי: והנה הוא שתי מלות, והענין אחד. יעב״ל. (עב) וסופה, הכימי׳ הוו. (עג) חסר אל״ף. (עד) במלה אחת: והנהו.

(א) ר״ל, שחלקי הצורה הם דבקים זה בזה, ולכן הם צורה אחת. (ב) כי חלקי הה״א הם נפרדים זה מזה, בעבור שהקו האמצעי באורך הוא נפרד מהקו הרחב שהוא למעלה, ומהקו הארוך בצד הימין. ועיין בספרו י״מ שער י״א. (ג) ר״ל, כי שני קוי הה״א המדובקים יחד שהקו הרחב והקו הארוך, המה בין שתי נקודות, הנקודה האחת בתחלתם, והנקודה השנית בסופם. (ד) שהקו הארוך האמצעי באות הה״א, הוא מפורד משני הקוים האחרים, והוא בין שתי נקודות אחרות. (ה) למעלה באות אל״ף בד״ה ודע כי כל. [*] ר״ל: אחרי שקיבל העצם את הצורה המוכנת לו, אז יהיה נמצא, הכוונה: נמצא (עקסיסטירענד) בהשגת חושינו ובמחשבתנו, אשר בהן נבדל מאתנו מיתר הנמצאים, על ידי השגת צורתו המיוחדת לו. ד״א. [*] פי׳, מהלך הדבר מהעדר הצורה אל מציאותו המוחלטת (איין זיין ווירקליכעס דאזיין), על ידי צורה מיוחדת ומובדלת מאחר צורות הנמצאים. ד״א. [*] עצם וצורה. ד״א. [*] ר״ל, שטעם הה״א, שנכתבת בשתי אותיות, מורה על מציאות העצם שהיא בשני דברים: העצם והצורה, ולכן האות ה״א גם לה שתי צורות, כאשר ביאר

נוסף סימן לשון נקבה, והוא במפיק, והוא סימן לשון יחידה, (נו)
תחת אשר ענה (דברים כ"ב כ"ט), והשקה את המים (במדבר ה' כ"ז),
והנה כן בפעלים גם בשמו', ידה ליתד תשלחנה וימינה,
להלמות עמלים (שופטים ה' כ"ו), ג"כ .... במלת הטעם,
להיות עמה, (בראשית ל"ט י"ד), לא יעשה לה (שמות כ"א י"א), ויש
מקומו' שיעלומה הה"א ולא הוציאוה, (נח) ויקרא לה נבח
(במדבר ל"ב מ"ב), ושערה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד'). ויש
ה"א באחרונה אחרי יו"ד ולעולם יהיה הה"א קמ"ץ, וזה יהיה
סימן לשון רבים, בעבור היו"ד, כמו ידיה רגליה, ואם נסמכו ידי
לשון רבים, יאמר ידיהם רגליהם. עם תוספות
ה"א, וכן בסימן לשון נקבות רבות, ואין הפרש
ביניהם רק שיהיה נו"ן תחת מ"ם, ובמלת הטעם אתהם אתהן, כקוץ
מנד כלהם (ש"ב כ"ג ו"ו), בעבור היותו באתנח.

ויוסיפו ה"א על מלת שמרו, שמרהו, אשמרהו,
יצרנהו יכוננהו יסובבנהו
(דברים ל"ב י"ד), (ס) ובלשון צווי,
שמרהו, ובעד נכריה חבלהו (משלי כ"ז י"ג), ובשמות יראה הה"א
שיהיה נח נעלם כשורש, (נט) מקנהו מחנהו
מראהו מעשהו, ולנקבה מראה בלא יו"ד סימן
יחיד, ועם יו"ד סימן רבים, וכן מעשה
לא נוכל לומר מעשה כלל, (ס) כי לא נמצא, כי אנחנו
המדקדקים לעולם נרדוף אחר הכתוב. ונמצא בשמות נוסף
ידו, ידיהו נשא (חבקוק ג' י"ד), ועיניהו (איוב כ"ד כ"ג), (סא)
ויאמר ר"ם הכהן ז"ל כי הה"א (סב) סימן לשון
רבים, כי הכתוב אמר עיני (סג) ה' אל צדיקים (תהלים ל"ד ט"ז), וראיתו
בהתפללו בעד רעהו (איוב מ"ב י"ד), (סד) מגן גבוריהו מאדם
(נחום ב' ד'), (סה) ולא אמר כלום, כי גבוריהו הוא לשון
יחיד, (סו) כמו מעל פני מתו (בראשית כ"ג ד'), כי שניהם
שמות

באור

שורק. (נו) שורקה. (נז) נסתרת. (נח) הה"א במלת לה מכח,
וחברותיה היא כינוי נקבה נסתרת, וראוי להיות במפיק, וכחסר המפיק
והה"א כח נסתר, והוא על פי המסורה, ועיין מ"ש שם התיקון סופרים.
(ס) יסבבנהו יבוננהו יצרנהו, כנ"ל. (נט) הה"א שהיתה נח נעלם
במלת מקנה ודומיו, היא נראה ומורגשת ע"י
תנועה במלת מקנהו וחברותיה. (ס) רק מעשיה בלא יו"ד, והוא סימן
יחיד, כמו מראה. (סא) הה"א במלה זאת ודומי' נוספת
על כינוי נסתר שהוא וי"ו. (סב) במלת ועיניהו. (סג) לשון
רבים, (סד) שהוא מוסב על אלהי רעי איוב. (סה) שהוא מוסב על גבורי
אשור

ובשמות יש ה"א נוסף (מ) והוא סימן לשון נקבה, כמו צְדָקָה יְשׁוּעָה
תְּעוּדָה, וכולם מלרע, (מא) ואם הוא מלעיל הנו
נוסף, (מב) ואיננו סימן נקבה רק הוא לשון זכר, השער
הַתַּחְתּוֹנָה (יחזקאל מ' י"ט), יומם וָלַיְלָה (במדבר ט' כ"א), מַעְלָה
מַעְלָה מַטָּה מַטָּה (דברים כ"ח מ"ג), נַחְלָה
מצרים (במדבר ל"ד ה'), גם בפעלים
בָּעֵרָה (הושע ז' ד'), כי הטעם (מג) הוא בעי"ן, (מד) אין בו ספק.
ויש ה"א באחרונה, שהוא תחת אֶל (מה) בשלש נקודות, (מו)
שהוא ראוי להיותו סמוך בראש המלה, וירד אברם מִצְרַיְמָה (בראשית
י"ב י"ד), נלכה דֹּתָיְנָה (שם ל"ז י"ז), ויש שהה"א נוסף,
כמו ישובו רשעים לִשְׁאוֹלָה (תהלים ט' י"ח), (מז) וכמוהם רבים
ביחזקאל, (מח) וכולם מלעיל, ע"כ טעה רבי מרינוס
המדקדק שאמר כי נורא עֲלִילָה (תהלים ס"ו ה') שם התואר לשם הנכבד
והנורא, והה"א נוסף, ואמר שהוא כמו עליון, מגזרת בְּמַעַל
ידיהם (נחמיה ח' ו'), (מט) שהוא ע"מ והבאתי מֹרֶךְ בלבבם
(ויקרא כ"ו ל"ו), ומי יתן ויהיה מורך בלבבו, ולא תמעול ידו
לכתוב, כי יקרא השם על דרך שמות הנקבה, (נ) הלא פקח עיניו
וראה, כי פירושו נכון כאשר הוא, כי הוא נורא עלילה, בעבור עלילותיו
הוא נורא, והנה כמוהו סמוך נוֹרָא תְהִלֹּת (שמות ט"ו י"א), (נא)
אולי יאמר עוד כי תהלות תואר השם, (נב) ומתי ראה
לשון הקודש בשמות או בשמות התואר מלה באחריתה ה"א, (נג) ואיננה
בלשון נקבה, והראיה שהביא ממלת וְלַשְּׂרֵקָה (בראשית מ"ט י"א) (נד)
לא אמר כלום, רק הוא לשון נקבה, והם שני שמות, על דרך
זכר, (נה) גם על דרך נקבה, (נו) וכמוהו רבים. ויש ה"א באחרונה
נוסף

באור

אבאר. (מ) נוסף על השרש בסוף המלה, לסימן לשון נקבה. (מא) כדין
השם עם ה"א הנקבה. (מב) ר"ל: נוסף לגמרי, שלא לצורך כלל. (מג) הנגינה.
(מד) מלעיל. (מה) וזה שקראו המדקדקים: ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד
בתחילתה. (מו) בסגו"ל. (מז) והנה הילקוט בתלים ט' כתב, וז"ל:
אמר ר' נחמיה כל תיבה שלא נתן לה למ"ד בראשה ניתן ה"א בסופה כגון חרנה
וכו', מתיבין לי' והוא כתיב ישובו רשעים לשאולה, א"ר אבא לדיוטי
התחתונה שבשאול. עכ"ל. והוא דבר נאה ומקובל. (מח) פרשה לא. (מט)
דעת ר' מרינוס ז"ל שמ"ם במעל אות המשקל, והשרש: עלל, על משקל
מורך שרשו: רכך. (נ) כי הה"א במלת עלילה היא לנקבה, בעבור
שהנגינה מלרע. (נא) מלת נורא סמוכה למלת עלילה, כמו שהיא סמוכה
למלת תהלות: נורא תהלות. (נב) מה שלא יתכן, כי תהלות לשון רבים,
ונורא לשון יחיד. (נג) מלה שאחריתה ה"א ולפניה קמ"ץ והנגינה מלרע.
(נד) שלדעת ר' מרינוס ז"ל, הה"א נוספת אף שהנגינה מלרע, ולא לנקבה,
ונראה שראייתו לזה היא בעבור שמצאנו שׂוֹרֵק (ישעיה ה' ב') בלשון זכר. (נה)
שור"ק

הלשון • ויש ה"א בלשון צווי בבנין נפעל, כמו השמר לך (שמות ל"ד י"ב), וכן בשם הפועל, (ל) הכרת תכרת (במדבר ט"ו ל"א), ואמר ר' משה הכהן ז"ל, כי הוצרכו העברים להוסיף הה"א בעבור נו"ן בנין נפעל, שהוא מבולע בעתידים, אשמר ישמר נשמר תשמר, והנה יש לו תנועה בתחלה ואח"כ יבלע הנו"ן, ואם אמר שמר לבדו, איך ידגישנו (לא) עד שיבלע הנו"ן, ע"כ הוצרך להוסיף ה"א, וכן טעם ה"א התפעל פועל עבר, (לב) והתברך בלבבו (דברים כ"ט י"ח), וכן שם הפועל להתהלך לפני ה' (תלים נ"ו י"ד), (ס) ולשון צווי, התהלך לפני (בראשית י"ז א'), ויפה אמר ר"ם הכהן נ"ע. ויש תי"ו תחת ה"א, והוא ואנכי תרגלתי (לג) לאפרים (הושע י"א ג'), והוא מלה זרה בעבור היות החילוף בראש המלה. (לד) קול המלה (יחזקאל א' כ"ד), אמר ר"מ הכהן ז"ל כי הה"א (לה) נוסף, והוא מגזרת מלה, ובאה על שני משקלים, (לו) כי משקלי השמות משתנים, והנה בקדוח אש המסים (ישעיה ס"ד א') גם הה"א נוסף, ודע כי ה"א נוסף בתחלה בשמות לא ימצאו כ"א מעטים, כמו רוח והצלה (אסתר ד' י"ד), להנפה גוים (ישעיה ל' כ"ח). ודע כי יש ה"א חסר והוא שורש במלה הטעם, רק הוא מבולע, כמו מה בצע (בראשית ל"ז כ"ו) הנה איננו במבטא, (לז) רק נשאר במכתב, והנה מלכם תדכאו (ישעיה ג' ט"ו), מזה בידך (שמות ד' ב'), איננו לא במבטא ולא במכתב. (לח) והה"א באחרונה על דרכים רבים, יש ה"א נוסף בעתידים, כמו אשמעה מה ידבר האל (תלים פ"ה ט'), נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א' כ"ב), רק עם היו"ד לא מצאנו כ"א יחישה (ישעיה ה' י"ט), והמלה מהפעלים השניים, כאשר אפרש, וכן עם תי"ו תעופה כבוקר תהיה (איוב י"א י"ז), ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'), איננה כמוהם. (לט) ובשמות

באור

הפעיל. (ל) מקור, וכן בצווי. (לא) בי לא יבוא דגש חזק בתחלת המלה (לב) ה"א התפעל גם היא סימן הבנין כמו ה"א הפעיל הנזכרת למעלה. (ס) לפני אלהים, כנ"ל. (לג) כמו ו הרגלתי, כי הוא עבר מבנין הפעיל. (לד) במלת תרגלתי נחלפה הה"א בתי"ו בראש המלה, והוא זר, כי חילוף ה"א בתי"ו איננו רגיל כי אם בסוף המלה, כמו: חכמה, חכמת, ודומיו. (לה) ה"א הראשונה. (לו) מלה, מלה. (לז) כי מלת מה מחוברת במקף, ולא יתכן לבוא כן בכתב אחר תנועה קטנה בלי נגינה. (לח) אכן נדגשו הלמ"ד והזי"ן במלות האלה לחסרון הה"א. (לט) כי במלה הזאת הה"א איננה נוספת כבמלת תעופה, כמ"ש למעלה בד"ה והנה אבאר

גחל, כמו הָעֶבֶד הָעִבְרִי (ראשית ל״ט י״ז) • (יז) ובכר הזכרתי (יח) שנמצא ה״א הדעת עם פעלים עוברים, כמו כל נפש הַבָּאָה ליעקב מצרים (ראשית מ״ו כ״ו), (יט) ועתה עמך הַנִּמְצְאוּ פה ראיתי בשמחה להתנדב לך (כ) (דה״א כ״ט י״ז) • ובהכנס הבי״ת או הכ״ף או הלמ״ד על ה״א הדעת, יחסרוהו וישימו תנועת ה״א הדעת על הבי״ת או על הכ״ף או על הלמ״ד, בַּשָּׁמַיִם כַּשָּׁמַיִם לַשָּׁמַיִם, ופעם ישאירו הה״א, כמו ה׳ בְּהַשָּׁמַיִם חסדך (תלים ל״ו ו׳) • פעל לְהַמִּזְבֵּחַ, (ס) והרבים שלא יכתב הה״א להקל על הלשון ודרך אחרת יקראו הה״א אנשי הדקדוק (כא) ה״א הקריאה, (כב) כמו הַקָּהָל חוקה אחת להם (במדבר ט״ו ט״ו) • (כג) ויש ה״א שידאה לתימה, ואמרו המפרשים שהוא אמת, (כד) כהוא הֲנִגְלֹה נגליתי לבית (כה) אביך (ש״א ב׳ כ״ז), ויחכן לפרש אותו בהימה, (ט) והוא הישר, רק אם יכנס הה״א התימה על מלת לא, ישוב אמת, הֲלֹא הוא אמר לי (ראשית כ׳ ה׳), גם נמצא (כו) נחלף בה״א, הֲלֹה היא ברבת בני עמון (דברים ג׳ י״א), גם יש לוֹא מלא עם וא״ו ואל״ף • (כז) ויש ה״א לבנין הכבד הנוכף הנקרא הפעיל, הִשְׁמִיד הִכְרִית, הוֹצִיא הוֹרִיד, הֶאֱבִיד, הֵשִׁיב, הִרְבָּה, הֵקַלּוּ בך (יחזקאל כ״ב ז׳), גם ימצא ה״א בעתידים, והם מעטים, יְהוֹשִׁיעַ ה׳ (ש״א י״ז מ״ז), ובמלת פעול, (כט) מְהֻקְצָעוֹת (יחזקאל מ״ו כ״ב), ורובם בלא הה״א להקל על הלשון

באור

(ס) הָאֹמֵר, כנ״ל • (יז) הנה מ״ש החכם המבחר לס׳ מאזנים דף כ״ג ע״א סימן קע״א • (יח) במאזנים דף כ״ג ע״ב • (יט) בפי התוספת הזאת לא במלת פסוק זה במקרא, רק נ״ל: כל הנפש הַבָּאָה ליעקב מצרימה, אבל באמת לא כיוון החכם ז״ל על פסוק זה כלל, רק על הפסוק (גם פסוק כ״ז): כל הנפש לבית יעקב הַבָּאָה מצרימה, כי בפסוק שלפניו הנזכר הנגינה במלת הַבָּאָה מלרע, והמלה היא בינוני, והחכם הביא פה ראיה מפעלים עוברים, אבל בפסוק האחרון מלת הַבָּאָה מלעיל, והיא לשון עבר, וזאת היא ראיית החכם, שבאה ה״א הדעת עם פעלים עוברים • ועיין בדברי רש״י ז״ל ובביאור מהרש״ד ז״ל בפסוקים האלה • (כ) לך, כנ״ל • (ס) לא מצאתי פסוק זה בכל המקרא, אך כיוון החכם על פסוק: העולה לְהַמִּזְבֵּחַ (דה״ב כ״ט כ״ז) • (כא) אבל לא כן דעתו, כמו שכתב במאזנים דף כ״ג ע״ב, שאין בלה״ק סימן קריאה רק הענין יורה עליו, וה״א הקהל היא לידיעה • (כב) בלה״ע: פאקאטיף, צורוף, אנרעדע • (כג) חקה אחת לכם, כנ״ל • (כד) ר״ל, שהה״א במלת הנגלה לא תורה לתימה, רק על דבר שהוא אמת, ועיין בפירש״י שם, וכ״כ הרד״ק במכלול דף כ״ב ע״ב ודף כ״ג ע״א • (כה) אל בית, כנ״ל • (כו) הנה במכלול דף כ״ג ריש ע״א • (כז) אל״ף הַלֹא • (כח) ראה במכלול שער אותיות אהוי דף פ״ז ע״א, ומה שהעיר שם הרב ר״א בחור ז״ל • (כט) בינוני פעול מבנין הפעיל

המיתותו (ירמיה כ"ו י"ט), ההצילו אלהי הגוים (ישעיה ל"ו י"ח),
והנה מלת הייטב בעיני ה' (ויקרא י"ד י"ט) זרה, (ח)
ע"כ אמרו מכחישי תורתנו שהיא על פה, כי טעמו בה"א הרע,
כמו אשר ייטב בעיני ה', וכל זה בעבור הרגשות, וכמוהו השבה עם
נעמי (רות ב' ו"ו), ההלכוא אתו (יהושע י"ד כ"ד),
ההשיבו (עזרא י"ד י"ז), העיר ההללה (יחזקאל כ"ו י"ז), והנה
לפי דבריהם אנה מצאו ה"א הדעת עם עתיד
(ט) חוץ מזאת, (י) כי אין ראיה ממנה כי עליה היא המריבה, והנה
המלה זרה והנה נמצא זרה כנגד זרה, ויש על פירושנו עדים נאמנים
והם המעתיקים זכרם לחיי העה"ב. (יא) ויש מקומות שיחסר ה"א
התימה, כמו יכרו עליו חברים (איוב מ"ל), (יב) אתה עתה תעשה
מלוכה (מ"א כ"א ז'), (יג) ויתכן שיאמר בזה ברמז, מתנועת
המדבר להורות על התימה. (יד) ודרך אחרת היא ה"א הדעת, ודרכה
להיות לעולם אות הבא אחריה דגש, כמו הברכה והקללה (דברים
ל' י"ט), ויתכן שנרפה בי"ת הברכה אחת היא לך
(בראשית כ"ז ל"ח), להפריש בין שני ההאי"ן, (טו) כה"א
היורדת (ע"ז) היא למטה (קהלת ג' כ"א), ואם היה האות אחת
מאותיות הגרון, גם הרי"ש עמהם, יהיה הה"א קמוץ בקמ"ץ
גדול, כמו ה"א העולה היא למעלה (שם), האלהים האדירים
(ש"א ד' ח'), האיש הרך בך והענוגה
(ס) (דברים כ"ח נ"ד), מחתות החטאים (במדבר י"ז ג'),
לא כן הרשעים (תהלים א' ד'), וזה הרב, והמעט להיותו
בפת"ח קטן, כמו מי כהחכם (קהלת ח' א'), אבל החסיל
(יואל א' ד'), כי אל אל האמור (ס) נשאתי (איוב ל"ד
ל"א), ויש מעטים, ובעל המסורת הזכירם, שבאו בפת"ח
גדול

באור

(ח) אחריה, ולא כן דעתו. ועיין מ"ש לעיל בד"ה והנה ר' שלמה סימן ו'.
שבאה ה"א הייטב בפת"ח והיו"ד דגושה, והיא ה"א התימה, והיה משפטה
בח"ף ופת"ח, וכ"כ במאזנים דף כ"ד ע"א, וכ"כ הרד"ק ז"ל במכלולו דף
כ"ב ע"ב. והבט בפתיחה לבית הספר מספר גן נעול להחכם ר' הירץ וויזל ז"ל
דף י"ד ע"א, כי שם יושב זרות המלה הזאת בטוב טעם ודעת. (ט) כי מלת
השבה ותברותיה הן כולן עברים. (י) מלת הייטב. (יא) רבותינו ז"ל
חכמי המשנה והגמרא. (יב) ודינו: היכרו עליו בתמיהה. (יג) משפטו:
האתה בלשון שאלה ותימה. (יד) ר"ל: נחסרה ה"א התימה במלת
כאלה, בעבור שאין צורך לה, כי המדבר ירמוז בדבריו על התימה,
בשינוי קולו ובתנועת ידיו, המורים על זה. (טו) ה"א הברכה ה"א הידיעה
ולכן אחריה דגש, אבל ה"א הברכה ה"א התימה, ולכן אחריה
רפה. (טז) שהה"א במלה זאת היא לידיעה, וכ"כ בפירושו שם.
וגם ה"א העולה היא ה"א הדעת, וראה בפירושו שם. (ס) והענוג, כנ"ל.

(ס) האמר

ספר צחות

הה״א. בעבור היותו קל הושם משרת בראש ובסוף עם נרכים
רבים. והנה הוא ישרת לתימה עם הפעלים ועם השמות
ומלות הטעם, כמו השמע עם קול (דברי׳ ד׳ ל״ג), או הנסה אלהים
(שם פסוק ל״ד), הנהיה כדבר הגדול (ס) או הנשמע
כמהו (שם פסוק ל״ב), ההצל הצילו (מ״ב י״ח ל״ג),
היתפאר הגרזן (ישעיה י׳ ט״ו), ובעתיד היספר לו כי אדבר
(איוב ל״ז כ׳), היערך שועך (שם ל״ו י״ט), האבה אכה
אבי (מ״ב ו׳ כ״א), ועם שם הפועל (א) האמור תאמר
אלהים אני (יחזקאל כ״ח ט׳), האמור (ס) למלך בליעל
(איוב ל״ד י״ח), והשתנה בעבור היותו סמוך, (ב) ועם
השמות, הבת תשעים שנה (בראשית י״ז י״ז), האלהים אני להמית
ולהחיות (מ״ב ה׳ ז׳), ועם מלות הטעם, הלא הוא
אמר לי (בראשית כ׳ ה׳), הגם הלום (שם ט״ז י״ג), המן העץ
(שם ג׳ י״א). והנה אתן לך כלל בה״א התימא, כי לעולם
בפת״ח חטף, שהוא שו״א נע עם הפת״ח הגדול, כמו היצלח הימלט
(יחזקאל י״ז ט״ו), רק אם היה האות הבא אחריו מתנועע,
(ג) אם הוא בלא וא״ו, (ד) כשו״א נע, (ה) ושוה הוא שיהיה האות
שרש, כמו השמנה היא אם רזה (במדבר י״ג כ׳), או משרת, כמו
הבמחנים (שם פסוק י״ט), ויפתח ה״א בפת״ח גדול, כי
אין כח בלשון לחבר שני שוא״ין מתנועעים, ואם היה האות
שאחרי הה״א יו״ד לא ידגישוהו, כמו היהודים, (ו) רק ישיבו השו״א
שהיה נע להיותו נח, כמו הידעתם (ז) את לבן בן נחור
(בראשית כ״ט ה׳), ואם היה האות הבא אחרי ה״א התימה אחת מאותיות
הגרון יהיה הה״א לעולם פתוח בפת״ח גדול, והוא הרב בפעלים גם
בשמות, גם יהיה בפת״ח קטן, כמו האמינון אחיך (ש״ב י״ג כ׳),
האנכי הריתי (במדבר י״א י״ב), האוכל בשר אבירים
(תלים נ׳ י״ג), החייתם כל נקבה (במדבר ל״א ט״ו),
החכם יענה דעת (איוב ט״ו ב׳), העבד ישראל (ירמיה
ב׳ י״ד), העלה נדף הערוץ (איוב י״ג כ״ה), ההמת
המיתוהו

באור

(א) המקור (אונבעשטיממטע ארט) בדברי הקדמונים, (ס) האמור, כנ״ל. (ב) פי׳, כי האמור מקור מבנין הקל, ומשפטו האמור, כמו: האמור תאמר, והשתנה בעבור הסמכו למלה שאחריה: האמור למלך. (ג) בשו״א נע. (ד) זה הוא כמו מאמר מוסגר, והכוונה שלא שאחריו וי״ו אחר ה״א התימה. (ה) מוסב על מלת את כו׳ נע שלפני זה. (ו) שראוי לבוא דגש ביו״ד כדין אחר ה״א הידיעה. (ז) הנה דעת החכם ז״ל שלא כדעת מדקדקים אחרונים, כי לדעתם השו״א תחת היו״ד במלה זאת הוא נע, בעבור שגרפה הקל״ת שבאה אחריה

לה חבר בכל המקרא, והוא רחוק· ויאמר רבי אדונים הלוי ז"ל, (יד) כי הדל"ת מאותיות המשרתים, וראיתו הִזְדַּמִּנְתּוּן (דניאל ב' ט'), וזאת איננה ראיה משני פנים, האחד כי זה הדל"ת היא תחת תי"ו התפעל, (טו) בעבור שלא יחשוב השומע כי הזי"ן הוא סמ"ך, כטעם מה נִּצְטַדָּק (בראשית מ"ד ט"ז), כאשר אפרש, (טז) והנה גם הט"ת איננו משרת, והשני כי זאת המלה היא ארמית· ויאמר רבי מרינוס ז"ל כי רחצו הִזַּכּוּ (ישעיה א' ט"ז) ראוי להיות הִזְדַּכּוּ, כי כל תי"ו התפעל מנהגו להיותו קודם פ"א הפעל, כמו וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי (יחזקאל ל"ח כ"ג), רק אם יהיה הפ"א אחד מאותיות השריקה יתאחר התי"ו, (יז) כמו וְיִשְׁתַּמֵּר חקות עמרי (מיכה ו' ט"ז), וְהַמִּשְׁתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר (חגי א' ו'), עודך מִסְתּוֹלֵל (שמות ט' י"ז), וט"ת וַיִּצְטַיָּרוּ (יהושע ט' ד'), כי הוא תחת תי"ו, א"כ יהיה כן הִזְדַּכּוּ, כי גם הזי"ן מאותיות השריק', ואין טענה מפל' וְהִתְשׁוֹסַסְנָה (ירמיה מ"ט ג'), (יח) כי היה כבד על הלשון שיתחבר תי"ו עם שני שי"ן, והטי"ת והתי"ו קרובים במוצא, והנערך המדקדק לאמת על מלת הִזַּכּוּ שהוא מבנין התפעל, ולא אמר שהוא מבנין נפעל, בעבור דגשות הכ"ף, (יט) והדין עמו· ויאמר ר"מ הכהן ז"ל, כי דגשות הזי"ן לחסרון תי"ו התפעל והוא הִתְזַכּוּ בתי"ו, וככה הַמִּטַּהֵר את בגדיו (ויקרא י"ד ח'), (כ) ויפה דקדק. והנה טעם הדל"ת קרובה מגזרת תנודה ותנועה, [*] והאותה כַּשֵּׁם. [*]

ההא

באור

(יד) ובפתיחה למאזנים קראו ר' אדונים הלוי בן לברט מערבי ממדינת פאס, ע"ש· והוא דונש בן לברט, ורש"י ז"ל מזכירו פעמים רבות בפתס: ודונש פירש· (טו) דל"ת הזדמנתון היא תחת תי"ו התפעל, כי באה התי"ו אחרי הפ"א הפעל וגם נהפכה לדל"ת בעבור הזי"ן שהיא מאותיות השריקה, כי אם אמרו: התזמנתון או: הזתמנתון בפגישת זי"ן ותי"ו, הכבדים על המבטא, היתה הזי"ן נשמעת כאלו היא סמ"ך, בעבור שהיו קרובים לקראה במחק המבטא· (טז) להלן בשער בנין התפעל, ובמאזנים דף י"ג ע"א· (יז) עיין מ"ש לעיל בד"ה והנה תבחר סימן י"א. (יח) שראוי להיות: והשתוסטנה, בעבור השי"ן שהיא מאותיות השריקה, כאמור· (יט) כי הדגש בעי"ן הפעל הוא סימן בנין התפעל, ואם היה מהנפעל ראוי לכתוב: הִזָּכוּ, הזי"ן בקמ"ץ והכ"ף רפה, וכבר מ"ש הר"ש בן מלך ז"ל בפירושו לישעיה (שם) על המלה הזאת· (כ) הטי"ת דגושה להבלע תי"ו התפעל, כי דינו: המתטהר, ונחסרה התי"ו שלא יבואו ב' אותיות ממוכא אחד זו אחר זו· [*] ר"ל: טעם אות הדל"ת מענין תנודה ותנועה, כי שם האות הזאת מענין דֶּלֶת (פה"רע) כמ"ש החכם בסוף באור אות גימ"ל, והדֶּלֶת מתנועעת ע"י צירה· ד"א· [*] כלומ': בשם האות דל"ת כרמוזה צורתה, כי צורת האות דל"ת דומה לְדֶלֶת, כזה ד· דא

הבנוי מאל"ף (כא) מלבן או אבן, על כן אחריו דל"ת׃ [*]
אות דל"ת׃ גם זה לא ישרת בראש גם לא בסוף, ולא ימצא נוסף או
חסר כי אם באותיות בעלי הכפל, כמו הגימ"ל, רק יש
מלת אַתַת, והיא אחת במקרא, (א) כי הנה לשון זכר יחיד הוא
אֶחָד, והיה ראוי להיות לשון נקבה אַחֶדֶת, בעבור היות הדל"ת
והתי"ו כאשר הם רפים קרובים במוצא, ככד על
הלשון להחבירם, והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשון
נקבה, ג"כ מלת מְשָׁרַת את המלך (מ"א א' ט"ו) הנה בתחלה (ב)
היה מְשָׁרֵת ע"מ מְבָרֵךְ, והיה ראוי להיות לשון נקבה
מְשָׁרֶתֶת במו מְבָרֶכֶת, ובעבור שהתחברו שנים
תְּיִ"ן והם ממוצא אחד כבד על הלשון, וחסרו
האחד ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה, באשר הזכרתי (ג) במלת
שֶׁיֹּצָא מלפני השליט (קהלת י' ה')׃ ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי כן
הרה לָלַת (ש"א ד' י"ט), חסר דל"ת, (ד) כטעם דל"ת אֶחָד׃
(ה) וי"א שמלת אחת איננה מן אחד, (ו) רק הם ב'
מלות כטעם אחד, והם אַח (ז) ואֶחָד, והנה אחת מגזרת אַח,
(ח) ואמר כי כמהו אֲנִי ואָנֹכִי, (ט) והזכית
העברים אַתַת לא אַחֶדֶת, בעבור שהיא קלה על הלשון׃
והנה יש דל"ת נוסף, והוא וּבִדְמֶשֶׁק ערש (עמוס
ג' י"ב), (י) ויתכן להיותם ב' מלות, כמו בְּדֵי ריק (ירמיה
נ"א נ"ח), (יא) והנה הוא חסר יו"ד, (יב) כמו עַד עֲדֵי עַל עָלֵי,
ויש אומרים שהמלה (יג) מארבע אותיות, ואין

באור

(אות פיעל)׃ [*] והנה סידור האותיות: אל"ף, מאָלֶף אבנים נבנה בַּיִת (בי"ת), ואחר כגמל ונגלם (גימ"ל) הבית יבואו הַדֶּלֶת (דיא טהירע) להכנס בו (דל"ת)׃ ר"א׃

(א) ר"ל: כי מלת אַחַת היא אחת (איינציג) במקרא, כי לא מצאנו במקרא בלעדיה מלה שבודאי תחסר בה אות דל"ת כ"א באותיות בעלי הכפל, ועיין בפירושו לקהלת (ז' כ"ז) ומה שכתבתי להלן בסימן ד'. (ב) והוא לזכר. (ג) לעיל באות אל"ף בל"ה ודע וגומר׃ (ד) דינו: לָלֶדֶת, אלא שנחסרה הדל"ת בעבור התחברות דל"ת ותי"ו, שתי אותיות ממוצא אחד, וכן דעת הרד"ק ז"ל בפירושו שם, אבל אין כן דעת רמ"ק (אחי הרד"ק) ז"ל, כי לדעתו ללת משפטו: לָלֶלֶת, מענין יללה, כמבואר במכלול דף ק"ד ע"א׃ (ה) כאשר נחסרה הדל"ת משלם אחד במלת אחת, כאמור. (ו) ואת היא דעת הרד"ק ז"ל במכלול דף ר"ח ע"ב, אבל בעצמו לא כן הוא כאשר כ' בפירושו לקהלת (שם)׃ (ז) כמו: ועגה אַח (יחזקאל י"ח י')׃ (ח) ותאמר אַח לזכר ואחת לנקבה׃ (ט) וראה במכלול דף רי"ד ע"א. (י) ועיין בפירוש החכם ז"ל שם. (יא) הבט במחזכים דף י"ג ע"א, ושם מבואר יותר. (יב) בדמשק, כמו: בדי משק. (יג) מלת ובדמשק.
(יד) ובפתיחה

או בסוף, ואין צורך להזכיר האמצעי, כי לא יתכן לשום המשרת בו
(ז) עד שלא יתערב, כי אם בראש או בסוף, ע"כ טעה החושב כי
שנים סימנים האחד בראש והשני בסוף יתכנו והנסמן אחד, (ח) הוא
האומר כי יש אל"ף חסר, והוא בטרם אֶצָּרְךָ בבטן (ירמיה א' ה'),
(ט) שהוציאו מגזרת אוֹצָר, ולא אמר כלום, רק הוא מגזרת
יָצַר, כאשר אפרש (י) באותיות הנוח בהזכירי דרך הבנינים,
ואמר (יא) כי כמוהו וְאָרוֹתִי את ברכותיכם (מלאכי ב' ב'), יאמר
כי האל"ף סימן המדבר ואל"ף אָרוּר איננו, (יב) היש
פשוטות כזאת, איך יאמר האומר וְאֶשְׁמְעָה, (יג) רק יאמר
וְאֶשְׁמַע, אם הוא לעתיד הנה הוא בשו"א נע, (יד)
וְשָׁמַעְתִּי מלרע לעתיד, כי אם היה מלעיל יהיה עבר, (טו)
והנה וְאָרוֹתִי כמו וְחַנֹּתִי את אשר אחון (שמות ל"ג י"ט),
(טז) רק ימצאו השנים הסימנים (יז) בפעלים
היוצאים, לא בעומדים, כמו ה' יִשְׁמָרְךָ מכל רע (תלים קכ"א ז'),
ולא יְשַׁמְרֶנּוּ בעליו (שמות כ"א ל"ו), (יח) ובהגיעי לפעלים או
אפרש זה, וטעם גימ"ל יתכן להיותו מלשון השלמה
ושילום הדבר, וקרוב מגזרת וַיִּגְמֹל שקדים (במדבר י"ז כ"ג), (יט)
וצורתו קרובה מצורת הבי"ת, [*] וכאילו נשלם הבי"ת, (כ)
הבנוי

באור

(ז) לא יתכן לשום אות משרת באמצע המלה, כי יתערב באותיות השרשיות, מה שאין כן בראש או בסוף. (ח) בעבור שתבואנה אותיות השמוש בראש המלה או בסופה, ע"כ טעה החושב, כי יתכנו לבוא שתי אותיות השמוש במלה אחת, האחת בראש המלה והשנית בסופה, לסמן דבר אחד, כי אין צורך לשני סימנים על דבר אחד. (ט) דעת הטועה ההוא, כי שרש מלת אֶצָּרְךָ הוא: אצר, מגזרת אוצר, וראוי להיות: אאצרך, רק נפלה אל"ף אחת להקל, ולא כן הוא, כאשר מבאר החכם והולך. (י) לקמן בשער בנין פָּעַל בבעלי היו"ד בראשונה. (יא) הטועה הנזכר. (יב) כי שרש מלת ואורותי הוא: ארר. (יג) הנה מה שכתבתי להלן במקום הנזכר. (יד) אם הוי"ו בשו"א: וְאֶשְׁמַע, הוא לעתיד, והוי"ו הוא וי"ו החיבור; אבל אם הוי"ו בקמץ: וָאֶשְׁמַע, הוא לעבר. (טו) אם מלת וְשָׁמַעְתִּי מלרע תהיה לעתיד, והוי"ו הוא להיפוך, וע"כ הנגינה מלרע, כמשפט עבר מהופך לעתיד בנוכח ומ"ב, אבל אם המלה מלעיל, בעי"ן הפעל כמשפט, תהיה עבר, והוי"ו הוא וי"ו הסיבור. (טז) הווי"ן במלות הללו הם ווי"י ההיפוך מעבר לעתיד. (יז) האחד בראש המלה והאחד בסוף המלה. (יח) במלה הזאת ודומי' הכינויים בסוף המלה הם כנויי הפעול (פירווערטער אים אקקוזאטיף), וזה לא יתכן בפעלים העומדים, כי אין להם פעול. (יט) טעם אות גימ"ל מלשון השלמת (פאללענדונג) הדבר, כענין ויגמול שקדים, שהוא השלמת ובישול הפרי. [*] כי צורת הגימ"ל: ג גם היא סגורה משלשה צדדיה ופתוחה מצד השמאלי, קרובה לצורת הבי"ת: ב. ד"א. (כ) בל"א: דאן היין. (כא) בל"א: איין טויזענד
(אויז

תנועת המ"ם, כי לעולם היא בחיר"ק, (טו) מִשְּׁמְעוֹן, או בקמ"ץ
קטן אם אחריו אחד מהאותיות שלא ידגשו (טז) והם אהחע"ר, כאשר
אפרש. ועם שי"ן (יז) יהיה בפת"ח קטן, ואחריו דגש לעולם, ואינו
כן הדגשת שהוא אחר משמעון, (יח) כי הדגשות בא לחסרון נו"ן מִן,
כי יבולע הנו"ן בראש ובאמצע ובסוף, כאשר אבאר. (יט) ואין
צורך להזכיר הבי"ת שהוא בראש או בסוף ובאמצע עיקר, כמו בֶּרֶךְ
גִּבּוֹר עֶרֶב. ויש בי"ת במלות הטעם שלא נוכל להסירה אע"פ
שאיננה עיקר, כמו בַּעֲבוּר. והנה לפי הסברא נקרא כן
בעבור הטעם שהזכרתי, (כ) ובכה צורתו מעט נוטה לבי"ת.

אות גימ"ל. הנה זה האות מהשנית במוצאי האותיות, שהוא הראשון
מבעלי החיך, ובעבור היותו כבד על הלשון עזבוהו
שורש לעולם. ואל יקשה בעיניך בעבור שנמצא וְגִלְגַּלְתִּיךָ (ירמיה
נ"א כ"ה), וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישעיה י"ז י"ג), שהוא כמו
באשר יבער הַגָּלָל עד תומו (מ"א י"ד י"ד), (א) כי זה
הדבר כפל הוא, (ב) כמ"א וְנַאֲפוּפֶיהָ (הושע ב' ד'), (ג)
ומלות סְחַרְחַר (תלים ל"ח י"א), (ד) פְּתַלְתֹּל (דברים ל"ב
ה'), חֳמַרְמָרוּ (איכה א' כ'), פְּקַח־קוֹחַ (ישעיה
ס"א א'), וכן תְּשַׂגְשֵׂגִי (שם י"ז י"א), שהוא
מן יִשְׂגֶּה (תלים צ"ב י"ג), (ה) מְטַלְטֶלְךָ (ישעי' כ"ב י"ז) מן
וַיָּטִילוּ (יונה א' ה'), וכן ימצא חסר בכפל,
כמו חַג, שעיקרו חָגַג, כמו אוכלים ושותים וְחֹגְגִים (ש"א ל'
ט"ז), ע"כ נדגש גימ"ל חַגַּי יהודה (נחום ב' א'), להתבלע
אות הכפל בו, ועוד אפרשנו. והנה זה האות (ו) לא ישרת בראש
או

באור

בבית ה'. (יד) כי עיקר נקודת אותיות וכלב היא שו"א, כמבואר
במאזנים דף י"א ריש ע"ב. (טו) ואחרי' דגש, להשלים אות נו"ן מִן
החסר. (טז) ובאה תנועה גדולה שמושכת אחריה כח נסתר להשלים
דגש. (יז) אם תבוא המלה עם שי"ן המשמשת בראש תהיה השי"ן בפת"ח
קטן (סגו"ל), כמו: שֶׁכָּכָה (שיר ה' ט') ודומיו. ועיין להלן באות שי"ן.
(יח) אחר המ"ם נתיבת מִשִּׁמְעוֹן. (יט) לקמן באות נו"ן. (כ)
פי', בעבור שאות הבי"ת תורה בשם להגביל בו יקום התוך במקום כטעם
בז"ע (הויו), וגם צורת הבי"ת: ב דומה לְבַיִת הנבנה לשכון בתוכו,
נקרא האות הזה: בַּיִת מלשון בַּיִת (הויו).
(א) וא"כ תהיה הגימ"ל במלת וגלגלתיך ודומי' אינכה מן
השרש. (ב) במלת וגלגלתיך ודומי' הפ"א כפולה, כי שרשו: גלל, והנס
במאזנים דף כ"ז ע"ב. (ג) במלה הזאת כפולה הפ"א שהיא למ"ד הפעל, כי
השרש: נאף. (ד) בספרו י"מ ריש שער הכ"ל כתב, שזה הכפל, העי"ן
והלמ"ד, הוא לחסרון, כמו: ירקרק, אדמדם, ודומיהם, וכ"כ בפירושו לשיר
(א' ו'). (ה) על הכפל הזה, הפ"א והעי"ן, כתב החכם בספרו הנזכר,
שהם ליתרון, כמו יפיפית, וכ"כ בפירושו לתלים (מ"ה ג'). (ו) הגימ"ל.
(ז) נא

שיש יתרון בקו שהוא למטה, (טו) וכן יש יתרון בקו הראשון של גימ"ל, (יז) והדל"ת והה"א והוא"ו והזי"ן והחי"ת והטי"ת עומדים, והנה בעבור היות הכ"ף כן השיבו מה שהיה ברוחב אל האורך בסוף המלה, (יח) להורות על סוף המלה, גם המ"ם הנה סמוכה, (יט) ובסוף סגרו המ"ם להורות על סוף המלה, וככה משפט הנו"ן ומשפט הפ"א והצד"י.

האות הנקרא בי"ת יתכן שתקנו המחבר אחר האל"ף, בעבור שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה, (א) ואין ראוי לשום אות אחר אות ושניהם ממוצא אחת, והנה כן אחרי הה"א (ב) שם הוא"ו (ג) ואחרי העי"ן (ד) הפ"א, (ה) ואע"פ ששם טי"ת (ו) אחרי החי"ת, (ז) גם הוא רחוק מהגרון, כי הוא בשלישית (ח) כפי מוצא האותיות. והנה זה האות מורה על דבר שיש תוכו אחר, (ט) והנה הוא כטעם כי"ת, (י) כמו ראובן בָּעִיר, ויהי יוסף בְּמצרים, (ס) ויש בי"ת שטעמו בכלי, כמו בְּאבן יד (במדבר ל"ה י"ז), ויש שטעמו בעבור, כמו ויעבוד ישראל בְּאשה (הושע י"ב י"ג), ויש תחת מ"ם, כמו והנותר בַּבשר ובַלחם (ויקרא ח' ל"ב), ויש בי"ת נוסף, כמו יען וביען (שם כ"ו מ"ג), בָּראשונה הנו ראשונה. (ס) ויש בית הטעם (יא) חכר, כמו כי ששת ימים (שמות ל"א י"ז), (יב) וכמו תמצא בֵּית ה' (מ"ב ע"ז ח'), (יג) ולפי דעתי שחסרוהו בעבור שכל דבר ודבר צריך למקום ולזמן, ע"כ יאחזו דרך קצרה. והנה הבי"ת ישרת בראשית המלה ולא באחריתה, וחבירי הבי"ת הוא"ו והכ"ף והלמ"ד, כי יאמר בְּשמעון לְשמעון וְשמעון כְּשמעון, והתנועה שוה בכולם, (יד) ואין כן

תנועת

באור

(טו) והם אותיות מנצפ"ך. (טז) בקו התחתון של בי"ת יש יתרון שהוא יוצא לחוץ כנגד הימין, וע"כ צורת הבי"ת עומדת בעצמה. (יז) בקו הימיני של גימ"ל למטה. (יח) מה שהיה ברוחב באות כ השיבו אל האורך באות ך בסוף המלה. ועיין מה שכתב בספרו יסוד מורא רוש שער האחד עשר. (יט) סמוכה בצורתה אל מה שאחריה.

(א) כי אותיות השפה הם במעלה האחרונות מהגרון, לפי חמשה המוצאות, והאל"ף היא בראשונה מאותיות הגרון, ואחריו בי"ת, הראשונה מאותיות השפה, כי אין ראוי לשום אותיות ממוצא א' או קרובים במוצא זו אחר זו, כי יכבד על הלשון. (ב) ממוצא הגרון. (ג) ממוצא השפה. (ד) ממוצא הגרון. (ה) ממוצא השפה. (ו) ממוצא הלשון. (ז) ממוצא הגרון. (ח) מוצא הלשון הוא במדרגה השלישית ממוצא הגרון. והבט בפירושו לשמות (ג' ט"ו). (ט) ר"ל, שהבי"ת תשמש בשם להגדיל בו יתום התוך במקום (לאקאלע). (י) בלע"ז; הוא. (ס) לא מצאתי כן בכל המקרא, רק כ"ל: ויוסף היה במצרים (שמות א' ה'). (ס) שבי"ת בראשונה נוספת וכאלו נכתב: ראשונה. (יא) בי"ת המשמשת לטעם וכוונה מה. (יב) דינו: בְּשֵׁשֶׁת. (יג) דינו:

בבית

קי"ט צ"ח גו"ע ספר"ד, והחצי האותיות פעם עיקרים ופעם משרתים, והסימן כשתי"ל אי"ב חמו"ן, כאשר הוא שמי. (ג) והנה בעבור היות האל"ף והה"א קלים על הלשון שמום משרתים, ולא כן החי"ת והעי"ן, (ג') ע"כ נשארו עיקרים. (ד) ואשר יורה על זה, ששמו עיקרים כל האותיות שהן יוצאות בינות השינים (ה) בעבור היותם כבדים, חוץ מהשי"ן שהוא הקל שבהן, (ו) ובעבור שעזבו רובי אלה הוצרכו לשום רובי אותיות השפה משרתים, (ז) ומאותיות החיך בחרו החצי שהם הקלים. (ח) ומאותיות הלשון קרוב מחציים. (ט) ועוד אומר כי נכון בעיני שזה המכתב שהוא בידינו היום היא כתב עברי, (י) בעבור כי מצאתי שיחליפו הה"א בתי"ו כאשר יסמכו המלה, כמו חָכְמָה אמרת חָכְמַת לב (שמו' ל"ה כ"ה), והנה אין הה"א קרוב ממוצא התי"ו, (יא) דק הלשון במעלה השלישית מהגרון כנגד האותיות, (יב) והנה הוא (יג) לפי דעתי בעבור המכתב, שהוסיפו על הה"א מה שיורה על שהוא סמוך, כי הוא אחריו, והנה שב תי"ו, (יד) הלא תראה כי יש לנו חמש אותיות שהם כפולות במכתב, (טו) והנה האחד כקו ארוך הוא בסוף תיבה סמוך שאיננו עומד בעצמו, ולא כן בי"ת, בעבור

סיש

באור

(ראשית י"ז ה') והיה שמך אברהם כי אב המון וכו', וכן סימן גו"ע ספר"ל הנזכר למעלה, נראה כוונתו על שמו, כי הוא היה מגזע ספרד, כאשר נקרא רבי אברהם בן עזרא הספרדי, וע' בסכלול דף מ"ב ע"ב ודף מ"ג ע"א. (ג) ר"ל בקו"ת ובעי"ן קמה היותר כבדים מן האל"ף והה"א, וכן פתב לעיל בשער האותיות ד"ה והנה, וכ"כ בפירושו לשמות (ג' ט"ו) וז"ל שם: והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת וכו', ואלה שניהם עי"ן וחי"ת כבדים מאוד, ומי שלא כהג מנעוריו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים וכו'. ושם הוא סדר מוכאן: העי"ן היא האות היוצא בתחלה מהגרון ואחריו החי"ת ואחריו הה"א ואחריו האל"ף. והבבל מוסד לדעתו ז"ל, כי האל"ף והה"א הם יותר קלו במבטא מכל האותיות, והאל"ף קלה מן הה"א, והעי"ן והחי"ת הם היותר כבדים, והעי"ן כבד מן החי"ת: זה הוא כנגד דעת מבוא הלשון להחכם ר' בנימין איש רומי ז"ל בפרק כשון מאמר א'. (ד) ולא יתכנו להיות אותיות השימוש, כחבריהם. (ה) והם אותיות זסשר"ץ, כנזכר למעלה. (ו) ולכן הניחוהו לשימוש. (ז) כי כולם המה משרתים חוץ מהפ"א. (ח) והם גי"כ כי אם הם קלים, וג"ק הניחו לשרש, וכ"כ בפירושו לשמות במקום הנזכר: (ט) כי המה כולם משרתים חוץ מהדל"ת והטי"ת. (י) דעת החכם, כי מכתב היום הזה כתב עברי, ונקרא כתב אשורית שהוא מאושר באותיות, וזה הוא לדעת ר' בי בסנהדרין (דף כ"ב ע"א), וכ"כ למעלה בראש שער האותיות. (יא) כי הה"א ממוצא הגרון, והתי"ו ממוצא הלשון. (יב) כן לפי מה שכתבנו לעיל בראש שער האותיות, מוצאי האותיות בשם ספר יצירה, אותיות הגרון ראשונים, ואחריהם אותיות החיך, ושלישים אותיות הלשון. ועיין בפירושו לשמות (שם). (יג) שהתחלפה הה"א בתי"ו. (יד) בסמיכות הוסיפו על הה"א שצורתו כזה: ה, קו קטן ברגלה השמאלית נרותב, להורות על סמיכות וחיבור המלה למה שאחריה כעין מקף כזה: ־, ועי"כ שב הה"א להיות תי"ו, כזה: ת.

(טו) והם

ג'כ'), רק המלה מגזרת דֶשֶׁא, (כד) והטעם שהוא רועה דשא ואין עליה עבודה, וזה דקדוק המלה, דע כי שם התואר לשון יחיד זכר הוא דֶשֶׁא ע"מ מָלֵא, והנה האל"ף נח נעלם, וכאשר רצונו להוסיף סימן הנקבה גם הוא ה"א נח נעלם; (כה) התחברו שנים נחים נעלמים, ע"כ חסרו האחד, (כו) וקמץ השי"ן להורות על לשון נקבה, (כז). וכמוהו מלת יוֹצֵא ליחיד זכר, והנה אמרת כשגגה שֶׁיּוֹצָא מלפני השליט (קהלת י' ה'), (כח) אע"פ שהיה ראוי להיותו יוֹצָאת, והחליפו הה"א בתי"ו ואמנם והנה רבקה יוֹצֵאת (ראשי' כ"ד ט"ו), ובעבור היות האל"ף נעלם היתה המלה מלרע, (כט) כי מנהג כל פועל אם יהיה לשון נקבה יחידה בה"א להיותה מלרע, כמו הָאוֹמֵרָה (ל) בלבבה (צפני' ב' ט"ו), ואם היא בתי"ו הנה יהיה מלעיל, כמו מְשַׁלֶּכֶת אוֹיֶבֶת שׁוֹמֶרֶת, וכן מקרה מלת אַחַת, (לא) כאשר אפרש באות הדל"ת.

וקודם שאזכיר שאר האותיות אומר דבר כלל בבל, כי כל טעם שאני אומר בצורת האותיות ובשמותם, גם אשר אומרתי בצורת השבעה מלכים ושמותם, לא קבלתיו מרבי ולא למדתיו מספר רק דרך סברא, ויתכן המשכיל הבא אחרי שתצא ג"כ הוא טעמים לאשר הזכרתי, יותר נכונים מהטעמים שלי, לכן אנכי הסלותי מסקל האורח, ישמע חכם ויוסיף לקח.

והנה אומר כי אותיות הגרון הם ארבעה, וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עיקרים (א) לעולם, והסימן

קט

באור

שענין שזמן, ותיד עליו ריעו: כעגלי מרבק, שהם עגלים פטומים, וכן תרגם יונתן מלת כעגלה דשה: כעגלי ריבקא. (כד) דעת החכם ז"ל, כי עגלה דשה: עגלה שהיא רועה דֶשֶׁא, ולא כר"י המדקדק ור' מרינוס ז"ל. (כה) ויהיה דִשְׁאָת, כמו: מְלֵאָה. (כו) ה"א השרש חסרה במלת דשא והאלף במקום ה"א הנקבה, וכן דעתו במאזנים דף ס"ז ע"א. (כז) כדרך ה"א הנקבה שבא לפניה קמ"ץ, ויהיה דשאה כמו דשה בה"א הנקבה. והנה דעת הרד"ק ז"ל בפירושו גם כדעת החכם ז"ל. (כח) מלת שֶׁיּוֹצָא כמו: שֶׁיּוֹצֵאת, ונפלה ה"א הנקבה, והוסלה תנועתה על הנד"י שלפניו. (כט) ר"ל: בעבור שהאל"ף נעלם במלת יוֹצֵאת המלה מלרע, כי לא יתכן כח נראה אחר ת"ג בלי נגינה, אבל אם היתה האל"ף בתנועה, ד"מ: יוֹצְאֵת, כמשפט השלמים, היתה הנגינה מלעיל, כמשפט שני תנועות קטנות, שבאה הנגינה בראשונה. (ל) הנגינה מלרע, כמשפט ה"א הנקבה בסוף השמות, כי הבינוני דינו כשם. (לא) פירוש: אַחַת ראוי להיות: אַחֶדֶת, ונשמטה הדל"ת בעבור כובד שתי אותיות ממוכא אחד אחר זו, ונפת"ח החי"ת, להורות על לשון נקבה, כאשר נקמ"ץ שי"ן דְּשָׁא ונד"י שיוֹצָא להורות על נ"כ.

(א) שרפיים. (ב) כי שמו שברהם, על שם הפסוק

כ"ה ג'), (יח) יותר האמון (שם כ"ב ט"ו), (יט) מצאתי און לי
(הושע י"ב ט') . (יג) ויתחלף ביו"ד והפך הדבר, (יד)
כמו ובכבודם תתימרו (ישעיה ס"א ו"ו), שהוא מגזרת את ה'
האמרת (דברים כ"ו י"ז), אשרו חמוץ (ישעיה א' י"ז),
טעמו ישרו, (טו) כל פקודי כל ישרתי (תלים
קי"ט קכ"ח), ובסוף המלה נשוי פשע (תלים ל"ב א'),
כמו נשא עון (ישעיה ל"ג כ"ד) . ויאמר רבי משה הכהן כי לא
תשם (בראשית מ"ז י"ט) חסר אל"ף, מגזרת תאשם שמרון
(הושע י"ד א'), וכמוהו אל תחד כבודי (בראשית מ"ט ו"ו),
(טז) ויאמר ר' יהודה המדקדק כי והבמות תישמנו (יחזקאל ו"ו
ו"ו), יתכן היות יו"ד תחת א"ף, (יז) ויפה אמר. והנה האל"ף
ישרת בראש המלה סימן מדבר יחיד זכר או נקבה, ולא ישרת בסוף רק
אם היה תחת ה"א שהוא סימן לשון נקבה, כמו גבהא קומתו (יחזקאל
ל"א ה'), (יח) ואמר ר"י המדקדק כי כמוהו כעגלא דשה
(ירמיה נ' י"א), (יט) והנה בא אחריו רבי מרינוס, (כ) גם
הוא היה מדקדק גדול, וילעג על האומרים שהמלה מגזרת תדשא הארץ
דשא (בראשית א' י"א), (כא) כי אלו היה כן היתה דשאה, כמו אני
מלאה הלכתי (רות א' כ"א), ואני אלעג עליו,
כי מה הטעם לעגלה שתדוש, (כב) ואף כי עם מלת ופשתם
(ירמיה שם), (כג) והנה חברו ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי
ג'

באור

תמורת התחבר. (י) תחת הדוש, ובן מלך כתב שם, כי הוא
המקור והאל"ף נוספת. (יא) דינו: השכם, כי הוא המקור
והפעיל. (יב) דינו: ההמון. (יג) תמורת הון. (יד) ר"ל:
האל"ף יתחלף ביו"ד, ותס' להיפך, שיתחלף היו"ד באל"ף. (טו) שהוא
רביעי מבנין הכבד, מן ישרתי, וכל זה מבואר יותר במאזנים דף ט"ו ע"א.
(טז) פרשו: אחד, והוא מבנין הקל, והראוי: תאחד, ובא
כן להקל. (יז) מגזרת תאשם שמרון. (יח) משפטו: גבהה,
על משקל שמרה. (יט) כעגלה דשא, כנ"ל, ודעת ר"י
המדקדק ז"ל, כי דשא כמו גבהא האמור, ובא האל"ף
תמורת ה"א, וראוי להיות: דשה בה"א, וטעם המלה מענין דיש ה
(דרעשען). (כ) זה הוא ר' יונה בן גאנח ממדינת קורדובה,
כמו שכתב החכם ז"ל בפתיחה לספרו מאזנים, והבט שם
בדברי החכם המבאר סימן ו"ו. וכ"כ הרד"ק במכלול דף מ"ג ריש ע"א. (כא)
ר"מ לעג על האומרים שמלת דשא מגזרת דשא, רק דעתו שהמלה מגזרת
דישה, כדעת ר"י המדקדק ז"ל. (כב) כי העגלה לא תדוש, בעבור
שאין בה עוד כח לעבודה קשה כזאת, רק השור ידוש, או הפרה תדוש.
(כג) שהוא מענין רבוי וזומן, והוא להיפך, כי העגלה לא תדוש תמיד, עד
שתקרא בשם התואר: דשה (דשא), לא תוכל להיות בריאה ובעלת בשר,
כאשר הכוונה במלת: ופשתם, שהיא מענין

מענין

י"ח), אֲדַד תָּדד (מ"א י"א י"ד י"ו), ורבים כן. ולפי דעת רבים יש
הוֹי כמו אוי, כמו הוֹי גבורים (ישעיה ה' כ"ב), הוֹי
אומר לאב (ישעיה מ"ה י"ד), וטעם יש (טו) בעבור
שימצא הוי לשבח, (טז) וכאלו הוא לשון קריאה, והוא מגזרת הֹוֶה,
(יז) הוֹי הוֹי ונוסו (זכריה ב' יו"ד), הוֹי ציון המלטי (שם פסוק י"א).

ודע כי בחשבון [*] הנה החמשה בעבור שהוא חשבון עגול, [*]
וכן הששה וכן העשרה, כי הם תחלת כלל העשרות, [*]
והיודע חשבון הודו [*] יבין זה, והנה אותיות אהו"י הם עיקר (א)
וכבר הזכרתי (ב) אל"ף וַאֲתִיקְיָדָא, וכן ראוי להיות אחרי כל
ה"א. (ג) והנה אומר לך כלל באל"ף, שהיא חסרה
במקומות רבים, כאל"ף וָאַבֻּרְדָּ, (ד) ובאמצע (ה) כמו אם לא
שֵׁרִיתִיךָ לטוב (ירמיה ט"ו י"א), (ו) ובסוף, (ז) ברחוץ
הליכי בְּחֵמָה (איוב כ"ט ו"ו). (ח) והיא מתחלפת בה"א,
כאל"ף אֶתְחַבַּר יהושפט (ד"ה ב' כ' ל"ה), (ט) אֶדּוֹשׁ
יודשנו (ישעיה כ"ח כ"ח), (י) אַשְׁפִּים ונבר (ירמיה
כ"ט

באור.

שרשו: ר א ש, והומרה הא"לף ביו"ד אהו"י, כאשר ככון במבטא, שנכתב יו"ד אחר החיר"ק. (טו) שנמצא לפעמים: אוֹי, ולפעמים: הוֹי. (טו) לדבר טוב, היפך אוֹי (וועהע), שהוא תמיד לדבר רע, אבל הוֹי הוא לפעמים לדבר טוב, כמו: הוי ציון המלטי. (יז) היה, כנ"ל, כי כן כתב בפירושו לישעי' (א' ד'), ור"ל: שמלת הוי מענין היה (זיין), והטעם שהדבר יהיה כך, והוא לשבח, כמו: האי הוי ונוסו, והומרה מלת היה במלת הוי בחילוף אהוי.

[*] הנה רמז החכם ז"ל פה על תכונות ומעלות ארבעה המספרים: אחד, חמשה, ששה ועשרה, והן בעצמן תכונות ומעלות ארבע האותיות: אהו"י, שהם עיקר כל האותיות, כאשר מבאר והולך, וראה בפירושו לס' שמות (ג' ט"ו), כי שם ביאר הכל בארוכה. ד"א. [*] מספר החמשה הוא מספר עגול ושוה, כי הוא סוה במרובעו (אין דער קוואדראטצאהל) ובמעוקבו (אין דער קוביקצאהל), כאשר ביאר החכם בפירושו במקום הנזכר, וראה בפירוש מקור חיים ובפירוש מוטעט על דבריו שם. ד"א. [*] העשרה הם כוללים האחדים, שהם מאחד עד עשרה, והאחדים הללו בכללם מספר העשרה, והמספר הזה הוא התחלה והאחד הראשון לעשרות, ועיין בפירושו במקום הנזכר. ד"א. [*] חכמי הודו (אינדיען). ד"א.

(א) ובעל ספר יצירה קרא לג' אותיות: אוי: אמות, וכתב הרד"ק ז"ל במכלול שער אותיות אוי דף פ"ז ע"ב: ונקראו אמות בעבור כי לא תוכל להוציא לא תיבה ולא אות בעולם מבלתי אחת מהן, והן אותיות הנשימה וגו'. ומה שלא מנה ג"כ אות הה"א, עיין שם שהאריך בזה, ואולי גם לזה כיון החכם ז"ל פה. (ב) למעלה בד"ה השור"ק. (ג) הקמוצה בקמ"ץ גדול שמושך עמו אל"ף נח נסתר. (ד) עיין מה שכתבתי למעלה דף ג' סימן ל"ו. (ה) באמצע השורש. (ו) ודינו: שֵׁאֲרִיתִיךָ, כי שרשו: שאר, ונעלם האל"ף והוטלה תנועתה על האות השי"ן הקודם כמשפט, והתי"ו נחיר קמלא כמשפט, וע"ש בדברי הר"ש ן' מלך. (ז) בסוף השרש. (ח) הראוי: בְּחֶמְאָה. (ט)

תמורת

והנה צורת האל"ף כגשם בן אדם שיש לו ראש וגוף ויד ורגל· והנה תאל"ף היא נמצאת עיקר (א) כאל"ף אבד אכל, ותשוב וא"ו במלת אומרה (ב) לאל סלעי (תלים מ"ב י"ד), כי במלת יאמר נאמר תאמר אע"פ שהאל"ף מתחלף בוא"ו במבטא, איננו במכתב כי אם אל"ף, והנה נמצא ולעמשא תמרו (ש"ב י"ט י"ד) בלא אל"ף כתיב, (ג) כי סמכו על המבטא· ויש אל"ף חסר מהבנין, כמו שקר מזין (משלי י"ז ד'), (ד) ובבנין הכבד הדגוש (ה) כמו מלפנו (ו) מבהמות ארץ (איוב ל"ה י"א)· ונמצא אל"ף המדבר נעלם, והיא ואענה (ז) את זרע דוד (מ"א י"א ל"ט)· ויש אל"ף בראש המלה רק בשמות נוסף, כמו אנחנו באזרועך, (ס) ויש אל"ף בפועל נוסף, והוא כמו והאזניחו נהרות (ישעיה י"ט ו'). (ח) ויש אל"ף בתוך המלה תחת אות הכפל, והוא אשר בזאו (ט) נהרים ארצו (שם י"ח ב'), ויש שהוא חסר בסוף המלה כאל"ף כסא, אמרו על כס יה (שמות י"ז ט"ז), והנה אנחנו מצאנו כסאות למשפט (תלים קכ"ב ה'), והנה האל"ף שורש· ויש אל"ף בסוף המלה (י) תחת ה"א, כמו שגיאות תלואים, קראנה לי מרה (רות א' כ')· (יא) וכבר הזכרתי (יב) כי מחשו לי בלא אל"ף, גם נמצא מרשית השנה (דברים י"א י"ב) בלא אל"ף, (יג) ונמצא יו"ד במקומו כאשר הוא נכון במבטא, לחור רישון (איוב ח' ח'), (יד) ויש ה"א תחת אל"ף, כמו הדרם (ד"ה ב' י' י"ח), אדרם (מ"א י"ב י"ח)

באור

(א) שרש· (ב) כי הא"ף הנכתבת היא מאותיות אית"ן לסימן הגוף, והוי"ו הוא תמורת אל"ף השרש, כי שרשו: אמר· (ג) שהיתה ראוי להיות: תאמרו, כי שרשו: אמר· (ד) הוא בינוני פועל מבנין הכבד הנוסף (הפעיל), כי שרשו: אזן, והראוי: מאזין, ונעלם הא"ף להקל· (ה) בנין פעל. (ו) עיין מה שכתבתי למעלה בד"ה ויאמר סימן ל"ו· (ז) ואענה, כצ"ל, וכ"כ הרד"ק ז"ל במכלול (דף כ"ה ע"ב), וז"ל: ואענה וכו', האל"ף נחה והוי"ו פתוחה כמו שהיתה בנוע האל"ף, כי הענין לעתיד, עכ"ל, וכ"כ בפירושו שם, וכ"כ הר"ש נ' מלך· (ס) מן ובאזרוע (ירמיה ל"ב כ"א)· (ח) האל"ף נוסף, ומשפטו: והזניחו, מבנין הכבד הנוסף· (ט) ומשפטו: בזזו, והוא מהכפולים על משקל השלמים, והאל"ף הוא תמורת ז' שני, ד' ובמאזנים דף ט"ו ע"ב כתב החכם זאת לפי דעת ר"מ הכהן ז"ל, וכ"כ בפירושו, אבל דעתו לא כן היא, כי הוא אמר, שהא"ף נוסף בסוף הפעל, ודינו: בזו כמו בכפולים· (י) בסוף השורש, שבאה הא"ף תחת ה"א למ"ד הפעל, כמו: שגיאות מן שגה, ודומיו· (יא) קראן לי מרא, כצ"ל, וא"ף מרא תחת ה"א הנקבה, ומשפטו: מרה בה"א, וכ"כ בפירושו שם· (יב) למעלה דף א' ע"ב· (יג) ודינו: מראשית באל"ף· (יד) שנכתב יו"ד במקום אל"ף השרש, כי

והנה אותיות הגרון הם ארבע, והם אהח"ע, והקדמנו בסימן הח"ת קודם העי"ן (א) בעבור שיקשה על המדבר לחבר הח"ת עם עי"ן, גם לא ימצאו נחברים בלשון הקודש, ואם טען טוען הלא כתוב ושמו יַרְחָע (ד"ה א' ב' ל"ד), יש להשיב כי הוא עבד מצרי, ונקרא כן בלשון מצרים ולא בלשון הקודש: וארבעה אותיות החיך והם גיכ"ק, וחמשה אותיות הלשון והם דטלנ"ת, וחמשה בינות השינים ויקראו אותיות השריקה, והם ז"ץ שר"ס או הפך הסימן ז"ס שר"ץ, וארבעה אותיות השפה והם בומ"ף וחכם גדול בדקדוק לשון ישמעאל חבר ספר בדקדוק הלשון ושם הספר ספר העי"ן, בעבור כי ממנו החל, כי העי"ן הוא אות היוצא בתחלה מהגרון, (ב) רק הח"ת והעי"ן הם קשים, ואין באותיות הגרון יותר קל מהאל"ף, ואין צורך לומר המלה כולה [*] רק אם תנועה תחתיה.

והנה מצאנו האל"ף שיבא נח נעלם אחר כל תנועה, על כן הושם בראש האותיות, וכן הוא, מָצָא קָרָא הנו בקמ"ץ גדול, בְּרֵאשִׁית הנו בקמ"ץ קטן, ואוריד כַּאַבִּיר (ישעיה י"ד י"ג) הנו עם פת"ח גדול, תבוא אליך וַתֵּלֶא (איוב ד' ה') הנו עם פת"ח קטן, רִאשׁוֹן הוא לכם (שמות י"ב ב') הנו עם חיר"ק, ראש וזנב (ישעי' ט' י"ג) הנו עם חול"ם, ועם שורֻק, כמו מסעף פֻּארָה (ישעיה י"ד ל"ג), וטעם אחר (א) כי האל"ף סימן המדבר, (ב) והנה ראוי להיותו ראש לכל האותיות.

ודע כי כל גשם (א) הוא מורכב על דעת אנשי שיקול הדעת מעצמים (ב) רבים, כי אין עצם (ג) נראה [*] כי אם הגשם, והנה האל"ף הוא כגשם, כי הוא העיקר, ונקרא כן שהוא מורכב (ד) מאל"ף עצמים והטעם רבים. [*]

באור

והגה

(א) ובאמת העי"ן קודם הח"ת, כמו שכתב החכם ז"ל בפירושו לשמות (ג' ט"ו), ועיין להלן בד"ה והנה אומר סימן ג' מה שכתבתי שם. (ב) ואחריו הח"ת ואחריו הה"א, ואחריו האל"ף, והעי"ן והח"ת הם היותר כבדים וקשים, וכ"כ בפירושו לשמות (שם), והבט עוד מ"ש להלן במקום המוכר. [*] אין צורך לומר (לבטא בקריאה) המלה (נ"ל: האות, ר"ל האל"ף) כולה. רק אם תנועה תחתיה, כי אין האל"ף נשמעת בקריאה כי אם בהיותה בתנועה, אבל אם איננה בתנועה היא תמיד נח נסתר, מה שאין כן בשאר אותיות הגרון, כי הח"ת והעי"ן הן תמיד נח נראה, והה"א לפעמים נח נראה במפיק. ד"א.

(א) שהושם האל"ף בראש האותיות. (ב) המדבר בעדו (ערסטע פערזאן).

(א) בל"א: קערפער. (ב) בל"א: געגענשטענדע. (ג) בל"א: וועזען, געגענשטאנד. [*] בחוש (ווירד מיט דען זיננען בעגריפען). ד"א. (ד) כי האל"ף מורכב מחלקים שונים, כמו שמבאר החכם והולך. [*] אות האל"ף מורכב מ אלף עצמים, אבל לאו דוקא אלף (טויזענד), כי אם הטעם והכוונה: עצמים רבים במספר, ולכן נקרא האות הזה: אלף, מלשון אֶלֶף. ד"א.

וכן בחצי החרוז הראשון, (ט) לא כן בחרוזים האחרים, כמו גבר אשר דת וחוק חרת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף חרבו, (י) לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע ונשקיף (יא) בעין שכל באשנבו. ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור החידות הצורך בעל החרוזים להפסיק מלת כגבור וכן צפנתיו, כי לא יזיק כי חרוז אחד הוא. ויש משקל אחר

והוא הקטן שבכולם, והוא תנועה ויתד ותנועה ויתד, כמו אדרשה תסדך, כי אני עבדך, אערוך נגדך, מהלל נחמד.

והחרוזים שיש להם טעם נגינות, [*] ראויים להיות משקל כל חרוז וחבירו שוה. אולי יטעון טוען לאמור מה טעם להיות המשקלים כאשר אמרתי, והנה אני אעשה משקלים אין קץ להם, כי אשים יתד אחר יתד, ואוסיף או אגרע מהם, אולי זה הטוען יקיץ משנת אולתו וילמד חכמת הערביים, או ידע בראיות גמורות למה נבחרו אלו השקלים ולא אחרים ותנוח דעתו עליו. והנה נתתי לך כלל שתוכל להבין איזה חרוז הוא שקול [*] או איזה הוא נשבר.

שער האותיות.

יש מחלוקת בין הקדמונים (א) אם זה המכתב שהוא בידינו אם הוא כתב עברי, כי מלת אשורית יש מי שהוציאה מגזרת אשור, ויש שאומרים שהוא מאושר באותיותיו, ועל זה אסמך. והנה מצאנו סדר האותיות (ב) בספר תהילים גם במשלי גם במגילת איכה, רק שהפ"א קודם לעי"ן. (ג) והנה יש לנו לספר בתחלה מוצאי האותיות כאשר הם כתובים בספר יצירה.

באור

ותר (ח) ויהיה סוף החרוז: יתד ושתי תנועות: באשנבו. (ט) כי סוף חצי חרוז הראשון גם הוא יתד ושתי תנועות: עלי לבו. (י) הנה הניע המשורר את שו"א הרי"ש במלה הזאת, לעשות תנועה יתד, אשר שלא כדת, כי הוא באמת כח בראשית הדגש הקל שאחריו. ועיין בתלמוד לשון עברי בפ"ב מדרכי המלוכה והשיר § ב"פ. (יא) ונשקיף, כנ"ל, כי הוא מוסב על יעלה שהוא יחיד נסתר. [*] נראה, כי בעלי החרוזים הקדמונים כתבו חרוזיהם ע"פ סידור נגינות הטעמים (אקצענטע, טאנציינכען). ד"א. [*] הכוונה במלת שקול, שחלקיו המה שוים בין ביתידות ובין בתנועות, ולהיפך הוא נשבר. ר"א.

(א) הלא היא במס' סנהדרין (דף כ"א ע"ב ודף כ"ב ע"א). ובהקדמה לאור לנתיבה לספר נתיבות השלום האריך החכם הרמבמ"ן ז"ל בזה. (ב) סדר אלפ"א בית"א, אשר על פיו מסודרים אחד מזמורי' בספר תהלים, ופ' אשת חיל במשלי, והקינות במגלת איכה. (ג) במגלת איכה הפ"א מסודר קודם לעי"ן, חוץ מאיכה ישבה המסודרת על הכן, וראה מה שכתב רש"י ז"ל שם (ב' ט"ז).

הַמְּרַנֵּי בִּבְגָדוֹ · ויש משקל אחר שתי תנועות ויתד ושתי תנועות, (ב)
והוא כמו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר עָלוּ שְׁאוֹנֶיהָ, אָנָה תְּשַׁלַּח
רַעְיוֹנֶיהָ · ויש שהוסיפו שו"א מתנועע על תחלתו, כמו אֲלֵיכֶם בְּנֵי
תוֹרָה וְתוּשִׁיָּה · עֲלֵיכֶם לִגְלוֹת אֶת
כְּמוּסֶיהָ · ויש שיוסיפו ע"ם נפש אשר עלו שאוניה תנועה
באחרונה, (ג) כמו בִּימֵי יְקוּתִיאֵל (ד) אֲשֶׁר נִגְמְרוּ
אות כִּי שְׁחָקִים לַחֲלוֹף יָצָרוּ · רק בחרוזים האחרים ישים תחת
התנועה הנוספת חצי חרוז יתד, (ה)
וכן הוא בסוף, (ו) אֶרְאֶה פְּנֵי תֵבֵל יְדִידַי וְעָפִים · יִתְנַכְּרוּ
אֵלַי וְלֹא נִכְּרוּ · ויש משקל אחר והוא ב' תנועות ויתד ותנועה ויתד
ותנועה, והוא נִחַר בִּקְרָאִי גְרוֹנִי · דָּבַק לְחִכִּי
לְשׁוֹנִי · ויש משקל אחר, והוא תנועה ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה,
כמו נִגְדְּעָה קֶרֶן עֲדִינָה, הִיא גְבֶרֶת כָּל מְדִינָה · ויש
מרובע שהוא ב' תנועות ויתד וב' תנועות ויתד, כמו מַה לְּךָ יְחִידִי
תֶּשְׁבִּי, דּוֹמֶם כְּמֶלֶךְ בַּשְּׁבִי, בְּכַנְפֵי רְנָנִים
תְּאָסֵף וּבִכְנַף יְגוֹנִים תִּסְחֲבִי · אע"פ שלא עשה כהוגן במלת תֶּשְׁבִּי,
כי השי"ן הוא נח נראה, (ז)
והוא הניעו בעבור המשקל. ויש מרובע אחר שהוא ב' תנועות ויתד
ותנועה ויתד · רק בסוף החרוז ישים תחת היתר האחרון תנועה; (ח)
וכן

באור

וראה בפתיחה לספר מאזנים דף ב' ע"א · (א) והוא על משקל יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה, כמו: אֲצוּלָה מִכְּבוֹדוֹ וגו' · (ב) המשקל הזה הוא: שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות, והוא נבדל ממשקל שׁוֹגֶה וכו' הנזכר למעלה, כי הוא ג' שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות שתי תנועות · (ג) ויהיה סוף המשקל: יתד ושלש תנועות · (ד) בשיר זה קונן ר' שלמה הספרדי (ר' שלמה ן' גבירול) ז"ל על רבי יקותיאל ז"ל, שנהרג שנת ת"ת לאלף החמישי, כאשר כתב רבי אליה בחור אשכנזי ז"ל בנימוקיו לספר מכלול דף קצ"ה ע"א · (ה) ויהיה סוף המשקל בחצי החרוז: יתד ושתי תנועות ויתד. (ו) סוף המשקל של חצי החרוז האחרון יהיה יתד ושלש תנועות, כמו: אֲשֶׁר נִגְמְרוּ, הקודם. (ז) לא כן הוא דעת מדקדקים אחרונים, כי הם החליטו כי לעולם אחר שו"א נח יבא דגש קל באותיות בג"ד כפ"ת, ולדעתם אין השי"ן במלת תֶּשְׁבִּי נח נראה, בעבור שהבי"ת שאחריו רפה, אבל לא כן דעת החכם ז"ל, וכן כתב במאזנים דף ז' ע"א, ששו"א הלמ"ד במלת וּלְבָנִים אין הוא נח, (וראה מה שהעיר החכם המבאר שם). וכן ראיתי שדעת ר' משה ן' חביב ז"ל בספרו דרכי נועם היא כדעת החכם ז"ל, כי כתב שם דף ח' ע"א וז"ל: אבל אם יש אחריו שו"א נח כמו וְשִׁכַבְתֶּם וכו', ואין להאריך
יותר

כל אחד, אשא מענה, אגיד משנה, עד פי אכנה. בבנין הפעת. ויש מי שיעשה וה מרובע ולא ישמור רק אחריתו, (ו) כמו לו שאלתי מאז גפן, מרוב ימים עלתה נצה. ויש משקל אחר מרובע בתוס' שו"א נע על כל אחד ואחד, (ז) כמו שבחה בחבי, ושירה בערכי, אבנה למלכי, בפחד ואימה. ויש מרובע גדול מזה, והוא שתי תנועות ויתד ושתי תנועות, כמו שוגה בחן ילדות, עורה ואל תישן, כי כל ימי שחרות, כלו כמו עשן. ויש מי שיוסיף על זה מרובע שו"א מתנועע, (ח) כמו אמת אל אמת אתה, ואם לא ראיתיך, ואולם ברוב טובך, (ט) בכל עת חזיתיך. ויש משקל אחר והוא יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות, (י) כמו תברך יה אדון עולם, בפי כל היצור כלם. ויש מי שהוסיף על זה המשקל באחרונה יתד ותנועה, כמו אצולה מכבודו אל בראך, ועל ארבע דמות חיות נשאך.

והנה ר' שלמה הספר'די (א) מנוחתו כבוד חבר שירים על שני המשקלים, והם זמן בוגד (ס) אסרני בפידו, עדי אחי המרני

באור

ר"ל: טור אחד, ויהיה רק משולש. (ו) שלא יהיה השיר חרוזי (גערייםט) כי אם בסופו. (ז) ויהיה משקל השיר כלו: יתד ותנועה. (ח) המשקל הזה הוא המשקל הקודם בעצמו, אך שנוסף תמיד שו"א נע על שתי התנועות הראשונות מהמשקל. (ט) ראה להלן בדיבור הסמוך סי' ז' מ"ש שם. (י) על משקל זה חברתי שיר קטן על הרעות (דיא פריינדשאפט), והנחתיו פה לעיני הקורא הנעים:

עשות נחת , יקו רופא בשם חיים חלויי סר
למרקחת , יצא רוכל עלי סכה עלי מזור
כמו נשר ; חיות נער בשרו לך הלא רטוב
עלי גבר , שלוח פיד כמו כן בי זמן בוגד
צבת חבר , להגיד עד בעוף מקן בבוא נודד
עבות קשר . חזיק לו עוד עלה לו די ארוכה די

(א) זה הוא המשורר המפורסם, ר' שלמה ן' גבירול, ממדינת מאלקה ורקה.

פָּעֳלוֹ, כי הה"א היא עיקר, ואין כן הֶרְעוֹ מאבותם (ירמיה ז' כ"ו), כי הה"א נוסף (א') בתוספת ה"א הפעיל, וכן וּמוֹצֶא אני מר ממות את האשה (קהלת ז' כ"ו), ע"מ פּוֹעֵל, (ב) ואין מוֹצָא רוח (תלים קלה ז') כמוהו, כי הוא מגזרת הוֹצִיא, רק הוא ע"מ מַפְעֵל, כי הנח הנעלם תחת פ"א (ג). כפ"א מַפְעֵל שהוא נח נראה, וכן אמת במשקל יָדַע ישראל (ד) קרוב ממשקל וּפָעַל כי יש נח נעלם אחר היו"ד תחת היו"ד שהוא שרש, כאשר אפרש עוד. ורבים השתבשו בפעלי הכפל, כמו תָּמַם שנמצא פעל עבר, כי אם תַּם הכסף (בראשית מ"ז י"ח), וכן מן וחרבו וְדָלְלוּ (ישעיה י"ט ה') (ה) דַּל, והנה אמת שמשקלו פְּעשהוא חסר למ"ד, (ו) והנכון שהוא חסר עי"ן. (ז)

והדרך השנית של משקל הפעלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים. (א) ושוה הוא במשקל איזה היא תנועה שתהיה או שיהיה האות השורש או נוסף אינם חוששין, כי לא ישמרו רק מספר התנועות. והשוא המתנועע עם התנועה שהיא אחריו קורין אותו יחד, ושוה הם בעיניהם במשקל גְּבָרִים כמו חֲמוֹרִים, כי הפת"ח החטף לא הוסיף על השוא המתנועע רק יקרא ג"כ יחד, וכן ויצברו אותם חֳמָרִים (שמות ח' י"ד) שהוא קמ"ץ חטף, וכן אל הֲכִינוֹתִי (ב) לו (ד"ה א' ט"ו י"ב), שהוא פת"ח קטן חטף. וזה משקל חכמי לשוננו להיות החרוז מרובע, (ג) ויהיו השלשה הראשונים באחרונה על אותיות שווים, כמו נֶדוֹד הֵסִיר אוֹנִי, וְהִבְהִיל רַעְיוֹנִי, וְשָׂם פִּי וּלְשׁוֹנִי, (ד) אֲסוּרִים בַּזִּיקִים. והנה עקר כל אחד יתד וארבע תנועות. וישנו שיחסר האחד, (ה) כמו קְרָא סֵפֶר הַיְסוֹד, יְגַלֶּה לָךְ כָּל סוֹד, שְׂפַת הָעִבְרִים. ויש משקל אחר והוא מרובע, ואין בו יתד והוא קל, וכן הוא ארבע תנועות כל

באור

(א) שרשו: רוע מנפי ע"ו. (ב) כי שרשו: מצא. (ג) קוי"ו הנח נסתר הוא תמורת יו"ד פ"א הפעל, כי שרשו: יצא. (ד) לא מצאתי כן במקרא כ"א: וישראל לוא ידע (יהושע כ"ב כ"ב). (ה) דללו וחרבו, כנ"ל. (ו) למ"ד הפעל. (ז) עי"ן הפעל, ומשקלו: פל.

(א) הם בעלי השיר (דיכטער), שסידרו שיריהם בהשתוות האותיות וההברות בסוף הטורים (פערזע), וזה נקרא: חרוז (ריים). (ב) בנוסחא שלפני כתוב: הֲכִינוֹתִי הה"א בחט"ף פתח. (ג) שיר בן ארבע טורים. ועיין בספר ... דרבי נועם להחכם הנעלה מהור"ר ... ז' קביב ז"ל. (ד) עיין מה שכתבתי להלן בדיבור הסמוך סימן ז'. (ה) ר"ל

שהוא פעל, איננה נכונה לשקול עליה כל המלות שיש להם עבר ועתיד, בעבור שהוצרכו לומר בנין הפעיל, וזה הבנין (ב) מוצאת הגזרה איננו בלשון הקודש, והקשה בנין פעל הדגוש, ואין העי"ן דגוש, ועוד כי שקלו המרובע, (ג) כמו כרסם, על פעלל, ואיך ישקל מרובע על משולש. (ד) וככה דרכם,

אמרו כי שמר ע"מ פעל, כי תחת השי"ן קמ"ץ גדול כאשר יש תחת פ"א הפעל. ותחת מ"ם שמר פת"ח כאשר יש תחת עי"ן פעל, והנה הנח הנראה (ה) שהוא תחת הרי"ש אע"פ שאינו כתוב, כמו הנח הנראה שהוא תחת למ"ד פעל, על כן יקראו השי"ן פ"א הפעל, כי הוא כנגדו, ויקראו המ"ם עי"ן הפעל, ויקרא הרי"ש למ"ד הפעל. והנה שמרו ע"מ פעלו, שמרתי פעלתי, ואותיות אינ"ת שהן סימן העתיד, אשלח כמו אפעל, ישלח כמו יפעל, והנה האות הנוסף הוא שוה, ומשקל אשמור אפעול, ונשמר נפעל, והשתמר התפעל, והאמת הפתעל, רק לא יכולנו לומר הפתעל, בעבור שלא יתאחר התי"ו (ו) כי אם עם אותיות השריקה, והם הפעלים השנים לא ישקלו במלת פעל, אף על פי שהסכימו דעת כל המדקדקים כי אין פועל רק משלש אותיות. אין כן דעתי כאשר אפרש. (ז) וישמרו ויפעלו, ותשמורנה ותפעולנה, יברכך ה' וישמרך (במדבר ו' כ"ד), יפעלך ויפעלך. וכאשר עשו המדקדקים בפעלים ג"כ עשו בשמות, אמרו כי ארץ ע"מ פעל, גבר תמים (תלים י"ח כ"ו) כמו פעל, גבור כמו פעול, זכרון פעלון, זברון פעלון, תפארת תפעלת, תפארה תפעלה, תלבושת תפעולת, משמר מפעל, משמרתי מפעלתי, מגדול ישועות מלכו (ש"ב כ"ב נ"א) מפעול, מגדיל (תלים י"ח נ"א) מפעיל. נהגה יש לך להשמר איזה אות הוא משרת ואיזה עיקר, כמו התל שהוא ע"מ פעל, והנה התלו משקלו פעלו

באור

לאו דוקא, כי גם בנין פעל הדגוש לא מצאנוהו בלשון הקודש, כמ"ש במאזנים דף הנזכר. (ג) בן ד' אותיות שרשיות. (ד) בן שלש אותיות שרשיות. (ה) השו"א הנח, כמבואר למעלה בד"ה הפת"ח הקטן, וע' מ"ש גם בסימן ב'. (ו) הנה מה שכתבתי למעלה בד"ה והנה אחר, בסימן י"א. (ז) להלן בשער בניינים השנים.

(א) כי

שיש אחריו נח נראה, ואין מלה זרה במקרא חוץ מארבעה, (לג) כי אינם באתנח ולא בסוף פסוק (לד) והם קמוצים, והם אריה שָׁאָג (עמוס ג׳ ח׳), כי הוא טָרָף (הושע ו׳ א׳), וְשָׁפָט של שמשון, (לה) ואין מלת טָרָף בפיה (בראשית ח׳ י״א) כמוהם, כי היא שם, (לו) ואין כמוהו מוה השרש, (לז) ג״כ עשו בשמות, כמו עָשָׁן, שהשי״ן קמוץ להפריש בינו ובין כאשר יהיה סמוך, (לח) ואם היה פתוח הנו פועל עבר, והר סיני עָשַׁן כלו (שמות י״ט י״ח). והנה היו״ד לא יהיה נעלם באחרונה כי אם אחר חיר״ק או קמ״ץ קטן, ולא יהיה נראה כי אם אחר פת״ח גדול, כמו עֵינַי, ובאתנח וסוף פסוק יהיה קמוץ בקמ״ץ גדול, ויהיה נראה (לט) בשמות עם חול״ם, לא בפעלים, כמו הוֹי גּוֹי חוטא (ישעיה א׳ ד׳), ועם שור״ק יהיה בפעולים (מ) מפעלי הה״א, (מא) כל הזהב הֶעָשׂוּי (שמות ל״ח כ״ד), ובְזוּי עם (תהלים כ״ב ז׳). והנה לא יהיה היו״ד נראה בסוף המלה בחיר״ק ובקמ״ץ קטן ובפת״ח קטן.

ואחר שוכרתי על התנועות ארבר על המשקלים. והם על שני דרכים, הדרך האחד משקל בעלי הדקדוק, שישקלו לעולם תנועה כנגד תנועה, והיא התנועה בעצמה והניקוד שוה, ואם היה במלה האחרת אות משרת צריך שיהיה כמו אותו האות המשרת במלה האחרת, בין שיהיה בראש המלה או באחריתה. וכל המדקדקים הסכימו דעתם לשקול כל המלות שיש להם עבר ועתיד מגזרת פָּעַל, (א) בעבור שאמרו כי שָׁמַר והָרַג ואָכַל פעלים הם, ואני הדפתי אחריהם, אע״פ שארע כי זאת המלה, שהיא

באור

גם הביא מלות רבות, שהן עברים מבנין הקל, ואינן לא באתנח ולא בסוף פסוק, ואעפ״כ עי״ן הפעל שלהם קמו״צה, והוא כפלא מאוד בעיני. ובדוחק יש ליישב דברי החכם ז״ל בזה, אבל לא אאריך יותר. (לד) המלות האלה, שָׁאָג ואחריותי׳, אינן לא באתנח ולא בס״פ, ועי״ן הפעל שלהם קמוצה שלא כדת, כי היתה צריכה להיות פת״ח כמשפט העבר מבנין הקל. (לה) וְשָׁפָט של שמואל, כנ״ל, והוא: ושפט שָׁפָט את ישראל (ש״א ז׳ י״ז), ונוסחא שלפני כתיב: וְשָׁפָט של שמשון, וטעות הדפוס הוא, כי במלת והוא שָׁפַט את ישראל (שופטים ט״ז ל״א), הפ״א נקודה בפת״ח, כאשר מצאתי בכל הספרים המדוייקים. (לו) ר״ל: גם התואר, ועניינו: טרוף בפיה, כי עלה הזית היה טרוף בפי היונה, וכן כתב החכם ז״ל בפירושו גם בסוף דבריו, וכן פי׳ גם הרמב״ן ז״ל. (לז) פי׳, שלא נמצא עוד משרש טרף שם תואר ע״מ פָּעָל בשני קמצי״ם. (לח) כיון עָשָׁן, יאמר בסמיכות: עֲשַׁן העיר (יהושע ח׳ כ׳). (לט) ר״ל: בשמות ימצא יו״ד נח נראה אחר החול״ם, כמו: גּוֹי ודומיו, וזה איננו נמצא בפעלים. (מ) בבינונים הפעולים. (מא) והם נחי ל״ה.

(א) וכן עשו ג״כ מדקדקי לשון ערב, כמ״ש במאזנים דף כ״ז ע״א. (ב) לאו

במלה שהוא אחריה בראשיתה, כמו שבשפלנו זָכַר לָנוּ (תלים קל"ו כ"ג), ואין כן במלת וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ (כג), ואם אמר הנה חמה
ראו כן תְּמָהוּ (תלים מ"ח ו"ו), (כד) גם זאת אינה
מענה, כי בעבור האתנח (כה) שבה המלה מלעיל במשפט,
ואין כן מלת וַיִּשְׁתַּחוּ ישראל (בראשית מ"ז ל"א), ואם אמר הנה שָׁבוּ
(כו) על עונות אבותם (ירמיה י"א יו"ד), התשובה כי הנה
הפעלים השניים (כז) חייבין להפריש ביניהם ובין השלישיים בעלי
הה"א באחרונה, כמו שָׁבוּ ויבחו (בראשית ל"ד כ"ט). והיו"ד (כח)
האחרונה אם היה סימן יחיד מדבר בעד נפשו, הנה קודם היו"ד
חיר"ק והיו"ד נח נעלם, כמו יְדֵי רַגְלִי, ואם היה לשון רבים סמוך אל
אחר, גם יהיה נח נעלם ויהיה בקמ"ץ קטן, כמו יְדֵי
נשים (איכה ד' יו"ד), רַגְלֵי חסידיו (ש"א ב' ט'), ואם יסמכנו
המדבר אל נפשו (ס) אז יהיה יו"ד נראה, כמו עֵינַי הראנה
בה (מיכה ז' יו"ד), והנה יהיה האות שהוא לפניו פתוח
בפת"ח גדול בעבור שיש אחריו נח נראה, רק אם היה באתנח או
בסוף פסוק ישוב או קמ"ץ גדול כמשפט כל הפתוחים, ואם היה
היו"ד תמורת אות עיקר כיו"ד יעלוז שָׂדָי (תלים נ"ו י"ב), (כט) הנה
יהיה האות שהוא קודם היו"ד קמוץ בקמ"ץ גדול, כי הוא על
משקל חָכָם, והנה הוא (ל) תואר השם, (לא) כי העברים הפרישו
בין כל פעל עבר ובין שם התואר, כמו כני אם חָכָם (לג) לבך
(משלי כ"ג ט"ו), שהכ"ף פתוח בפת"ח גדול כמשפט בעבור
שיש

באור

כי במלת לנו באה הנגינה מלעיל. (כב) שבאה הנגינה. (כג) וַיִּשְׁתַּחוּ,
כצ"ל, ור"ל, שהמלה הזאת באה בעצמה מלעיל, בלי סבת נסוג
אחור. (כד) שבאה הנגינה מלעיל אף שהוי"ו סימן רבים. (כה) הנה בא
אתנח במלת תמהו, ועל ידי המפסיק הגדול הזה, בהפך שו"א המ"ם; תָּמָהוּ
ע"מ פָּקְדוּ, לקמ"ץ, ובעבור זה באה הנגינה תחת המ"ם כמשפט,
שתבוא הנגינה בפעלים בעי"ן הפעל. (כו) שבאה הנגינה מלעיל;
אף שהוי"ו סימן רבים. (כז) פי', העבר לרבים נסתרים מבנין הקל בפעלים
השניים (נחי עי"ן וי"ו) הוא מלעיל להפריש בינו ובין העבר לרבים נסתרים
מבנין הקל מפעלים השלישיים (נחי למ"ד ה"א), שהוא מלרע, כמו:
שָׁבוּ על עונות, שהוא מגזרת שׁוּב לשוב (דלתות י"ח יו"ד) מנחי ע"ו, הוא
מלעיל, שָׁבוּ ויבחו שהוא מענין שביה (געפאנגען נעהמען),
מנחי ל"ה, הוא מלרע. והבט בדברי רש"י ז"ל בפירוש על התורה במקום
הנזכר. (כח) זהו ענין אחר ומוסב למעלה על סוף ד"ה וכבר, והפסיק
בנתיים בעבור מלת וישתחו, שביאר אותה על נכון. (ס) אם יבוא לשון
רבים בכינוי מדבר בעדו. (כט) שבאה היו"ד תחת ה"א שדה שהיא שרש
והנה החכם ז"ל גורם פה הדל"ת בקמ"ץ, אכן בנסחאות שלפנינו הדל"ת בפת"ח.
(ל) מלת חכם. (לא) שם התואר (איגענשאפטסווארט). (לב)
שהוא פעל עבר מבנין הקל. (לג) נ"ע במכלול דף ד' ע"ב ודף ה' ע"א, כי

משפט אשתחוה, כי הוא"ו הוא תחת הה"א שהוא השורש, כי שרשו
(ח) גבעות עולם (חבקוק ג' ו"ו) הוא על משקל
עשוי, והנה כן לא שלותי (איוב ג' כ"ו), (ט) ועוד אפרש כי אותיות
יה"א יתחלפו, והוצרכו העברים להחליף הה"א, שהוא
שורש בסוף המלה, כאשר יהי' באמצעית המלה, בוא"ו או ביו"ד,
בעבור כי הה"א איננו מאותיות המשך, (י) והנה הה"א אשתחוה כאילו
היא עיקר, על משקל המרובעים כמו אתפרסם, והתאחר
התי"ו בעבור אות השריקה, (יא) כאשר אפרש, (יב) והעד
שאין הה"א נוסף במלת אשתחוה רק על דרך שורשיותו, (יג) שאיננו
קמוץ כמשפט כל נוסף, ועוד שמצאנו והשתחוית, (יד) ואין מנהג
הה"א לעולם שיהי' נוסף בפועל עבר אם לא היה סימן
לשון נקבה, (טו) והנה וא"ו וישתחו כמו עיקר, (טז) והעלימוהו
בעבור היותו סוף המלה להקל על הלשון, והעד שאמרו על
לשון רבים וישתחוו, (יז) ושמו המלה (יח) מלעיל, שלא יתערב
זה הוא"ו (יט) עם סימן לשון רבים. ואל יטעון טוען כי
הנה כמו ברושים מגיד באו לך (יחזקאל כ"ז ה'), (כ) דע כי לא
באה המלה מלעיל (כא) רק בעבור שהוטעם הטעם (כב)
במלה

באור

(ז) בינוני פועל. (ח) מדבריו ז"ל נראה, כי הוא גורס פה: שחו בקמץ השי"ן, אך בכל הנוסחאות שלפנינו כתוב: שחו בפת"ח השי"ן. (ט) שבמלת שלותי הומרה ה"א השרש, כי שרשו: שלה, בוי"ו נראית, כמו במלת אשתחוה. ובאמת מלת שלותי זרה, כמו שכתב להלן באות הוי"ו.
(י) פי', באמצע המלה, כי הה"א לא תנוח באמצע המלה. (יא) כי אם פ"א הפעל יהיה אחת מאותיות השריקה (זויזעלויטע), שהם אותיות זסש"ץ, תבוא תי"ו התפעל בין פ"א הפעל לעי"ן הפעל, כמו: אשתחוה. ודומיו. (יב) לקמץ בעבר בנין התפעל. (יג) שנוספת, רק שמוה כמו עיקר. (יד) שהוא פועל עבר, אלא שהוי"ו מהפכו לעתיד. (טו) אלא ודאי שמוהו כמו שרש, וכאלו השרש הזה הוא בן ד' אותיות. (טז) הוי"ו האחרונה במלת וישתחו היא במקום הה"א של אשתחוה, שהיא כמו שרש במלה, והוי"ו של אשתחוה, שהיא תחת ה"א השרש נפלה מהמלה. (יז) ר"ל: וי"ו האחרונה במלת וישתחו היא כמו שרש במלה, ואיננה לסימן רבים, בעבור שאמרו בלשון רבים: וישתחוו בשתי ווי"ן. (יח) מלת וישתחו. (יט) וי"ו האחרונה במלת וישתחו. ויש לי מקום עיון בזה, אך לא אאריך יותר, שלא אצא מגדר וחוק אשר שמתי לבאורי זה, כי רק לבאר את דברי המחבר ז"ל באתי. (כ) באו לך, כנ"ל. וטענת הטוען ממלות באו לך, שבאה מלת באו מלעיל, אף שהוי"ו הוא סימן לשון רבים. (כא) ר"ל: מלת באו באה מלעיל בסיבת נסוג אחור מפני קירוב הטעמים, כי במלת לך באה נגינה באות הראשונה, ויהיה קירוב הטעמים אם תבוא הנגינה במלת באו מלרע, כמו: זכר לנו, שבאה הנגינה במלת זכר מלעיל אף שהיתה ראוי לבוא מלרע דגש בעי"ן הפעל, כמשפט, וזה מפני קירוב הטעמים,
כי

וכבר אמרתי כי ימצא עם החולם הא' נח נעלם, כמו שלמה בה' ה' כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה), את קול העם ברעה (שם פסוק י"ז), גם בשורק, כמו לא יקרחה קרחה (ויקרא כ"א ה'). ואם סוף המלה וא"ו וקודם הוא"ו יו"ד שהוא סימן לשון רבים, הנה הוא נראה, (א) כמו ידיו ורגליו, ולעולם הוא קמוץ (ב) בקמ"ץ גדול, ואם שון שם ילד והוא"ו עיקר, (ג) כמו קו, הנה הוא במלת גדול אם הוא סמוך, (ד) ואם איננו סמוך, (ה) יהיה קמוץ במשפט, גם יבוא בקמ"ץ קטן וא"ו נראה, כמו שלו חייתי (איוב ט"ז י"ב), ולעולם לא יהיה הוא"ו בסוף התיבה נעלם כי אם בחול"ם או בשור"ק, (ו) כמו ידו רגלו ועשו במו. והנה על החולם סימן לשון יחיד שאמנו נמצא, ושל השור"ק סימן לשון רבים, (ז) מן מלת וישתחו:

והנה אבאר לך דעתי בזאת המלה, אע"פ שלא יוכל ... מבין להבין, הבי אם לא יקרא המדקדקים כאשר יש, עם לבבי לפרשו אותם בזה הספר. יש פעלים שהם על משקל רבעיים (א) אע"פ שהם שלישיים, (ב) כשנה תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'), והוא על משקל תבורסם, כי אלו היה הה"א נוסף כה"א תעופה כבקר תהיה (איוב י"א י"ז), היה קמוץ בקמ"ץ גדול, והעד (ג) שאמרת מלת הפועל (ד) מתחרה בארז (ירמיה כ"ב ט"ו), וידענו כי גם זה הה"א נוסף הוא בשרש רק שמנהג כמו עיקר. ואין לטען על מלת אל תתחר (ה) במרעים (תלים ל"ז א'), כי הם (ו) על שתי דרכים, כאשר ימצאו כן פעלים רבים. וכן מלת שאנן, ואע"פ שהנו"ן האחרון נוסף, הנחשב כשורש, ואמרת יחד אסירים שאננו (איוב ג' י"ח), והעתיד אשאנן, כי לא יתכן להיות פועל עבר ולא יהיה לו עתיד, והפועל (ז) משאנן, וככה משפט רענן, על כן לא תמצא מלת שאנן או רענן בכל המקרא בנו"ן אחד. וכן משפט

באור

(א) הוי"ו הוא נח נראה. (ב) למ"ד הפעל בנקודה בקמ"ץ גדול. (ג) שורש. (ד) למלה שאחריה, כמו: קו תהו (ישעיה ל"ד י"א). (ה) כמו: נטה קו (איכה ב' ח'). (ו) והטעם, לפי שהוי"ו ממולא והשפתים, והחולם והשורק ג"כ תנועות השפה, לכן תהיה הוי"ו אחרי חולם או שורק נח נסתר. (ז) גם כן לשתיהם במקום.

(א) שארבע האותיות המה שרשיות. (ב) שלש האותיות המה שרשיות. (ג) שהה"א במלת תתחרה, אינינה נוספת. (ד) בינוני פועל (טהע־טיגעם מיטטעל־ ... וארט). (ה) שנשמרה הה"א של תתחרה. (ו) מלת תתחר ומלת תתחרה, הם שני דרכים, ועיין בפירושו לתלים שם. (ז) בינוני

תחת התי"ו עֲשִׂית שהוא לשון נקבה, שלא יתערב עם לשון זכר (טו)
ובמלות כי יִרְדֹּף (ראשית ל"ב כ"ו) וִידִידְךָ (טז) והדומה להם,
ואם יטען טוען למה הוצרכו לשום שו"א, כי הנה לא מצאנו
תחת התי"ו עֲשִׂית קמ"ץ גדול, ידענו כי יקרא כשו"א נראה והוא נח, (יז)
כי הוא סוף המלה, יש להשיב: תנה אות השי"ן יוכיח, כי
הנקודה ישימנה בתחילתו או קרוב מסופו, (יח) שהוא תחלת השי"ן
השלישי, (יט) כן מנהג חכמי טבריא והם העיקר, כי מהם היו אנשי
המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד, אולי עשו כן שלא יחשוב אדם
כי שכח המנקד, ויסתפק לו, והנה לפי דעתי אלה הסופרים (כ) ראוי
לשום תחת ה"א גבוה שלש נקודות זאת אחר זאת במערכת (כא) אחת,
ואחת בעבור המפסיק, והשתים סימן השו"א. וכאשר אמרתי במלת
גָּבֹהַּ שהוא בחולם, כן אומר במלת הַגְבֵּהַּ למעלה (ישעיה ז' י"א)
שהוא בקמ"ץ קטן, גם כן יַגִּיהַּ חשכי (תלים י"ח כ"ט)
שהוא עם חירק, ולא מצאנו ה"א לחותה בגת אם שחדק
כחבירו, (כב) סֵרוּעַ אָבַח, והאומרים תְּמֹהַּ ונְגֹהַּ המתועי לב,
בעבור שלא יתכן להיות פעול (כג)
מהפעלים העומדים שאינם יוצאים, כאשר אפרש. (כד)

וכבר

באור

לפעמים נחות ונסתרות במבטא. (טו) המנקדים הוצרכו לנקד שו"א תחת התי"ו
במלת עָשִׂית ודומי', שלא יחשוב אדם, ששכח המנקד את הנקודה הראויה
להיות תחת התי"ו, ויקרא התי"ו בקמ"ץ: עָשִׂיתָ, ודומיו, שהוא
לשון זכר. (טז) במלת ידידךְ, ודומי', נקדו את הכ"ף בשו"א שלא
יטעה אדם לקרוא ידידֶךָ בקמ"ץ הכ"ף שהוא לשון זכר, ולפי שהרגילו בנקודת
זאת הכ"ף בשו"א כמו נקדו ג"כ הכ"ף הנראית באחרית המלה לעולם בשו"א,
כמו: יֵרֵךְ ודומיו, כמו שכתב רד"ק ז"ל במכלול שער השו"א דף קכ"ו ריש ע"א.
(יז) בעבור שלא מצאנו תחת תי"ו עשית תנועה, ידענו כי יקרא התי"ו
גם נראה, שהוא שו"א נח, כיהיות בסוף המלה. (יח) באות השי"ן נמצא
תמיד נקודה בראשה, או בתחילתה, כזה: שׁ, או קרוב מסופה, כזה: שׂ,
והנה מצד הסברא לא הוצרכו לסמן שניהן, השי"ן הימנית והשי"ן השמאלית,
והיה די לסמן אחד מהן, ד"מ: השי"ן הימנית, ומזה נדע שאם יחסר
הסימן הזה היא שי"ן שמאלית, או להיפך, אך בעלי הנקוד סימנו
שניהם, שלא יחשוב אדם כי שכח המנקד את הסימן, ויסתפק לו, וכן הוא
במלות: עשית, ירך, ידידך ודומיהן, כמו שכתב החכם למעלה. (יט)
תחלת הראש השלישי של אות שי"ן, כי האות הזאת יש לה
דמות שלש שנים (דרייא צעהנע), וכל ראש משלש ראשים נקרא: שי"ן (שן,
צאהן). (כ) הסופרים הנזכרים למעלה, שישימו תחת ה"א גבוה שו"א.
(כא) בל"א: ליניע. (כב) שאר אותיות הגרון: ח' ע'. (כג) כי
הפעלים: תמה, נגה, הם פעלים עומדים (אונאיבערגעהנדע צייט-
ווערטער), על כן לא יתכן לאמור: תמוה, נגוה, בבינוני פעול
(לײַדענדעס מיטטעלוואָרט), כי לא יתכן להיות פעול מפעלים עומדים,
כנודע. (כד) להלן בסוף שער בנין פָּעַל, ובמקומות אחרים.

חתל להכיר, אם הה"א שהוא באחרונה הוא שורש, לעולם יהיה פת"ח
(ו) כמשפט כל חביריו, ואם היה הה"א סימן הנקבה שאינה נמצאת,
עם ידה, לעולם קמוץ בקמ"ץ גדול, להפריש בין ה"א השורש וה"א
המשרת, ואין צורך להזכיר כי אם היה הה"א בסוף נח נעלם,
כי אם קמ"ץ גדול והיה, בין שיהיה הה"א סימן נקבה כה"א עָשְׂתָה
בבתה, ובין שיהי' בסוף, (ז) כמו אֶשְׁמְעָה מה ידבר (תלים
פ"הג), ובין שיהי' השורש, כה"א עָשָׂה ואם היתה
תנועת חול"ם עם הה"א והוא שורש, לעולם יהיה נח נראה,
ויוסיפו בקריאה אל"ף פתוחה, ועל כן יכתבו פת"ח בין האות שהוא
קודם הה"א (ח) ובין הה"א, כמו אֱלוֹהַּ גָּבוֹהַּ (ט) ואם טען טוען
אין נקרא אות שאיננו בכתוב, יש להשיב לו מה: אנו
קוראים ירושלַם ביו"ד ואיננו בכתוב, שלא תמצא זאת המלה בכל
המקרא במ"ד רק חמש, (י) ובעבור החירק הכתוב בין הלמ"ד
והמ"ם אנחנו קוראים היו"ד, כן קבלנו מאבותינו, ועוד כי לא היינו
יודעים זה מכח הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היו"ד, אף על
שרבים אמרו להורות על שתים, (יא) רק היינו יודעים בלא קבלה
כי אותיות הגרון ירחבו ויחריבו אשר לפניהם, (יב) כאשר אפרש,
על כן טעו סופרי אלה המקומות שישימו תחת הה"א גָּבוֹהַּ שו"א, כי אין
צורך, הלא תראה כי אין מנהג לשום תחת רי"ש וַיֹּאמֶר שו"א
כי ידוע הוא שהמלה לא תפסק כי אם על שו"א נראה והוא
נח, (יג) אם אין האות מאותיות יהו"א, (יד) רק המנקדים יש להם
מנהג לנקד שו"א תחת

ביאור

ה"א היתה בטבעה נחה ונסתרת כמו האל"ף, ועתה היא כמו נראה, על ידי
סימן המפיק. (ו) פי': אם ה"א במפיק, והיא שרש, לעולם יבא
לפניה פת"ח כמשפט כל חבירי המלה, ויהיה גָּבְהָה, גָּבַהּ, כמו: אָמַר,
שָׁמַר, מן השלמים, אבל אם הה"א במפיק וקמ"ץ
לפניה, תהיה סימן כינוי נקבה נסתרת: יָדָהּ, בֵּיתָהּ, וכדומה.
וזהו ההבדל בין ה"א השרש שהיא במפיק, ובין ה"א השימוש
(ה"א כינוי נקבה נסתרת) שהיא במפיק. והבט במכלול דף נ"ח ע"ב ודף
קכ"ז ע"א. (ז) נוסף בסוף המלה, כמו: אשמעה ודומיו, שהה"א נוספת.
(ח) דקדק לומר דוקא כן, כי המנקדים הפת"ח תחת הה"א וחביריה, הם
טועים, כמבואר במאזנים דף כ"א ע"א. (ט) ויהיה דומה במבטא כאלו כתיב
אֱלוֹאַהּ, גָּבוֹאַהּ, והטעם להרחבת אות הגרון, כנודע. (י) חמשה פעמים
נמצאת מלת ירושלים ביו"ד, ומצויין במסורה, והאחר:
ירושלם, בלי יו"ד. (יא) רצה לומר, שבאה מלת ירושלים במספר הזוגי
(צווייצאהל), המורה על שתים (הבט במאזנים דף י"א ע"ב), כי
העיר ירושלים היתה נחלקת לשתי ערים, העיר העליונה והעיר התחתונה.
(יב) אותיות הגרון הם בעצמם ברוב מורחבים בתנועת הפת"ח, וגם
ירחיבו בתנועה זאת את האותיות אשר לפניהם, כמו: רוֹחַב, נַעַר,
ודומיהם. (יג) ר"ל ז שו"א נח שהוא נראה. (יד) שהם

לפעמים

ואם היה סוף המלה ה"א נח נעלם, והמלה שם, או פועל או עתיד, אם הוא סמוך הטעם כפי הענין הנו בקמ"ץ קטן, כמו ומקנה הבהמה (בראשית מ"ז י"ח), ואם הוא מוכרת, (כד) תנו כפת"ח קטן, כמו ומקנה רב (במדבר ל"ב א') • ואם סוף המלה אל"ף לעולם יהיה נח נעלם, ע"כ לא יהיה לעולם תחת האות שהוא לפניו פת"ח גדול כי אם קמ"ץ גדול, ואם המלה מלרע יהיה בקמ"ץ קטן, כמו ותהי נראה לכה פרעה (בראשית מ"א ל"ג), ואם היה מלעיל יהיה פת"ח קטן, כמו וידא על כנפי רוח (תלים י"ח י"א) •

הפת"ח הקטן מורכב מקמ"ץ קטן ופת"ח גדול, [*] וכן קריאתו בארץ מורח, והנה צורתו שתי נקודות להורות על הקמ"ץ הקטן, ושמו נקודה אחת תחתיהם באמצעית כאלו הוא גלגל קטן, כאשר הראיתך, כי הפת"ח הגדול הוא כנגד תנועת הגלגלי חובי הפת"ח הקטן להיות אחריו נח נראה שהוא השוא, (א) והנה סוף כל התנועה נח נראה או נעלם, (ב) על כן לעג רבי משה הכהן הספרדי ז"ל על רבי יהודה המדקדק, בעבור שאמר בספרו כי העברים לא יחלו בנח ולא ישלימו בנע, והדין עם רבי משה הכהן, כי אין כח במדבר אם כן • והנה אם היה סוף המלה אל"ף לעולם יהיה נח נעלם, ואם ה"א וקודם ממנה פת"ח גדול לעולם יהיה נח נראה, כי מפיק (ג) יהיה בה"א, ופי' מוציא, (ד) בעבור שהיה נסתר נראה, (ה) וזה הוכל.

באור

(כג) בציר"י, כמו: דברי שהוא סמיכות מן דברים • (כד) כפסק בטעם הענין, ולא בסמיכות. (כה) מלרע, כן הוא בספרים מדויקים וכן נמסר עליו במסורה לית, מלרע, וכ"כ הרד"ק ז"ל במכלול דף קל"ב ע"א. אולם שם כתב ירא בסגו"ל, ועיין במאזנים דף כ' ע"ב, ובדברי הרש"ד ז"ל בת"ם שלו בפ' מקץ על פסוק זה •

[*] קריאת שם הפת"ח הקטן (הסגו"ל) מורכב מקריאת הקמ"ץ הקטן (הציר"י), שהוא הברת e, ומקריאת הפת"ח הגדול (הפת"ח), שהוא הברת a, ויהיה קריאת הפת"ח הקטן כקריאת הברת ä, בלשון העמים, וכן קוראים היהודים היושבים בארצות המזרח את הפת"ח הקטן (הסגו"ל) • ר"א • (א) או נח נראה או שו"א נח, כי נח נראה ושו"א נח אחד הם, כנודע • (ב) סוף כל תנועה במבטא הוא נח, או נח נראה או נח נעלם, אבל בתחילת תנועת המבטא לא יתכן לבוא נח, ובסוף התנועות בבוא כלי המבטא, לא יתכן לבוא נע, כי נע וגם הם שני הפוכים, ולא יתכנו לבוא שני הפוכים בנושא אחד. ועל כן הדין עם ר"מ הכהן הספרדי ז"ל, אשר לעג על ר"י המדקדק ז"ל שאמר בספרו, כי העברים לא יחלו המלה בנח, ולא ישלימו אותה בנע, נמצא קידוש השמיענו בזה ר"י המדקדק ז"ל, שהעברים לא יעשו זה בלשונם? וגם לא אין לשון בעולם שיכול לדבר כן, כי אין כח באדם לבטא כמו זה • (ג) הנקודה הבאה בתוך הה"א, שהיא נח נראה, נקראת: מפיק • (ד) ר"ל, כי מפיק בלשון כשדים: מוציא • ומטעם זה, קראו בעלי המסרת לנח נראה: מפיק • (ה) ר"ל: הנקודה הבאה בה"א נח נראה נקראת: מפיק (מוציא), כי

נח נראה, וכן משפט ידיכן ידיהן, רק כל לשון יחידה (יא) באחרונה,
(יב) שהוא אחרית כ"ף הנוכח, לעולם הוא בקמ"ץ קטן,
כמו ידך רגלך, ואין זר אתנו, כי הנה בקמ"ץ גדול יש מלות זרות
שבאו פתוחות, כי הנה שמרנו הרי"ש קמו"ץ, (יג)
שמרתם, כי יהל גבהתם (יחזקאל ל"ח ל"ג), רק שמרני, והכלל
כל מפעל (יד) שהוא עם סימן לשון יחיד מדבר
באחרונה שהוא מ"ן ויו"ד לעולם הוא פתוח, כן מצאנוהו וכן מלות
רבות בשמות שהם ע"ם ארץ, כמו ספר שהוא בקמ"ץ קטן, (טו) והוא
האמת וככה דרכים, והנה אחרים רבים על משקלה האות
הראשון בפת"ח קטן, (טז) כמו חסד וצדק, ועוד שיש מהם שישתנו
לקמ"ץ גדול במקום אתנח וסוף פסוק, כמו חסד, ויש
מהם שלא ישתנו (יז) כמו חבן וצדק, ויש שישתנו מהם
כמו ארץ ארץ, וכן כסף כסף, ויש גם מקומות שלא
ישתנו הם בעצמם, (יח) כמו ועל רגעי
ארץ (תלים ל"ה כ'), נחפה בכסף (תהלים ס"ח י"ד), וכאשר סמכו (יט)
יש מהם בפת"ח גדול כמו גפן, שם גפני (יואל א' ז'),
ויש בחיר"ק, כמו צדקי ספרי, ויש בפת"ח קטן באותיות
הגרון, וחלדי כאין (תלים ל"ט ו'), ויש בפת"ח גדול, (כ) כמו חסדי
ארצי, והוא הרב, גם יש בחיר"ק, (כא) והוא המעט, כמו
העבד העברי (בראשית ל"ט י"ז). ודע כי הפרש גדול יש בין בנייני
הפעלים ובין השמות, כי הם (כב) יבאו על משקלים משונים
אין קץ להם אבל לא כן משקלי הפעלים, כאשר אפרש לך, על כן
נלמד משקל פועל ממשקל פועל אחר, ולא נלמד משקל שם משם
אחר. וכל אות שהוא קודם היו"ד לשון רבים
שהוא סמוך לעולם הוא בקמ"ץ קטן, (כג) בעבור שיש אחריו נח נעלם,
ואם

באור

סופר ים סלו בפי' ויב"א על פסוק זה. (י) זה ענין בפני עצמו, ונמשך למטה:
(יא) נקבה נוכחת. (יב) בסוף המלה. (יג) במלות שמרנו, שמרתם
ודומיהן למ"ד הפעל בקמ"ץ כמשפט, רק במלת שמרני
והפעיל למ"ד הפעל בפת"ח, שלא כמנהג, והטעם להלן בשער הפעלים ד"ה
אחר. (יד) פעל, (ציטוגוארט). (טו) כי משקל פעל ומשקל פעל אחד
הם בנחת, וכן כתב המכלל בשער דקדוק השמות דף קס"ז ע"ב.
(טז) בפת"ח קטן הוא סגו"ל בדברי הראשונים ז"ל. (יז) אף באתנח וסוף
פסוק. (יח) והרד"ק ז"ל במכלול דף קס"ח ע"א במשקל פעל, מונה בפרטות
אותם שלא ישתנו לפעמים, וכתב גם הרב ר"א בסה"ז ז"ל בהגה"ה: כי
טעמי אמ"ת (איוב משלי תלים) הם משונים והרוב שזכר אחד זה גם כמה באמ"ת
לפיכך לא ישתנו. עכ"ל. (יט) אם יבאו השמות כם מכים מחוברים אל
הכינויים. (כ) באותיות הגרון. (כא) באותיות הגרון. (כב) השמות.
(כג) בניו"רי

(יג) ובעבור גודל מעלתם (יד) היה השם הנכבד והנורא מהם. ו
הקמ"ץ הקטן מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק, ויש הפרש בין השור"ק (א) ובינו, כי הוא (ב) נוטה לחול"ם, וכן יורו חכמי דקדוק לשון ישמעאל, [*] והקמ"ץ הקטן נטוי אל החיר"ק, על כן צורתו (ג) שתי נקודות, (ד) ונעשו כן (ה) להפריש בינו ובין השוא, כי יתכן ששמו השוא שתי נקודות שוות בעבור היות לגלגל העליון שתים תנועות והם התנועות הגדולות, ולא שמוהו נקודה אחת שלא יתערב עם החיר"ק. ונקרא קמ"ץ קטן בעבור שיש אחרית לעולם נח נעלם, (ו) מ"ד יַדְעוּ ישראל (הושע ט' ז'), יִרְאֶה כל זכור (שמ"כ ג"ז), ובעבור היות כל בֶּן סמוך בשלש נקודות, (ז) כמו בֶּן בליעל (ש"ב כ' א'), בֶּן בכרי (ש"ב כ' א'), הוצרכו להיות בל בן שהוא מוכרת בטעם הענין (ח) בקמ"ץ קטן, כמו ותלד בֵּן שני ליעקב (בראשית ל' י'), ואם הוא במקף, (ט) כי שְׁנֵי תואר למלת בן. ע"כ (י) א"ף אֶפְעַל כמו אֶשְׁלַח אֶזְכּוֹר בפת"ח קטן, בעבור שיש אחריו נח.

באור

כי הן כללות מלוד בעדה, ולכן האותיות הנחות והבסתרות לבסמים, וכן נקרא קרנא, וכן אותיות א ה ו י. ר"א. (יג) יותר מזה תמצא מבואר במכלול אגרת אותיות א ו י דף פ"ז ע"א, ועיין גם במחזכים דף ג' ע"א. (יד) כמו בפירש הכהם ז"ל בשמות (ג' ט"ו), שהאריך בזה.

(א) שגם הוא מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק, כמו שכתב הכהם לעיל צירתו השור"ק. (ב) השור"ק. [*] תמונת השור"ק, שהיא הנברת u, דומה מאוד לתמונת החול"ם, שהוא הנברת o, ותמונת הקמ"ץ הקטן (הצירי), שהיא הנברת e, דומה מאוד לתמונת החיר"ק שהיא הנברת i, וכן יורו מדקדקי לשון ישמעאל (לשון ערבי), כי בלשון ההיא סימן אחד להנברת e, ולהנברת i, גם סימן אחד להנברת o, ולהנברת u. ר"א. (ג) צורת הקמ"ץ הקטן (ציר"י). (ד) בהיפך יושבת א כנגד זו, כזה: (‥), וטעם שתי הנקודות האלה, בעבור שהקמ"ץ הקטן נטוי (נייגענד) אל החיר"ק, והנה הנקודה האחת היא נקודת החיר"ק, והנקודה השנית היא סימן הציר"י עצמו. (ה) שתי נקודות הציר"י הם ברוחב, להפריש בין הציר"י ובין השוא, כי השוא הוא שתי נקודות באורך, כזה: (:). (ו) פי', לכן נקרא הציר"י קמ"ץ קטן, כי שנע תמיד הציר"י כמעט ועילא הקמ"ץ, לבוא לעולם אחריה נח, והמקומות רבים מבוא נח א, וכן כתב הרד"ק ז"ל במכלול שער הנקוד דף קל"ג ע"ב. ובמחזכים דף ל"ה ע"א שמעתי מדברי הכהם ז"ל, שנקרא קמ"ץ קטן, בעבור שלקוח מן החול"ם ומן החיר"ק. (ז) ר"ל: בעבור היות כל מלת בֶּן כשהיא סמוך למה שאחר, שנוקד בשלש נקודות, דהיינו בסגו"ל. (ח) שהפסיק בפני טעם וסוף הענין, ולא במוכרות. (ט) פירוש: ואם שמלת בן שני נתחברו על ידי המקף כבא ביניהם, בכל זאת בא תמיד מלת בן בציר"י ולא סגו"ל, כי לפי טעם וסוף הענין מלת שני היא תואר למלת בן, והכוונה: בן שהוא שֵׁנִי, ולא בסמיכות: בן של שני. ועיין לקמן בשער השמות לה' שער הבנין, וגם ראה מה שכתב הרמב"ן ז"ל בתיקון

ובמקום שאין שם וא״ו ישימו צורתו שלש נקודות, האחת בעבור החול״ם, והשנית בעבור החיר״ק, והשלישית בעבור האמצעית (ג) ההווה בתוך הוא״ו כראוי, כי המלה היא חסרת הוא״ו, כי בא ה״א תחת וא״ו, כמו שְׁפָכֻהֿ אשרי (תלים ע״ג כ״ז), כי אותיות אהו״י מתחלפים נעלמים גם נראים כאשר אפרש, ואין ספק כי שְׁפָכֻהֿ הוא וא״ו במבטא, (ד) כי יוד יָדָיו וְרַגְלָיו שהם כאל״ף נעלם במבטא, על כן הם קמוצים כולם, (ה) כי המבטא עיקר גדול, ונקרא שור״ק מגזרת שָׁרַקְ (סוכה נ״ג ע״א), כי כן הוא, (ו) ויש שיקראוהו קיבוץ פו״ם. (ז) והנה מצאנו אל״ף נוסף בסוף המלה אחרי הוא״ו, ולא אָבוּא שמוע (ישעיה כ״ח י״ב), הֶהָלְכוּא אתו (יהושע י׳ כ״ד), ואין צורך במבטא לאל״ף גם לא בשרש, ואיננה כן ה״א יָדֶיהָ וְרַגְלֶיהָ, כי אחריה אל״ף נח נעלם, (ח) ונמצא וְאַתִּיקֶיהָא (יחזקאל מ״א ט״ו), (ט) על כן היא הה״א קמוצה בקמ״ץ גדול, וכן משפט יָדְךָ הַנְּכָה תאה בְּעֵינֶיךָ (מ״ב ו׳ כ״ג), צִוִּיתִי אוֹתָכָה (שמות כ״ט ל״ה) בה״א, (י) כי משפט הה״א והאל״ף שבסוף המלה (יא) במבטא הוא שוה, על כן אמרו כי אותיות הנח הם ארבעה והם אהו״י, (יב) ואותיות המשך כנגד המבטא הם אנ״י לבדם, [*] רק כנגד המקרא הם ארבעה,

(יג) ובעבור

באור

(המלאפו״ס), בעבור שהוי״ו היא תמיד נח נסתר אחרי השור״ק. (ג) הנקודה הנחה באמצע הוי״ו, שהוא מלאפו״ס, כזה: וּ. (ד) הה״א במלת שפכה היא נחה ונסתרת במבטא, וכאלו היא וי״ו נח נסתר. (ה) כי הקמ״ץ מתוך האל״ף בנח במבטא, ודומה במבטא כאלו כתיב: יָדָאו, רַגְלָאו, ועל כן הדל״ת והלמ״ד במלות: ידיו, רגליו קמוצות. (ו) פי׳: מבטא תנועת השור״ק הוא בשריקה ובתנועת השפתים, והוא מגזרת שָׁרַק (פיפען). (ז) נקרא השור״ק (המלאפו״ס): קיבוץ פום, כי הפה נסגר ונקפץ בקריאתו, ומלת קיבוץ, מלשון לא תקפוץ (דברים ט״ו ז׳) בחילוף בומ״ף, ועיין מה שכתבתי לעיל בד״ה והנה, סימן ב׳. (ח) כי הקמ״ץ המנוקדת תחת הה״א, במלת ידיה ודומיו, מושכת א״ף בנח הקריאה כמדע. (ט) כי אל״ף הנמשכת פה במשך הקריאה על ידי הקמ״ץ תחת הה״א, היא כתובה בפועל, ואין כן האל״ף במלות: אבוא, ההלכוא, כי שם הנח נסתר הנמשך מהשור״ק שלפני האל״ף במלות האלה, הוא וי״ו ולא אל״ף, וא״כ האל״ף במלות האלה אין צורך לה לא בשרש ולא במבטא. ועיין במאזנים דף כ״א ע״א. (י) והבט גם בפירושו. (יא) ר״ל: האל״ף והה״א הנחות והנסתרות בסוף מלות: ואתיקיהא, אותכה ודומיהן. (יב) ר״ל: כי ד׳ אותיות אהו״י הם לפעמים נחות ונסתרות במבטא. [*] אותיות המשך (דיא דעהנונגס-בוכשטאבען), שהן האותיות המשכות ונחות במבטא, הן לפי המבטא אותיות אנ״י לבדן, כי במבטא האל״ף והה״א הנחות והנסתרות שוין הן, רק במקרא (אים לעזען), שאם ישים האדם את עיניו על צורת האותיות, יש הבדל גדול בין אל״ף לה״א, אם הן נמצאות במכתב, אף שהן נחות ונסתרות במבטא,

כי

נ"ג ע"ו), רק לעולם יהיה מלעיל בעבור החול"ם והדגש הבא אחריו:
(ז) על כן היא העמדה (ס) כנוח נעלם, ואם יהי' במכתב או לא יהיה,
(ט) כי העקר הוא המבטא, על כן שי"ן שֶׁמֶר קמוץ בקמ"ץ גדול. (י)
וכן כל מלה בפת"ח גדול, בעבור שאחריו נח נראה, כמו פַּר גם
חַטָּאת, אם יהיה סמוך יעמוד כמשפטו, ואם איננו סמוך במעם
הענין יקמץ בקמ"ץ גדול, להפריש בין הסמוך ואשר הוא עומד
בעצמו, וכן משפט כל יָם, (יא) אולי השתנה יַם סוף, [*] כי
סוף הוא שם והאחר לים, או כמו פעול, (יב) כמו מדרכיו
ישבע סוג לב (משלי י"ד י"ד), כי סְלִים הוא (יהושע ה' כ'), כאשר
אפרש. (יג) והנה וְשָׁחֲטוּ אותו (שמות י"ב ו') קמ"ץ כמשפטו,
(יד) רק וְשַׁחֲטוּ הפסח (שם פסוק כ"א) הוא פתוח, כי היה ראוי
להיות תחת השי"ן חיר"ק כמו שִׁמְרוּ, (טו) רק נרחב בעבור
את הגרון הבא אחריו, כי כן משפטם, כאשר אפרש עוד.
השור"ק (א) מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק, על כן הוא נקודה כתוך
הוא"ו, (ב) בעבור היות החול"ם עליון והחיר"ק שפל,
ובמקום

באור

[illegible], והוא קמ"ץ קטן [illegible] החול"ם, והדגש [illegible] לאחר [illegible]. (ז) במלת סבו [illegible] הנגינה [illegible] החול"ם, בעבור [illegible], וזה לא יתכן בלי נגינה, כי החול"ם [illegible] (ח) [illegible], הנגינה, [illegible] עָמְדוּ [illegible] (במדבר ט' ק'), [illegible] (השרען, [illegible]), כי הנגינה [illegible] (סעגנג, [illegible] [illegible]) • [illegible] קרא החכם ז"ל להגינה: [illegible] (להבין [illegible] בנין פעל), [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible]. (ט) ר"ל: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. (י) [illegible] [illegible]. (יא) [illegible] ים סוף, [illegible] [illegible] [*] ר"ל: [illegible] ים [illegible] [illegible] ים [illegible], ר"ל: כי [illegible] ים [illegible] [illegible] (בינאויטע) • [illegible]. (יב) ר"ל, [illegible] [illegible], [illegible] פָּעוּל, כמו סוג לב, [illegible] [illegible] פעל, [illegible] [illegible] • (יג) [illegible] • (יד) כי [illegible] [illegible] פָּקְדוּ, [illegible]. (טו) כי [illegible]: [illegible] שִׁמְרוּ, רק [illegible] [illegible] לא [illegible].

(א) [illegible] • (ב) [illegible] (התקון [illegible])

הוא החסר, (לו) כחסרון אל"ף ממלת מַלְּפֵנוּ (לז) מבהמות ארץ (איוב ל"ה י"א).

והנה אשוב להזכיר המלכים המורכבים, דע כי תנועת קמ"ץ גדול מורכבת מחול"ם ומפת"ח גדול, על כן היא צורתו כצורת שניהם, (א) כי נקמץ מהם, (ב) גם הפה נקמץ בקריאתו, (ג) ואיננו פתוח כפת"ח גדול, כאשר אנחנו קורין אותו במקומות האלה, רק אנשי טברי"א גם חכמי מצרים ואפריק"א יודעים לקרוא הקמ"ץ הגדול. [*] ולא יתכן להיות אחריו דג"ש כלל (ד) רק אם יהיה חט"ף, (ה) כמו רָנּוּ שמים (ישעי' מ"ד כ"ג), חָגִּי יהודה (נחום ב' א'), כי בתחלה היה ראוי להיותו על משקל רוֹמְמוּ, (ו) גם ימצא במלת ציווי בחולם, כמו סֹבּוּ ציון (תלים מ"ח י"ג), סֹבִּי עיר (ישעי' כ"ג

באור

מאַלְּפֵנוּ על משקל: מְפַקְּדֵנוּ, כי הוא בינוני פועל מבנין הכבד הדגוש, ושרשו: אלף, ורק בהעדר אל"ף השרש הוטלה תנועתה על המ"ם. (א) כי צורת הקמ"ץ הגדול סימנו קו (כמו הפת"ח) ונקודה (כמו החול"ם), כזה: ָ. (ב) ר"ל: נלקח מהם, מלשון וְקָמַץ משם (ויקרא ב' ב') (איינע האנד פאלל נעהמען). (ג) ר"ל: לכך נקראת התנועה הזאת: קמ"ץ גדול, כי יש בכלל קמ"ץ ל' סגירה ועצירה כמו: לִקְמָצִים (ראשית מ"א מ"ז) שיתכן להיות ענינו לצבור ולאסוף ולא להוציא (עיין בפירוש הרמב"ן ז"ל על פסוק זה), ומזה הענין הוא שם קַמְצָן בתלמוד והוא תואר לכילי הקומץ וקופץ ידו מלתת לזולתו, וכן הפה נסגר ונקמץ בקריאת התנועה הזאת. (ד) הבט במאזנים דף י"ד ע"א. (ה) קמ"ץ חטף, שהיא תנועה קטנה ותולדת החול"ם. (ו) מלת רָנּוּ היתה ראוי להיות: רוֹנְנוּ ע"מ רוֹמְמוּ

---

*) ר"ל: שבקריאת הקמ"ץ הגדול הפה איננו פתוח לאשר הוא פתוח בקריאת הפת"ח (הפת"ח הגדול), כמו שקוראים הספרדים את הקמ"ץ הגדול, וקריאתם איננה נכונה בזה לדעת החכם ז"ל, רק אנשי טברי"א (הבקיאים בטיב מבטא לשון עבר יותר מאשר כל היהודים, והם בעלי המסורה, כמו שכתב להלן בד"ה הפת"ח הקטן,) גם חכמי מצרים ואפריקא יודעים לקרוא הקמ"ץ הגדול, וקריאתו הנכונה היא מורכבת מקריאת החול"ם (שהיא הברת o, כקריאת הספרדים שהיא נכונה בזה,) ומקריאת הפת"ח הגדול (הפת"ח, שהיא הברת a,) והפה נקמץ (ווירד געשלאססען) בקריאתו, כמו שהוא נסגר בהברת o. כן דעת החכם ראב"ע ז"ל בקריאת הקמ"ץ, שהיא מורכבת מהברת a ומהברת o, והרכבת שתי ההברות האלו בהברה אחת (אין איינער זילבע) מורגלת גם בלשונות רבות בחלק אייראפא, כנודע. ומכל זה תבין, קורא נעים! כי מה שקוראים אנחנו האשכנזים את הקמ"ץ הגדול בהברת o, אין להחזיק אותנו כטועים על זה, כמו שכתבו איזה מחברים אחרונים. ודי בזה כעת.

דוד אָטטענזאָסער.

בתחלה הם על משקל אֶרֶץ, וכן משפט רֹחַב, כי בתחלה היה על משקל חֹדֶשׁ קֹדֶשׁ, ובעבור אות הגרון בפתח, אעפ"י שימצא על מִשקל קֹדֶשׁ, והאות מאותיות הגרון, כמו אֹהֶל בֹּהַן ידו (ויקרא ח' כ"ג), רק עם הה"א ימצא כן לבדו, (כח) גם נמצא צֹהַר תעשה לתיבה (בראשית ו' ט"ז) כמשפט חביריו, תֹּאַר נֹעַר. ועוד אם היה אל"ף העתיד מתנועע בשו"א ופת"ח בעבור שהוא מהגרון עם חביריו שהם ינ"ת, הם מתנועעים בשו"א לבדו, כמו אֲדַבֵּר יְדַבֵּר תְּדַבֵּר נְדַבֵּר, כי אלה ארבעתם הם המשרתים, (כט)

והאל"ף נקרא סימן המדבר בעד נפשו, (ל) והיו"ד סימן מי שאינו נמצא, (לא) והנו"ן סימן המדברים בעד נפשם, והתי"ו סימן לנוכח, והנה אם הוסיפו וא"ו לדבק הטעם, (לב) אע"פ שיראה שאחריו נח נעלם, (לג) כמו וַאֲדַבֵּר אותך (יחזקאל ב' א'), לעולם הוא כפת"ח, להפריש בינו שהוא העתיד, ובין וָאֲדַבֵּר אל העם (שם כ"ד י"ח) שהוא עבר, על כן נקמץ, וכן משפט אם תשוב וַאֲשִׁיבְךָ (ירמי' ט"ו י"ט), וַאֲסוֹבְבָה (תלים כ"ו ו'), (לד) ודע כי לעולם לא יתכן היות סימן איתי"ן חסר מהמלה, על כן טעה רבי יהודה המדקדק, שאמר כי אל"ף ואחללך מהר אלהים וָאַבֶּדְךָ (יחזקאל כ"ח ט"ז) הוא אל"ף השורש, וחסר המשרת (לה) בעבור התחברות שני אלפי"ן, כי יכבד על הלשון מקרא, והדבר הפך, כי הא"ף השורש הוא

באור

וָאֹמַר [illegible]. (כז) [illegible] (כח) [illegible] להבין [illegible] (כט) [illegible] (ל) [illegible] (עֶרְסְטֶע פֶּערְזָאהְן). (לא) [illegible] (דְרִיטֶּע פֶערְזָאהְן). (לב) [illegible] (קָאנְיוּנְקְצִיאָן, בִּינְדֶעוָואֶרְט). (לג) [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] וָאֲדַבֵּר [illegible] (לד) [illegible] (לה) [illegible] (לו) [illegible] וָאַבֶּדְךָ [illegible] (יחזקאל כ"ח ט"ז) [illegible] (לז) [illegible]

באלפי"ן

שהם משרתים לטעם, (יט) כמו בשמעון כשמעון לשמעון ושמעון, אמרו לראובן בראובן והנה השוא השני נח נראה, ואם היה בראובן יו"ד יעלימוהו, כמו בימינו. בימינו לימינו. גם המ"ם, מימינו אש דת למו (דברים ל"ג ב'), גם הוא'ו, וימינך תסעדני (תלים י"ח ל"ו), כי המ"ם הנוסף עם שאר האותיות יהוה בחיר"ק, (כ) ואם הוא מאותיות אהח"ע יהיה תחתיו קמ"ץ קטן, כמו מראובן, מה יצא הדבר (ראשית פ"ד נ"ג), בעבור כי השוא השני מתנועע, והנה אחר המ"ם נח נעלם, על כן נקמץ (כא) המ"ם, ומשפט הוא"ו לשום שור"ק (כב) באמצעיתו, ויקרא באילו הוא אל"ף, (כג) וראובן ושמרתם, כן קבלנו מאבותינו דור אחר דור. ודע כי מלת נשענה שוא מגזרת (משלי כ"ו ט"ו), (כד) כי הוא כנגד הגלגל העליון שיש לו תנועה אחת שוה, והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ"ם חנ"כל, (כה) ושני המאורות הגדולים שהם הם חמה ולבנה וחמשת המשרתים, גם הטעמים שנים עשר כנגד חלקי גלגל המזלות, והנה תנועת הפת"ח כנגד כוכב העליון. וכאשר יפתח האדם בעבור שיש אחריו נח נראה כמ"ם אמר, יקמץ בקמ"ץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח, [*] פי' משפט אחד להם, וכאלו הוא חצי חרוז, ונקמץ בעבור שהוא מעמד. [*] ול תתמה על כל ויאמר שהוא פתוח והוא באתנח גם בסוף פסוק, כי היה בתחלה בפת"ח קטן, (כו) והנה עלה מדרגה אחת להיותו בפת"ח גדול (ט) ודי לו, וכן משפט בער שער, ט

בתחל

באור

כשו: בראובן בראובן, ודומיהם, כי השו"א תחת אות ב' ש במלות האלה הוא נח לדעת החכם ז"ל, כמו שכתב בפירוש בסמוך, וכן כתב החכם המבאר לספר מאזנים דף י"א ע"ב בדעתו ז"ל, ותחת השו"א הראשון תבוא תנועת החיר"ק, וזה מה שאמ' החכם פה: והכיעו גם הר"א ש ון, ר"ל: כי השו"א הראשון ישתנה לתנועה. (יט) לכוונה מה (איינען געוויססען זין אויזצודריקען), (כ) ובאות שאחריו בא דגש להשלים אות הנו"ן הנבלע, כי ראוי להיות: מן, ונתבלע הנו"ן בדגש, כידוע, ולכן אם אחרי המ"ם אחת מאותיות אהח"ע שאין ראוין לקבל דגש, כנודע, נתחלף החיר"ק לקמ"ץ קטן (צירי) להשלים דגש, כמו: מראובן, ודומיו. (כא) נקוד בקמ"ץ קטן שהוא צירי. (כב) הוא מלאפו"ם בדברי הראשונים ז"ל. (כג) ר"ל: השור"ק בתחלת התיבה נקראת כאלו תהיה אל"ף כתובה לפניה, ר"מ: וראובן כאלו כתיב: אוראובן, וראה לקמן באות וי"ו, ובמכלול לרד"ק ז"ל דף מ"ד ע"ב, ודף כ"ה ע"א. (כד) בל"א: גלייך זיין. (כה) ר"ל: שבתי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. [*] פירוש: או בסוף פסוק או באתנח, כי הסוף פסוק והאתנח משפט אחד להם, כאלו יורה האתנח על חצי חרוז (האלבען פערז), והסוף פסוק על חרוז שלם (גאנצען פערז): ד"א. [*] בל"א: פויזע, רוהעפונקט, שטיללשטאנד, ד"א. (כו) כמו

ויאמר

פת"ח מפני שצריך לפתוח הפה בקריאתו. ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה, שלא יתערב עם הרפי (י) שישימו על אותיות בג"ד כפ"ת, בעבור שהם פעם חזקים ופעם חלשים. והנה לעולם יהיה הפת"ח אם אין אחריו נח נעלם כמ"ם שָׁמַר, בעבור שאחריו נח נראה שהוא השו"א, (יא) כי השו"א יתחלק לשני חלקים, האחת שתהיה תחלת המבטא בראש המלה או בתוכה, כשי"ן שְׁמַעוּ ומ"ם תִּשְׁמְעוּן, כי השו"א איננו נקרא בעצמו רק בעבור תנועה אחריו או לפניו, ואם התנועה אחריו הנו שו"א מתנועע ואם התנועה לפניו הנו שו"א נח והוא נראה במבטא, כי אין רי"ש שָׁמַר כה"א עָשָׂה במבטא, על כן יקראו ה"א עָשָׂה נח נעלם. ובסוף המלה יתחברו שני שוא"ין, כמו וַיֵּשְׁתְּ מִן היין (בראשית ט' כ"א), יְפַת אֱלֹהִים (שם פסוק כ"ז), ואמר רבי יהודה המדקדק, כי ראוי לקרוא תי"ו וַיֵּשְׁתְּ מִן היין שו"א מתנועע דבוק עם מלת מִן, (יב) והנה מה יעשה במלת יְפַתְּ אֱלֹהִים, כי אין נח בלשון לחבר שני שוא"ין מתנועעים, (יג) כי ניקוד אֱלֹהִים שו"א עם פתח קטן. (יד) ויאמר החכם הנזכר, כי אנשי טברי"א יקראו השו"א המתנועע אם אחריו יו"ד בתנועת החיר"ק, יְחִזְקִיָּהוּ יִרְמְיָהוּ, (טו) ויקראו השו"א שאחריו קמץ גדול, כמו בְּרָכָה שְׁמָרִים, בפת"ח חטף והטע' שו"א עם פת"ח, ואם אחר השו"א המתנועע אחת מאותיות אהח"ע שהם אותיות הגרון, לעולם תהיה תנועת השו"א כפי התנועה הבאה אחריו, כגון דְּעוּ אפוא (מ"ב יו"ד י"ד), שיקרא הדל"ת כדמות שור"ק, (טז) ובמלת דְּעִי כאילו הוא בחיר"ק, ובמלת דְּעָה כאילו הוא בפת"ח קטן. וכן מנהג מקרא המדקדקים כאשר אמר (יז) באותיות הגרון וביו"ד, רק בתנועת השו"א שהיא אחר שו"א לא תאבה לו ולא תשמע אליו, כי הנה העברים הוצרכו כאשר התחברו שני שוא"ין מתנועעים להניח השני, (יח) והניעו גם הראשון בהכנס אחת מאותיות בו"כל

שהם

באור

החכם המבאר לספר מאזנים בסימן ל"ז. (ט) בל"א: ברייטער טאן, מיטעלטאן. (י) סימן הרפ"י על אותיות בג"ד כפ"ת הרפויות, קו מושכב, כזה: בֿ, כֿ וכדומיהן. (יא) הנה כראה והשו"א הנה אחד הם, כאשר מבאר החכם והולך. (יב) כאלו כתוב: וַיֵּשְׁתְּמִן, ועיין במאזנים דף ב' ע"ב. (יג) ולקרוא כאלו כתוב: יְפַתְאֱלֹהִים. (יד) הוא סגו"ל בדברי הקדמונים, והנה השו"א כמורכב תחת אל"ף אלהים הוא שו"א נע, כדין כל שו"א מורכב. (טו) יקראו הם כאלו כתיב: יְחִזְקִיָּהוּ, יִרְמִיָּהוּ. (טז) כלומר: דְּעוּ כאלו כתוב: דוּעוּ, דְּעִי כמו: דִּעִי, דְּעָה כמו: דַּעָה. (יז) ר' יהודה המדקדק הנזכר. (יח) רוצה לומר: כי אם יתחברו שני שוא"ים מתנועעים, אי אפשר לבטא במבטא, ישתנה השו"א הראשון לתנועה, והשו"א השני נח,

כמו

והוא שורש, כמו ראש, ובסוף המלה פעם בוא"ו נעלם, כמו הסכלת
עשו (בראשית ל"א כ"ח), ופעם ה"א נח נעלם, כמו עשה (יח) סטים
שנאתי (תלים ק"א ג'), ופעם אל"ף, כמו מחטא לי
(ש"א י"ב כ"ג), (יט) ופעם נכתב וא"ו עם אל"ף בעבור היות
האל"ף שורש, כאל"ף חטא שהוא במכתב לבדו ולא במבטא, והוא
מחטוא בלשוני (תלים ל"ט ב'), וכבר נכתב בחסרון האל"ף,
מחטו לי (בראשית כ' ו').

ויאמר ר' יהודה המדקדק הראשון ז"ל, (א) כי זה וא"ו המשך תחת
אל"ף השורש. ותנועת החיר"ק למטה, [*] על כן תנועת
החיר"ק למטה, ומפני שבהוצאתו מן הפה נראה הקורא כחורק שיניו,
קראוהו חיר"ק, וחכמי דקדוק לשון ישמעאל יקראו שבר, (ב) על כן
צורתו נקודה אחת תחת האות, ונקרא כן מגזרת ויחרקו שן
(איכה ב' ט"ז). (ג) ויתכן להיות אחריו נוח נעלם שהוא
יו"ד, כמו ריב ומדון (חבקוק א' ג'), ופעם יחסרוהו מהמכתב, כמו
לא תענה על רב (שמות כ"ג ב'), (ד) ויש שכתבו אל"ף תחת יו"ד
(ה) בעבור שהוא שורש, כמו ראשון הוא (שמות י"ב ב'), ויש
שהוא תחת יו"ד, כמו ורצאתי אתכם (יחזקאל מ"ג כ"ז). (ו) ויתכן
לבוא אחריו דגש, כמו אזן (ז) וחקר (קהלת י"ב ט'), רק
דגש אחרי יו"ד נח נעלם איננו כי אם מלה זרה, והוא לכן סעיפי
(ח) ישיבתני (איוב כ' ב'). ותנועת הפת"ח לא למעלה ולא
למטה רק היא אמצעית, (ט) וצורתו קו להורות על קו העגולה, ונקרא
פת"ח

באור

האול"ם היא, כאלו הפה מלא מדבר שהוא בתוכו. (יז) כי השורש ממלת
שתים יך הוא: שסה, מנחי ל"ה, לא: שאס. (יח) עשה, כנ"ל, ובפירושו
כתב, שמלת עשה הוא כמו: עשות ספרים (קהל' י"ב י"ב), וא"כ כשו
כמקרה אות תי"ו. (יט) לה', כנ"ל.

(א) זה מוסב למעלה על מלת מחטו וגו'. וראה מה שכתב החכם ז"ל
בפתיחה לספר מאזנים, בענין שמות זקני ל' הקודש, המדקדקים הקדמונים.
[*] זה הוא ענין בפני עצמו, וז"ל: מוצא החיר"ק הוא למטה (איין פיינער,
אם וועניגסטען הערבארער טאָן), ועל כן תנועת החיר"ק (דער פאָקאַל
חיר"ק) למטה מהאות (אונטער דעם בוכשטאבען). ד"א. (ב) בעבור
היותו כשבר ונשרק ויוצא מן השינים, הבט במאזנים דף ס' ע"א. (ג) שעניינו:
חריקת השינים (דיא צעהנע בלעקקען), והנה הקורא (וועד אויז
שפריכט) את החיר"ק, כשו חורק את שיניו. (ד) ראה גם בדברי הרש"ד
ז"ל בתיקון סופרים שלו, ובדברי רש"י זצ"ל. (ה) וזה הוא בדרך התחלפות
אותיות אהו"י זה בזה, כמו שכתב החכם כמה פעמים בספר זה ובספר
מאזנים. (ו) היה ראוי להיות: ורציתי ביו"ד, כמו בניתי מן בנה,
ודומיו, כי שרש מלת ורצאתי הוא רצה מנחי ל"ה. (ז)
ואזן. כנ"ל. (ח) גם בספרו מאזנים דף ס' ע"א אמר, שתיבת סעיפי
ביו"ד עם דגש הוא זר, אכן בכל הספרים שלנו לית יו"ד, וכן משיג
החכם

בעבור שנבראת נשמת האדם בצלם אלהים, ידמו מעשיה אל מעשיו. והנה סוד כל התנועות (א) על שלש דרכים, התנועה האחת מהמוצק, (ב) שהיא מנקודה (ג) בתוך עגולה, (ד) וזאת תנועת האויר והאש, שהיא תנועה מלמטה אל מעלה, כי הארץ אמצעית בתוך הגלגלים, (ה) והמוצק הוא מוצק גלגל המזלות, (ו) והתנועה השנית אל המוצק, וזאת תנועת המים והארץ, שהיא תנועה מלמעלה למטה, והתנועה השלישית סביב המוצק, וזאת תנועת הגלגלים, שהיא תנועה לא למעלה ולא למטה. וכאשר חפשתי דברי התנועות (ז) הנקראות שבעה מלכים, (ח) מצאתי המוסרים מהן הם שלשה, (ט) חוֹלֶם וְחִירִק וּפַתַח גָּדוֹל, והתנועה הנשארים מורכבים מאלה.

והנה תנועת החולם למעלה, [*] על כן צורתו נקודה למעלה. (י) בסוף המלה, (יא) שלא יתערב עם הנקודה הנקראת רביע, (יב) שהיא אחת משנים עשר טעמים. ונקרא חולם בעבור היות תנועתו שלמה, מגזרת וְתַחֲלִימֵנִי (ישעיה ל"ח ט"ז), (יג) ובדברי הקדמונים ז"ל (יד) אחים חלום, (טו) ויש מי שיקרא שמו מְלֹא פום כי כן הוא. (טז) ולעולם לא יהיה הגש אחרי החולם, רק יהיה נח נעלם והוא וא"ו במכתב, פעם יכתב ופעם לא יכתב, כי ישענו על המכתב. ופעם יכתב אל"ף תחת וא"ו המשך ואיננו נשמע כלל, כמו מהר שְׁאָסֵיךְ (ירמיה ל' ט"ז), (יז) גם יכתב באל"ף

והוא

באור

(א) בל"א: בעװעגונגען. (ב) בל"א: מיטטעלפונקט. (ג) בל"א: מיא דער פונקט. (ד) בל"א: צירקעל. (ה) בל"א: היממעלס קערפער. (ו) בל"א: ספערע, קגעל דער געשטירנע. (ז) בל"א: פאקאלע, הולפסלויטע. (ח) עיין בספר מאזנים דף ב' ע"ב, ושמה אותם גם כפרדס. (ט) וכן כתב הכסם ז"ל בספר מאזנים דף י"ד ע"א. וגם בלשון ערבי (אין דער אראבישען שפראכע), אינם ליסוד כי אם שלשה תנועות, הנזכרות פה. [*] כלומר, שאלו תנועת החול"ם הוא למעלה (אין האהער מאן), כיתוב למעבר מיב הלשון, על כן צורת נקודת החול"ם למעל' מהאות. ראה (י) המאזנים דף ב' ע"ב כתב, שלכן נקרא גם תנועת החו"לם: מלך מלכים. (יא) בסוף האות, כי תנועת החו"לם באה על האות בסופה, כמו תֹהוּ (בראשית א' ב'), אבל החול"ם על האות ת"ו בבוכה. (יב) הטעם (ראה טאנצייכען) רביע הוא גם כן נקודה אחת למעלה מהאות כמו החול"ם, רק שהרביע הוא למעלה באמצע האות, והחול"ם הוא בבוכה, אולם בלא זה נבדל הרביע מהחול"ם, כי הוא נקודה גדולה יותר מנקודת החול"ם. (יג) הוא לשון חוזק ובריאות, וכן: (איוב ל"ט ד') יַחְלְמוּ בניהם (געזונד, שטארק זיין), אלם גבם. (יד) זה הוא במס' ... דף כ"ט ע"א. (טו) ענינו חָלִים כל"כ. ופתה גם כן לשון ..ם (געזונד זיין, געהעריגען פער־שטאנד האבען). (טז) רבינו לאמר: יש קוראים את החול"ם מלאפום (מלא פה, כי פום בלשון כשדים: פה), ובאמת כן הוא, כי קריאת

החול"ם

שיר מרבי אברהם ן' עזרא נ"ע ·

בְּרֵאשִׁית (א) כָּל רַעְיוֹן · וְאַחֲרִית כָּל הֶגְיוֹן ·
מְבֹרָךְ אֵל עֶלְיוֹן · אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת :
אֲשֶׁר חַסְדּוֹ הִטָּה · עֲלֵי דָרֵי מַטָּה ·
וְשָׁת לַפֶּה מִבְטָא · וְחָכְמָה בַּטּוּחוֹת :
וְהֵבִין מַשְׂכִּילִים · לְיַשֵּׁר מַעְגָּלִים ·
לְחַבֵּר סוֹד מִלִּים · לְהֵטִיב כָּל שִׂיחוֹת :
וְאַבְרָהָם זָקֵן · כְּעוֹף נוֹדֵד מִקֵּן ·
יְסוֹד דִּקְדּוּק תִּקֵּן · וּבֵאֵר עַל לֻחוֹת :
וּמַחְבַּרְתּוֹ תִּנְעַם · לְכָל מַשְׂכִּילֵי עַם ·
בְּנוֹתְנוּ (ב) טוּב טַעַם · לְנָעוֹת גַּם נָחוֹת :
וְסוֹד אוֹתוֹת נִרְאוֹת · וּפַעַם נֶחְבָּאוֹת ·
וְלָמָּה הֵן בָּאוֹת · קְמוּצוֹת וּפְתוּחוֹת :
קְרַב תַּלְמִיד הֵנָּה · לְכָל תִּשְׁאַל מַעֲנֶה ·
וְתִהְיֶינָה עֵינֵי · לְבָבְךָ (ג) נִפְקָחוֹת :
אֱחוֹז אוֹרַח סֵכֶל · וְלָדַעַת מִשְׁקָל ·
לְכָל כָּבֵד אוֹ קַל · קְרָא סֵפֶר צַחוֹת :

הערות מהמבאר·

(א) השיר הזה הוא מיוסד על משקל יתד וארבע תנועות ויתד וארבע תנועות· (ב) בְּנָתְנוֹ, כצ"ל, כי הוא מקור מבנין הקל, וגם צריכה התי"ו להיות בשו"א נח בעבור משקל השיר האמור· (ג) ראה מה שכתבתי בביאורי לדף י"א ע"א סימן ז'·

הקדמת המבאר

מימים ימימה, שמתי מגמת פני קדימה, להגות בתורת ה' תמימה, וכל ישעי וכל חפצי בה, ודרוך אל עליון, שהנחני בדרך אמת, ובנעימים הפיל חבלי, והרחיב גבולי, לעלות מעלה, להשיגה המעולה, פה עיר אלהים חכמים וסופרים, אדירים כספירים, ואט שכמי לסבול עול תורה, וינקתי מים, על ידי בעלי כנפים, לומדים מפלגים דפה, וגם נעליתי להיות בתוך בנים לשבור בר, אצל הראש המשביר, כ"ה אדמ"ו הרב המאור הגדול, הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ, כבוד מהור"ר **וואלף האמבורג** נ"י, ועודני עומד על משמרתי, לחסות בצל כנפיהם, לרוות צמאוני מהוד את אמרותיהם, הנחלים מנהר השכל והתבונה, וממקור תורת אל דת נאמנה. וגם את כסונתי אחורנית, מלחקור אחר יסוד לשוננו הקדושה, לקהלת יעקב מורשה, להבין מפורש במקרא, בטעם שפה ברורה. ובעזרת השם באתי עד הלום, לבאר ספר התהלים, נחמד כספיר ויהלום, כיד ה' הטובה עלי. ויואל נא אלוה, ויהיה לתועלת לבני עמנו, המבקשים דעת חכמים, בלשון עבר הנעימה, כי כוונתי רצויה, ומלאכתי ביושר עשויה, ובא להועיל ולטוב תפריה, וחפץ ה' בידי יצליח!

פיורד, בחודש תמוז ה' תקפ"ז לב"ע.

גבריאל הירש ליפמאן.

ידבר המחבר למסיגי גבול אחרים, ובמאחרם יהיו נאחרים.

מיוסד על משקל י"א תנועות.

אַנְשֵׁי רֶשַׁע, כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם ׃
פֶּן יָרֵעוּ לִי, וְצֹרְרִים הֵם בְּנִבְלֵיהֶם,
סֵפֶר זֶה עִם בֵּאוּרִי בְּכָל־תְּבוּנָתוֹ ׃
בְּלִי רְצוֹנִי עַל מִכְבַּשׁ הַדְּפוּס לְהַעֲלֵהוּ ׃
יִזְכְּרוּ נָא: אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ ׃
וְכִי אָז יֶעְשַׁן בָּם אַף ה' וְקִנְאָתוֹ ׃

בראשית

הקדמת המבאר

כל סתום ונעלם, אל מקומו יבוא בשלום. והצגתי ציונים, בסדר אלפ"א בית"א מסומנים, למען ימצא המעיין איש מבקש דברי חפץ בביאורי, אשר יחנה לרגלי ההר הגבוה, ובהלו נרו ראשו יגיה, ויחדיו יהיו תמים, לשוחרי לשון רמים, ואחד באחד יגשו, יתלכדו ולא יתפרדו.

ועוד זאת עשיתי, עקוב מדרך פניתי, שקדתי מאוד לטהרו, משגיאות מאפילי הדרו, כל החסר למלא, וכל היתר לכלה, הרביתי תקונים, להעביר קמשונים, אשר בו נפלו, ולספור חדלו. ומקראי קודש למופת הובאו, לא אראה אפוא ימצאו, ואנכי עשיתי כונים, איה הם חונים, איש על דגלו באותותיהם, למקומות מושבותיהם. ולהיות לעזר, להבין כונת החכם בנקלה, אשר לא היה בתחלה, המקרא בלי נקודות הצגתי, אך התיבה אשר תנח עליה הרוח הרימותי, באותיות גדולות נקודות וטעמים, לפי טעם הענין נרשמים, וכמעט יעיף בה עיניו, תאיר התיבה מול עבר פניו.

ואף זאת נדעת, כי ספר מאזנים, מזוקק שבעתים, שהזכרתי לפעמים בביאורי, להטעים דעתי ומאמרי, הוא הנדפס בק"ק אופיבאך תקנ"א לפ"ק, וספר המכלול, מפואר ומהולל, בדברי הזכרתיהו, ולאון לי מאלהיהו, הוא הנדפס פה ק"ק פיורדא תקנ"ג לפ"ק.

ואני טרם אשים קנצי למילין, אחלה נא פני קורא הנעים, שאל יאשימני לתת בי דופי, אם פעמים דברי אלה, אין די באר ועולה, ולבית נאמן נתתי מגרעת, כאיש נבער מדעת, אל יבהל ברוחו, לדבר קשות בשיחו, כי אנכי רך ועלם עדנה, בן עשרים ואחת שנה, וידעתי גם ידעתי, מיעוט ערכי וחסרון תבונתי, וכתבתי רק לבני גילי, אנוש כערכי ושכלי, היוצאים ללקט אורות, בשדה לשון יקרות, לתת לנער דעת ומזימה, לבוא אל הקודש פנימה, להבין אמרות ה' הבהירות, שבעתים מטוהרות, כי לא איגע לי לבדי, להיות רק עזר בעדי, אך גם לאחרים אשפיע, ולהם אומר אביע, וזאת תורת האדם עלי אדמות, לא לו לבדו יאגור תבונות, כי גם לאחרים יחלק מנות, למלאות תבל דעה ובינה, וחכמות בחוץ תרונה. ואנכי, תהלה לאל!

מימים

הקדמת המבאר.

אם אמרתי מילין אחבר, למלל גודל יקר תפארת, שורק חמד גפן אדרת, החיבור הנעלה: ספר **צחות** להחכם המפואר רבי אברהם ב"ר מאיר הספרדי המכונה בן עזרא נ"ע, לא ידעתי ספורות, למעלותיו היקרות. הלא נודע, לכל מביני מדע, מה רב טובו וחן ערכו, יערוף כמטר לקחו, מלמד ומשכיל לדבר צחות, באמרי נכוחות, לכל יודע שיחו, כי פי [illegible] ברוחו, להבין לדעת, בלי מגרעת, אמרות ה' טהורות, והיו למאורות. ודבריו עתיקים, כלו ממתקים, פרי קודש הלולים, וכל דרכי דקדוק והכלולים, בספרי הקדמונים מפוזרים, פה נקבצים נשערים, במעט הכמות ורוב האיכות, אמרי חכמות רמות, מגלים העלומות.

והנה זה זמן כביר שנדפס הספר הזה בק"ק ברלין בשנת תקכ"ח לפ"ק, *) וזה כמה שנים הלכו לתומם הנדפסים אז, כי מרוב יקרו, חושבי החכמה והמדע חשו אז ולא התמהמהו, להביא ברכה בתוך ביתם, ולהניחו באוצרותיהם, ולא נשאר כי אם שמץ מנהו, זעיר שם זעיר שם. ועתה רבו כמו רבו, אשר גרסה נפשם לתאותו, לטעום מנופת נועם אמרותיו, ומרב טוב הצפון באמרותיו, ויש אשר לא כחו לעמוד על במתי המליצה הנשגבה, ואין לאל ידם, לבוא אל תכלית חקר תבונת המחבר ז"ל, כי עמוק עמוק הוא, כי חזון המדע אתו נפרץ, וכתב בקיצור נמרץ, בספר זה צחות אמריו, כדרכו בכל חיבוריו, כנודע. וגם מרוב השגיאות אשר נפלו בדפוס תילי תילים, כסו פניו חרולים, ויאחז הקורא ללכת בדרך לא סלולה, לעלות מרום גבעה תלולה, בלי משען ומשענה, להבין על נכונה, דברי החכם וחידותיו, הנוטפים מתוך שפתותיו.

כל זאת עלה ברעיוני, כי העיר ה' את רוחי וחיל הגבירני, להפיץ כעת מעינותיו מעיינות החכמה, לרוות צמאון מתאוי העלומה, ונתן לעבדו תבונה, חלק מנער בבינה, ובארתי דברי החכם לסקלם מאבן מכשלה, לנהל הקורא גם בנתיב מסילה, ועל

כל

---

*) הספר הזה מדפוס וויניציא לא היה אתי במלאכה הזאת, כי בקשתיו בחפש מחופש, ולא ראיתיו עד הנה.

אשיב? וגם אנה אני לערוך אומר ודברים, ומדוע לא אירא ואזחל פן יחרקו המדברים *) שניהם עלי, ופוסק שפתים יקראונני; אך בדעתי גזרתי אומר: היחדל איש מנטוע שורק, כי ירא פן בפריו תשך התולעת? האסיר כאיש נדהם להגיד האמת, פן ישימו עקב עלי יושבי שער? ואל המדברים אענה: אל תאיצו לדבר עתק; שמעו נא צדקתי, אשר ענתה בי, ואחר תשפוטו. ידעתי את ידידי, כי מעטי מדעיו לא ירהבו את נפשו כתכיים, אשר בשער אברותיהם ובירקרק חרוץ נוצותיהם יתגאו ויתנשאו, וגם אחר גאה וגאון לא ידלק לזבח לחרמו ולקטר למכמרתו, אך כל איש אשר יורהו לאמור:

הנה סיגים מכסף! שפתים ישקהו.

וטרם אכלה לדבר אשפוך תחנתי לך, אל עליון, רוכב הכרובים!

פתח נא גולות עליות אשר בשחק, ומים על צמא תצוק;

השב שבותנו כימי קדם, ורפא מחלת לשוננו. תן לנו לב טהור ורוח נכון ליראה את שמך ולעבדך, נהלנו והדריכנו באמתך, ואז יאיצו דלי כח להכמית לשון עלגים. ואתה ה' אמיץ כח וטהור עינים, אתה ידעת תומת לבבי, כי קראתי אותך באמת, נחנו נא בדרך הישר ותן לנו השלום והאמת.

---

*) מלה זאת נמצאת במאסף לחודש תמוז תקמ"ו במכתב מהחכם ר"א אייבעל ז"ל, ומבואר במורה נבוכים להרמב"ם ז"ל מהמלות הורות אות ד' ע"ש.

ווירצבורג, בחודש תמוז ה' תקפ"ז לב"ע.

הצעיר **מרדכי בלימליין** נלא"א מהור"ר
משה נ"י, אשר הוא מורה צדק לעדת ישורון
דק"ק רעקענדארף יע"א.

מנחת ידידות ואזכרת אהבה ·

ולבב נמהרים יבין לדעת,
ולשון עלגים תמהר לדבר צחות.

ישעיה ל"ב ד'.

מורשי לבבי נתקו ודמעות גיל על לחיי תזרמנה, בזכרי את אהבת נעורינו ובבקרי עת דודים מטער; יום אשר יחדיו המתקנו סוד לאור אחרי תושיה, ואדה לחברה נפלאת אהבתנו; יום אשר חקוק על כפינו ובצפורן שמיר חרשנו על לוח לבנו: אני לדודי ודודי לי, וכאז כעתה אתה ידעתני ואנכי ידעתיך; יום אשר נשענו יחד תחת סוכת שושנים, אהל התורה, סנוכה נדליות המדע ובסנסני האהבה. ואתה, אשר לא התרפית מהמחקר, תאכל את פרי תאנתך אשר נצרת. מפתאים ושובבים, אשר נטיו פעמיהם ארחות עקלקלות, עלית, ואינך לא מהם ולא מהמהם. בודד אתה במועדם, לאור על פי נביאינו, ובינות בלקחם; אשר מעשה עטיהם נשמת אלוה ממעל, ואמרות פיהם רוח שדי בשחק. וכלם חרותים על לוח לבבך, ומפועל כפיך עשית חיל, כי עתה אשר דוברי צחות פסו, בחרון היונה הם! אבדו, וגם אדירי הבאן התפלשו בלשון עלגים, אספת אוצר אשר עזור עד הנה, והעלית מדע בחכך ובחרמך יצינה אספת, לבאר את ספר צחות אשר להרב אבן עזרא ז"ל בלשון צחות, ועל מי הבאר העמוקים מי השלוח ההולכים לאט הזלת, ואל ארמון אשר בנת אולם הבנת לו.

ועתה אשר שרים כחוללים יום יום ימעטו, חדלו הפורטים על פי הנבל בשירי עברית, העיר דוד את הכנור — ה"ה המליץ השלם מורי ואלופי כ"ה דוד אָטטענזאָסער נ"י, לנגן במליצותיו. ומזמרת זמירותיו ומסדר תפארתו האציל עליך; והנה דלית מים ממעין נאמן. ואנכי ידעתיו, כי שפתיו נפת תטופנה ומגד תרעפנה, וכאלי כתם דבריו על אזן שומעת.

והנה אמרתי בראש הומיות קרת אטיפה תהלת דודי — כי לישרים נאוה תהלה — הגם אשר לא נעלם ממני קטן ערכי ומצער לשוני, כי הגאויות לא אדע אף כי הגבורות מני, ואיככה אוכל לחוות דעי על פעלך בקרב אחינו? הן קלותי, ומה

ואבלה נדבר באלה הטורים, באמת ויושר נאמרים :

הִגְבַּרְתָּ חַיִל, גַּבְרִיאֵל נַפְתָּלִי!
בֵּאַרְתָּ צְפוּנוֹת אִמְרֵי צַחוֹת, סְתוּמִים כְּחִידוֹת ·
חֲמוּדוֹת מְלֶיךָ, מְגַלִּים נֶעֱלָם וּפְלָאִי,
לָכֵן רְצוֹן חֲכָמִים תָּפִיק, יְדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת ·

פירד, יו"ד תמוז ה' תקפ"ז לב"ע ·

דָוִד אָטטענזאָסער ·

לפי שכלו יהולל איש ·

משלי י״ב ח׳ ·

הן אמת אגיד נגד בני עמי, כי הה״ח היקר והשלם, נקי בכל המקרא ומופלג בתלמוד, כהר״ר **גבריאל הירש בר״ז ליפמאַן** יצ״ו מק״ק **מעמעלסדאָרף** יע״א, תלמידי היה בדקדוק לשון עבר, ושקד על דלתות חכמת הלשון, יגע ביגיעה רבה ותמידיה, והעמיק הרחיב בכלליה והלכותיה עד היסוד בה· ועתה נשאו לבו לקרבה אל המלאכה, לבאר את ספר **צחות** להחכם המפואר המדקדק הגדול רבי **אברהם בן עזרא** נ״ע, וידיו רב לו לברר, ללבן ולצרף את דברי החכם ז״ל ככסף מזוקק שבעתים· כן יזם בעיר לימים ורב תבונות הזה, ועשה והגלית, כי גלל במים אדירים, בעומק דעת החכם, להבין באמריו הנכוחים מפורש ושום שכל ולבאר באר היטיב, טיהר את הספר הנעים הזה בידיעה ושקידה גדולה מחלאת רובי טעיות הדפוס, אשר אפילו אור יקרו עד הנה, ופתח פתח עינים לכל מבקש דבר ה׳ במראה מקום המקראות, אשר הובאו לעדים נאמנים, למען ירוץ כל קורא בו, אף אשר לא נסה בלשון החכם הזך והקצר, מעט הדבור ורב המחשבה ·

וגם אנכי נדרשתי לאשר שאלני, נמלאתי לאשר בקשני, ותהי ידי עמו, תמכתיהו אף עזרתיהו, ובארתי מאמרים קשים בדברי החכם ז״ל כפי מצער ידיעתי, אשר חולק לי ממעל· וזה לך האות, קורא נעים! כי כל המאמרים בביאור הספר הנזכר, המסומנים בתחלתם בסימן: [*] ובסופם במלת: ר״א (ר״ת: דוד אָטטענזאָסער), לי המה וממקיר שכלי הדל נבעו ·

והנה את זה חזיתי ואדברה, כי ביאור הה״ח המושלם הנ״ל טוב הוא מאוד לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל, והוא רב התועלת לבחורי חמד ולכל דורשי לשוננו הקדושה, להבין אמרות ה׳ הטהורות במקראי הקודש, כי יאיר נתיב למשוטטים בעמק, לבקש דבר חכמת החכם ברוח נח, לנחותם הדרך ילכו בה לבטח לא יכשלו, למען ילקטו איש לפי אכלו, לטעום נוף יערת דבש אמרי אמת, ודעת לנפשם ינעם ·

ואבלה

מזכרת תודה·

תשואות חן חן לאדוני דודי האיש המהולל והנכבד, תום ורך, יקר ערך, השוע והנדיב אי"א כהר"ר משה האָפמאַן יצ"ו בק"ק ממ"ד יע"א, חלף חסדו ואמתו אשר זה ימים כבירים גמלני, וגם עתה החזיק ידי; להיות עזר כנגדי, והזיל זהב מכיסו להדפסת הספר הזה. תהי נא שלמה משכורתו, וה' יהיה תמיד אתו, ירבה כבוד עשרו בהשקט ובבטחה· על גפי מרומי ההצלחה! הלא כה יאוה בלב נמלא תורה בן אחותו, סר למשמעתו,

המבאר·

לכבוד

אדוני אבי

עטרת ראשי, מחמד עיני,
מעודי בדרך אמת הנחני,
ירא אלהים, זך מעללים,
פועל צדק, חונן דלים,

האיש הנעלה

כהר״ר זיסל ליפמאַן יצ״ו;

ולכבוד

אמי מורתי

חכמת לב, יראת ה׳, רבת המעלות,
בשערים נודע שמה לרום תהלות,

אשת חיל

מרת פּירלה תחי׳;

שבת ביתם

בק״ק מעמעלסדאָרף יע״א;

יובל מצער מנחתי;
ראשית פרי מזימתי,
לאות אהבה ותודה תמימה

מאת בנם

גבריאל הירש ליפמאַן.

ספר

צחות

מהחכם הגדול רבי אברהם ב"ר מאיר
הספרדי המכונה בן עזרא נ"ע.

מבואר באר היטב

מאת

גבריאל הירש ליפמאן.

פיורדא

שנת יבינו הצחות לפ"ק.

בבית ובדפוס המשובח התורני כ"ה דוד יצ"ו
בן מהור"ר איצק צירנדאָרפער זצ"ל.

אים פערלאג בייא דעם פערפאססער.